

**VOLUME 01
ISSUE 06
JUNE 2025**

Multidisciplinary journal: Fundamental Research Scientific Journal

- EXACT SCIENCES
- NATURAL SCIENCES
- TECHNICAL SCIENCES
- PEDAGOGICAL SCIENCES
- SOCIAL SCIENCES
- PHILOSOPHICAL SCIENCES
- PHILOLOGY SCIENCES
- ECONOMICS SCIENCES
- AGRICULTURE SCIENCES
- PSYCHOLOGICAL SCIENCES
- MEDICAL SCIENCES
- ARTS SCIENCES

ISSN 3060-513X

**Research Science and
Innovation House**

 +998930901912

 universalpublishings.com

 sabirovj75@gmail.com

“MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH
SCIENTIFIC JOURNAL”

30.06.2025 yil.

Ushbu to‘plamda « Journal of science-innovative research in Uzbekistan » ilmiy-uslubiy jurnali 2025-yil 1-soni 6-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga DOI unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro‘yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o‘qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o‘qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Research Science and
Innovation House

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas'ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o'g'li O'zbekiston Milliy universiteti 1-bosqich magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o'g'li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi.

TAHRIR KENGASHI A'ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich**, Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.

2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich**, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari doktori, professor.

3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich**, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti, "Irrigatsiya va melioratsiya" kafedrası professori, qishloq xo'jaligi fanlari doktori, professor.

4. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna**, Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

5. **Xamroyev Muxtor Ozodovich**, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.

6. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo'nalish - Tabiiy Geografiya.

7. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna**, Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

8. **Samandarov Ergash Iskandarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Ekologiya va xayot faoliyati xavfsizligi kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi, dosent.

9. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.

10. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti "Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi" kafedrası dotsenti.

11. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.

12. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo'jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrası, qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi, dotsent.

13. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD.

14. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Ataullayev Zokir Maxsudovich, Urganch davlat pedagogika instituti, “Maktabgacha ta’lim va tabiiy fanlar” kafedrası, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), “Maktabgacha ta’lim va tabiiy fanlar” kafedrası dotsenti
15. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrası, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD) , dotsent.
16. **Egamberdiyeva Matluba Mamanazarovna** Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Geografiya va geoaxborot tizimlari fakulteti Iqtisodiy-ijtimoiy geografiya kafedrası dotsenti.
17. **Axmedova Ma’rifat Abdullayevna**, Urganch davlat universiteti “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti” falsafa kafedrası dotsenti.
18. **Raximova E’tibor Rustamovna**, Urganch davlat universiteti, “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o‘qituvchisi, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
19. **Parda Alimov**, Termiz davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, filologiya fanlari nomzodi.
20. **Mardonova Lobar Umaraliyevna**, Termiz davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Research Science and
Innovation House

FROM TRADITION TO IDENTITY: THE ROLE OF CUSTOM IN CULTURAL LANGUAGE EXPRESSION

Inomjonova Gulshodbonu

Department of Practical English and Literature

Faculty of Foreign Philology

ANNOTATION: This article explores how traditions and customs are embedded in cultural languages and shape intercultural communication. It highlights the interplay between language and cultural identity, arguing that idioms, proverbs, and social norms embedded in languages serve as carriers of collective memory. Drawing on the theories of Hall, Hofstede, and Kramsch, the paper examines examples from diverse linguistic backgrounds and suggests methods for promoting cultural awareness in language learning.

Keywords: tradition, custom, cultural language, intercultural communication, identity, symbolism

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается, как традиции и обычаи отражаются в культурных языках и каким образом они формируют межкультурную коммуникацию. Особое внимание уделяется взаимосвязи языка и культурной идентичности, подчёркивается, что идиомы, пословицы и социальные нормы, закреплённые в языке, служат носителями коллективной памяти. Основываясь на теориях Холла, Хофстеде и Крамш, статья анализирует примеры из различных языковых сообществ и предлагает практические методы развития культурной осведомлённости в процессе изучения языков.

Ключевые слова: традиция, обычай, культурный язык, межкультурная коммуникация, идентичность, символизм.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada an'analar va urf-odatlarining madaniy tillarda qanday aks etishi hamda bu omillar madaniyatlararo muloqotga qanday ta'sir qilishi tahlil qilinadi. Til va madaniy o'zlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka e'tibor qaratilib, iboralar, maqollar va ijtimoiy me'yorlar orqali xalq xotirasi til vositasida uzatilishi ko'rsatib o'tiladi. Hall, Hofstede va Kramsch nazariyalariga tayangan holda, maqola turli tillardagi misollarni tahlil qiladi hamda til o'rganishda madaniy ongning rivojlantirish bo'yicha amaliy usullarni taklif qiladi.

Kalit soʻzlar: anʼana, urf-odat, madaniy til, madaniyatlararo muloqot, oʻzlik, ramziy maʼno.

Introduction: In an era of increasing globalization, understanding the cultural dimensions of language has become vital. Traditions and customs, deeply rooted in history, influence not only what we say but how we say it. This article examines how cultural languages serve as vessels of tradition, shaping identities and social interactions across communities.

THEORETICAL BACKGROUND

Edward Hall (1976) introduced the concept of high-context and low-context cultures, emphasizing the implicit cultural knowledge conveyed through language. Geert Hofstede (1980) focused on cultural dimensions (e.g., collectivism vs. individualism), which influence language use in different societies. Claire Kramsch (1998) emphasized the symbolic function of language in expressing cultural identity. These theories highlight how culture and language form an inseparable system of meaning.

CULTURAL ELEMENTS IN LANGUAGE: TRADITIONS AND CUSTOMS

- Languages often encode traditional values through:
 - Idioms and Proverbs (e.g., Uzbek: "Avval oʻylab, keyin soʻzla"; English: "Think before you speak")
 - Honorifics and Speech Etiquette (e.g., Japanese keigo, Uzbek respectful suffixes)
 - Ceremonial Phrases (e.g., greetings during Navruz or Lunar New Year)
 - Cultural Scripts: Implicit expectations in how people converse (e.g., silence in Finnish culture = respect)

CULTURAL ELEMENTS IN LANGUAGE: TRADITIONS AND CUSTOMS

- Languages often encode traditional values through:
 - Idioms and Proverbs (e.g., Uzbek: "Avval oʻylab, keyin soʻzla"; English: "Think before you speak")
 - Honorifics and Speech Etiquette (e.g., Japanese keigo, Uzbek respectful suffixes)
 - Ceremonial Phrases (e.g., greetings during Navruz or Lunar New Year)

• Cultural Scripts: Implicit expectations in how people converse (e.g., silence in Finnish culture = respect)

CHALLENGES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

- Misinterpretation of culturally loaded expressions
- Lack of awareness of ritualistic or traditional phrases
- Overreliance on literal translation tools
- Ignoring the emotional or historical weight of certain terms

PRACTICAL STRATEGIES FOR LANGUAGE LEARNING

Cultural Diaries: Students write weekly reflections on cultural expressions they learn

Comparative Phrasebooks: Include traditional sayings and their context

Role-playing rituals: Students simulate cultural events and learn appropriate language use

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Traditions and customs are not linguistic ornaments — they are foundational to cultural languages. Effective language learning must include cultural narratives to avoid superficial understanding. Educators should design curricula that promote awareness of traditional elements in language use, helping learners develop both linguistic and cultural fluency.

References

1. Hall, E.T. (1976). *Beyond Culture*. Anchor Books.
2. Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Sage.
3. Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford University Press.
4. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*.
5. Duranti, A. (1997). *Linguistic Anthropology*. Cambridge University Press.

**Research Science and
Innovation House**

O'ZBEKISTONDA TARQALGAN YAXSHI SUVO'TILAR BO'LIMI TURLARI VA EKOLOGIYASI

Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo'nalishi 2-bosqich 203-guruh talabasi
G'ofurova Odina Mirzoxidjon qizi

ANNOTATSIYA: Yashil suvo'tlar – oddiy tuzilgan, biroq ekologik jihatdan nihoyatda muhim suv o'simliklaridir. Ular O'zbekistonning daryo, ko'l, ariqlar va sun'iy suv omborlarida keng tarqalgan. Ushbu ishda Chlorophyta bo'limiga kiruvchi suvo'tlar turlari (masalan, Chlorella, Chlamydomonas, Ulothrix, Spirogyra)ning tuzilishi, hayot faoliyati va ekologik roli bayon etilgan. Tadqiqotda ularning suv sifatiga ta'siri, biosferadagi funksiyasi va bioindikator sifatidagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan.

АННОТАЦИЯ: Зелёные водоросли — простые, но экологически чрезвычайно важные водные растения. Они широко распространены в реках, озерах, ручьях и искусственных водоёмах Узбекистана. В данной работе описывается структура, жизненный цикл и экологическая роль видов водорослей, относящихся к отделу Chlorophyta (например, Chlorella, Chlamydomonas, Ulothrix, Spirogyra). В исследовании основное внимание уделяется их влиянию на качество воды, их функции в биосфере и их значению как биоиндикаторов.

ABSTRACT: Green algae are simple, but ecologically extremely important aquatic plants. They are widely distributed in rivers, lakes, streams and artificial reservoirs of Uzbekistan. This work describes the structure, life cycle and ecological role of species of algae belonging to the Chlorophyta department (for example, Chlorella, Chlamydomonas, Ulothrix, Spirogyra). The study focuses on their impact on water quality, their function in the biosphere and their importance as bioindicators.

KALIT SO'ZLAR: Yashil suvo'tlar, Chlorophyta, Spirogyra, ekologik ahamiyat, bioindikator, suv havzalari, O'zbekiston florasi, fotosintez, suv o'simliklari.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Зеленые водоросли, Chlorophyta, Spirogyra, экологическое значение, биоиндикатор, водоемы, флора Узбекистана, фотосинтез, водные растения.

KEYWORDS: Green algae, Chlorophyta, Spirogyra, ecological significance, bioindicator, water bodies, flora of Uzbekistan, photosynthesis, aquatic plants.

Ko'k-yashil suvo'tlar (Cyanophyta) — suvo'tlar bo'limi. Hujayrasi yadrosiz. Tuzilishi, tarkibi va genetik xususiyatlariga ko'ra prokariodlarga kiradi. Shuning uchun ular sianobakteriyalar ham deyiladi. Prokariotlar bakteriyalar va sianofitlarga ajratiladi. Ko'k-yashil suvo'tlar bakteriyalarga nisbatan ancha murakkab tuzilgan; suvo'tlarga xos pigmentlari bo'ladi. Filogenetik jihatdan eng qadimgi sodda tuzilgan o'simlik hisoblanadi. Ko'k-yashil suvo'tlar hujayralari fotosintez qiluvchi organoidlar bo'lib, ularda karotinoidlar va qizil suvo'tlardagi singari maxsus pigment — fikobiliproteidlar bo'ladi. Rangi ko'k-yashil va qizg'ish, bir hujayrali va ko'p hujayrali ipsimon mikroskopik organizmlar; ko'pincha, uzunligi 20 sm bo'ladi. Sporalar, akinetalar va iplarning bo'laqlari orqali ko'payadi. 3 ta sinfi (hamesifonsimon suvo'tlar, gormogonsimon suvo'tlar) mavjud. Yer yuzida keng tarqalgan. 2000 dan ortiq turi ma'lum.

Yashil suvo'tlar — tuban o'simliklar bo'limi (tipi). Hujayrasida yashil xlorofill mavjud. Yashil suvo'tlarda yuksak o'simliklar tarkibidagi kabi pigmentlar bor. Bir hujayrali, kolonial va ko'p hujayrali, ba'zilar hujayrasiz tuzilishga ega. Hujayrasiz bir yadroli yoki kamdan-kam ko'p yadroli, sellyuloza qobiq bilan o'ralgan. Xromatoforalar perinoidli, jinssiz, jinsiy va vegetativ ko'payadi. Ko'payish organlari vazifasini vegetativ hujayralar bajaradi. Yashil suvo'tlar chin-yashil suvo'tlar va kon'yugatlar kenja bo'limiga ajratiladi. Yashil suvo'tlar ning 360 turkumi, 5700 turi ma'lum. Asosan, chuchuk suvlarda va dengizlarda tarqalgan.

Yashil suvo'tlar (Chlorophyta) bo'limiga mansub Chlorella, Ulothrix, Spirogyra, Chlamydomonas kabi turlar Amudaryo, Sirdaryo, Chorvoq suv ombori, Dengizko'l va boshqa suv havzalarida keng tarqalgan. Bu organizmlar suv muhitida kislorod ishlab chiqaradi, boshqa tirik mavjudotlar uchun oziqa bo'lib xizmat qiladi va suv sifati ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ularning ko'payishi yoki kamayishi suv havzasining ekologik holati haqida ma'lumot beradi.

Sariq-yashil suvo'tlar (Xanthophyta) — tuban o'simliklar guruhi. Morfologik va ekologik jihatdan xilmaxil: bir hujayrali, ko'p hujayrali, yopishib o'suvchi, erkin suzib yuruvchi, amyobasimon, kokksimon, ipsimon, plastinkasimon va boshqa Rangi och yashil, to'q yashil, ba'zan yashil, moviy. Rangining turli xilligi hujayrasidagi pigmentlar (xlorofill a va rh ot va r karotinlar, ksantofillar) kombinatsiyasiga bog'liq. Vegetativ ko'payishi bo'linish, jinssiz ko'payishi zoova aplanosporalar hosil qilish

bilan boradi. Ayrim turlari jinsiy izogamiya orqali ko‘payadi. Bir necha yuz turi bor. Asosan, chuchuk suvlarda, ba‘zan dengizlarda plankton yashaydi; ayrim turlari nam tuproqlarda uchraydi.[1]

Tabiatda mavjud bo‘lgan oddiy tuzilgan organizmlar orasida o‘zining go‘zalligi va ekologik ahamiyati bilan ajralib turadiganlardan biri bu — Spirogyra suvo‘ti. U yashil suvo‘tlar (Chlorophyta) bo‘limiga mansub bo‘lib, ko‘p hujayrali ipga o‘xshash tuzilishga ega. Suv ostida harakatlanayotgan ipdek jilvalanib turadigan bu suvo‘t xalq orasida "suv ipaklari" deb ham ataladi. Spirogyra toza, oqim kam bo‘lgan daryo, ariq va ko‘llarda o‘sadi. O‘zbekiston hududida — Sirdaryo, Amudaryo irmoqlari, Chorvoq suv ombori va boshqa ko‘lmak suv havzalarida uchraydi. Uning hujayralari silindrsimon bo‘lib, ichida spiralsimon joylashgan xloroplastlar mavjud. Bu spiral shakli unga ilmiy nom ham bergan: “Spiro” — spiral, “gyra” — aylanish degan ma‘noni anglatadi. Spirogyra kuchli fotosintez qiluvchi organizmdir. U kislorod ishlab chiqarib, suv muhitining tozaligini saqlashga yordam beradi. Shu sababli u ekologik muvozanatda muhim rol o‘ynaydi. Suvdagi ba‘zi baliqlar, mayda organizmlar va hatto hasharotlar lichinkalari uchun oziqa ham bo‘lib xizmat qiladi. Yana bir muhim jihati — bu suvo‘t vegetativ ko‘payish bilan bir qatorda jinsiy ko‘payishga ham qodir. U “kon’yugatsiya” deb ataluvchi jarayon orqali yangi organizmlar hosil qiladi. Bu esa uning evolyutsion moslashuvchanligini va biologik xilma-xillikdagi o‘rnini ko‘rsatadi.

Chlamydomonas — oddiy ko‘rinishiga qaramay, biologik va ekologik jihatdan nihoyatda muhim bo‘lgan mikroskopik yashil suvo‘t hisoblanadi. U bir hujayrali, harakatlanuvchi, yashil rangli organizm bo‘lib, yashil suvo‘tlar (Chlorophyta) bo‘limiga mansub. O‘zbekiston hududidagi toza va ifloslanishga chidamli suv havzalarida keng tarqalgan. Chlamydomonas hujayrasi yumaloq yoki tuxumsimon shaklda bo‘ladi. U ikkita harakatlovchi juldur (flagella) yordamida suzadi. Hujayra ichida yashil xloroplast, qizil ko‘zcha (stigmat) va kontraktil vakuolalar mavjud bo‘lib, bu tuzilmalar uning yorug‘likka nisbatan harakatlanishi, suvdagi muvozanatini saqlashi va fotosintez jarayonini olib borishiga yordam beradi. Bu suvo‘t ekologik muhitda kislorod ishlab chiqarish, suvni tozalash va oziq zanjirining boshlang‘ich bo‘g‘inini tashkil etishda katta rol o‘ynaydi. Ayniqsa, Chlamydomonas suvning biologik faolligini baholashda bioindikator sifatida qo‘llanadi. Shuningdek, u laboratoriya sharoitida osongina yetishtiriladi va biologik tajribalarda keng qo‘llaniladi. O‘zining oddiy tuzilishiga qaramay, Chlamydomonas jinsiy va no jinsiy yo‘l bilan ko‘payishga qodir. Bu xususiyat unga o‘zgaruvchan sharoitlarda moslashish va yashash imkonini beradi.

XULOSA

Yashil suvoʻtlar — oʻzbek suv havzalarining muhim bioresurslaridan biridir. Ular ekologik barqarorlikni taʼminlaydi, kislorod ishlab chiqaradi, suv sifatini belgilaydi va boshqa organizmlar uchun oziq manbai boʻlib xizmat qiladi. Chlorella, Spirogyra, Chlamydomonas kabi turlar Oʻzbekistonda keng tarqalgan boʻlib, ularni oʻrganish orqali tabiiy muhit holatini chuqur tahlil qilish mumkin. Bu esa ekologiyani saqlash va barqaror rivojlanish uchun muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Ж. Абдусаттаров, Ш. Абдурахмонов. Ботаника (Alga va zamburugʻlar boʻlimi). Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
2. A. Karimov. Oʻzbekistonning suv oʻsimliklari. Toshkent: Fan, 2016.
3. Prescott, G.W. Algae of the Western Great Lakes Area. Michigan State University Press, 1982.
4. Graham, L.E., Graham, J.M., & Wilcox, L.W. Algae. Pearson Education, 2009.
5. OʻzME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

**Research Science and
Innovation House**

LANGUAGE AND IDENTITY: CULTURAL METAPHORS IN UZBEK AND ENGLISH PROVERBS

Hamzayeva Farida

Department of Practical English and Literature

Faculty of Foreign Philology

ANNOTATION:

This article investigates how cultural metaphors embedded in proverbs reflect the interplay between language and identity in Uzbek and English societies. Proverbs serve not only as linguistic expressions but also as carriers of cultural norms, values, and worldviews. Through comparative analysis, the paper highlights similarities and differences in metaphorical conceptualizations related to family, honor, wisdom, and fate. Findings suggest that while some metaphorical patterns are universal, many are deeply rooted in each culture's unique historical and social experience.

Keywords: language and identity, cultural metaphors, Uzbek proverbs, English proverbs, linguistic worldview

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada maqollarda mujassam bo'lgan madaniy metaforalar orqali til va identitet o'zaro qanday bog'liqligi tahlil qilinadi. Maqollar nafaqat tilda ifoda topgan hikmatli iboralar, balki madaniyat, qadriyat va dunyoqarashni ham o'zida aks ettiruvchi vositadir. O'zbek va ingliz tilidagi maqollarni tematik jihatdan taqqoslab, oila, shon-sharaf, donishmandlik va taqdirga oid metaforalar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ba'zi metaforalar universallikka ega bo'lsa-da, ko'pchilik metaforik tasavvurlar har bir millatning tarixiy va ijtimoiy tajribasiga chuqur bog'liqdir.

Kalit so'zlar: til va identitet, madaniy metaforalar, o'zbek maqollari, ingliz maqollari, lingvistik dunyoqarash

АННОТАЦИЯ:

В данной статье рассматривается, как культурные метафоры, содержащиеся в пословицах, отражают взаимосвязь между языком и идентичностью. Пословицы выступают не только как языковые выражения, но и как носители культурных норм, ценностей и мировоззрения. Путём тематического

сопоставления узбекских и английских пословиц анализируются метафоры, связанные с семьёй, честью, мудростью и судьбой. Результаты исследования показывают, что, несмотря на наличие универсальных метафор, большинство из них глубоко укоренены в уникальном историческом и социальном опыте каждой культуры.

Ключевые слова: язык и идентичность, культурные метафоры, узбекские пословицы, английские пословицы, языковая картина мира

INTRODUCTION

Language is not merely a tool for communication; it is a repository of culture and identity. One of the richest sources of cultural expression in language is the proverb—a succinct, metaphorical unit that encapsulates communal wisdom. This study aims to examine how cultural metaphors in proverbs reflect the underlying identity and worldview of the speakers in Uzbek and English linguistic contexts.

THEORETICAL BACKGROUND

This research draws on Lakoff and Johnson's Conceptual Metaphor Theory (1980), which posits that metaphor is central to human thought. It also considers the Sapir-Whorf Hypothesis, suggesting that language influences perception and cognition. By applying these frameworks, we explore how metaphorical language in proverbs contributes to cultural identity construction.

METHODOLOGY

A qualitative comparative method was employed, analyzing 30 proverbs from each language. The proverbs were categorized by theme—family, wisdom, fate, and social behavior. The cultural connotations of metaphors were then interpreted based on their semantic structure and historical context.

ANALYSIS OF CULTURAL METAPHORS IN UZBEK AND ENGLISH PROVERBS

Uzbek proverbs often reflect collectivist values, such as respect for elders and communal responsibility. For instance, “Otangga qarab o‘g‘lingni o‘tla” (Judge a son by his father) highlights generational continuity. English proverbs like “The apple doesn’t fall far from the tree” convey a similar metaphor but with an individualistic undertone. Other comparisons show distinct metaphors: Uzbek proverbs associate wisdom with age and silence, while English proverbs may value critical thinking and directness.

**DISCUSSION: LANGUAGE, IDENTITY AND CULTURAL
WORLDVIEW**

The findings support the idea that proverbs encode deep-seated cultural identities. The metaphors chosen and perpetuated within a culture reveal what that culture values. Language thus becomes both a mirror and a mold of societal identity.

CONCLUSION

Proverbs as metaphorical expressions provide unique insight into the cultural and linguistic identity of a people. By analyzing Uzbek and English proverbs, this study illustrates how metaphor serves as a bridge between language and cultural worldview. Recognizing these metaphors enhances cross-cultural understanding and appreciation.

REFERENCES

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
2. Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality*. MIT Press.
3. Mieder, W. (2004). *Proverbs: A Handbook*. Greenwood Press.
4. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.

**Research Science and
Innovation House**

THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE LANGUAGE
TEACHING IN MEDICAL ENGLISH CLASSE

DAVRONOVA MUBORAK

ANNOTATION: The present article studies the implementation ways of CLT activities into the classroom. The actuality of this paper is the investigation of some typical CLT activities in the way of development of the speaking skills to provide communication in learning a foreign language in the field of medicine and making EFL classroom more effective teaching environment as facilitator.

Keywords: Communication, English, medical students, practical activities, communicative competence, role play, job interview

АННОТАЦИЯ: В данной статье изучаются способы внедрения CLT-методы в учебный класс. Актуальность данной статьи заключается в исследовании некоторых типичных CLT- деятельность в плане развития навыков говорения для обеспечения коммуникации при изучении иностранного языка в области медицины и в создании более эффективной учебной среды EFL в качестве фасилитатора.

Ключевые слова: Коммуникация, английский язык, студенты-медики, практическая деятельность, коммуникативная компетентность, мотивация, будущие врачи

Introduction: Communicative Language Teaching (or CLT) is a popular approach to any language teaching which emphasizes using language in the same way that it's used in real life. In other words, you put your students in language situations which are as close to real life as possible. With CLT, you give your students language they need to deal with real situations. You place less importance on producing grammatically correct English but more importance on dealing effectively with the situation.

Communicative competence included knowing what to say and how to say it appropriately based on the situation, the participants, and their roles and intentions. Traditional grammatical and vocabulary syllabuses and teaching methods did not include information of this kind. It was assumed that this kind of knowledge would be picked up informally.

Small group work can also be regarded as an important tenet of CLT. Larsen-Freeman (1986) puts forward that activities in a communicative class are commonly carried out by students in small groups. Negotiation of meaning can be accomplished by involving learners in group work in which they can freely interact with each other. Through small group activities, the students are engaged in meaningful and authentic language use rather than in the simply mechanical practice of language patterns.

Brown (2001), in describing the key principles of CLT, offers the following six characteristics:

1. Classroom goals are focused on all of the components (grammatical, discourse, functional, sociolinguistic, and strategic) of communicative competence. Goals therefore must intertwine the organizational aspects of language with the pragmatic.
2. Language techniques are designed to engage learners in the pragmatic, authentic, functional use of language for meaningful purposes. Organizational language forms are not the central focus, but rather aspects of language that enable learner to accomplish those purposes.
3. Fluency and accuracy are seen as complementary principles underlying communicative techniques. At times fluency may have to take on more importance than accuracy in order to keep learners meaningfully engaged in language use.
4. Students in a communicative class ultimately have to use language, productively and receptively, in unrehearsed contexts outside the classroom. Classroom tasks must therefore equip students with the skills necessary for communication in those contexts.
5. Students are given opportunities to focus on their own learning process through an understanding of their own styles of learning and through the development of appropriate strategies for autonomous learning.
6. The role of the teacher is that of facilitator and guide, not an all-knowing bestower of knowledge. Students are therefore encouraged to construct meaning through genuine linguistic interaction with others. (p. 43)

Methods and materials: The range of exercise types and activities compatible with a CLT approach is unlimited, provided that such exercises enable students to attain the communicative objectives of the curriculum and engage learners in communication. Activities entailing pair work, group work are essential for EFL

learners who are rarely exposed to the target language use in their immediate environment. These activities are meaningful. That is to say, they require learners to make meaningful choices when carrying out practice. Some of these activities are:

1. Information-Gap Activities

The notion of information gap is an important concept in CLT. In real communication people normally have a genuine purpose. They seek information they do not have. In order to practice information activities, certain tasks are used. For example, students are divided into A-B pairs, teacher provides students with two set of pictures slightly different from each other, then asks students to compare and explain the differences to each other. (Richards, 2006). Teacher can also provide one group of students with information about an interesting individual, place or event and ask other group to get information from their peers.

2. Jigsaw Activities

Jigsaw activities are based on the principles of information gap. The class is divided into groups and each group has part of the information necessary for completion of an activity. The class must fit the pieces together to complete the whole. Students must use their language resources to communicate meaningfully and, thus, take part in meaningful communication practice.

3. Role-Plays (doctor and patients)

There are certain activities in which students are assigned roles and improvise a scene on exchange based on some given information or clue. In these activities emphasis is laid on pair work and group work.

4. Interviews (Job interviews)

An interview is an oral activity done in pairs, whose main goal is to develop students' interpersonal skills in the TL.

Results: This article is dedicated to studying the use of CLT activities to activate speaking skills in practical medical English lessons. The ability of speaking a foreign language is synonymous with knowing this language, since speech is for them the main means of human communication. Medical students no longer expect their English teachers to follow the traditional approach, which was mainly based on the development of grammatical competence and the use of methodologies that were popular in the past.

Based on this, I have come to the **following conclusion.**

- 1.The instructor gives each student the same set of questions to ask a partner.
2. Students take turns asking and answering the questions in pairs.

This activity, since it is highly-structured, allows for the instructor to more closely monitor students' responses. It can zone in on one specific aspect of grammar or vocabulary, while still being a primarily communicative activity and giving the students communicative benefits. This is an activity that should be used primarily in the lower levels of language classes, because it will be most beneficial to lower-level speakers.

References

1. Techniques & Principles in Language Teaching/Diane Larsen-Freeman and Marti Anderson/ Oxford University Press./2016
- 2 .Communicative Language Teaching Today/Jack C. Richards /2006
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS/Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo
- 3.Principles of language learning and teaching/H.Douglas Brown/San Francisco State University /2006
4. Oxford English for careers. Tony Grice with additional material by Antoinette Meehan.2007
5. <https://www.payingforseniorcare.com/>

**Research Science and
Innovation House**

ZAMBURUG'LARNING TABIATDAGI VA INSON HAYOTIDAGI AMALIY AHAMIYATI

Niyozova Dildora Nuriddin qizi – Andijon davlat pedagogika instituti

Biologiya yo'nalishi talabasi

E-mail: otabekxodarboyev362@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda zamburug'lar bo'limining umumiy tavsifi, tuzilishi, sistematikasi, tabiatdagi va inson hayotidagi ahamiyati to'g'risida qisqacha ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. zamburug', glikogen, mitselli, patogen, spora, geterotrof.

Аннотация. В диссертации дается краткий обзор общей характеристики, структуры, систематики и значения отдела грибов в природе и жизни человека.

Ключевые слова. Гриб, гликоген, мицелий, патоген, спора, гетеротроф.

Abstract. This thesis provides a brief overview of the general description, structure, systematics, and importance of the fungi department in nature and human life.

Key words. fungus, glycogen, mycelium, pathogen, spore, heterotroph.

Zamburug'lar qadimiy organizmlar bo'lib, evolutsiya jarayonida rangsiz sitoxrom C ga ega bo'lmagan xivchinlilarning Fiagellatae guruhidan kelib chiqqan. Shuning uchun ham zamburug'lar o'simliklar olami doirasida o'rganiladi. Ular geterotrof oziqlanishga moslashgan, ya'ni zamburug'lar tayyor organik moddalar bilan oziqlanuvchi organizmlar sanaladi. Assimilyatsiya vaqtida zamburug'larning hujayrasida kraxmal emas, balki, mochevina, glikogen hosil bo'ladi. Bundan tashqari hujayra devorlarida xitin to'planadi. Ushbu belgilari bilan zamburug'lar hayvonlar olamiga yaqin uradi. Zamburug'larni mikologiya fani o'rganadi.

Zamburug'lar turlarining miqdori jihatidan tuban o'simliklar ichida eng katta guruh hisoblanib, 100 mingdan turi mavjud shilimshiq'larga o'xshash zamburug'lar ham geterotrof oziqlanish xususiyatiga ega. Zamburug'larning bunday oziqlanishi va bir qator boshqa xususiyatlari ularning ham o'simliklarga ham hayvonlarga o'xshashligini ko'rsatadi.

Zamburuglar bakteriyalardan farq qilib, eukariot organizm hisoblanadi. Zamburuglar o'simliklar kabi erkin harakatlana olmaydi, hayvonlarga o'xshab geterotrof oziqlanadi. Zamburug'lar yashashi uchun ozuqa, harorat va namlik yetarli

bo'lishi kerak, yorug'lik bo'lishi shart emas. Ko'pchilik zamburug'larning (ba'zi hujayra ichki parazitlaridan tashqari) vegetativ tanasi mitseliy ko'rinishida, ya'ni oziqlanish substrati sirtiga yoki ichiga taralib, uchidan o'sadigan ingichka ipcha -gifalardan iborat. Ko'payishi. vegetativ va reproduktiv (jinssiz va jinsiy) ko'payadi. Vegetativ ko'payish mitseliy ipchalarining bo'linishi yoki sklerotsiyalar bilan amalga oshadi. Bu bo'lakchalar har xil yo'l bilan tarqalib, qulay sharoitga tushganda yangi mitseliysi hosil bo'ladi. Jinssiz kopayish mitseliyning maxsus shoxchalarida xreil bo'ladigan sporalar orqali ro'y beradi. Sporalar hosil bo'lishiga qarab endogen va ekzogen bo'ladi. Endogen sporalar odatda gifa (sporangiy yoki zoosporangiy)ning sharsimon uchlarida kup miqdorda rivojlanadi. Ekzogen sporalar (konidiyalar) mitseliyning maxsus hoxlarida yakka, guruh bulib, ko'pincha anjirsimon rivojlanadi. Jinsiy ko'payish ikkita har xil jinsiy hujayraning qo'shilishidan hosil bo'ladigan zigotalar orqali ro'y beradi. Hamma joyda keng tarqalgan. Aksari zamburug'larning tabiatda umri qisqa. Ularning mitseliysi bir necha sutkada rivojlanib, spora hosil qilgach, o'sishdan to'xtab, nobud bo'ladi. Mitseliysi ko'p yil yashaydigan zamburug'lar ham bor. Jumladan, patogen va parazit zamburug'lar mitseliysi bir necha yillab yashaydi.

Zamburug'larning sanoatda va xalq xo'jaligida ahamiyati juda yuqori bo'lib, ayniqsa qishloq xo'jaligida, meditsina va oziq-ovqat sanoatida keng qo'llaniladi. Urug'lanuvchi tanasi eng mo'jizakor tirik organizmlardan biri bo'lib, ular shakliga ko'ra qush uyasini, soch bog'lamlarini, hattoki, odam qulog'i suprasini ham eslatadi. Olimlar zamburug'ning o'simliklarga qaraganda hayvonga o'xshash jihatlari ko'proq, degan fikrni ilgari surishmoqda. Barchasi uchun umumiy bo'lgan jihat shundaki, ular organik moddalarning anorganik moddalarga aylanishida muhim rol o'ynaydi. Agar hayvonlar avval ozuqani yutib, so'ngara hazm qilsa, zamburug'lar aksincha, avval ozuqani hazm qilib, keyin oziqmoddalarni yutadilar. Bu holat ularning azaliy jumbog'i bo'li kelmoqda. Yutish va hazm qilish jarayoni "gifalar" deb ataladigan ipsimon hujayralar bajaradi. Gifalar juda nozik bo'lishidan tashqari, uzun va ular daraxtning ildizidan to yuqori qismiga qadar o'sadi, yerda shoxchalar hosil qiladi. Yog'och bilan oziqlangan ayrim gifalar u daraxtdan bu daraxtga ildiz otib, butun boshli ko'chani qoplab oladi.

Research Science and
Innovation House

“Boburnoma” asarida keltirilgan ayrim toponimlar etimologiyasi

Doniyorova Rahima Azim qizi,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
2-bosqich magistranti
rahimaazimova7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asarida qo‘llangan ayrim quruqlik ifodalovchi toponimlarning etimologiyasiga to‘xtab o‘tilgan bo‘lib, kelib chiqishiga oid ma‘lumotlar boshqa tarixiy manbalar bilan solishtirib chiqilgan, shu asosida umumiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: “Boburnoma”, toponim, memuar, etimologiya, Axsikat, Kesh, Konigil, Qarshi, Lamg‘on.

Zahiriddin Muhammad Bobur qalamiga mansub “Boburnoma” asari o‘zining tarixiy, ilmiy, estetik va tilshunoslikka oid ahamiyatli ma‘lumotlari bilan Sharq adabiyotining eng muhim yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Bu asar faqatgina badiiy-memuar manba sifatidagina emas, balki tilshunoslik tadqiqotlari uchun boy va sermazmun manba bo‘lib xizmat qiladi. Unda XV–XVI asr Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston hududlarining siyosiy, ijtimoiy, madaniy va tabiiy holati, aholisi, urf-odatlar hamda joy nomlari bilan bog‘liq ma‘lumotlar keng yoritilgan. “Boburnoma”da bir qator toponimik birliklar — joy nomlari keltirilgan bo‘lib, bugungi tilshunoslikda tarixiy-geografik, madaniy, leksikologik va nomshunoslikka oid tahlillar uchun katta qiymatga ega. Ushbu toponimlar orqali biz XVI asrdagi joy nomlarining fonetik shakli, semantik mazmunini ko‘rib chiqish va ularning zamonaviy ko‘rinishlari bilan o‘zaro solishtirish imkoniga ega bo‘lamiz.

Har bir hudud ma‘lum bir sababga asosan nomlanadi, xususan, geografik jihatdan joylashuvi, iqlimi, unda yashovchi qabila yoki urug‘ nomi, unda sodir bo‘lgan biror-bir voqe-hodisa, aholisining shug‘ullanuvchi kasb-korining oti va shunga o‘xshash boshqa sabablar hududning nomlanishida asos vazifasini o‘taydi. “Boburnoma” asarida keltirilgan toponimlar ham o‘ziga xos kelib chiqish tarixiga ega bo‘lib, asarda ayrimlarining etimologiyasiga ham to‘xtalib o‘tilgan. Dastlab etimologiya tushunchasiga ta‘rif beradigan bo‘lsak, u tilshunoslikning bir bo‘limi hisoblanib, so‘z va morfemalarning kelib chiqish tarixini o‘rganadi. Demak, Bobur o‘z asarda ayrim toponimlarning nomlanish sabablariga ham izoh bergan. Xususan,

“Boburnoma”da keltirilgan Axsi//Axsikat oykonimining etimologiyasiga yuzlanadigan bo‘lsak, “O‘zbekiston joy nomlarining izohli lug‘ati”da ushbu joy nomining kelib chiqishi haqida turli nazariyalar keltirilgan. Usmonli turk va arab tillarida “axs” so‘zi omonim so‘z bo‘lib, uning “savdo”, “oldi-berdi”, “qo‘rg‘on yoki qal’a” kabi ma’nolari mavjud¹. “Boburnoma”da esa ushbu hududga quyidagicha ta’rif berilgan:

“Sayxun suyining shimoli tarafidag‘i qasabalar: biri Axsidir. Kitoblarda Axsikat bitarlar. Nechunkim, Asiriddin shoirni Asiriddin Axsikatiy derlar. Farg‘onada Andijondin so‘ngra mundin ulug‘roq qasaba yo‘qtur. Andijondin g‘arb sori to‘qqiz yig‘och yo‘ldir. Umarshayx mirzo muni poytaxt qilib edi, Sayxun daryosi qo‘rg‘onning ostidan oqar...”². Ta’rifdan anglashiladiki, “axs” so‘zining “qo‘rg‘on” ma’nosi toponimning kelib chiqishiga asos sifatida xizmat qilgan, “kat” so‘zi esa “shahar” ma’nosini ifodalaydi. Axsi/Axsikat oykonimi “qo‘rg‘onli shahar” demakdir.

Xususan, “Boburnoma”da yana boshqa bir qator joy nomlarining etimologiyasiga alohida to‘xtalib o‘tilgan. Qarshi, Shahrisabz, Konigil, Konibodom, Lamg‘on, Kashmir, Farg‘ona kabi toponimlar shular jumlasidandir. Qarshi nomining kelib chiqishiga to‘xtalgan Bobur bu joy haqida shunday yozadi:

“Yana Qarshi viloyatidurkim, Nasaf va Naxshab ham derlar, Qarshi mo‘g‘ulcha ottur, go‘rxonani mo‘g‘ul tili bila qarshi derlar. G‘olibo bu ot Chingizxon tasallutidin so‘ng bo‘lg‘ondur”³. Ushbu ta’rif orqali “qarshi” mo‘g‘ulcha “go‘rxona” so‘zidan kelib chiqqan degan tasavvur uyg‘onadi. Biroq XI asrda Yusuf Xos hojib tomonidan yaratilgan “Qutadg‘u bilig” asarida esa “qarshi” atamasi saroy, o‘rda so‘zlari bilan ma’nodosh holatda juft so‘z shaklida keltirilgan, bundan tashqari beklarning yashaydigan qarorgohiga nisbatan ham “qarshi” atamasini qo‘llagan. Yana bir manba, ya’ni “o‘zbekiston joy nomlarining izohli lug‘ati”da esa “qarshi” so‘zi haqida quyidagicha ta’rif uchraydi:

“XIV asr tarixnavisi Hofizi Abru “Turkiy tilda podshohning qasrini qarshi deydilar”, deb yozib qoldirgan...XVII asr tarixchisi Mahmud ibn Vali ham qarshi so‘zining ko‘shk ma’nosini qayd etib, uni mo‘g‘ulcha so‘z deb zikr etgan.”⁴.

¹ O‘zbekiston joy nomlarining izohli lug‘ati [Matn]: lug‘at / tuzuvchilar R.Y.Xudoyberganov [va boshq.]. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2022, 38-bet.

² Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 62-бет.

³ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 108-бет.

⁴ O‘zbekiston joy nomlarining izohli lug‘ati [Matn]: lug‘at / tuzuvchilar R.Y.Xudoyberganov [va boshq.]. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2022, 340-bet.

Yuqoridagi ta'riflarni umumlashtirgan holda Qarshi oykonimi aslida "ko'shk", "saroy" so'zlaridan kelib chiqqan degan xulosaga kelish mumkin. "Boburnoma"da Keshga ta'rif berayotganda "Bahorlar sahrosi va shahri va bomi va tomi xo'b sabz bo'lur uchun Shahrisabz ham derlar" degan ta'rif keltirilgan. Ya'ni Keshning dastlab norasmiy, xalqona nomi sifatida shakllanib, hamma yoq yashil rangga burkanganligi uchun Shahrisabz, "yashil shahar" deb atalgan. Konigil toponimining kelib chiqishi haqida esa Bobur: "Ba'zi derlarkim, bu o'langning asli oti Koni obgir ekandur, vale tarixlarda tamom Konigil bitirlar. Xili yaxshi o'langdur. Samarqandning salotini hamisha bu o'langni qo'ruq qilurlar"⁵, deya yozadi. Shu o'rinda "obgir" atamasining Bobur asarlarida "botqoq" ma'nosida qo'llanilganligini unutmazlik lozim. Boshqa manbalarga yuzlanadigan bo'lsak, tilshunos olim S. Qorayev Konigil oykonimi xususida o'z fikrlarini quyidagicha solishtirma tazrda bayon etgan:

"Ba'zi birovlar uni Koni gil, ya'ni "tuproq koni" desalar, boshqalar, chunonchi, Fazlulloh bin Ro'zbexon "Mehmonomai Buxoro" asarida Koni gul, ya'ni "gular koni" deydi"⁶.

Bundan tashqari, "Boburnoma"da Lamg'on va G'urband toponimlari etimologiyasiga ham alohida to'xtalib o'tilgan. Lamg'on nomining kelib chiqishi xususida quyidagicha ta'rif keltiradi:

"Hazrati Nuh payg'ambarning otasi Mehtar Lomning qabri Alishang tumanidadur. Ba'zi tarixda Mehtar Lomni Lamak, Lamkon debdurlar. Ul elni xil mulohaza qilibturki, ba'zi mahal "kof" o'rniga "g'ayn" talaffuz qilurlar, bu jihatdan g'oliban bu viloyatni Lamg'on debdurlar"⁷. Ushbu parcha orqali Lamg'on nomi Lamak, Lamkon nomlarining fonetik jihatdan o'zgargan shakli ekanligi anglashiladi. G'urband nomiga ham alohida ta'rif keltirilib, uning kamhosil yer ekanligi haqida ma'lumot berib o'tgan:

"Yana bir G'urband tumanidur. Ul viloyatlarda ko'tallarni "band" derlar. G'o'r sari bu ko'tal bilan borurlar, g'olibo ul jihatdin G'urband debturlar. Sardarralarini Hazoralar shug'l qilibtur, bir necha kentturkim, kamhosilroq yerdur"⁸. Demak, G'urband toponimi g'or tomon eltuvchi dovon, yo'l ma'nosini ifodalaydi. Asarda yana

⁵ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 107-бет.

⁶ Qorayev S. Toponimika (o'quv q o'llanma). —Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2006, 309-bet.

⁷ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 191-бет.

⁸ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 193-бет.

bir qator toponimlar, ularning kelib chiqishi va yana boshqa ko'plab ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Darhaqiqat, hozirgi kunda Samarqand viloyati hududidagi Urgut va Toyloq tumanlariga to'g'ri keluvchi, o'sha vaqtdagi Shovdor tumaniga, uning joylashuviga "Boburnoma"da quyidagicha ta'rif keltirilgan:

"Yana Shovdor tumanidir. Shahr va mahallotqa payvastur. Xili yaxshi tumandur. Bir tarafi Samarqand bila Shahrisabz orasidagi tog' voqi' bo'lubtur, kentlari aksar bu tog'ning domanasida tushubtur. Yana bir tarafi Ko'hak daryosidir, xushhavo va pursafo, suyi farovon, ne'mati arzon, xili yaxshi tuman tushubtur"⁹. Ushbu hududning bir tarafi Samarqand va Shahrisabzni bog'lab turuvchi tog' bo'lib, yana bir tarafida Ko'hak daryosi bo'lgan. Ushbu ta'rif yuzasidan Shovdor tumanining bugungi kundagi taxminiy joylashuvi yuzasidan yana bir taxmin mavjud bo'lib, quyida ularni o'zaro solishtirib chiqamiz. Shovdor tumanining "Boburnoma"dagi ta'rif asosida uni bugungi kunda Qashqadaryo viloyati hududida joylashgan Yakkabog' va Shahrisabz tumanlarining tog'li hududlarini o'z ichiga oluvchi tuman sifatida aytish ham mumkin, Ko'hak daryosi esa Qashqadaryoning ma'lum bir irmog'i yoki Yakkabog'soy bo'lishi mumkin, degan taxminlar ham mavjud. Ammo ayrim manbalarda ta'kidlanishicha, Shovdor Toyloqning o'rta asrlardagi nomi bo'lgan, ushbu ma'lumot asosida Toyloq va Urgut tumanlarining o'zaro chegaradoshligiga asoslanib, Toyloq tumanining sharqiy qismi va Urgut tumanining Samarqand va Shahrisabzni bog'lovchi Zarafshon tog' tizmasi bilan tutashgan janubiy qismi XV-XVI asrlarda Shovdor deb ataluvchi yaxlit tuman bo'lganligini taxmin qilish mumkin. Bu fikrning isboti o'laroq, "shahr va mahallotqa payvastur" ta'rifini, bunda Shovdorning Samarqandga yaqin va shahar bilan ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yaxshi bog'langan degan mazmun borligini ko'rsatish mumkin. Ta'rifda keltirilgan Ko'hak daryosi esa mazkur hududlardan oqib o'tuvchi Urgutsoy yoki Zarafshon daryosiga parallel tarzda oquvchi unga yaqin bo'lgan biror bir soy bo'lishi mumkin.

Bobur O'zbekistondagi yana bir qadimiy shahar Buxoro xususida ham alohida to'xtalib o'tgan va uning qovunini alohida ta'riflab, Movarounnahrda bu kabi boshqa qovun yo'q deya e'tirof etgan:

"Ulug' viloyatikim, Samarqand qarinasidir, Buxorodur, Samarqandning g'arbi tarafi yigirma besh yig'och yo'ldur, Buxoroning ham necha tumonoti bor. Tavr

⁹ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 108-бет.

shahre voqi' bo'lubtur. Mevasi ko'p bo'lur va xo'b bo'lur, qovuni bisyor yaxshi bo'lur, Movarounnahrda Buxoro qovunicha ko'p va xo'b qovun bo'lmas..."¹⁰. Buxoroga berilgan ushbu ta'rifdan ko'rinadiki, Bobur nafaqat oykonimlarning joylashuvi va etimologiyasiga to'xtalgan, balki ularning tabiati va o'ziga xos xususiyatlarini ham sanab o'tgan.

"Boburnoma" tarkibi faqat Markaziy Osiyo hududlariga oid ma'lumotlar bilan boyitilibgina qolmasdan, unda hozirgi Afg'oniston, Pokiston, Hindiston hududlarida joylashgan XVI asrda mavjud bo'lgan boshqa ko'plab bog'lar, maydonlar, darvozalar, qal'alar va ularga oid qimmatli ma'lumotlar bilan boyitilgan. Xususan, taxminiy hozirgi Hindiston hududiga to'g'ri keladigan Hotiypul toponimi va uning kelib chiqish tarixiga to'xtalgan Bobur shunday yozadi:

"Sharq soyig'i zil'ining burjida Hotiypuldur. Pilni "hotiy" derlar, darvozani "pul". Bu darvozaning chiqishida bir filning suratini mujassam qilibturlar, ustida ikki filbon ham qilibturlar; biaynihi fil, xili mushobih qilibturlar. Bu jihattin "Hotiypul" derlar. To'rt tabaqa imoratkim bor, boridin quyig'i tabaqasining bu mujassam fil sori ravzani bor, andin fil yavuq ko'runadur..."¹¹. Ya'ni ushbu darvoza yoki inshootning chiqish qismida filning surati bor, filni mazkur hudud aholisi "hotiy" deb atashgan, darvozani esa "pul", aynan ushbu darvozaga fil surani solinganligi tufayli uni "Hotiypul" deb atashgan. Parchaga alohida e'tibor qaratadigan bo'lsak, darvozada fil va uning ustida ikki filbon mavjudligi haqiga ham so'z boradi. Boburning ushbu ta'rifi uning naqadar nozik did sohibi ekanligini, san'at va me'morchilikka bo'lgan e'tibor qanchalik yuqori ekanligini tasvirlaydi. Bundan tashqari, hind me'morchiligi va uning noyob namunalari haqidagi ma'lumotlarni yozma shaklda hujjatlashtirilgan shakli sanaladi.

"Boburnoma" asari yaratilganidan buyon taxminan 500 yildan ziyod vaqt o'tgan bo'lib, asarda qo'llangan joy nomlarining ba'zilar qisman yoki to'liq o'zgargan, o'z holatini to'liq saqlab qolganlari ham yo'q emas, albatta. Tarixiy toponimlarning bunday o'zgarishi tabiiy jarayon bo'lib, u mintaqadagi geosiyosiy, ijtimoiy-siyosiy va madaniy o'zgarishlar ta'sirida shakllanib kelgan. Toponimlar tarkibidagi qisman o'zgarishlar, asosan, ularning lug'aviy tarkibida ko'zga tashlanadi. Ba'zi hollarda esa joy nomlari to'liq yangilanib, mutlaqo boshqa nomlar bilan yuritila boshlagan. Shu

¹⁰ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 107-бет.

¹¹ Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960, 413-бет.

bilan birga, hozirgi kunda mutlaqo boshqa nom bilan ataladigan joylar ham mavjud. Masalan, Yangi (Taroz) hozirda Talas nomi bilan, Darbandi Ohanin hozirda Temir Darvoza nomi bilan, Shovdor esa Toyloq nomi bilan ma'lumdir. Bunday nom almashinuvi ayrim hollarda tarixiy voqealar, siyosiy tuzumlar almashinuvi yoki xalq og'zaki ijodi va til taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lgan. Bundan tashqari, ayrim joy nomlari esa geografik xaritalarda eskicha shaklda saqlanib qolgan yoki zamonaviy talaffuz va yozuv qoidalariga moslashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bobur. Boburnoma. –Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008.
2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома (академик нашр). — Тошкент: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1960.
3. O'zbekiston joy nomlarining izohli lug'ati [Matn]: lug'at / tuzuvchilar R.Y.Xudoyberganov [va boshq.]. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2022.
4. www.ziyouz.com sayti manbalari.

**Research Science and
Innovation House**

TOSHKENT BOTANIKA BOG'IDA O'SUVCHI ALLIUM TURKUMIGA
OID ALLIUM PSKEMENSE VA ALLIUM KARATAVIENSE TURLARI
PIYOZBOSHI VA TUGUNAK PIYOZBOSHINING MORFO-ANATOMIK
TUZILISHI

¹Duschanova G.M., ²Akramova F.A.

¹Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Botanika va
ekologiya kafedrası professori

²Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti talabasi

E-mail: fayyozaakramova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Toshkent botanika bog'ida o'suvchi Allium turkumi endemik turlari, jumladan, Allium pskemense va Allium karataviense turlari piyozchasining anatomik tuzilishi o'rganilgan va turga xos bo'lgan diagnostik va adaptiv belgilar aniqlangan. Namunalar Toshkent botanika bog'idan olingan bo'lib, piyozchalar morfologik parametrlarga ko'ra tahlil etildi va ularning kesmalari yorug'lik mikroskopida o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, har ikkala tur piyozchasida bir nechta qog'ozga o'xshash quruq parda qatlamlari va ichki tomonda zich parenxima hujayralari mavjud. Allium karataviense tugunak piyozboshi pardalari qalin va sklerenxima qatlamlari bilan boy, Allium pskemense piyozboshida esa bu qatlamlar yupqa va kam rivojlangan ekanligi aniqlangan. Olingan anatomik ma'lumotlar Allium turkumi taksonomiyasida diagnostik belgi bo'lib, mazkur belgilar Markaziy Osiyo endemik turlarining adaptiv xususiyatlarini o'rganishda ahamiyat kasb etadi.

Аннотация. В данной статье изучены анатомическое строение луковиц эндемичных видов рода Allium, произрастающих в Ташкентском ботаническом саду, в том числе Allium pskemense и Allium karataviense, а также выявлены диагностические и адаптивные признаки, характерные для этих видов. Измерены основные морфологические параметры луковиц; приготовлены поперечные срезы и изучены под световым микроскопом. Установлено, что оба вида имеют многослойную сухую оболочку луковицы и сочные запасные чешуи, образованные паренхимными клетками. У Allium karataviense оболочка луковицы более толстая, с плотным волокнистым слоем и выраженными склеренхимными прослойками вокруг проводящих пучков, тогда как у Allium pskemense эта оболочка тоньше, а паренхима менее плотная. Полученные

анатомические данные дополняют таксономические сведения о роде *Allium* и позволяют глубже понять адаптивные особенности этих центральноазиатских эндемиков.

Abstract. This article examines the anatomical structure of the bulbs of endemic *Allium* species growing in the Tashkent Botanical Garden, including *Allium pskemense* and *Allium karataviense*, and identifies diagnostic and adaptive features characteristic of these species. Bulbs were measured and transverse sections were prepared for light microscopy. Observations revealed both species have multiple papery tunic layers enclosing fleshy storage scales of parenchymatous cells; however, *Allium karataviense* bulbs exhibited a thicker fibrous tunic and more developed sclerenchyma around vascular bundles than *Allium pskemense*. These anatomical differences provide taxonomically informative characters within *Allium* and shed light on adaptive traits of these Central Asian endemic onions.

Dunyoda biologik xilma-xillikni saqlab qolish, o'simliklar olamini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish global muammolardan biri sifatida qaralmoqda. Bioxilma-xillikning global baholash UNEP ma'lumotlariga ko'ra, «... bugungi kunda turli omillar natijasida 30 000 dan ortiq o'simlik va hayvon turlari yo'qolib ketish xavfi ostida turibdi». Shu munosabat bilan, tabiiy floraning manzarali, noyob va kamayib borayotgan turlarni aniqlash va ularni saqlab qolish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda dunyoda o'simliklarning manzarali, noyob va kamayib borayotgan turlarining sistematikasi, ularning ekologiyasi, introduktsiyasi va saqlab qolish chora-tadbirlarini ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bunga ko'ra, kamyob va manzarali geofitlarning o'sish sharoitlariga morfologik va ekologik jihatdan moslashuvchanligi isbotlandi, introduktsiya (in situ) va mikroklonal (in vitro) sharoitlarida ekib ko'paytirish yo'llari takomillashtirildi, ex-situ sharoitida reintroduktsiya usullari ishlab chiqildi. Shuni ta'kidlash lozimki, o'zining kamyobligi va manzaraliligi bilan alohida ajralib turuvchi, ko'kalamzorlashtirish, farmatsevtika va oziq-ovqat sanoatida keng qo'llanilayotgan *Allium* L. turkumi vakillari alohida ahamiyatga ega. Bu turkum piyozboshli vakillarining deyarli 41% Markaziy Osiyo mamlakatlarida tarqalgan bo'lib, turkum vakillarini tabiiy va introduktsiya sharoitlaridagi morfologik xususiyatlarini aniqlash, o'sish-rivojlanishi va iqlimlashishini asoslash, introduktsiya qilish, ex-situ sharoitida kolleksiyalarini

yaratish, ko'paytirish yo'llarini ishlab chiqish, obodonlashtirishda foydalanish samaradorligini baholash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.¹

Allium pskemense L. G'arbiy Tyan-Shanga xos juda kamyob endemik o'simlik. Bo'yi 60-120 sm oralig'idagi ko'p yillik piyozli o't. Piyozining diametri 6-7 sm, usti qo'ng'ir qobiq bilan qoplangan. Poyasi 3-7 ta, yo'g'on, shishgan, uzunligi 40 sm ga yetadi. Barglari silindrsimon, uchi toraygan, qalinligi 2-3 sm, poyasidan ikki barobar qisqa. To'pguli sharsimon, diametri 7-10 sm. Gulqo'rg'on bo'lakchalari oq rangli. Iyulda gullab, mevasi sentyabrda yetiladi. Mevasi uchburchak shakldagi quruq ko'sak meva. Toshkent viloyati: Ugom, Piskom, Chotqol va Qurama tizmalarida tarqalgan. Qozog'istonda ham uchraydi [5; -208-b.].

Allium karataviense L. g'ayrioddiy keng barglari tufayli manzarali o'simlik sifatida ishlatiladi, u kichik guruhlariga ekilganida chiroyli ko'rinadi. Urug'lari yordamida ko'paytiriladi. Quyoshli, issiq joylarni afzal ko'radi [3; -43-44-b.].

Soyabon to'pguli bir oz yoki bir yarim baravar qisqaroq, kalta uchli. Soyabon sharsimon, ko'p gulli, zich. Gulpoyasi gultojibargidan uch-to'rt baravar uzunroq yoki teng, tagida gulkosachabargsiz. Yulduz shaklidagi gultojibargning tepalari och pushti-binafsha yoki oq rangga ega, tomiri quyuqroq, chiziqli, parallel tomirlangan, keyinroq pastga egilgan, o'ralgan, uzunligi 5-7 mm. Changchi iplari bir oz uzunroq, pastki qismida gultojibarg bilan birlashgan, yuqorida oval shaklida [3; -43-44-b.].

Tadqiqot maqsadi – Toshkent botanika bog'i sharoitida *Allium pskemense* va *Allium karataviense* turlari piyozboshi va tugunak piyozboshining anatomik tuzilishi o'rganish asosida diagnostik va adaptiv belgilarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot ob'ekti sifatida *Allium pskemense* va *Allium karataviense* turlari *Amaryllidaceae* oilasi *Allium* turkumiga mansub bo'lib, ko'p yillik o'simlikdir. O'zbekistonning Toshkent Botanika bog'i sharoitida uning bir necha turlari introduksiya qilingan. Tadqiqotlar O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademik F.N. Rusanov nomidagi Toshkent botanika bog'ida introduksiya sharoitida olib borildi. Anatomik tadqiqotlar uchun *Allium pskemense* va *Allium karataviense* o'simliklarining piyozboshi 70 % etil spirtiga fiksatsiya qilindi. Ko'ndalang kesiklar qo'l yordamida tayyorlanib, preparatlar metilen ko'ki yordamida bo'yali, glitserin-jelatin bilan qotirildi. (Барыкина, Веселова, Девятков va boshqalar, 2004). Asosiy to'qimalar va hujayralar K. Esau (1969), G.M. Dushanova (2022), epiderma – S.F.

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» gi Farmoni.

Zaxarevich (1954) uslublari asosida tavsiflandi. Mikrofotosuratlar kompyuter mikrofotonasatkasi, Canon firmasining A123 rusumli fotoapparati hamda BioBlue S/N – EC-2209333 rusumli mikroskop yordamida tayyorlandi.

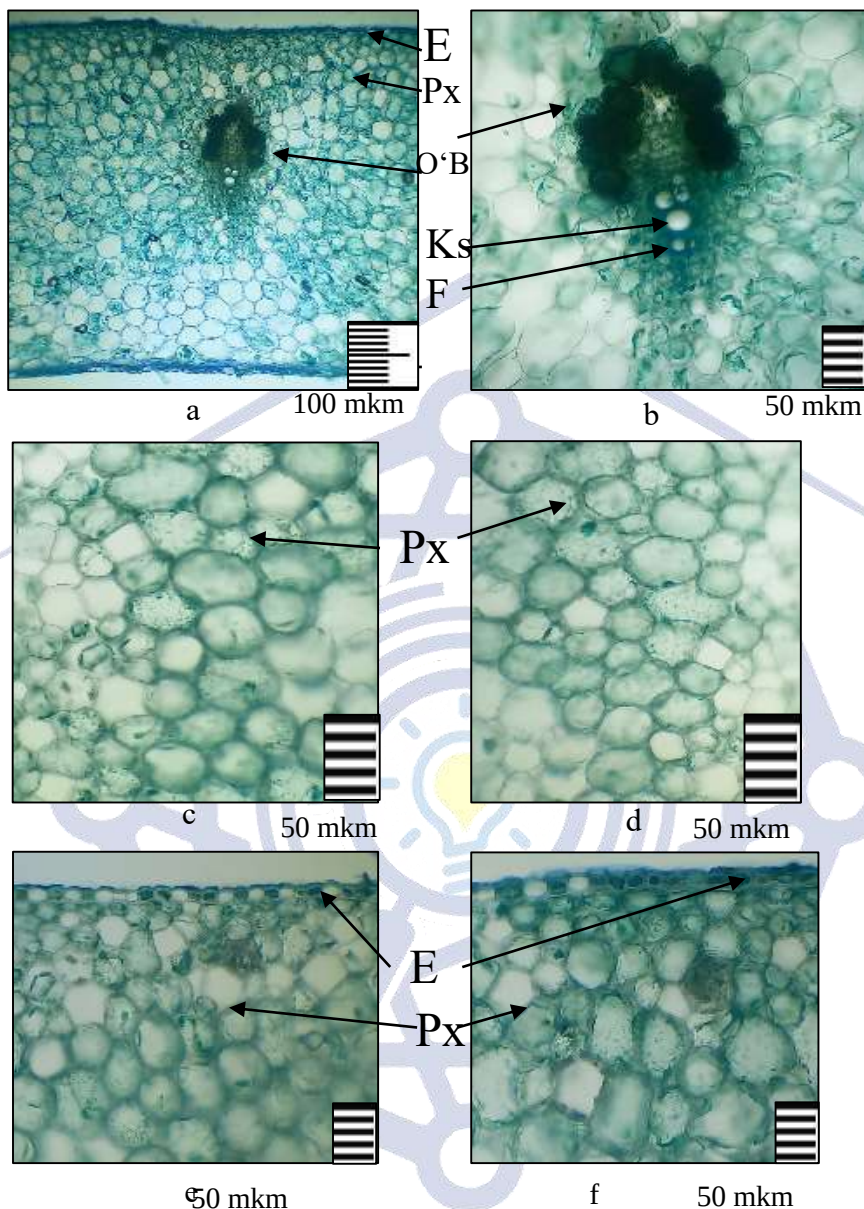
Allium pskemense piyozboshining shakli uzunchoq yoki dumaloq bo‘lib, diametri 4–6 sm ga yetadi. Tashqi qavati quruq, membranal, sarg‘ish-jigarrang rangli qobiq bilan o‘ralgan bo‘lib, u piyozni tashqi muhitning noqulay sharoitlaridan (qurg‘oqchilik, sovuqdan) himoya qiladi.

Allium pskemense piyozboshi bir necha konus yoki varaq ko‘rinishdagi qavatlardan iborat bo‘lib, ularning har biri yuqori epidermis, o‘rtada asosiy parenxima to‘qimasi, o‘tkazuvchi bog‘lam va pastki epidermisdan tashkil topgan. Epiderma qavati bir qavat, yumaloq hujayralardan iborat. Yuqori va pastki epidermis hujayralari qatlami piyozbosh seret barglarining himoya mexanizmida muhim rol o‘ynaydi (1-rasm).

Piyozboshning asosiy qismini tashkil etuvchi parenxima hujayralari katta vakuolalarga ega bo‘lib, ularda suv va oziq moddalar (fruktoza, pektin va uglevodlar) to‘planadi, jumladan, zaxira ozuqa moddalarning asosiy qismi piyozboshning seret barglarida to‘planadi. Parenxima hujayralari yirik o‘lchamli bo‘lib, ular bir-biri bilan zich joylashadi. Bu hujayralar yupqa hujayra devori va keng hujayra o‘lchami bilan ajralib turadi.

**Research Science and
Innovation House**

1-rasm. *Allium pskemense* piyozboshining anatomik tuzilishi:

a – piyozbosh seret bargaining umumiy tuzilishi, b – o'tkazuvchi bog'lam,
c-d- parenxima hujayralari, e-f- epidermisining tuzilishi; Shartli belgilar:
F – floema, Ks – ksilema, Px – parenxima, O'B – o'tkazuvchi bog'lam,
E – epiderma

Piyozbosh ko'ndalang kesimida kollateral o'tkazuvchi bog'lam tipiga xos bo'lgan naylar joylashgan. Ular ksilema va floema elementlaridan tashkil topib, suv va oziq

moddalarning harakatini ta'minlaydi. Bu to'qimalar barg asosi bilan o'suv nuqtasi orasida uzluksiz aloqani saqlab turadi. Piyozboshi markazida joylashgan apikal meristema o'simlikning yangi barg va gullar hosil qiluvchi faollik markazi hisoblanadi. Apikal meristema hujayralari mitoz bo'linish orqali yangi hujayralar hosil qilib, o'simlikning keying davrda o'sishini ta'minlaydi.

Allium karataviense ning tugunak piyozboshi sferik yoki keng-yumaloq shaklga ega bo'lib, 3-5 sm diametrda bo'ladi. Tugunak piyozbosh ko'pchilik hollarda bitta yirik markaziy qism va uni o'rab turgan bir nechta qobiq (ko'p qatlamli peridermal) piyozchalardan iborat. Har bir piyozcha qattiq, zich hujayraviiy qatlamdan iborat bo'lib, tashqi tomondan quruq himoya qatlami bilan qoplangan (2-rasm).

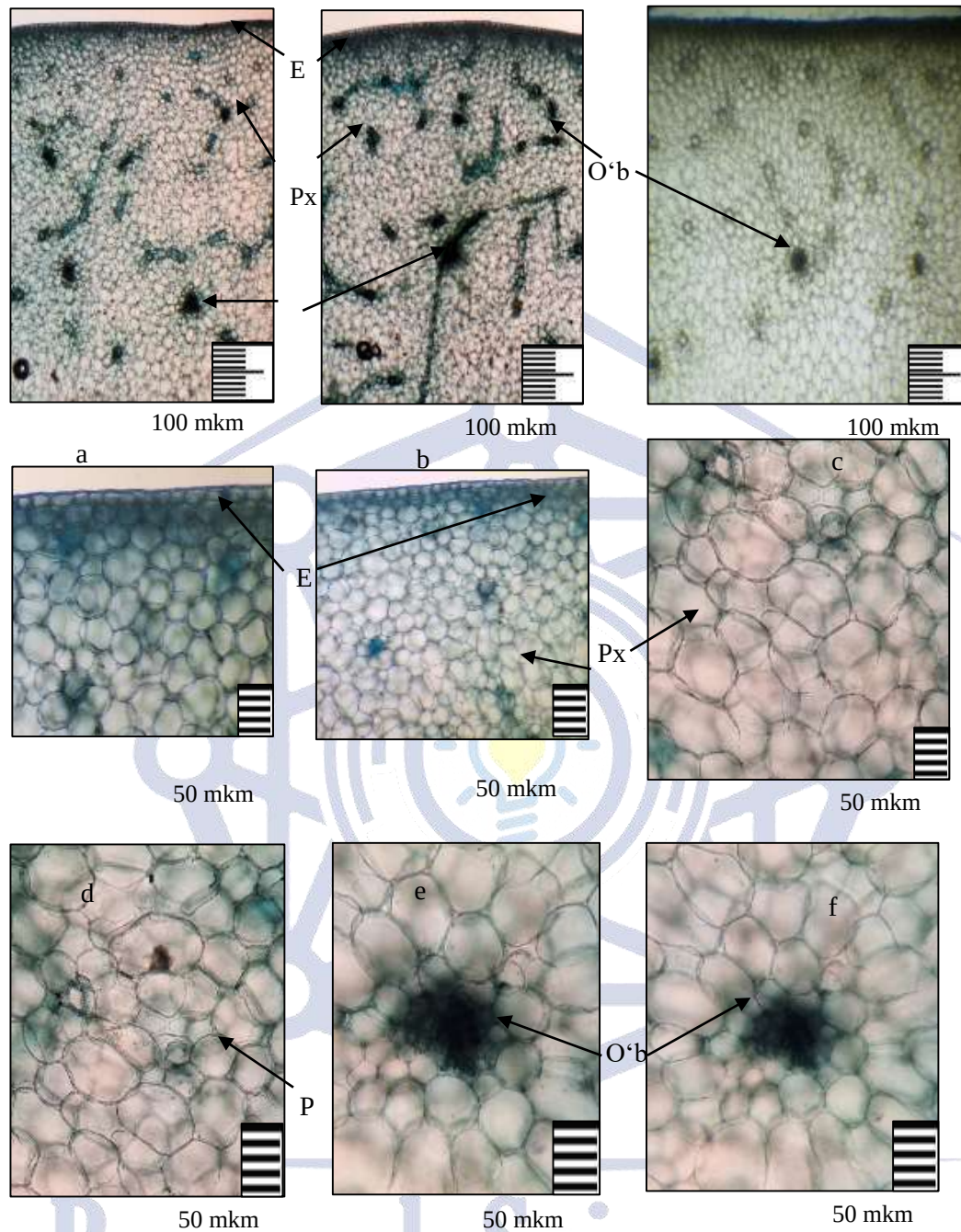
Tugunak piyozboshini tashqi qismini o'rab turgan quruq barglarining epidermasi zich, qattiq va suv o'tkazmaydigan kutikula bilan qoplangan. Bu qatlam transpiratsiyani kamaytiradi, mikroorganizmlarning kirib borishini oldini oladi hamda mexanik shikastlardan himoya qiladi.

Tugunak piyozbosh ichki qismi asosan katta vakuollarga ega parenximatov hujayralardan iborat. Ushbu hujayralarda inulin, kraxmal, shakarlar va boshqa zahira moddalar saqlanadi. Bu moddalar o'simlikning bahorgi faol vegetatsiya davrida quvvat manbai bo'lib xizmat qiladi. Parenxima hujayralari yirik, mayin devorli bo'lib, qatorlar holida joylashadi. Aytish joizki, bu zaxira to'qimalar tugunakning asosiy massasini tashkil qiladi. O'tkazuvchi bog'lamlar tarqoq holda joylashgan bo'lib, o'tkazuvchi naylar sathga yaqin zonlarda joylashgan bo'lib, ular orqali ozuqa moddalar va suv taqsimoti amalga oshadi. Ayniqsa, bahor oylarida vegetativ organlarning rivojlanishi davrida bu to'qimalar faol bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, *Allium pskemense* va *Allium karataviense* turlarining piyozboshi va tugunak piyozboshi morfologik va anatomik jihatdan oddiy parenximatik tuzilishga ega bo'lib, ozuqa moddalari va suv zaxirasini saqlashda muhim rol o'ynaydi. Bunga xos bo'lgan o'tkazuvchi bog'lamlarning markaziy joyla-

**Research Science and
Innovation House**

2-rasm. *Allium karataviense* tugunak piyozboshining

anatomik tuzilishi: a,b,c – tugunak piyozbosh umumiy

anatomik tuzilishi, d,e – epiderma, f-g- parenxima hujayralari, h, i – o'tkazuvchi bog'lamning tuzilishi; Shartli belgilar: F – floema, Ks –

shuvi va mexanik to'qimalarning mavjudligi bu turning ekologik barqarorligini ta'minlaydi. Mazkur turlar manzarali bog'dorchilik va farmakologiya uchun istiqbolli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.K. Zokirov "O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi." – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. F.X. Karimov "Piyozdoshlar oilasining O'zbekiston florasidagi ahamiyati." – Biologik fanlar jurnali, 2022.
3. Flora of Uzbekistan – F. Khasanov, Navro'z publishers, Toshkent – 2017, 43-44-bet.
4. G.M. Duschanova Botanika o'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi (laboratoriya mashg'ulotlari). – Toshkent: Bookmany print, – 2022. 184-195 b.
5. O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitob" i 1-jild, O'simliklar va Zamburug'lar, 2016-yil. 208-bet.
6. Р.П. Барыкина, Т.Д. Веселова, А.Г. Девятов и др., Справочник по ботанической микротехнике (основы и методы). – Москва: Изд. МГУ. 2004. – С. 6-68.
7. С.Ф. Захаревич К методике описания эпидермиса листа // Вестник ЛГУ. – Ленинград, 1954. – № 4. -65-75 с.
8. Эсау К. Анатомия растений. – Москва: Изд. Мир, 1969. – С. 138-416.

Research Science and
Innovation House

ASTRAGALUS MUCIDUS L. O'SIMLIGIDAN OLINGAN EKSTRAKTNING DIURETIK FAOLLIGINI O'RGANISH

Alfraganus Universiteti Tibbiyot fakultet
talabasi Anorov Sirojiddin Nozimjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada Fabaceae oilasiga mansub *Astragalus mucidus* L. o'simligidan olingan ekstraktning eksperimental hayvon modellarida diuretik xususiyati o'rganildi. Olingan natijalar ekstraktning o'rtacha dozalarda sezilarli darajadagi siydik haydovchi ta'sirga ega ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, 5.0-10.0 mg/kg dozalarda maksimal diuretik effekt kuzatildi. Ekstraktning yuqori dozalardagi ta'siri esa nisbatan kamaygan. Ushbu natijalar *Astragalus mucidus* L. ekstraktini istiqbolli tabiiy diuretik vosita sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: *Astragalus mucidus* L., ekstrakt, diuretik faollik, eksperiment, fitoterapiya.

Kirish: So'nggi yillarda dunyo olimlarining e'tibori biologik faol moddalarning yangi tabiiy manbalarini izlashga, shuningdek, fitopreparatlarni ishlab chiqish usullarini takomillashtirishga va ulardan foydalanish sohalarini kengaytirishga qaratilmoqda. Biologik faol moddalarning istiqbolli manbalari sifatida Fabaceae turkumiga kiruvchi *Astragalus* turiga tegishli o'simliklar alohida qiziqish uyg'otmoqda [1,2]. Ushbu turga kiruvchi o'simliklarning biologik faolliklari potentsiyali yuqoriligi haqida adabiyotlarda keltirib o'tilgan [3,4]. Biologik faolliklari orasida diuretik xususiyati alohida o'rin kasb etadi. *Astragalus penduliflorus* Xitoy tabobatida kapillyarlar gemorragiyasi va arterial gipertenziya bilan kechuvchi surunkali nefrit kasalligida diuretik modda sifatida keng qo'llaniladi. *Astragalus falcatus* o'simligi asosida gipoazotemik ta'sir qiluvchi «Flaronin» preparati yaratilgan [5]. Biz o'z tadqiqotlarimizda ushbu turga kiruvchi *Astragalus mucidus* L. o'simligidan olingan ekstraktning diuretik faolligini o'rgandik.

Tadqiqotimizning maqsadi *Astragalus mucidus* L. o'simligidan olingan ekstraktning diuretik faolligini o'rganish.

Tadqiqot materiallari va metodlari: Tajribalar standart vivariya sharoitida saqlangan vazni 220-250 gr bo'lgan 48 dona erkak kalamushlarda o'tkazildi. Tajriba hayvonlari tasodifiy tanlash yo'li quyidagi guruhlariga ajratildi: I guruh - nazorat guruhi, II guruh - referens preparat guruhi, III guruh - tajriba guruhi. Tajriba kuni barcha guruh

hayvonlariga atravmatik metall naycha yordamida tana vaznining 3% miqdorida suv yuklamasi berildi. Etalon preparat guruhi hayvonlariga 5.0 mg/kg dozada Nefrosten preparati, tajriba guruhi hayvonlariga 1.0-5.0-10.0-25.0-50.0-100.0 mg/kg dozalarda *Astragalus mucidus* L. o'simligidan olingan ekstrakt 2 kun davomida peroral yuborildi. Tajriba hayvonlari maxsus siydik yig'uvchi metabolik qafaslarga joylashtirilib, 24 va 48 soat davomida ajralgan siydik miqdori aniqlandi. Olib borilgan tajribalar O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzuridagi Bioetika qo'mitasi tavsiyalariga muvofiq, biologik xavfsizlik va hayvonlar bilan ishlash etik qoidalari asosida olib borildi [6]. Dozalarni tanlash, moddani kiritish usuli yangi farmakologik moddalarni eksperimental (klinikgacha) o'rganish bo'yicha ko'rsatmalarga muvofiq aniqlandi [7].

Olingan natijalar **Microsoft Excel 2019** dasturida qayta ishlanib, matematik-statistik tahlil bajarildi. Ko'rsatkichlar o'rtacha qiymat (M) va standart xato ($\pm m$) shaklida ifodalandi. Guruhlararo farqlar **Styudentning t-kriteriyasi** yordamida baholandi. Farqlar $P \leq 0.05$ darajasida statistik ahamiyatli deb hisoblandi [8].

Olingan natijalar va ularning muhokamasi: *Astragalus mucidus* L. o'simligidan olingan ekstraktning diuretik faolligini baholash natijalari uning siydik haydovchi xususiyatlarga ega ekanligini tasdiqladi. 24 va 48 soatlik kuzatuv davomida ekstraktning barcha dozalari nazorat guruhiga nisbatan diurez hajmini orttirgani qayd etildi. Ayniqsa, 5.0 mg/kg va 10.0 mg/kg dozalarida statistik jihatdan ishonchli diuretik faollik ($P \leq 0.05$) kuzatildi. Olingan tajriba natijalari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

***Astragalus transcipicus* L. o'simligidan ajratib olingan ekstraktning diuretik faolli, $M \pm m$, $n=6$**

№	Modda	Doza mg/kg	Diurez, ml			
			24 soat Me (Q1, Q3)	Effekt %	48 soat Me (Q1, Q3)	Effekt %
1	Nazorat guruh	0.2ml	2.95 (2.0;3.15)	-	17.75 (15.4;19.1)	-
2	Nefrosten	5.0	3.65 (2.8;3.9)	23.7*	26.03 (21.2;33.1)	46.6*
4	<i>Astragalus mucidus</i> L. o'simligidan olingan ekstrakt	1.0	3.36 (2.8;3.8)	13.8	22.32 (19.2;25.0)	25.7
		5.0	3.56 (3.1;4.3)	20.6*	24.75 (18.1;28.5)	39.4*

		10.0	3.51 (3.0;3.9)	18.9*	24.18 (19.1; 28.6)	36.2*
		25.0	3.43 (2.8;3.9)	16.2	23.42 (20.5;27.1)	31.9
		50.0	3.36 (2.7;3.8)	13.8	22.60 (18.0;26.9)	27.3
		100.0	3.28 (2.6;3.7)	11.1	21.94 (17.2;25.5)	23.6

Izoh: *P=0.05 nazorat guruhi hayvonlari ko'rsatkichiga nisbatan solishtirilganda

Tajriba hayvonlarining 24 soatlik kuzatuvda eng yuqori diurez Nefrosten preparatida 5.0 mg/kg dozasi (3.65 ml; 23.7%) va Astragalus mucidus L. ekstraktining 5.0 mg/kg dozasi (3.56 ml; 20.6%) qayd etildi. Shuningdek, 10.0 mg/kg dozada diurez 3.51 ml (18.9%) ni tashkil etdi, bu esa preparatning o'rtacha terapevtik dozalari ham samarali ekanligini ko'rsatadi. Ekstraktning diuretik faolligi yuqori dozalarda (50.0-100.0mg/kg) pasayganligi kuzatildi. Bu holat farmakodinamik effektning dozaga bog'liq xususiyatlari, shuningdek, yuqori dozalarda faol moddalarning so'rilish va ta'sir mexanizmidagi o'zgarishlar bilan izohlanadi. Ushbu hayvonlarning 48 soatlik kuzatuv natijalari ham ushbu xulosani tasdiqladi. 5.0 mg/kg dozada Nefrosten preparati siydik ajralishini 46.6% ga, ekstrakt 5.0 mg/kg dozada 39.4%, 10.0 mg/kg dozada 36.2% oshirganligi kuzatildi. Bu natijalar ekstraktning o'rtacha dozalarda samarali va uzoq muddatli diuretik ta'sirga ega ekanligini anglatadi.

Ilmiy adabiyotlarda keltirilishicha, Astragalus L. turiga mansub o'simliklar tarkibida triterpen saponinlar, flavonoidlar va polisaxaridlar mavjud bo'lib, ular buyrakdagi filtratsiya va siydik ajralishini stimulyatsiya qiluvchi moddalardir. Astragalus mucidus L. o'simligidan olingan ekstrakt tarkibidagi ushbu birikmalarning kombinatsion ta'siri diuretik faoliyatga sabab bo'lgan bo'lishi mumkin.

Xulosa

O'tkazilgan eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Astragalus mucidus L. o'simligidan olingan ekstrakt sezilarli diuretik faollikka ega. Ayniqsa, 5.0 va 10.0 mg/kg dozalarda ushbu ekstrakt nazorat guruhiga nisbatan ishonchli darajada ($P \leq 0.05$) diurezni oshirdi. Ushbu natijalar ekstraktning o'rtacha dozalarda optimal samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari Astragalus mucidus L. ekstraktini tabiiy manbali diuretik vosita sifatida qo'llash imkoniyatlarini asoslaydi va uni fitoterapevtik preparat sifatida ishlab chiqish uchun istiqbolli namuna deb hisoblashga asos beradi. Biroq, kelgusida ekstraktning ta'sir mexanizmi, tarkibiy

qismlarining roli va surunkali zaharliligi bo'yicha chuqurroq tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Филатова О.В., Мамышев Д.Д., Русин Е.Е. Лекарственные растения с нейпротективными свойствами. научное обозрение. 2024. № 2. С.55-59
2. Жавданов С.А., Махмудов А.Б. Фитотерапия: Учебное пособие. – Т.: «Иқтисодиёт», 2019. – 296 с.
3. Zhang Q., Xiao X., Li M., et al. Pharmacological activities and mechanisms of Astragalus membranaceus (Huangqi): A review. Phytotherapy Research, 2020; 34(6): 1100–1111. <https://doi.org/10.1002/ptr.6609>
4. Матвиенко У. А., Каретникова А. Ю., Дурнова Н. А. Сравнительная оценка диуретической активности настоев четырех видов рода астрагал (Astragalus L.) в эксперименте. Разработка и регистрация лекарственных средств. 2024;13(1):200–207. <https://doi.org/10.33380/2305-2066-2024-13-1-1461>
5. Лобанова И.Е. Фитохимическая характеристика astragalus glycyphyllos (Fabaceae). Растительный мир Азиатской России. 2011. №1. С.87–90
6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzuridagi Bioetika qo'mitasi. Hayvonlar bilan ishlashda bioetik me'yorlar: metodik tavsiyalar. — Toshkent: SSV nashriyoti, 2020. — 32 b. — [Elektron resurs]: <https://ssv.uz/oz/document/biologik-xavfsizlik-bioetika> (mavjud bo'lgan holatda).
7. Tulyaganov R.T., Fayziyeva Z.T., Sultanova R.X., Abdixakimov A.N. Klinikagacha bo'lgan farmakologik izlanish asoslari (darslik) «INVEST BOOK» Toshkent-2024. 216 b.
8. Ravshanov Sh.R., Oripova M.M. Biotibbiyotda statistik tahlil: o'quv qo'llanma. — Toshkent: TTA nashriyoti, 2020. — 112 b.

Research Science and
Innovation House

UDK: 81'27:316.647.5

Til va madaniyat: Milliy stereotiplarning lingvistik aks ettirilishi

Language and Culture: The Linguistic Reflection of National Stereotypes

**Язык и культура: лингвистическое отражение национальных
стереотипов**

Suvonkulova Zebo

Amaliy ingliz tili va adabiyoti kafedrası

Chet tillar filologiyasi fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqola milliy stereotiplarning tilda qanday aks etishini, ularning kelib chiqish sabablari va jamiyatga ta'sirini tahlil qiladi. Jumladan, paremiyalar, frazeologizmlar va kundalik nutqda stereotiplarning ifodalanishi ko'rib chiqiladi. Maqola, stereotiplarning til orqali tarqalishi va mustahkamlanishini yoritib, ularga nisbatan tanqidiy yondashuv zarurligini ta'kidlaydi.

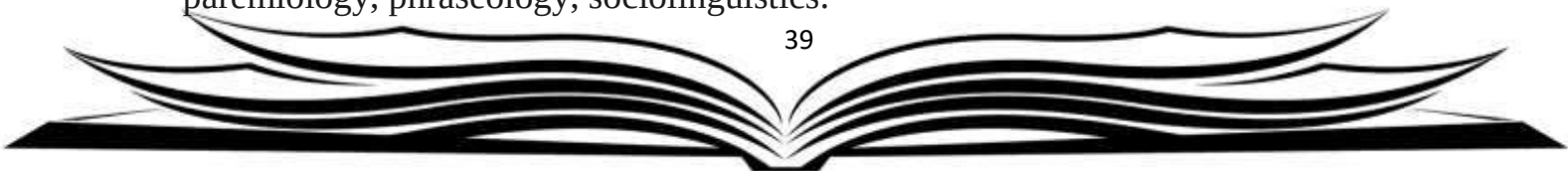
Kalit so'zlar: Milliy stereotiplar, til, madaniyat, lingvistik aks ettirish, paremiologiya, frazeologiya, sotsiolingvistika.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу того, как национальные стереотипы отражаются в языке, причинам их возникновения и влиянию на общество. В частности, рассматриваются паремии, фразеологизмы и проявление стереотипов в повседневной речи. Отмечается, что язык способствует распространению и укоренению стереотипов, в связи с чем подчеркивается необходимость критического подхода к ним.

Ключевые слова: Национальные стереотипы, язык, культура, лингвистическое отражение, паремиология, фразеология, социолингвистика.

Abstract: This article analyzes how national stereotypes are reflected in language, their origins, and their impact on society. It explores the expression of stereotypes through proverbs, idioms, and everyday speech. The study highlights how language serves as a medium for the dissemination and reinforcement of stereotypes and emphasizes the importance of a critical approach toward them.

Keywords: National stereotypes, language, culture, linguistic reflection, paremiology, phraseology, sociolinguistics.

Kirish:

Globalizatsiya jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda til va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan, jamiyat taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Har qanday xalqning milliy o'ziga xosligini, dunyoqarashi va ijtimoiy qadriyatlarini ifoda etuvchi eng muhim vosita — bu tildir. Til orqali nafaqat axborot uzatiladi, balki tarixiy meros, urf-odatlar, mentalitet, dunyoqarash va madaniy xotira avloddan-avlodga yetkaziladi.

Shu nuqtai nazardan, til va madaniyatning o'zaro aloqasi, ular orasidagi uzviylikni chuqur o'rganish hozirgi kunda dolzarb masalalardan biri sanaladi. Ayniqsa, ko'p millatli, ko'p tilli jamiyatlarda yoki madaniy almashinuv kuchaygan hududlarda til va madaniyatlararo muloqot muammolari, identitetning saqlanishi, madaniy diversifikatsiya va lingvomadaniy kompetensiya masalalari yanada ahamiyat kasb etmoqda. Til nafaqat aloqa vositasi, balki ma'lum bir madaniyatning ko'zgusi hamdir. U xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari, urf-odatlarini va hatto stereotiplarini o'zida mujassam etadi. **Milliy stereotiplar** — bu ma'lum bir millat yoki etnik guruhga nisbatan shakllangan, soddalashtirilgan va umumlashtirilgan tasavvurlar bo'lib, ular ko'pincha til orqali avloddan avlodga o'tadi. Ushbu stereotiplar ijobiy ham, salbiy ham bo'lishi mumkin va ular insonlarning boshqa millatlarga bo'lgan munosabatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mazkur maqolada milliy stereotiplarning lingvistik aks ettirilishi, ularning tilning turli darajalarida namoyon bo'lishi va bu hodisaning ijtimoiy-madaniy ahamiyati atroflicha o'rganiladi.

Asosiy qism:

Milliy stereotiplarning tilda aks etishi bir qancha lingvistik hodisalar orqali namoyon bo'ladi. Bularga **paremiyalar** (maqollar, matallar, aforizmlar), **frazeologizmlar**, **laqablar**, **etnonimlar** va hatto kundalik nutqda ishlatiladigan ayrim so'z birikmalari kiradi.

• **Paremiyalar va frazeologizmlar:** Maqollar va matallar xalq donoligining mahsuli bo'lib, ular ko'pincha ma'lum bir millatga xos xususiyatlarni umumlashtirgan holda aks ettiradi. Masalan, "rus tilida "aqli nemis", "aniq shveysariyalik", "mehnatkash yapon" kabi iboralar ma'lum xalqlarga nisbatan shakllangan ijobiy stereotiplarni ifodalaydi. Shuningdek, ba'zi iboralar salbiy stereotiplarni ham o'zida mujassam etishi mumkin. Frazeologizmlar ham milliy xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. "Fransuzcha ketish" (inglizcha "French leave" – ruxsatsiz ketish) kabi iboralar

ma'lum bir millatning xatti-harakatlariga nisbatan shakllangan umumiy tasavvurlarni ifodalaydi.

• **Laqablar va etnonimlar:** Ba'zi laqablar yoki etnonimlar ham milliy stereotiplar asosida paydo bo'lgan. Masalan, ba'zi tillarda "qora tanlilar" yoki "sariq tanlilar" kabi atamalar irqiy stereotiplarning ifodasi bo'lishi mumkin. Tarixan shakllangan etnonimlar ham ko'pincha ma'lum bir guruhga nisbatan umumlashtirilgan tasavvurlarni o'zida aks ettiradi.

• **Nutqiy amaliyot:** Kundalik nutqda ham milliy stereotiplar turli shakllarda namoyon bo'ladi. Masalan, biror millatga mansub shaxsning xatti-harakati haqida gapirganda, "u falon millatga xos xususiyat" deya umumlashtirish, stereotipik fikrlashning yaqqol namunasi hisoblanadi. Reklama, ommaviy axborot vositalari va hatto hazil-mutoyiba ham milliy stereotiplarni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin.

Stereotiplar ikki asosiy sababga ko'ra paydo bo'ladi: birinchidan, **tarixiy va ijtimoiy omillar** (migratsiya, urushlar, iqtisodiy aloqalar va boshqalar), ikkinchidan, **psixologik omillar** (o'zgalarni soddalashtirish, tasniflash va idrok etishga bo'lgan ehtiyoj). Til bu stereotiplarni nafaqat aks ettiradi, balki ularning tarqalishi va jamiyatda mustahkamlanishiga ham yordam beradi.

Muhokama:

Milliy stereotiplarning til orqali aks etishi bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Birinchidan, ular **diskriminatsiya** va **ksenofobiyaga** olib kelishi mumkin. Salbiy stereotiplar ma'lum bir millat vakillariga nisbatan noto'g'ri tasavvurlar shakllantirib, ularga bo'lgan munosabatni salbiy tomonga o'zgartirishi mumkin. Ikkinchidan, stereotiplar **madaniyatlararo aloqalarga to'siq bo'ladi**. Ular odamlarning bir-birini tushunishiga xalaqit berib, noto'g'ri hukmlar chiqarishga sabab bo'ladi. Uchinchidan, stereotiplar **identifikatsiya muammolarini** keltirib chiqarishi mumkin. Stereotipik tasavvurlar ta'sirida ba'zi shaxslar o'z milliy o'ziga xosligini inkor etishga yoki o'ziga nisbatan noto'g'ri tasavvurlarni qabul qilishga majbur bo'lishi mumkin.

Biroq, har qanday stereotip ham salbiy bo'lavermaydi. Ba'zi stereotiplar ma'lum bir millatning ijobiy xususiyatlarini aks ettirishi va ularning milliy g'ururini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Masalan, o'zbek xalqining mehmondo'stligi, tojik xalqining ijodkorligi kabi ijobiy stereotiplar xalqlar o'rtasidagi iliq munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Muhimi, stereotiplarga nisbatan tanqidiy yondashuvni shakllantirish va ularning haqiqatga qanchalik mos kelishini tushunishdir.

Ta'lim va ma'rifat orqali stereotiplarning noto'g'ri jihatlarini yoritish va ularning zararli ta'sirini kamaytirish mumkin.

Xulosa va takliflar:

Milliy stereotiplarning til orqali aks etishi murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa bo'lib, u til va jamiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi. Til nafaqat stereotiplarni aks ettiradi, balki ularning shakllanishi va tarqalishida ham faol ishtirok etadi. Shu sababli, tilshunoslar, sotsiologlar va madaniyatshunoslar ushbu masalani chuqur o'rganishlari zarur.

Takliflar:

1. **Ta'lim tizimida tushuntirish ishlarini kuchaytirish:** Maktab va oliy ta'lim muassasalarida milliy stereotiplarning kelib chiqishi, tilda aks etishi va ularning salbiy oqibatlarini haqida tushuntirish ishlarini olib borish.
2. **Ommaviy axborot vositalarining mas'uliyatini oshirish:** OAVda stereotiplarning tarqalishiga yo'l qo'ymaslik, millatlararo totuvlikni targ'ib qiluvchi materiallarni ko'proq berish.
3. **Madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish:** Turli millat vakillari o'rtasidagi madaniyatlararo muloqotni rag'batlantirish, bu orqali stereotiplarning haqiqiy tasavvurlar bilan almashtirilishiga yordam berish.
4. **Ilmiy tadqiqotlarni faollashtirish:** Milliy stereotiplarning lingvistik va ijtimoiy jihatlarini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gudkov, D. B. (2003). Teoriya i istoriya mezhkulturnoy kommunikatsii. Moskva: Lodomir.
2. Karimova, Z. (2018). Til va madaniyat: Milliy mentalitetning lingvistik tahlili. Toshkent: Fan.
3. Ter-Minasova, S. G. (2008). Yazik i mezhkulturnaya kommunikatsiya. Moskva: Slovo.
4. Wierzbicka, A. (1997). Understanding Cultures Through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. Oxford University Press.¹

O'simlik to'qimalari tuzilishi va vazifalari

Andijon davlat pedagogika institutining
Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti talabasi: **Davlataliyeva Shahzoda**

Annotatsiya. Mazkur tezisda o'simlik to'qimalarining asosiy turlari, ularning tuzilishi va bajaradigan biologik funksiyalari yoritilgan. O'simlik tanasida uchraydigan hosil qiluvchi, qoplovchi, asosiy, mexanik va o'tkazuvchi to'qimalarning har biri o'ziga xos vazifalarni bajaradi va o'simlik hayoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ishda har bir to'qima guruhi alohida tahlil qilinib, ularning o'zaro bog'liqligi hamda o'simlikdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: o'simlik to'qimalari, meristema, qoplovchi to'qima, asosiy to'qima, mexanik to'qima, o'tkazuvchi to'qima, funksiyalar, tuzilish.

O'simliklar hayotining barqaror va uzluksiz davom etishi ularning hujayra, to'qima, a'zo va tizimlar darajasidagi mukammal tuzilishi va o'zaro uyg'un faoliyatiga bog'liq. O'simlik tanasini tashkil etuvchi hujayralar o'xshash tuzilishi va bajaradigan funksiyalariga ko'ra birlashib, to'qimalarni hosil qiladi. Har bir to'qima turi o'ziga xos vazifani bajarib, o'simlikning o'sishi, rivojlanishi, tashqi muhit bilan aloqasi, oziqlanishi va ko'payishini ta'minlaydi. O'simlik to'qimalari umumiy jihatdan besh guruhga bo'linadi: hosil qiluvchi, qoplovchi, asosiy, mexanik va o'tkazuvchi to'qimalar. Hosil qiluvchi to'qimalar yangi hujayralarni hosil qilish orqali o'simlikning doimiy o'sishini ta'minlaydi. Qoplovchi to'qimalar o'simlikni tashqi muhit ta'siridan himoya qiladi. Asosiy to'qimalar fotosintez, gaz almashinuvi, zahira moddalarning to'planishi kabi jarayonlarda ishtirok etadi. Mexanik to'qimalar o'simlikka tayanch beradi, uni mustahkamlaydi. O'tkazuvchi to'qimalar esa o'simlik ichida suv, mineral va organik moddalarning harakatini ta'minlaydi. Har bir to'qimaning o'ziga xos tuzilishi, joylashuvi va funksiyasi mavjud bo'lib, ularning barchasi o'zaro chambarchas bog'langan holda o'simlik organizmining yaxlit tizim sifatida ishlashiga xizmat qiladi. Mazkur mavzuni o'rganish o'quvchilarda o'simliklar biologiyasi bo'yicha chuqur bilim hosil qilish, ulardagi tuzilmaviy murakkablikni anglash hamda tirik tabiatga nisbatan ilmiy qarashni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

O'simlik organizmi murakkab tuzilmaga ega bo'lib, u turli xil to'qimalardan tashkil topgan. Har bir to'qima hujayralarning tuzilishi, shakli va bajaradigan funksiyalariga ko'ra ajralib turadi. To'qimalar o'simliklarning o'sishi, oziqlanishi,

himoyalanishi, modda almashinuvi va boshqa hayotiy jarayonlarini ta'minlaydi. O'simlik to'qimalari odatda besh asosiy guruhga bo'linadi: hosil qiluvchi, qoplovchi, asosiy, mexanik va o'tkazuvchi to'qimalar.

Hosil qiluvchi to'qima, ya'ni meristema, o'simlikning o'sishini ta'minlaydi. Bu to'qimalar doimiy bo'linish xususiyatiga ega bo'lib, asosan o'simlikning o'sayotgan qismlarida — ildiz va poyaning uchki qismlarida joylashadi. Meristema hujayralari mayda, zich joylashgan, yupqa devorli va katta yadroga ega bo'ladi. Ular doimiy ravishda bo'linib, boshqa to'qimalar uchun asos bo'ladi. Meristemaning apikal (uchki), lateral (yon) va interkalyar (qo'shimcha) turlari mavjud. Apikal meristema o'simlikning uzunligi bo'yicha o'sishini, lateral meristema esa qalinlashishini ta'minlaydi.

Qoplovchi to'qima o'simlik tanasining tashqi qismlarini qoplab, uni tashqi muhit ta'siridan himoya qiladi. Bu to'qima, ayniqsa, yosh o'simliklarda epidermis shaklida bo'ladi. Epidermis bir qatlamli hujayralardan iborat bo'lib, tashqi tomoni kutikula deb ataluvchi mumsimon modda bilan qoplangan. Bu qatlam suvning ortiqcha bug'lanishining oldini oladi va o'simlikni zararli mikroorganizmlar, zararkunandalardan himoya qiladi. Epidermis tarkibida qorayuvchi hujayralar, tuklar va ustitsa teshiklari bo'lishi mumkin. Ustitsa orqali gaz almashinuvi va suv bug'lanishi sodir bo'ladi. Keksaygan o'simliklarda esa bu qoplovchi to'qima po'stloq yoki periderma shaklida bo'lishi mumkin.

Asosiy to'qima (parenxima) o'simlik tanasida eng ko'p uchraydigan to'qima hisoblanadi. U har xil shakl va kattalikdagi hujayralardan tashkil topgan bo'lib, ularning orasida bo'shliqlar mavjud. Asosiy to'qima ko'p funksiyali: unda fotosintez, gaz almashinuvi, zahira moddalarning yig'ilishi va saqlanishi, suv to'plash kabi jarayonlar amalga oshadi. Barg parenximasi, mevalardagi sharbat to'la hujayralar, ildiz va poya parenximasi asosiy to'qima turlaridandir. Ushbu to'qima o'zgaruvchanligi sababli boshqa to'qimalarga aylanish xususiyatiga ham ega.

Mexanik to'qima o'simlik tanasiga mustahkamlik va shakl beradi. Bu to'qimalar o'simlikka shamol, yomg'ir, qor kabi tashqi kuchlarga bardosh berishda yordam beradi. Mexanik to'qimaning ikki asosiy turi mavjud: kollenkima va sklerenkima. Kollenkima — tirik hujayralardan tashkil topgan bo'lib, o'simlikning yosh, hali to'liq qotmagan qismlarida uchraydi. Sklerenkima esa o'lik, qattiq va qalin devorli hujayralardan iborat bo'lib, u poya, urug' qobig'i va barg damarlari kabi qismlarda joylashadi.

O'tkazuvchi to'qima o'simlikda suv, mineral va organik moddalar harakatini ta'minlaydi. Bu to'qimalar ksilema va floema deb nomlanadi. Ksilema asosan o'lik

hujayralardan tashkil topgan bo'lib, u suv va erigan minerallarni ildizdan yuqoriga, barglargacha yetkazadi. Ksilema tarkibiga traxeya va traxeidalar kiradi. Floema esa tirik hujayralardan iborat bo'lib, u fotosintez mahsulotlari — asosan organik moddalarni barglardan boshqa qismlarga uzatadi. Floema tarkibida naychalari va yondosh hujayralar mavjud. Barcha to'qimalar o'zaro uyg'un holda faoliyat yuritadi. Masalan, ildiz orqali suv va mineral moddalar o'tkazuvchi to'qima yordamida poyaga va barglarga yetkaziladi, bargda fotosintez jarayoni asosiy to'qima hujayralarida amalga oshadi, hosil bo'lgan organik moddalar esa floema orqali butun o'simlik bo'ylab tarqaladi. Shu bilan birga, qoplovchi va mexanik to'qimalar o'simlikni himoya qilib, uning strukturaviy mustahkamligini ta'minlaydi. Bu esa o'simlikning tashqi muhitga moslashishida muhim rol o'ynaydi.

O'simlik to'qimalari tirik organizm sifatida o'simliklarning asosiy tuzilma va funksional birliklarini tashkil etadi. Har bir to'qimaning o'ziga xos tuzilishi va vazifasi mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'langan holda o'simlik hayotiy faoliyatining davom etishini ta'minlaydi. Hosil qiluvchi to'qimalar o'sish jarayonini, qoplovchi to'qimalar himoya funksiyasini, asosiy to'qimalar oziqlanish va zaxira yig'ish jarayonlarini, mexanik to'qimalar esa tayanch va mustahkamlikni, o'tkazuvchi to'qimalar esa moddalar almashinuvini amalga oshiradi. To'qimalarning bu xilma-xilligi o'simliklarning murakkab hayotiy jarayonlarini boshqarishga xizmat qiladi. Ularni chuqur o'rganish biologiya fanining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu bilimlar agronomiya, botanika, ekologiya kabi ko'plab sohalarda amaliy ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar uchun esa o'simlik to'qimalarining tuzilishi va funksiyasini tushunish nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki tabiat hodisalariga ilmiy yondashishni ham shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A., Karimov D. – Botanika, Toshkent, "O'zbekiston" nashriyoti, 2022.
2. Nazarov U., Sattorov I. – Umumiy biologiya, Toshkent, "O'qituvchi", 2021.
3. To'xtayev N. – O'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi, Samarqand, 2020.
4. Respublika ta'lim markazi tomonidan tavsiya etilgan biologiya darsliklari (9–10-sinflar).
5. www.biologiya.uz – O'simliklar tuzilishi va fiziologiyasi bo'yicha elektron manba.
6. www.ziynet.uz – O'zbekiston ta'lim portali, biologiya fanidan materiallar.

UDK:618.174.3–082

INNOVATIVE THERAPEUTIC STRATEGIES FOR MANAGING POST-CASTRATION SYNDROME AFTER OVARIAN HYPERSTIMULATION

Narkulova Soxiba Uktamovna

Samarkand State Medical University, Department of Obstetrics and Gynecology
No. 3

Xudoyberdiyeva Zarina Alisher qizi

Samarkand State Medical University, Department of Obstetrics and Gynecology
No. 3

Introduction: Definition and clinical importance

Post-castration syndrome (PCS) can develop after oocyte retrieval and luteal phase; severe ovarian hyperstimulation syndrome (OHSS) manifests as ascites, electrolyte imbalance, ovarian enlargement, and systemic signs. Although PCS is relatively rare, complications can be life-threatening and compromise IVF outcomes.

Etiology:

High estradiol levels, VEGF-driven vascular permeability, and prolonged luteal activity following hCG trigger create the pathophysiological basis for PCS .

Treatment:

Conventional approaches are primarily supportive—hydration, paracentesis, thromboprophylaxis, and cycle cancellation. These fail to modify the hormonal cascade underlying PCS.

Emerging Strategies for PCS Management

GnRH antagonist rescue in established PCS

Studies illustrate that administering a GnRH antagonist during the luteal phase (approximately six days post-OPU) abruptly luteal steroid production, reducing ovarian volume, ascites, hematocrit, and WBC counts. One Greek study reported outpatient resolution of PCS without hospitalization.

Minimizing risk via trigger modification and freeze-all strategy

- **GnRH agonist (“Lupron”) trigger with antagonist protocols:** Used instead of hCG, this strategy significantly reduces OHSS/PCS incidence ($\approx 85\%$ risk reduction).

• **Freeze-all implementation:** By cryopreserving all embryos or oocytes post-trigger, luteal hCG exposure from pregnancy is avoided, further decreasing PCS incidence.

Cabergoline

Cabergoline, a dopamine agonist, attenuates VEGF-mediated vascular permeability. Meta-analyses show that prophylactic use lowers OHSS risk without reducing live birth rates.

In vitro maturation (IVM) to prevent stimulation entirely

IVM eliminates the need for supraphysiological gonadotropins by maturing oocytes outside the body. It prevents OHSS/PCS and benefits PCOS patients with comparable implantation rate.

Artificial intelligence-guided optimization

Next-generation approaches—and the future of personalized ART—include AI tools like “ILETIA”, which use clinical and imaging data to individualize trigger-to-retrieval timing, reducing unnecessary luteal overproduction.

Proposed Integrated Protocol

Risk stratification

- Stratify patients during COS by follicle count (>18 high risk) and estradiol levels.
- For low-risk: standard antagonist + low-dose hCG trigger.
- For high-risk: GnRH agonist trigger + freeze-all.

Luteal phase rescue

- If PCS signs emerge (e.g. ascites, hematocrit rise), administer daily GnRH antagonist from Day 6 post-OPU for ~7 days.
- Optionally add cabergoline to suppress VEGF effects.

Post-cycle follow-up

- Continue monitoring with ultrasound, laboratory testing (hematocrit, WBC, estradiol).
- Non-transferred embryos are cryopreserved and used in future cycles.

Future directions

- **IVM integration** for PCOS or high responders eliminates stimulation risk.
- **AI-guided COS protocols**, optimizing gonadotropin dosage and timing to minimize overstimulation.

Discussion and conclusion:

Combining GnRH agonist triggers, freeze-all strategies, luteal antagonists, cabergoline, IVM, and AI-driven scheduling provides a multi-modal strategy to prevent

and treat PCS. These approaches demonstrate strong evidence and promise better outcomes and patient safety compared to supportive care alone. Future randomized trials will help refine and optimize protocols for wider clinical usage.

References:

- 1.Lainas TG et al.: Outpatient GnRH antagonist for established PCS resolves hematologic and ascitic findings within 7 days pubmed.ncbi.nlm.nih.gov.
- 2.Orvieto et al.: GnRH agonist trigger + freeze-all eliminates OHSS risk in antagonist cycles with ≥ 18 follicles pubmed.ncbi.nlm.nih.gov.
- 3.Cochrane reviews/meta-analyses: Cabergoline prophylaxis reduces OHSS incidence via VEGF modulation en.wikipedia.org.
- 4.De Vos et al.: In vitro maturation offers safer ART for PCOS with similar success rates en.wikipedia.org.
- 5.Wu et al.: AI model ("ILETIA") enhances timing precision in stimulation, reducing risk factors .

**Research Science and
Innovation House**

ADVANCES IN MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH

Kalimbetova Kizlargul Yusupovna

Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

Abstract. The landscape of English language teaching has evolved dramatically with the adoption of communicative, digital, and learner-centered approaches. This paper explores key advances in modern English teaching methods, including task-based instruction, blended learning, technology integration, and intercultural competence development. These innovations prioritize real-world communication, learner autonomy, and personalized learning. By examining current research and practices, the article highlights how modern pedagogy enhances language acquisition, engagement, and inclusivity in diverse educational settings, preparing learners for global communication challenges.

Keywords: English language teaching, modern pedagogy, task-based learning, educational technology, communicative competence.

The teaching of English as a second or foreign language has undergone a remarkable transformation over the past few decades. Driven by advances in linguistics, educational theory, and technology, modern methods of English language teaching have become more dynamic, learner-centered, and contextually adaptive than ever before. These changes have been largely influenced by globalization, increased intercultural communication, and the need for English proficiency in academic, professional, and digital spheres. While traditional grammar-translation and audio-lingual methods still hold some relevance in specific contexts, the landscape of English teaching has expanded to include a wide array of innovative techniques and methodologies. This article explores the major advancements in modern English teaching methods, examining how these new approaches contribute to language acquisition, communicative competence, learner autonomy, and overall effectiveness in both classroom and virtual environments.

One of the most notable developments in the modern teaching of English is the widespread adoption of the **Communicative Language Teaching (CLT)** approach. Unlike traditional methods that emphasize rote memorization and grammatical accuracy, CLT focuses on the ability to communicate meaningfully in real-life situations. The central aim of CLT is to develop learners' communicative competence—

defined by Canale and Swain as the ability to use the language correctly and appropriately in various contexts. This approach encourages interactive learning, group discussions, role-plays, and problem-solving tasks, allowing students to use language authentically rather than simply translating or reciting it. By placing the learner at the center of the learning process, CLT also fosters intrinsic motivation and helps build confidence in using English outside the classroom setting.

Closely linked to the principles of CLT is the **Task-Based Language Teaching (TBLT)** methodology, which represents a shift from teaching language forms to teaching through tasks. In TBLT, learners are presented with real-world tasks—such as planning a trip, writing an email, conducting an interview, or creating a presentation—and are encouraged to use English as a means to complete these tasks. This mirrors real-life language use and thus enhances both fluency and contextual understanding. What distinguishes TBLT from traditional exercises is its emphasis on meaning over form and its integration of four language skills—listening, speaking, reading, and writing—in an organic, goal-driven manner. Tasks provide a clear purpose for language use and encourage learners to be creative, resourceful, and communicatively competent.

Another significant advancement in English language teaching is the integration of **technology and digital tools** into the learning process. The rise of educational technology (EdTech) has revolutionized the way English is taught and learned, offering unprecedented access to multimedia content, interactive platforms, and virtual classrooms. Online tools such as Google Classroom, Kahoot!, Padlet, Quizlet, and Edmodo have allowed teachers to create engaging and personalized learning experiences. Moreover, language learning apps like Duolingo, Babbel, and Memrise have made self-directed learning more accessible and enjoyable. The availability of authentic English materials on YouTube, TED Talks, podcasts, and streaming services has also enhanced students' exposure to native speech patterns, pronunciation, and cultural nuances. With the emergence of Artificial Intelligence (AI) and adaptive learning systems, language instruction is increasingly tailored to individual learning styles, progress levels, and performance analytics, allowing for more efficient and targeted instruction.

The advent of **blended learning** and **flipped classroom models** has further transformed English teaching practices. In the blended learning model, traditional face-to-face instruction is combined with online learning activities, enabling students to benefit from both synchronous and asynchronous learning modes. This approach enhances flexibility, promotes digital literacy, and allows students to learn at their own

pace. Meanwhile, the flipped classroom model inverts the traditional learning structure by assigning video lectures, readings, or preparatory tasks for homework, while classroom time is reserved for collaborative tasks, problem-solving, and application of knowledge. This model encourages active learning, improves classroom interaction, and enables teachers to provide more focused feedback and support during class time. Both models signify a departure from passive learning and underscore the importance of student agency in the learning process.

Another major advancement in English teaching is the increasing emphasis on **learner autonomy and personalized learning**. Modern pedagogical trends advocate for students to take ownership of their learning process by setting goals, choosing learning materials, and reflecting on their progress. Teachers are no longer seen as the sole source of knowledge, but as facilitators who guide, mentor, and empower students. This shift has led to the use of portfolios, learning diaries, peer assessments, and self-assessment tools, all of which help students monitor their own learning journeys. Personalized learning also involves differentiating instruction based on students' proficiency levels, learning preferences, and interests. With the help of learning management systems (LMS), teachers can design customized learning paths that cater to diverse learners in a mixed-ability classroom, thereby ensuring inclusivity and equitable access to learning opportunities.

The **Content and Language Integrated Learning (CLIL)** approach represents another important innovation in modern English teaching. CLIL involves teaching academic subjects such as science, history, or mathematics through the medium of English. This dual-focus approach helps students acquire both subject knowledge and language skills simultaneously. CLIL promotes deep learning, cognitive development, and authentic use of language in academic contexts. It also prepares learners for bilingual or international education systems, where English is the medium of instruction. The success of CLIL depends on careful planning, collaboration between content and language teachers, and the development of scaffolding strategies to support learners' understanding of complex content.

Assessment practices in English language teaching have also evolved significantly. While traditional exams and standardized tests still play a role, there is growing recognition of the limitations of such methods in capturing a learner's true language competence. As a result, modern teaching methods increasingly rely on **formative assessment, performance-based tasks, and authentic assessment** tools. These methods assess learners' abilities to use language in real-world contexts and

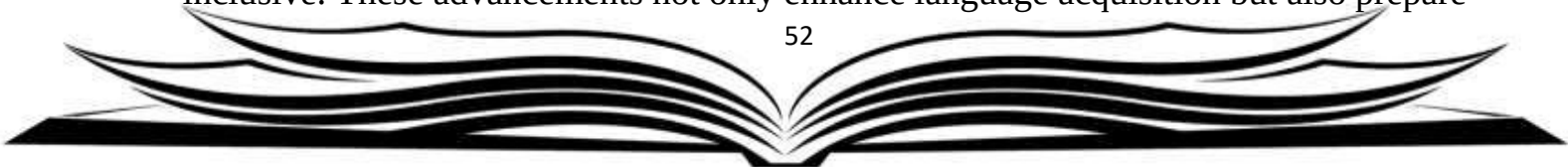
provide ongoing feedback that informs instruction and supports learning. Digital assessment tools also allow for immediate feedback and detailed tracking of student progress, enabling teachers to make data-informed decisions and adjust instruction accordingly.

In the context of teaching English to young learners (TEYL), modern approaches focus on **multisensory learning, play-based activities, and storytelling**. Young learners benefit greatly from songs, games, rhymes, and visual aids, which make learning more engaging and memorable. Moreover, using stories and picture books helps develop vocabulary, comprehension, and emotional intelligence. These methods are supported by research in developmental psychology and second language acquisition, which shows that young learners acquire language most effectively when learning is fun, interactive, and contextualized in meaningful experiences.

The field of **English for Specific Purposes (ESP)** has also seen methodological advances, particularly in the design of customized curricula for learners in fields such as business, medicine, law, and aviation. Modern ESP courses incorporate real-life scenarios, specialized vocabulary, case studies, and professional discourse practices. Teachers are increasingly using **needs analysis** to tailor instruction to the specific communicative needs of learners, ensuring relevance and immediate applicability. ESP also benefits from collaborations between language experts and subject matter specialists to create more effective and industry-aligned learning experiences.

A final area of advancement is the increased attention to **intercultural competence** in English language teaching. English is no longer viewed solely as the language of native speakers from the UK or the US but as a global lingua franca spoken by people from diverse linguistic and cultural backgrounds. As such, modern English teaching emphasizes the development of intercultural awareness, empathy, and communication skills that allow learners to interact successfully in multicultural environments. Activities such as intercultural role-plays, virtual exchanges, and discussions of global issues help students become more globally minded and better prepared for international communication.

In conclusion, the modern methods of teaching English reflect a paradigm shift from traditional, teacher-centered approaches to dynamic, learner-centered, and technology-integrated methodologies. Innovations such as Communicative Language Teaching, Task-Based Instruction, blended learning, personalized learning, and the integration of digital tools have made English instruction more effective, engaging, and inclusive. These advancements not only enhance language acquisition but also prepare

learners to function confidently in a globalized, intercultural world. As technology continues to evolve and educational research deepens our understanding of how languages are learned, the future of English teaching promises even more innovative and impactful practices that meet the diverse needs of 21st-century learners.

References:

1. Almusharraf, N., & Khahro, S. H. (2020). Students' satisfaction with online learning experiences during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(21), 246–267. <https://doi.org/10.3991/ijet.v15i21.15647>
2. Godwin-Jones, R. (2022). Smart technology and language education: Uses and challenges. *Language Learning & Technology*, 26(1), 1–17. <https://doi.org/10125/73413>
3. Lee, J. S., & Lin, H. (2023). Task-based language teaching in the digital age: Teachers' practices and perceptions. *Computer Assisted Language Learning*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/09588221.2023.2172985>
4. Raza, S. A., Qazi, W., & Umer, B. (2021). Examining the impact of case-based blended learning on students' learning outcomes and satisfaction: Evidence from higher education. *Interactive Technology and Smart Education*, 18(2), 213–231. <https://doi.org/10.1108/ITSE-07-2020-0105>
5. Wang, Y., & Derakhshan, A. (2024). Intercultural competence in English language education: A systematic review. *System*, 122, 103002. <https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103002>

**Research Science and
Innovation House**

DETEKTIV ADABIYOTNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA DOLZARBLIGI

TO'YCHIYEVA UMIDAXON ADXAMJON QIZI

Annotatsiya

Ushbu maqolada detektiv adabiyotning rivojlanish bosqichlari va uning bugungi kunda dolzarbligi batafsil tahlil qilinadi. Detektiv janr XIX asr oxirida shakllanib, Sherlok Xolms kabi mashhur qahramonlar orqali ommalashganligi, XX asr o'rtalarida esa psixologik yondashuv va ijtimoiy muammolar asosida rivojlanganligi ko'rsatildi. Zamonaviy davrda texnologiyalar va global ijtimoiy masalalar ta'sirida detektiv adabiyot yangi mazmun va uslublari bilan boyiganligi ta'kidlanadi. Maqola detektiv janrining o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga undashi, jamiyatdagi adolat va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishi, shuningdek, madaniyat va san'atga ta'siri haqida so'z yuritadi.

Kalit so'zlar: Detektiv adabiyot, Rivojlanish bosqichlari, Sirli jinoyat, Sherlok Xolms. Psixologik yondashuv, Ijtimoiy muammolar, Zamonaviy texnologiyalar, Mantiqiy fikrlash

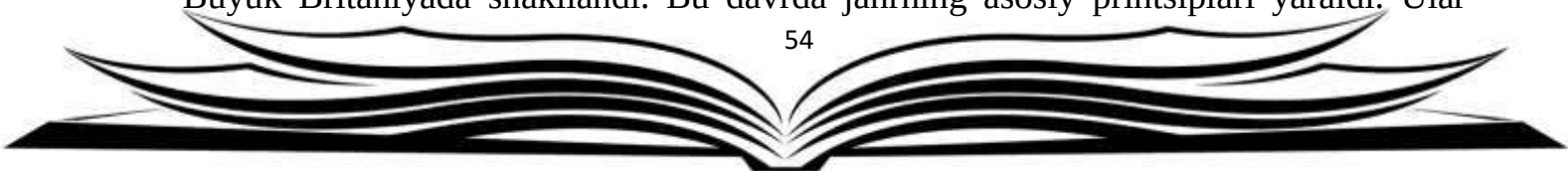
KIRISH

Adabiyotning turli janrlari orasida detektiv adabiyot o'ziga xos va ommabop o'rin egallaydi. Bu janrning asosiy maqsadi — o'quvchini sirli voqealar, jinoyat va muammolarni yechish jarayoniga jalb qilishdir. Detektiv hikoyalar qahramonlari odatda jinoyatlarni aniqlash, adolatni tiklash uchun kurashadilar, shu bilan birga o'quvchida mantiqiy fikrlash va mulohaza yuritish qobiliyatini shakllantiradi. Detektiv janr o'zining tarixi davomida rivojlanib, turli madaniyatlar va zamonlar ta'sirida o'zgarib bordi. Ushbu maqolada detektiv adabiyotning rivojlanish bosqichlari, uning asosiy xususiyatlari va zamonaviy hayotdagi ahamiyati keng yoritiladi.

Detektiv adabiyotning rivojlanish bosqichlari

1. Boshlang'ich davr: janrning shakllanishi (XIX asr oxiri — XX asr boshida)

Detektiv adabiyot XIX asr oxiri va XX asr boshlarida aynan Evropa, xususan Buyuk Britaniyada shakllandi. Bu davrda janrning asosiy printsiplari yaraldi. Ular

orasida eng mashhuri va eng ko'p tanilgan qahramonlardan biri — Sir Arthur Konan Doyl yaratgan Sherlok Xolmsdir. Sherlok Xolms — mantiqiy fikrlash, kuzatuvchanlik va detallarni aniqlash orqali murakkab jinoyatlarni hal etuvchi detektiv sifatida tanilgan.

Bu davrdagi asarlar ko'proq an'anaviy jinoyatlarni yoritgan bo'lsa-da, ularning sirli va hayajonli tuzilishi o'quvchini o'ziga tortardi. Detektiv hikoyalar ko'pincha qotillik, o'g'rilik va firibgarlik kabi jinoyatlar atrofida aylanardi. Shu bilan birga, bu janrning rivojlanishida Fransiya va AQShda ham alohida o'rin egallagan yozuvchilar, masalan, Edgar Allan Po, E.P. Hinston va boshqalar katta ta'sir ko'rsatdi.

2. O'rta davr: janrning kengayishi va psixologik yondashuv (XX asr o'rtalari)

XX asrning o'rtalaridan boshlab detektiv janr yanada rivojlandi. Bu davrda asarlarda faqatgina jinoyat va uning yechimi emas, balki qahramonlarning psixologiyasi, ularning ichki kechinmalari ham chuqurroq o'rganila boshlandi. Masalan, Agata Kristi asarlari o'zining mantiqiy tuzilishi bilan mashhur bo'lsa, Reymond Chandler va Dashiell Hammett kabi yozuvchilar yanada murakkab va realist obrazlarni yaratdilar.

Shuningdek, bu davrda detektiv janrining ko'p tarmoqlari paydo bo'ldi — politsiya detektivlari, xususiy tergovchilar, noan'anaviy qahramonlar. Asarlar yanada ko'proq ijtimoiy muammolarni, inson ruhiyati va axloqiy qarama-qarshiliklarni aks ettira boshladi.

3. Zamonaviy davr: texnologiyalar va ijtimoiy muammolar ta'siri (XXI asr va hozirgi vaqt)

Bugungi kunda detektiv adabiyot katta o'zgarishlarga yuz tutmoqda. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, kompyuter tahlillari, genetik izlar, sun'iy intellekt jinoyatlarni aniqlash va tergov qilishda asosiy rol o'ynaydi. Bu holat zamonaviy detektiv romanlar va hikoyalarda ham aks etmoqda.

Shuningdek, bugungi detektiv adabiyot ijtimoiy mavzularni keng qamrab oladi — korrupsiya, inson huquqlari buzilishi, global jinoyatlar va boshqalar. Qahramonlar nafaqat jinoyatni ochish bilan shug'ullanadi, balki axloqiy va ijtimoiy kurashlarda ham ishtirok etadi.

Zamonaviy yozuvchilar orasida Stiv Uks, Gillian Flinn va boshqa ko'plab nomlar bor, ular o'z asarlarida nafaqat sirli jinoyatlarni, balki insoniy munosabatlar va ijtimoiy muammolarni ham yoritadilar.

Detektiv adabiyotning asosiy xususiyatlari

- **Sir va sirli voqealar**
- Detektiv asarlarda doim sirli voqealar, yashirin haqiqatlar va aniqlanishi kerak bo'lgan jumboqlar bo'ladi. Bu o'quvchini voqealar rivojiga qiziqtiradi.
- **Mantiqiy fikrlash va tahlil**
- Detektiv qahramonlar voqealarni kuzatib, dalillarni yig'ib, mantiqiy xulosalar chiqaradilar. Bu janr o'quvchini ham shunday fikrlashga undaydi.
- **Axloqiy jihat**
- Ko'plab detektiv asarlar axloqiy masalalarni ko'taradi: adolat, jinoyatning oqibati, insoniylik va yovuzlik o'rtasidagi kurash.
- **Qahramonlarning xilma-xilligi**
- Detektiv janrida turli tipdagi qahramonlar uchraydi — aqlli va mulohazakor detektivlar, tajovuzkor jinoyatchilar, yordamchi shaxslar va boshqalar.

Detektiv adabiyotning dolzarbligi

1. O'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatadi

Detektiv hikoyalar o'quvchini voqealar zanjirini tushunishga, faraz qilishga va yechim topishga majbur qiladi. Bu esa fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

2. Jamiyatdagi muammolarni ko'rsatadi

Detektiv asarlar ko'pincha ijtimoiy nohaqliklarni ochib beradi, adolatning o'rni va ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu janr orqali yozuvchilar jamiyatdagi muammolar haqida fikr yuritish imkonini topadi.

3. Madaniy meros va san'atga ta'siri

Detektiv janr kino, teatr, televideniye va boshqa ko'plab madaniy sohalarga ta'sir ko'rsatgan. Ko'plab mashhur qahramonlar va hikoyalar keng ommaga mashhur bo'lib, san'atning turli sohalarida yangi yo'nalishlar ochdi.

4. Zamonaviy axborot texnologiyalari bilan uyg'unlashishi

Bugungi kunda jinoyat tergovlari va detektiv hikoyalar zamonaviy texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Bu holat janrni yangi bosqichga olib chiqmoqda va uni yosh avlod uchun yanada qiziqarli qiladi.

Muhokama va natijalar:

Detektiv adabiyotning rivojlanish tarixi ko'rsatadiki, ushbu janr doimiy ravishda jamiyatning o'zgaruvchan ehtiyojlari va madaniy kontekstiga moslashib kelgan. XIX asr oxirida Sherlock Holmes kabi qahramonlar yordamida mantiqiy tahlil va

kuzatuvchanlik asosida sirlarni ochish detektiv janrining asosiy tamoyillarini belgiladi. Keyingi davrda esa, ayniqsa XX asr o'rtalarida, detektiv asarlarda inson psixologiyasi va ijtimoiy muammolar chuqurroq yoritila boshlandi. Bu esa janrni yanada murakkab va qiziqarli qildi.

Zamonaviy davrda detektiv adabiyot texnologik yutuqlar va global ijtimoiy mavzular bilan boyigan. Bu janr nafaqat voqealarni sirli tarzda bayon qilish, balki jamiyatdagi adolat masalalarini ko'tarish, axloqiy me'yorlarni o'rganish vositasiga ham aylangan. Shu bilan birga, mantiqiy fikrlash va muammoni yechish qobiliyatlarini rivojlantirishda detektiv asarlar o'quvchilar uchun o'qish jarayonini yanada qiziqarli va foydali qiladi.

- ✓ Detektiv adabiyot XIX asr oxirida shakllangan bo'lib, Sherlok Xolms kabi qahramonlar orqali o'zining an'anaviy printsiplarini yaratdi.
- ✓ XX asr o'rtalarida janr psixologik va ijtimoiy jihatlariga e'tibor qaratib, murakkab qahramonlar va muammolarni o'z ichiga oldi.
- ✓ Bugungi kunda detektiv janr texnologiyalar va global ijtimoiy masalalar ta'sirida yangi mazmun va shakllarni egallagan.
- ✓ Detektiv adabiyot nafaqat o'quvchilarga qiziqarli voqealarni taqdim etadi, balki ularni mantiqiy fikrlash, axloqiy qadriyatlarni anglash va jamiyatdagi muammolarni tushunishga ham undaydi.
- ✓ Shu bois, detektiv adabiyot zamonaviy madaniyat va adabiyotning ajralmas qismiga aylangan.

XULOSA

Detektiv adabiyot o'zining boy tarixi va rivojlanish bosqichlari orqali adabiyotda alohida o'rin egallaydi. U faqatgina qiziqarli voqealarni yoritish bilan cheklanmay, inson ruhiyati, axloqiy qadriyatlar va jamiyatdagi muammolarni ham ko'rsatadi. Zamonaviy davrda detektiv janr yangi texnologiyalar va ijtimoiy mavzular bilan boyib, dolzarbligini saqlab qolmoqda. Shu sababli, detektiv adabiyot nafaqat o'quvchilarning ko'ngil ochar, balki fikrlash va dunyoqarashini kengaytiruvchi janr sifatida ahamiyatlidir.

Detektiv adabiyot o'zining rivojlanish jarayonida ko'plab bosqichlardan o'tib, zamonaviy madaniyat va adabiyotning muhim qismiga aylangan. XIX asr oxirida shakllangan ushbu janr, Sherlok Xolms va boshqa mashhur qahramonlar yordamida an'anaviy printsiplarini yaratdi va o'quvchilarni sirli jinoyatlar ortidagi haqiqatni izlashga jalb qildi. Keyingi asrlarda detektiv asarlar yanada murakkablashib, psixologik

tahlil va ijtimoiy mavzularni o'z ichiga oldi. Bugungi kunda esa texnologiyalar va global ijtimoiy muammolar ta'sirida janr yangi mazmun va shakllar bilan boyidi.

Detektiv adabiyot o'quvchilarni nafaqat qiziqarli voqealar bilan tanishtiradi, balki ularni mantiqiy fikrlashga, axloqiy qadriyatlarni anglashga va jamiyatdagi muammolarni tushunishga undaydi. Shu sababli, detektiv janrining adabiyotdagi o'rni va dolzarbligi bugungi kunda ham yuqori bo'lib qolmoqda.

Foydalangan adabiyotlar

1. Borisenko A. Faqat Xolms emas <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/1/bo7.html>
2. Bryusov V. Miscellanea . San'at, adabiyot haqida mulohazalar, fikrlar, tanqidchilar haqida, o'zim haqimda http://dugward.ru/library/brusov/brusov_miscellanea.htm
3. Turgay Islomov. Adabiyot nazariyasi. Toshkent, 2015.
4. Sobirov S. Detektiv janrining rivojlanishi. Toshkent, 2010.
5. John Scaggs. Crime Fiction. Routledge, 2005.
6. Katta F. Zamonaviy detektiv adabiyot. Moskva, 2018.

**Research Science and
Innovation House**

**BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI ART TERAPIYA ASOSIDA KASBIY
KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH**

Yusupova Firuza Hajiboy qizi
Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Rustamova Nozimaxon Anvarbek qizi
Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

Annatatsiya

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundan iboratki ijtimoiy faoliyatda bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi haqida fikrlar bayon qilingan. Bo‘lajak pedagogning kasbiy kompetensiyasini badiiy texnologiyalar yordamida rivojlantirish shuningdek art terapiya texnologiyalari yordamida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy yondashuvlarini aniqlash va ulardan o‘quv jarayonida samarali foydalanish shartlarini aniqlash kabi muommolar haqida ma’lumot berilgan.

Юсупова Фируза Гаджибой гызы
Преподаватель Ургенчского государственного
педагогического института
Рустамова Нозимахон Анварбек кызы
Студентка Ургенчского государственного педагогического института

Абстрактный

Актуальность данной статьи заключается в том, что в ней изложены представления о профессиональной подготовке будущих педагогов по социальной работе. Приведены сведения по таким проблемам, как развитие профессиональной компетентности будущих педагогов с использованием арт-технологий, а также выявлены теоретические подходы к развитию профессиональной компетентности будущих педагогов с использованием арт-терапевтических технологий и условия их эффективного использования в образовательном процессе.

Yusupova Firuza Hajiboy qizi
Teacher of the Urgench State Pedagogical Institute
Rustamova Nozimakhon Anvarbek qizi
Student of Urgench State Pedagogical Institute

Abstract

The relevance of this article is that it presents ideas about the professional training of future teachers in social work. Information is provided on such problems as the development of the professional competence of future teachers using art technologies, as well as the identification of theoretical approaches to the development of the professional competence of future teachers using art therapy technologies and the conditions for their effective use in the educational process.

Kalit soʻzlar: Terapiya, pedagog, kompetensiya, ijodkorlik, badiiylik, qobiliyat usul, texnologiya.

Ключевые слова: Терапия, педагог, компетентность, креативность, артистизм, способность, метод, технология.

Keywords: Therapy, pedagogue, competence, creativity, artistry, ability, method, technology.

Art-terapiya va ijodiy terapiyaning boshqa sohalari (drama terapiyasi, musiqa terapiyasi, raqs harakati terapiyasi) hozirgi vaqtda ayrim mamlakatlarda mustaqil kasblar sifatida tan olingan. Ushbu mamlakatlarda art-terapevtlar uyushmalari ushbu sohadagi mutaxassislarni kasbiy tayyorlash mezonlarini ishlab chiqdilar.

Zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivojlanishining jadalligi, taʼlim makonini modernizatsiya qilish dinamikasi ijtimoiy-pedagogik profildagi mutaxassislarni tayyorlashga mutlaqo yangi talablarni qoʻyadi. Milliy formatdagi loyiha faoliyati samaradorligi, innovatsion loyihalarni amalga oshirishda kadrlar sifati va ijtimoiy institutlarning salohiyati, yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini, dolzarb muammolarni hal etish boʻyicha ijtimoiy tashabbuslarini amalga oshirishga tayyorligi ularning kasbiy malakasiga bogʻliq.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning keng koʻlamli loyihalari sharoitida ijtimoiy soha va taʼlim sohalarida mutaxassislarni kasbiy tayyorlash jamiyatning ijtimoiy va ishlab chiqarish sohalari kadrlar salohiyatini sifatli, mazmunli yangilash, oʻz-oʻzidan rivojlanayotgan taʼlim tizimini yaratish, turli jamiyatlarda kadrlar salohiyatini madaniy takror ishlab chiqarishni taʼminlash muammosi sifatida dolzarb boʻlib bormoqda.

Kasbiy ta'limning dolzarb vazifasi ta'lim makonini rivojlantirishga davlat-jamoat yondashuvini amalga oshirishga, ustuvor ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda ijtimoiy institutlarning integratsiyalashuviga professional hissa qo'shishga qodir bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashdan iborat

Ta'lim tizimini rivojlantirishga ko'p sub'ektiv yondashuvni amalga oshirishga yordam beradigan, ijtimoiy institutlarning samarali ijtimoiy hamkorligi uchun sharoit yaratadigan, yoshlarni o'z taqdirini o'zi belgilashga tayyorlash uchun ijtimoiy-pedagogik faoliyatning yangi dinamik integratsiyalashgan modellarini amalga oshirishga sharoit yaratadigan mutaxassis sifatida ta'lim tizimining asosiy shaxslaridan biri bo'lishi kerak.

Ijtimoiy pedagoglar institutiga ta'limning yangi model va mexanizmlari kuchga kirgan, oila, madaniyat muassasalari, sport, qo'shimcha ta'lim tizimi, maktab o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan tayyorlash asosiga aylangan ishlab chiqarish korxonalarining ta'lim salohiyatini oshirish zarurati yaqqol namoyon bo'layotgan bugungi kunda ob'ektiv talab mavjud. Ta'lim modellarini maktab-institutsional formatdan ko'p sub'ektiv, yaxlit, dinamik, bolaga yaqin, shuning uchun shaxsga yo'naltirilgan, gumanistik ijtimoiy-pedagogik tizimlarga o'tish zarurati ob'ektiv ravishda belgilanadi.

Ta'limning umumiy nazariyasi qoidalari Ya.A.Komenskiy, L.N.Tolstoy, Pedagogik tahlillar tashkil etdi. L.S.Vygotskiy, A.N.Leontiev, A.V.Rusteev, kasbiy faoliyatda shaxsning kasbiy rivojlanishi va o'zini o'zi belgilash nazariyalariga asos soldi.

Yungning badiiy faoliyatning o'z-o'zini davolash potentsiali haqidagi g'oyalari, hissiy-sezuvchanlik, ijodiy o'yin, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bo'yicha kontseptual qoidalar; D.Moreno, L.S.Vygotskiyning badiiy ijodiyoti haqidagi g'oyalar, A.I.Kopytin, E.Kramer, L.D.Lebeumburg va boshqalar).

Vaqt o'tishi bilan ijtimoiy muhitda o'qituvchi shaxsining harakatchanligiga, uning kommunikativ salohiyatiga, zamonaviy menejment asoslarini, shaxsni ijtimoiy reabilitatsiya qilishning psixologik-pedagogik texnologiyalarini, oilani ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashni o'zlashtirishga alohida talablar qo'yiladi. Ijtimoiy pedagogning kasbiy kompetentsiyasining bir qator muhim xususiyatlarida shaxsning moslashuvchan, tarbiyaviy qobiliyatlari, uning ijodkorligi, tashabbuskorligi, samarali ijtimoiy-pedagogik modellarni ishlab chiqish va amalga oshirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan tarkibiy qismlar sezilarli darajada mustahkamlanadi.

Ijtimoiy faoliyatga pedagogni tayyorlash va kasbiy faoliyatining zamonaviy nazariyasi va amaliyoti holati ko'p jihatdan yuqorida ko'rsatilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanishning ob'ektiv talablaridan uzoqdir. Bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida ijtimoiy-ishlab chiqarish sohasidagi inqirozli davrlarda ijtimoiy pedagogning haqiqiy funksiyalarini e'tiborsiz qoldirish va unga boshqa, situatsion vazifalarni yuklash, uning faoliyatini ta'lim muassasasi maydoni bilan cheklashning salbiy amaliyoti rivojlandi. Ko'rinib turibdiki, amaliyotning bunday holati bugungi kun talablariga javob bermaydi va vaziyatni tubdan o'zgartirishning asosiy sharti oliy va o'rta ta'lim muassasalari talabalarini ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish bo'lishi kerak.

Maqsad va gipoteza quyidagi tadqiqot muammolarini hal qilish zarurligini aniqladi:

1. Ijtimoiy-pedagogik ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va bo'lajak ijtimoiy pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida badiiy texnologiyalarni asoslash;
2. Badiiy texnologiyalardan foydalangan holda bo'lajak ijtimoiy o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning modelini ishlab chiqish va kasbiy ta'limning o'zgaruvchan komponentlarini shakllantirishga yondashuvlarni asoslash.
3. Badiiy texnologiyalar yordamida o'qituvchilarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonining mazmunini va uni samarali amalga oshirishning tashkiliy-metodik shartlarini ochib berish.
4. Kasb-hunar ta'limi muassasalari uchun o'qituvchilarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida badiiy texnologiyalardan foydalanish bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Pedagoglarni tayyorlashning nazariy asoslarini ishlab chiqishda ta'limni rivojlantirishga tizimli, davlat-jamoat yondashuvlari qoidalariga, hayotga layoqatli shaxsni shakllantirish kontsepsiyasiga, ta'limni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik paradigmasiga, ijtimoiy-pedagogik mutaxassislik to'g'risidagi qoidalarga, shuningdek 2022-2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Taraqqiyot strategiyasining mazmun va mohiyatini va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusning muhim ahamiyat kasb etishi haqida ko'nikmalarni shakllantirishlari uchun kerak bo'lgan ma'lumotlar keltirildi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki Oliy ta'lim tizimida badiiy texnologiyalarni qo'llash asosida ijtimoiy pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishga

yondashuvlar nazariy jihatdan asoslab berilgan. O'quvchilarning ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorgarligini shakllantirishda ularning o'ziga xos salohiyati ochib beriladi, bu shaxsning ijodkorligini, uning subyektivligini, o'zini o'zi anglashini, o'zini o'zi tarbiyalashni rag'batlantirishdan iborat; uning moslashuvchan xususiyatlarini, kommunikativ qobiliyatini, harakatchanligini, ijtimoiy ijodda o'zini o'zi anglash motivatsiyasini mustahkamlash.

Bo'lajak ijtimoiy o'qituvchilarning kasbiy mahoratini badiiy texnologiyalar yordamida rivojlantirish, kasbiy tayyorgarlik jarayonini jahon madaniyatini o'zlashtirish va zamonaviy voqelikni aks ettiruvchi artefaktlarni yaratish, ijtimoiy-madaniy rivojlanishning istiqbolli modellari haqidagi g'oyalarni yaratish uchun kasbiy ahamiyatga ega badiiy va ijodiy faoliyatda o'quvchilarning ijodiy o'zini-o'zi anglash maydonini kengaytirishga qaratilgan model ishlab chiqilgan.

Bo'lajak ijtimoiy o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash tizimidagi badiiy texnologiyalarning funksiyalari quyidagilardan iborat: ta'lim, rivojlantiruvchi, tarbiyalash, rag'batlantirish, motivatsion, terapevtik, dam olish, kompensatsiya, tuzatish, ijtimoiy reabilitatsiya, diagnostik, proyektiv, uslubiy va badiiy texnologiyalarning ahamiyati, o'quvchilarning shaxsiyatining madaniy tajribasini o'z-o'zini namoyon qilish vositasi sifatida. munosabati, kommunikativ madaniyati, ularning salomatlikni saqlash salohiyati ochib beriladi.

San'at texnologiyalari yordamida o'quvchilarni ijtimoiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonining mazmuni shaxsiyatning hissiy-motivatsion, kognitiv-intellektual, kommunikativ, protsessual-operatsion tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligida ularning turli xil san'at turlariga jalb qilishning ma'naviy va axloqiy tajribasini rivojlantirishdan iborat. San'at texnologiyalari tipologiyasi ijtimoiy o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish nuqtai nazaridan, ularning kasbiy guruh sifatidagi maqsadlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda berilgan. San'atning turli vositalari, turlari va janrlaridan foydalangan holda badiiy ijod jarayonida bo'lajak mutaxassislarining ijtimoiy-pedagogik faoliyatini, kasbiy va qadriyat munosabatlarini aks ettirishga qaratilgan badiiy texnologiyalar majmuasi ishlab chiqilgan.

**Research Science and
Innovation House**

THE ROLE OF MULTIMEDIA TOOLS IN TEACHING ENGLISH TO NON-LINGUISTICS STUDENTS

Kaipbergenova Feruza Tulepbergenovna

PhD in Pedagogics, Associate Professor

Head of Foreign languages department

Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Summary: The integration of multimedia tools into language education has revolutionized the way students engage with learning materials, especially in non-linguistic disciplines. This paper explores the significance and effectiveness of multimedia tools in the teaching of English to students of non-linguistic faculties. It analyzes various multimedia resources, such as videos, interactive platforms, and educational software, examining how they contribute to enhancing students' motivation, comprehension, and language acquisition. Additionally, the study highlights the challenges and opportunities of incorporating these tools into the curriculum, emphasizing their potential for fostering an immersive and engaging learning experience for students with varying levels of proficiency.

Key words: Multimedia tools, language learning, non-linguistic students, English education, interactive learning, motivation, comprehension, virtual reality, language acquisition, digital platforms.

Introduction

The teaching of English as a foreign language has traditionally relied on conventional methods such as textbooks, oral drills, and written exercises. However, with the advent of technology, the educational landscape has undergone a significant transformation. For non-linguistics students—those pursuing degrees in fields like engineering, economics, medicine, or the arts—the acquisition of English often presents unique challenges. These students, who may not have a natural affinity for languages, require innovative and engaging methods to help them overcome language barriers.

Multimedia tools provide a dynamic learning environment that goes beyond traditional textbooks and lectures, offering interactive experiences that engage students on multiple sensory levels [1:59].

By incorporating multimedia, students are able to see, hear, and interact with the language in real-world contexts, which enhances their understanding and retention of new vocabulary and structures.

Multimedia tools, encompassing a range of digital and interactive resources, offer a dynamic solution to this problem. From online platforms and interactive lessons to video materials and language learning apps, multimedia can significantly enhance the language learning process. By providing a multisensory experience that engages students through both visual and auditory channels, multimedia tools can help non-linguistic students develop their language skills in a more effective and enjoyable way.

The Role of Multimedia Tools in Language Learning

Multimedia tools in language education refer to any technology that combines text, audio, visual, and interactive elements to facilitate learning. In the context of teaching English to non-linguistic students, these tools can take many forms:

1. **Interactive Platforms:** Digital platforms such as Duolingo, Memrise, or Moodle offer engaging and interactive lessons that provide immediate feedback. These platforms not only allow students to learn at their own pace but also offer tailored content that adapts to individual progress, which is particularly useful for non-linguistic students who may need more time to master the language.

Interactive exercises, such as language games and quizzes, provide instant feedback, enabling students to identify areas for improvement and reinforcing their learning in a fun and engaging way.

With the rise of mobile learning applications, students can now practice their language skills anytime and anywhere, making learning more flexible and accessible.

2. **Videos and Podcasts:** Authentic videos, such as those featuring native speakers, provide real-world context and exposure to the target language. Watching educational videos or listening to podcasts allows students to improve their listening comprehension while also acquiring colloquial expressions and cultural nuances. The visual support enhances understanding, making learning more accessible.

3. **Language Learning Apps:** Apps like Babbel or HelloTalk are designed to facilitate communication with native speakers, enabling non-linguistic students to practice English in a real-world context. These tools offer practical opportunities to enhance speaking and writing skills outside the classroom setting, thus fostering

autonomy in language learning. Educational apps that incorporate gamification elements can increase students' motivation by turning language learning into a rewarding and enjoyable challenge.

4. **Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR):** VR and AR technologies are increasingly being used in language learning. These technologies create immersive environments where students can interact with content and engage in scenarios that replicate real-life situations. Such experiences are highly effective in developing communicative competence, particularly in non-linguistic fields where contextual vocabulary and professional terminology play an important role. Multimedia tools also help address different learning styles, allowing visual learners, auditory learners, and kinesthetic learners to access content in ways that suit their preferences [2:9].

Benefits of Multimedia Tools for Non-Linguistic Students

1. **Increased Engagement and Motivation:** Non-linguistic students often struggle to see the practical relevance of learning English, which can lead to disengagement. Multimedia tools, with their interactive and dynamic nature, present language learning as an exciting challenge rather than a tedious task. Games, interactive quizzes, and multimedia-rich lessons can spark students' interest and motivate them to engage with the language more consistently.

2. **Improved Comprehension:** By combining visual and auditory elements, multimedia tools help reinforce learning. For instance, using videos with subtitles or interactive lessons with visual aids helps students to grasp meanings more easily, particularly when dealing with technical or academic vocabulary that might be challenging for non-linguistic students.

3. **Development of Autonomous Learning:** Multimedia tools foster independence in learners. Non-linguistic students can engage with materials on their own time, review content as needed, and track their progress. This autonomy not only promotes language acquisition but also builds students' confidence in their ability to learn English.

4. **Cultural Exposure:** Multimedia tools often provide access to authentic content from native speakers, offering non-linguistic students exposure to various English-speaking cultures. This cultural insight enhances their understanding of language use in different contexts, enriching both their language skills and their general knowledge.

For non-linguistic students, multimedia platforms provide a safe environment to experiment with language, as they can pause, rewind, and replay content to fully understand the material [3:124].

The combination of visual, auditory, and textual information through multimedia tools caters to the diverse needs of non-linguistic students, helping them better comprehend and produce the English language.

Multimedia tools provide an immersive learning experience that not only enhances students' language skills but also fosters a deeper understanding of the cultural and contextual use of English.

Challenges in Integrating Multimedia Tools

Despite the many benefits, integrating multimedia tools into language learning does present challenges. First, there is the issue of access to technology. Not all students may have access to reliable internet or the necessary devices, which can limit the effectiveness of multimedia resources. Additionally, there may be a lack of training for both educators and students on how to use these tools effectively. Teachers must also ensure that the multimedia resources are pedagogically sound and not just entertaining distractions.

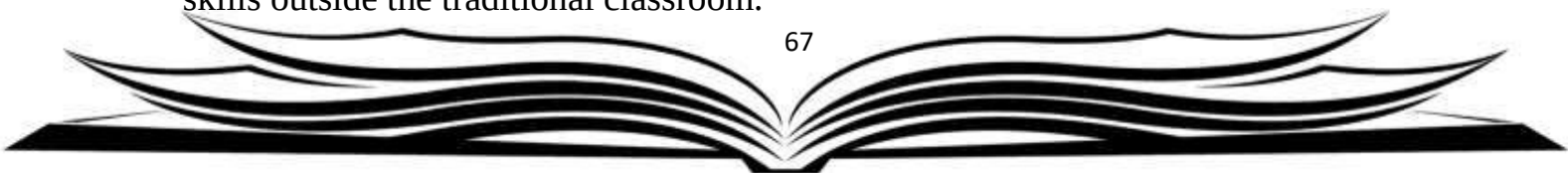
While multimedia tools offer numerous advantages, it is important for educators to balance digital resources with face-to-face interaction to ensure that students develop both their receptive and productive language skills in a well-rounded way [4:92].

Moreover, excessive reliance on multimedia tools can lead to the depersonalization of language learning. While technology can enhance comprehension and engagement, it should not replace face-to-face interaction or direct communication in the classroom. A balanced approach is necessary, where multimedia serves as a complement to traditional methods, rather than a complete substitute.

Conclusion

The integration of multimedia tools in teaching English to non-linguistic students offers immense potential for enhancing language learning. By providing engaging, interactive, and accessible content, these tools help bridge the gap between traditional methods and modern pedagogical needs. Multimedia resources can significantly improve students' motivation, comprehension, and language skills, making the process of learning English more effective and enjoyable.

Multimedia tools are a powerful asset in language learning, providing non-linguistic students with both the resources and motivation to enhance their English skills outside the traditional classroom.

As students engage with multimedia, they not only improve their language proficiency but also gain a sense of autonomy and confidence, which is crucial for lifelong learning.

To maximize the benefits of multimedia tools, educators must consider the diverse needs of non-linguistic students, ensuring that these resources are used in a way that supports the overall learning objectives. With proper training and thoughtful integration, multimedia can be a powerful ally in the language acquisition process.

References

1. García-Sánchez, I. M. (2017). Multimedia Tools in Foreign Language Education: Innovation and Challenges. *Journal of Language Teaching*, 45(3), P.56-72.
2. Tulepbergenovna K. F. FORMATION OF STUDENTS'SYSTEM OF LEXICAL COMPETENCE //SCIENCE TIME JOURNAL. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 6-12.
3. Van der Meijden, A., & Taal, M. (2016). The Effectiveness of Language Learning Apps for University Students: A Case Study. *Educational Technology Research and Development*, 64(2), P.123-136.
4. Williams, M., & Burden, R. L. (1997). *Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach*. Cambridge University Press, P.78-124

**Research Science and
Innovation House**

Theory of Sustainable Development and Its Application and Architectural Ecology

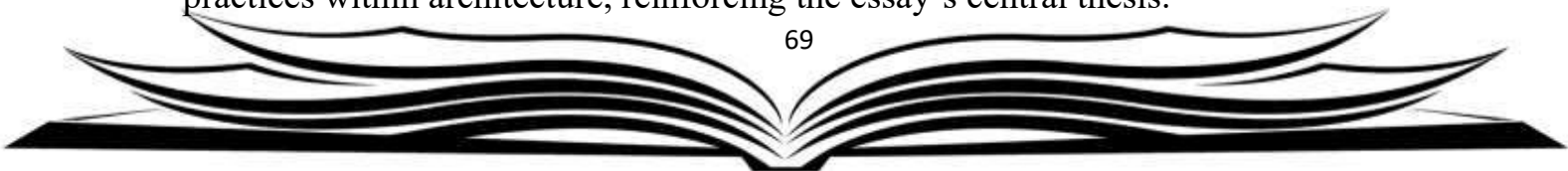
Abbosova Mehribon Sabir kizi, senior lecturer at the Interior Design Department

Abstract: The theory of sustainable development emphasizes the need to balance environmental, economic, and social objectives to ensure long-term well-being for both current and future generations. In the field of architecture, this concept has evolved into the discipline of architectural ecology, which integrates ecological principles into the design, construction, and maintenance of buildings and urban environments. This paper explores how sustainable development theory is applied in architectural ecology, focusing on energy efficiency, the use of renewable resources, reduction of environmental impact, and the creation of healthy living environments. The study also examines innovative design strategies and technologies that contribute to ecological resilience and sustainability in modern architecture.

Keywords: sustainable development, architectural ecology, green architecture, environmental impact, ecological design, renewable resources, energy efficiency

Introduction

The burgeoning discourse surrounding sustainable development has emerged as a critical focal point in contemporary ecological and architectural studies. As societies grapple with the repercussions of rapid industrialization and resource depletion, sustainable development provides a framework aimed at harmonizing economic growth with environmental stewardship. This essay seeks to explore the intricate relationship between sustainable development theory and its practical applications within architectural ecology—an area that emphasizes designing structures and spaces in harmony with natural ecosystems. Central to this exploration is the recognition that architectural innovation should facilitate adaptability and resilience in urban environments, a notion that resonates with the findings of (André Hanelt et al., p. 1159-1197), which underscores the necessity for organizations to evolve in response to technological advancements and ecological constraints. Furthermore, the integrative nature of design principles articulated in (Gawer A, p. 1239-1249) illuminates how technological platforms can foster collaborative ecosystems that promote sustainable practices within architecture, reinforcing the essay's central thesis.

The definition of sustainable development encompasses a multidimensional approach that seeks to reconcile economic growth, environmental stewardship, and social equity. This concept is rooted in the understanding that progress must not come at the expense of future generations, highlighting the importance of balancing present needs with the capacity of the planet. At its core, sustainable development aims to create resilient systems capable of adapting to changing conditions while fostering healthy communities. Notably, principles such as those found in Biourbanism emphasize the significance of human-centered urban design, which can enhance individual well-being and community interactions, ultimately improving urban environments (Caperna et al.). Furthermore, the integration of ecological considerations within public spaces can facilitate social change and engage residents in sustainable practices, promoting cohesion and resilience in local economies (Buys et al.). This comprehensive understanding of sustainable development is essential for effective implementation within architectural ecology.

The role of architectural ecology in sustainable practices is increasingly paramount as urban environments grapple with the challenges of climate change and social fragmentation. By incorporating ecological principles into architectural design, practitioners can foster vibrant urban ecosystems that promote social interactions and environmental resilience. For instance, Biourbanism emphasizes the restoration of harmonious architectural patterns that align with the natural order, thus enhancing both the physical and psychological well-being of urban dwellers (Caperna et al.). Furthermore, the design of public spaces as ecological systems can cultivate community engagement, improve local economies, and strengthen social networks, as demonstrated by sustainable projects such as the proposed tourism master plan in Alacati, Turkey (Buys et al.). These initiatives illustrate that embracing architectural ecology not only addresses pressing environmental issues but also revitalizes communities, facilitating a holistic approach to sustainable development that aligns with broader socio-ecological goals.

Theoretical Framework of Sustainable Development

Sustainable development operates within a multifaceted theoretical framework that strives to balance environmental integrity, economic viability, and social equity. At the root of this framework is the recognition that urban design and planning have profound implications not only for ecological sustainability but also for the health and well-being of urban inhabitants. Emerging concepts like Biourbanism highlight this interconnectedness by emphasizing designs that foster healthy social interactions and

reclaim integral elements previously lost in urban areas due to stylistic architecture trends. As noted in discussions presented at the International Convention on Innovations in Engineering and Technology for Sustainable Development, effective urban planning can significantly enhance health outcomes, underscoring its pivotal role in reshaping urban fabrics globally (Caperna et al.). Furthermore, the collective insights gathered from forums like the 22nd IAPS conference provide critical perspectives that reinforce the need for sustainable frameworks that integrate physical and psychological dimensions of urban living (Edgerton et al.).

The historical context of sustainable development theory is deeply rooted in the interplay between environmental awareness and socioeconomic progress. The early environmental movements of the 20th century laid the groundwork for a more integrated approach to development, culminating in the Brundtland Report of 1987, which emphasized the need for a balance between economic growth and environmental stewardship. This evolution is mirrored in contemporary frameworks, such as the circular economy model, which promotes sustainability through innovative business practices and ecological considerations. For instance, the proposed Eco-Holonic Architecture integrates circular economy principles into business strategies, facilitating a multilevel approach to sustainability that addresses both technical and social systems, thereby mitigating the metabolic rift between nature and society (Aguayo-González et al.). Similarly, the ongoing transitions in the steel industry highlight the necessity for cleaner production processes and long-term material consumption strategies in the face of climate challenges (Rynikiewicz C).

Key Principles and Goals of Sustainable Development

At the heart of sustainable development lies a commitment to integrating social equity, economic viability, and environmental protection, reflecting a multidimensional approach to progress. Central to this paradigm is the notion that education plays a transformative role; as highlighted in recent studies, the engagement of faculty and students in sustainability learning is crucial for fostering future stewards of our planet (Filho WL et al., p. 286-295). These principles emphasize the need for curricula that not only address the challenges of sustainability but also embody a collaborative effort across disciplines, enhancing the collective understanding of ecological and socio-economic dynamics. Moreover, the incorporation of nature-based solutions is increasingly recognized as essential for climate change adaptation, linking environmental strategies directly to sustainable development goals (Kabisch N et al.). Thus, the holistic framework of sustainable development seeks to empower individuals

and communities to effect meaningful change, ensuring that future generations inherit a resilient and equitable world.

Application of Sustainable Development in Architecture

The application of sustainable development in architecture is increasingly vital, as it not only addresses environmental concerns but also promotes harmonious urban living. Modern architectural practices must embrace principles such as Biourbanism, which emphasizes the restoration of essential elements within the urban fabric that have been overshadowed by purely aesthetic design choices. By prioritizing human-centered design, as suggested in (Caperna et al.), architects can enhance both the physical and psychological well-being of city inhabitants while fostering sustainable urban environments. Furthermore, integrating circular economy principles within architectural practices can lead to innovative solutions that redefine traditional business models in construction, as outlined in (Aguayo-González et al.). This holistic approach not only mitigates the metabolic rift between natural and social systems but also supports the creation of resilient and adaptive urban landscapes. Hence, the intersection of sustainable development and architecture is crucial for shaping cities that are both livable and ecologically viable.

Sustainable Design Strategies and Techniques

The integration of sustainable design strategies and techniques within architectural practices is increasingly vital in addressing the pressing environmental challenges of our time. A conceptual model rooted in Eco-Holonic Architecture exemplifies a sophisticated framework that harmonizes circular economy principles with sustainable development, allowing for a multifaceted approach to design that respects the ecological balance while meeting human needs (Aguayo-González et al.). This architecture not only promotes resource efficiency but also establishes a holistic interaction between technical and social systems, thereby mitigating the metabolic rift that often exists in unsustainable contexts. Furthermore, the emphasis on embedding sustainable design practices within architectural education ensures that emerging architects possess a deep understanding of their environmental responsibilities. As highlighted by Smith (2001), fostering sustainability within curricula is crucial, particularly in regions where environmental awareness is limited, such as some Middle Eastern societies, indicating the urgent need for educational reform in the pursuit of a sustainable built environment (Elnokaly et al.).

Case Studies of Successful Sustainable Architectural Projects

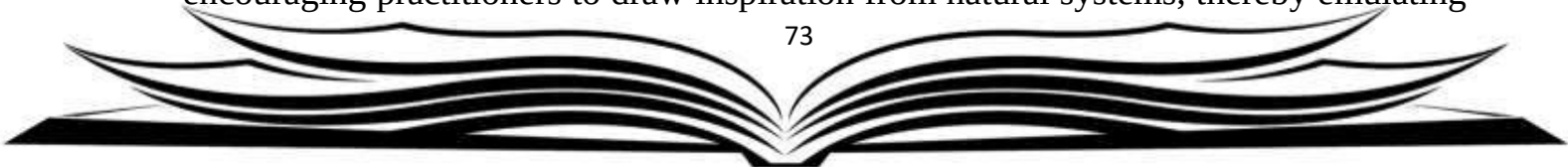
In examining the realm of sustainable architecture, numerous case studies illustrate the practical application of sustainability principles within design and construction methodologies. Projects such as the Bosco Verticale in Milan and the Edge in Amsterdam exemplify innovations aimed at reducing environmental footprints while enhancing urban aesthetics and livability. These buildings integrate greenery into their structure, promoting biodiversity and improving air quality. Furthermore, the implementation of renewable energy sources and advanced building technologies showcases a commitment to circular economy principles, where resources are continuously repurposed. Such architectural endeavors highlight resilience, reflecting the adaptability required in today's unpredictable environmental conditions, a concept rooted in systems ecology and further discussed in contemporary urban planning discourse (Walker J et al., p. 143-160). Simultaneously, these projects demonstrate the transformative potential of architecture to not only serve functional purposes but also to foster a sustainable future (Wang Y et al., p. 319-352).

Architectural Ecology: Integrating Nature and Built Environment

The concept of architectural ecology emphasizes the essential relationship between the built environment and natural ecosystems, advocating for a design approach that prioritizes sustainability and resilience. This integration not only fosters biodiversity but also enhances the functional performance of urban spaces. By utilizing principles of architectural ecology, architects and urban planners can create structures that mimic natural processes, promote energy efficiency, and reduce resource consumption. For instance, understanding root exudation mechanisms, as highlighted in recent studies, can inform landscape designs that optimize plant-soil interactions and facilitate nutrient acquisition ((Canarini A et al.)). Furthermore, this perspective encourages adaptive strategies that respond to ongoing environmental changes, which aligns with the broader objectives of sustainable development. As such, developing built environments that harmonize with natural systems can contribute significantly to environmental stewardship and resilience in the face of global challenges ((André Hanelt et al., p. 1159-1197)).

Concepts of Ecological Design and Biomimicry

The integration of ecological design and biomimicry represents a pivotal shift in architectural practices aimed at sustainability. As environmental concerns escalate, designers are compelled to reduce the ecological footprint of the built environment through innovative methodologies. Biomimicry emerges as a vital approach, encouraging practitioners to draw inspiration from natural systems, thereby emulating

their efficiency and resilience. This aligns with findings that underscore the importance of effective design in achieving ecological sustainability (Gamage et al.). The research indicates that the principles of biomimicry can significantly enhance architectural practices by addressing challenges related to conceptualization and ecological integration (Gamage et al.). By adopting strategies that involve both direct and indirect mimicking of nature, architects can contribute to resource conservation and efficiency, ultimately fostering a reduction in waste. This dual approach not only informs sustainable design but also advances the theoretical framework necessary for ongoing development in architectural ecology.

Benefits of Architectural Ecology for Urban Planning and Development

The integration of architectural ecology into urban planning and development fosters environments that prioritize both ecological sustainability and human health. This approach emphasizes a holistic understanding of urban fabric, aligning with principles of Biourbanism, which advocates for the re-establishment of lost urban values that foster social interactions and enhance community well-being (Caperna et al.). By transforming urban landscapes into ecological systems, planners can create public spaces that not only mitigate climate change impacts but also stimulate social cohesion and economic activity (Buys et al.). Such designs enhance the quality of life for residents by promoting healthy lifestyles and fostering a sense of belonging within the community. Additionally, architectural ecology addresses critical issues such as resource management and environmental resilience, making it a vital aspect of sustainable urban development. Ultimately, this paradigm shift reimagines urban settings as interconnected ecosystems that support both human and ecological vitality.

Conclusion

In conclusion, the integration of sustainable development principles within the framework of architectural ecology presents a multifaceted approach to addressing the pressing challenges posed by urbanization and climate change. By employing concepts such as Biourbanism, urban planners and architects can revitalize the urban fabric, fostering healthier social interactions while simultaneously enhancing the physical and psychological well-being of inhabitants (Caperna et al.). As contemporary designs increasingly prioritize aesthetic appeal over ecological soundness, it is imperative to redirect focus towards public spaces that function as ecological systems; these spaces not only contribute to environmental sustainability but also empower communities and bolster local economies (Buys et al.). Ultimately, the application of sustainable development theories in architectural practices not only seeks to mitigate ecological

impacts but also aims to create resilient urban environments that enrich both ecological health and human connectivity, underscoring the vital interplay between nature and urban living.

Summary of Key Insights on Sustainable Development and Architectural Ecology

The exploration of sustainable development within architectural ecology reveals critical insights into the intersection of environmental responsibility and design practice. A core understanding is that the integration of sustainability into architectural design not only enhances ecological value but also serves as a strategic business advantage for small firms. Analysis shows that improved environmental sustainability can significantly influence marketing potential and client relationships, especially when framed through service-dominant logic. This conceptual framework allows for the co-creation of value, wherein designers play a pivotal role in guiding clients toward sustainable choices, thereby expanding their value proposition beyond mere cost considerations (Hind et al.). Furthermore, the theoretical development of landscape planning underscores the necessity of empirical methodologies that reflect on past successes and failures, thereby informing future practices. Such reflective processes contribute to evolving a cohesive theoretical framework that can better address the challenges of sustainable landscape architecture (Jonge et al.).

Future Directions for Research and Practice in Sustainable Architecture

As the field of sustainable architecture continues to evolve, future research and practice must prioritize the integration of human-centric design principles that foster both physical well-being and social interaction. Current trends indicate a pressing need to combat the fragmentation of urban environments, with Biourbanism emerging as a crucial framework in this endeavor. By emphasizing organic urban patterns over rigid geometric designs, this approach aims to revitalize community cohesiveness while improving the overall quality of life for inhabitants (Caperna et al.). Moreover, a multidisciplinary perspective that incorporates insights from the Constructal Law may enhance our understanding of dynamic human behaviors within urban systems, enabling architects to create spaces that better accommodate the complexity of social life (Caperna et al.). As sustainable architecture evolves, these innovative methodologies will be vital in developing resilient urban ecosystems that support continuous community growth and harmony.

References

1. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>
2. Buys, Laurie, Ozgun, Kaan. "A sustainable tourism development in Alacati, Turkey : (Re)invention of public space with clean energy" Council of Educators in Landscape Architecture (CELA), 2013, doi: <https://core.ac.uk/download/10917891.pdf>
3. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>
4. Buys, Laurie, Ozgun, Kaan. "A sustainable tourism development in Alacati, Turkey : (Re)invention of public space with clean energy" Council of Educators in Landscape Architecture (CELA), 2013, doi: <https://core.ac.uk/download/10917891.pdf>
5. Gamage, Arosha Uppala. "Exploring a Biomimicry Approach to Enhance Ecological Sustainability in Architecture" Faculty of Architecture, Design and Planning, 2015, doi: <https://core.ac.uk/download/41242009.pdf>
6. Gamage, Arosha Uppala. "Exploring a Biomimicry Approach to Enhance Ecological Sustainability in Architecture" Faculty of Architecture, Design and Planning, 2015, doi: <https://core.ac.uk/download/41242009.pdf>
7. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>
8. Aguayo-González, Francisco, Lama-Ruiz, Juan Ramón, Martín-Gómez, Alejandro Manuel, Ávila-Gutiérrez, et al.. "Eco-Holonic 4.0 Circular Business Model to Conceptualize Sustainable Value Chain Towards Digital Transition " 'MDPI AG', 2020, doi: <https://core.ac.uk/download/299807283.pdf>
9. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>
10. Buys, Laurie, Ozgun, Kaan. "A sustainable tourism development in Alacati, Turkey : (Re)invention of public space with clean energy" Council of Educators in Landscape Architecture (CELA), 2013, doi: <https://core.ac.uk/download/10917891.pdf>
11. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "The city of future: biourbanism and constructural law" 2016, doi: <https://core.ac.uk/download/46171367.pdf>
12. Buys, Laurie, Ozgun, Kaan. "A sustainable tourism development in Alacati, Turkey : (Re)invention of public space with clean energy" Council of Educators in Landscape Architecture (CELA), 2013, doi: <https://core.ac.uk/download/10917891.pdf>

13. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>
14. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "The city of future: biourbanism and constructural law" 2016, doi: <https://core.ac.uk/download/46171367.pdf>
15. Aguayo-González, Francisco, Lama-Ruiz, Juan Ramón, Martín-Gómez, Alejandro Manuel, Ávila-Gutiérrez, et al.. "Eco-Holonic 4.0 Circular Business Model to Conceptualize Sustainable Value Chain Towards Digital Transition " 'MDPI AG', 2020, doi: <https://core.ac.uk/download/299807283.pdf>
16. Elnokaly, Amira, Elseragy, Ahmed. "Amalgamating sustainable design strategies into architectural curricula" Sustainability Collection / Common Ground, 2009, doi: <https://core.ac.uk/download/16498136.pdf>
17. André Hanelt, René Bohnsack, David Marz, Claudia Marante. "A Systematic Review of the Literature on Digital Transformation: Insights and Implications for Strategy and Organizational Change" Journal of Management Studies, 2020, 1159-1197. doi: <https://doi.org/10.1111/joms.12639>
18. Annabelle Gawer. "Bridging differing perspectives on technological platforms: Toward an integrative framework" Research Policy, 2014, 1239-1249. doi: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.03.006>
19. André Hanelt, René Bohnsack, David Marz, Claudia Marante. "A Systematic Review of the Literature on Digital Transformation: Insights and Implications for Strategy and Organizational Change" Journal of Management Studies, 2020, 1159-1197. doi: <https://doi.org/10.1111/joms.12639>
20. Alberto Canarini, Christina Kaiser, Andrew Merchant, Andreas Richter, Wolfgang Wanek. "Root Exudation of Primary Metabolites: Mechanisms and Their Roles in Plant Responses to Environmental Stimuli" Frontiers in Plant Science, 2019, doi: <https://doi.org/10.3389/fpls.2019.00157>
21. Caperna, Antonio, Tracada, Eleni. "Biourbanism for a healthy city: biophilia and sustainable urban theories and practices" Bannari Amman Institute of Technology, India, 2012, doi: <https://core.ac.uk/download/46170588.pdf>

**Research Science and
Innovation House**

Smart Homes for People with Disabilities: Integrating Assistive Technology into Interior Design

**Kurbanova Maksuda Karshiyevna Teacher, Samarkand State University of
Architecture and Construction, Department of Interior Design**

Annotation: This paper explores the integration of assistive technologies into smart home interior design to enhance the quality of life for people with disabilities. It discusses how intelligent systems—such as voice-controlled devices, automated lighting, smart furniture, and environmental control units—can be harmoniously incorporated into interior design without compromising aesthetic and functional values. The study emphasizes the importance of inclusive design principles that prioritize accessibility, independence, and comfort. Furthermore, it highlights case studies and innovative approaches where interior spaces are customized to meet the physical, sensory, and cognitive needs of individuals with various types of disabilities. By bridging technology and design, smart homes can create a safer, more empowering environment for all users.

Keywords: smart homes, assistive technology, interior design, accessibility, inclusive design

Introduction

The concept of smart homes has emerged as a transformative solution for enhancing the quality of life for individuals with disabilities, integrating essential assistive technologies into interior design. As the global population ages and the prevalence of disabilities increases, there is an urgent need to create adaptable living environments that promote independence and accessibility. Smart homes utilize interconnected devices and systems to provide tailored solutions, such as automated lighting, climate control, and security features, which can be customized to meet the unique needs of residents. This innovative approach not only addresses practical challenges but also fosters a sense of autonomy among users. Moreover, recent advancements in technology, such as eye-tracking systems that enhance learning processes, illustrate the potential for further integration, offering real-time adaptations based on user interaction and behavior (Koohang A et al., p. 735-765)(Smirnova Y, p. 98-99). Consequently, the intersection of assistive technology and smart home design holds significant promise for improving the everyday lives of people with disabilities.

Definition of smart homes and assistive technology

Smart homes are defined as residences that utilize advanced technology to enable homeowners to manage various systems and devices remotely, fostering convenience, security, and energy efficiency. For individuals with disabilities, these environments can be particularly transformative. Assistive technology within smart homes encompasses tools and systems designed to enhance daily living through features such as voice-activated controls, automated lighting, and navigation assistance. This integration not only promotes independence but also facilitates social engagement, which is essential for overall well-being. Recent studies on mainstream smart home technologies (MSHTs) illustrate their potential in supporting individuals with complex physical disabilities, showcasing interventions like ASSIST that enhance functional independence and satisfaction through tailored technology solutions (Ding D et al.). Furthermore, innovative designs, such as the “Empower hub,” leverage artificial intelligence and sustainable practices to respond to various impairments, ensuring an inclusive approach to interior design that prioritizes accessibility and functionality (Abdalla MN et al., p. 1-10).

Importance of integrating technology in interior design for people with disabilities

The integration of technology into interior design is pivotal for enhancing the living conditions of people with disabilities, as it fosters greater independence and accessibility. Smart homes equipped with assistive technologies allow individuals to navigate their environments with ease, adapting to various needs and preferences. For instance, the incorporation of automated systems can facilitate everyday tasks, significantly reducing the reliance on caregivers. This evolution reflects a broader shift towards inclusivity in design, where innovation meets the unique requirements of disabled individuals. The collaborative potential between human capabilities and advanced technologies remains critical; as stated in (Mourtzis D et al., p. 162-162), a Humachine approach seeks to harness both human strength and machine efficiency to improve living spaces. Moreover, emerging technologies, such as those utilizing gaze-tracking systems, demonstrate how tailored interactions can enhance learning and engagement for individuals with special needs, highlighting the essential role of responsive design in fostering meaningful connections (Smirnova Y, p. 98-99).

The Role of Assistive Technology in Smart Homes

The integration of assistive technology within smart homes plays a pivotal role in enhancing the quality of life for individuals with disabilities. Such technology not only facilitates independence but also fosters a sense of autonomy by automating daily tasks

and providing tailored support systems. For instance, voice-activated devices and smart home systems can allow users to control lighting, heating, and security features through simple commands, creating an environment that responds to their specific needs. Events such as the biennial conference held at the RCA demonstrate the significance of this integration, showcasing innovative designs and solutions aimed at improving accessibility within homes (Bichard et al.). Additionally, stakeholder summits, like the Future of Disability in Alaska, emphasize the importance of community collaboration in shaping housing arrangements that prioritize assistive technology, thereby ensuring an inclusive approach that envisions a better future for individuals with disabilities (Center for Development H et al.).

Types of assistive technologies available for home use

The integration of assistive technologies in smart homes significantly enhances accessibility for individuals with disabilities, offering a range of devices tailored to facilitate daily living activities. These technologies include voice-activated systems, which allow users to control lights, thermostats, and appliances without physical effort, thereby creating a more comfortable environment. Furthermore, wearable devices can monitor health metrics and send alerts to caregivers in case of emergencies, thus promoting safety and independence. As noted at a prominent conference on design and technology, exploring the wants and needs of users, especially the elderly, is essential for effective implementation of these technologies (Bichard et al.). Additionally, ethical considerations surrounding personal data usage and the user experience with these high-tech solutions must be addressed to ensure their efficacy in promoting independent living for individuals with disabilities (Hooper et al.). Through thoughtful integration of these technologies, smart homes can become truly inclusive spaces.

Assistive Technology Type	Examples	Usage Statistics	Source
Mobility Aids	Wheelchairs, scooters, walkers, canes, crutches, prosthetic devices, orthotic devices	Approximately 7.4 million individuals in the U.S. use mobility devices, with 62% of users aged 65 and over	National Center for Health Statistics, 1997
Hearing Devices	Hearing aids, amplified telephones, closed	Approximately 4.5 million individuals in the U.S. use hearing	National Center for Health

	caption television, devices, with 69% of Statistics, other assistive users aged 65 and over 1997 devices for hearing impairments	
Vision Devices	Telescopic lenses, Braille, readers, white canes, computer equipment, other vision technology	Approximately 527,000 individuals in the U.S. use vision devices, with 51% of users aged 65 and over 1997 National Center for Health Statistics,
Cognitive Aids	Computer or electrical assistive devices to help with memory, attention or other cognitive challenges	Specific usage statistics not available; however, these devices are widely used to support individuals with cognitive impairments National Institute of Child Health and Human Development
Environmental Modifications	Ramps, grab bars, wider doorways, automatic page turners, book holders, adapted pencil grips	Specific usage statistics not available; however, these modifications are commonly implemented to enhance accessibility in homes National Institute of Child Health and Human Development

Assistive Technologies for Home Use

Benefits of assistive technology for enhancing independence

The integration of assistive technology within smart homes significantly enhances the independence of individuals with disabilities, enabling them to navigate their living environments with greater ease and confidence. Technologies such as smart sensors, automated appliances, and advanced communication devices facilitate self-sufficiency by streamlining daily tasks and providing vital support in real-time. This innovative approach not only improves accessibility but also contributes to a more inclusive living environment that adheres to the principles of universal design. As highlighted in recent

research, smart technologies are transitioning from manual solutions to more intelligent systems, underscoring their potential to accommodate the aging population and those with disabilities effectively (Ma C et al., p. 625-651). Such advancements promote not only functional independence but also improve the quality of life, empowering users to engage more fully in their communities, thus reflecting the profound impact of these technologies on individual autonomy and well-being (Abubakar I et al., p. 1155-1200).

This bar chart illustrates the disparities in access to assistive products for people with disabilities. It shows that while 100% of individuals need assistive products, a significant 40% are denied access to them. In high-income countries, 90% have access, compared to just 3% in low-income countries. The data underscores the urgent need for improved integration of assistive technologies globally.

Design Considerations for Smart Homes

Incorporating smart technology into home design for individuals with disabilities necessitates a multifaceted approach that addresses both functionality and user experience. Key considerations include accessibility, usability, and the integration of assistive devices that cater to specific needs. For instance, the placement of controls should accommodate varying physical capabilities, ensuring that individuals can easily access and operate technology without unnecessary strain. Moreover, the design must account for the cognitive load associated with interacting with technology, emphasizing intuitive interfaces and clear feedback mechanisms. As highlighted by the ongoing discourse around the metaverse, the potential for immersive environments could also influence future designs in smart homes, allowing users to engage with their

surroundings in unprecedented ways (Koohang A et al., p. 735-765). Furthermore, research demonstrating the dynamic interaction patterns between caregivers and individuals with disabilities underlines the importance of responsive design that adapts to user behavior, promoting a more effective learning and living experience (Smirnova Y, p. 98-99).

Universal design principles in creating accessible spaces

Universal design principles play a critical role in developing accessible spaces, particularly in the context of smart homes for people with disabilities. These principles advocate for an inclusive approach that anticipates diverse needs, facilitating usability for all individuals, regardless of their physical limitations. In the design and integration of assistive technologies, such as smart sensors and adaptive interfaces, it is essential to ensure that environments are both functional and navigable. By actively involving individuals with disabilities in the design process, as emphasized in the emerging frameworks for inclusivity in technology ((Radanliev P et al., p. 1849-1863)), designers can create more effective solutions tailored to real-world challenges. Furthermore, the innovative methodologies introduced in contemporary research, such as the Meta-Metaverse, illustrate the potential for advanced technologies to enhance accessibility and inclusivity ((Jamshidi M et al., p. 252-252)). Such integration not only empowers individuals with disabilities but also reflects societal progression towards equity in living environments.

Customization options for individual needs and preferences

The integration of assistive technology within smart homes offers a wide array of customization options that cater specifically to the diverse needs and preferences of individuals with disabilities. Smart home systems can be tailored to enhance accessibility through personalized settings, such as adjustable lighting, temperature control, and voice-activated assistants that respond to each user's unique commands. This level of customization not only fosters independence but also promotes a sense of ownership over one's living environment. Moreover, as noted in recent research, the adoption of innovative methodologies, like the Meta-Metaverse, seeks to improve the immersive experience and enhance usability in smart homes, providing users with realistic digital interfaces that align with their daily routines (Jamshidi M et al., p. 252-252). By leveraging such technologies, individuals can enjoy a more comfortable and functional living space, which is vital for overall well-being and quality of life (Abubakar I et al., p. 1155-1200).

Customization Option	Description
Voice-Controlled Assistants	Enable hands-free control of various home devices, enhancing independence for individuals with mobility impairments. Commonly used by individuals with visual impairments for tasks like setting alarms and checking calendar entries. ([arxiv.org](https://arxiv.org/abs/2203.05848?utm_source=openai))
Smart Lighting Systems	Provide motion-activated lighting to illuminate pathways, reducing fall risks and improving safety. Voice-controlled lighting allows adjustments from anywhere in the home. ([smartdisabilityhome.com](https://smartdisabilityhome.com/inclusive-smart-home-tips-for-families-with-disabilities/?utm_source=openai))
Smart Thermostats	Allow precise control over home climate via mobile apps or voice commands, beneficial for individuals with mobility issues. Some models learn user preferences over time. ([smartdisabilityhome.com](https://smartdisabilityhome.com/inclusive-smart-home-tips-for-families-with-disabilities/?utm_source=openai))
Automated Door Openers	Integrate with mobility aids like power wheelchairs to automatically open doors when approaching, facilitating easier movement within the home. ([homecaremag.com](https://www.homecaremag.com/home-products/januaryfebruary-2024/evolution-smart-home-technology-people-disabilities?utm_source=openai))
Smart Security Devices	Enhance safety with features like automated door locks, video doorbells, and security cameras, controllable remotely to monitor and secure the home. ([moldstud.com](https://moldstud.com/articles/p-smart-home-solutions-for-residents-living-with-disabilities?utm_source=openai))
Assistive Device Integration	Ensure compatibility with existing assistive technologies, such as hearing aids or communication devices, for a seamless user experience. ([homeautomationmagazine.com](https://homeautomationmagazine.com/smart-home-automation-for-accessibility-addressing-specific-needs-and-challenges/?utm_source=openai))
Tactile and Voice	Offer alternative control methods for home automation, accommodating individuals with various disabilities. A study found that both tactile and voice interfaces are easy to learn but need improvements in usefulness

Interaction Modes	and ([arxiv.org](https://arxiv.org/abs/2211.13042?utm_source=openai))	ease (https://arxiv.org/abs/2211.13042?utm_source=openai))	of (https://arxiv.org/abs/2211.13042?utm_source=openai))	use. (https://arxiv.org/abs/2211.13042?utm_source=openai))

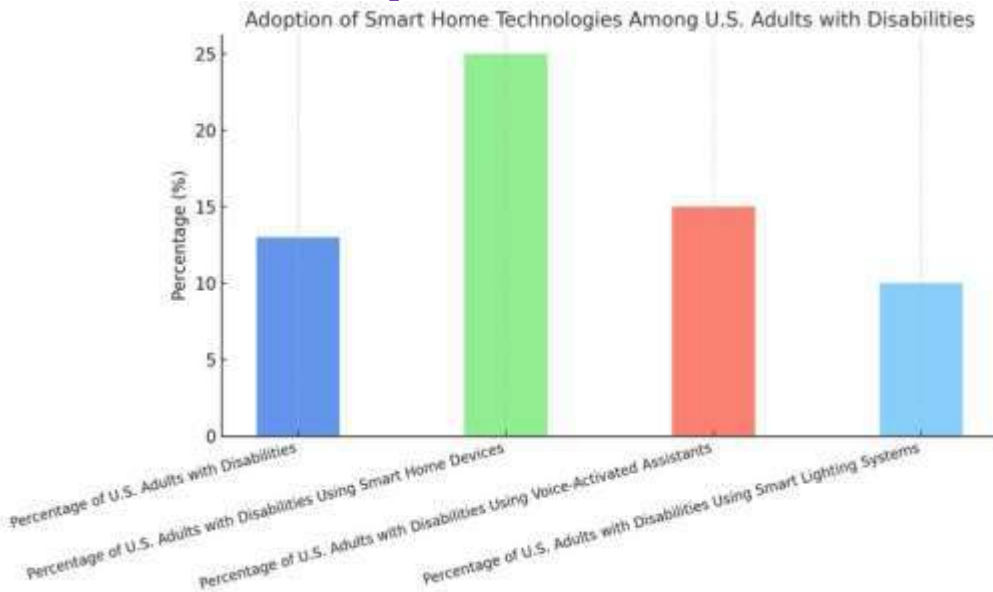
Customization Options in Smart Homes for Individuals with Disabilities Case Studies and Real-World Applications

The integration of assistive technology in smart homes for individuals with disabilities shows promising real-world applications, significantly enhancing their quality of life. For instance, recent advancements in Internet of Things (IoT) technology have developed customizable solutions, like Android applications, that cater to the specific needs of elderly users and those with disabilities. These applications can streamline daily tasks by offering features such as emergency contact storage and simplified navigation, thereby minimizing input time and facilitating better user guidance (Ji K). Moreover, case studies focusing on daylighting analysis and design technologies illustrate how smart home environments can optimize natural light while addressing energy consumption and indoor air quality, further demonstrating the potential of these technologies in creating a comfortable living space (Berres A et al., p. 285-286). Collectively, these examples underline the transformative impact of integrating assistive technologies into interior design for disabilities, paving the way for more inclusive living environments.

Successful implementations of smart home technology for individuals with disabilities

The successful implementation of smart home technology has the potential to transform the living environments of individuals with disabilities, thereby enhancing their independence and quality of life. By integrating assistive technologies into interior design, these smart systems facilitate communication, mobility, and daily task management in customizable ways tailored to specific needs. For instance, voice-activated devices enable users with limited mobility to control their homes without physical assistance, significantly improving their autonomy. Moreover, innovative tracking technologies, such as the DUET eye-tracking system, demonstrate how individualized support can be further enhanced through interactive design that fosters engagement and learning (cited in (Smirnova Y, p. 98-99)). Additionally, as noted in discussions about the applications of the metaverse, emerging platforms could offer virtual assistance and training that accommodate various disabilities, expanding the possibilities for smart home technology integrations (cited in (Koohang A et al., p. 735-765)). Ultimately, these advancements signify a pivotal shift towards inclusivity in housing design.

This bar chart illustrates the adoption rates of various smart home technologies among U.S. adults with disabilities. The highest adoption is seen in smart home devices at 25%, followed by voice-activated assistants at 15%. The percentage for adults with disabilities overall is 13%, while smart lighting systems have the lowest adoption at 10%. This data highlights potential growth areas and the importance of making these technologies more accessible.

Challenges faced and lessons learned from these case studies

Integrating assistive technology into smart homes for individuals with disabilities presents complex challenges that reveal significant lessons from various case studies. One major hurdle is ensuring that these technologies are accessible and user-friendly, as misconceptions about their functionality can hinder adoption rates among users and caregivers. It is essential to address biases in technology development, often stemming from a lack of diverse perspectives during the design phase, as highlighted by the ethical concerns raised in generative AI implementations (Yogesh K Dwivedi et al., p. 102642-102642). Moreover, the integration of medical robotics, such as soft devices combined with flexible human-machine interfaces, underscores the importance of biocompatibility and adaptability to various user needs (Heng W et al.). These cases indicate that continuous feedback from users during development can enhance usability and effectiveness, ultimately leading to improved quality of life and autonomy for individuals with disabilities.

Conclusion

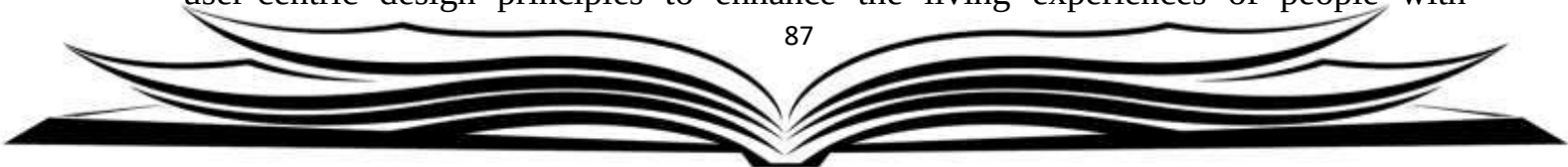
In conclusion, the integration of smart home technology into interior design offers significant advantages for individuals with disabilities, promoting greater autonomy and improved quality of life. The findings reveal a pressing need for tailored solutions that resonate with diverse disabilities, as highlighted by participants varied preferences for control interfaces based on their specific challenges (Mun K et al., p. 1-10). The ASSIST intervention further underscores the potential of mainstream smart home technologies to enhance functional independence for individuals with complex physical disabilities, showing substantial improvements in task performance and user satisfaction (Ding D et al.). However, successful implementation is contingent upon addressing barriers related to digital literacy and caregiver involvement, necessitating a collaborative approach involving designers, technologists, and health professionals. Moving forward, a multi-faceted strategy focusing on education and accessibility will be crucial to maximizing the benefits of smart home innovations for this vulnerable population, ensuring that independence and integration are not just goals but attainable realities.

Summary of the impact of smart homes on the quality of life for people with disabilities

The integration of smart home technology has markedly enhanced the quality of life for individuals with disabilities, allowing them greater autonomy and convenience. Through the implementation of advanced assistive technologies, such as automated lighting, temperature controls, and voice-activated devices, people with disabilities can navigate their environments with increased ease and independence. Research indicates that these technologies not only foster a sense of dignity and self-sufficiency but also mitigate the reliance on caregivers, thereby improving mental well-being and overall life satisfaction. Additionally, the adaptability of smart home systems provides tailored solutions that can be customized to meet the unique needs of each individual, further enhancing their living experience. As we delve into this transformative era, the role of smart homes becomes increasingly vital, creating accessible living spaces that empower individuals with disabilities to thrive within their own homes (Koohang A et al., p. 735-765)(Smirnova Y, p. 98-99).

Future directions for research and development in assistive technology and interior design

As the integration of assistive technology into interior design progresses, future research and development must focus on harmonizing innovative technologies with user-centric design principles to enhance the living experiences of people with

disabilities. Building on the Ambient Assisted Living (AAL) and Enhanced Living Environments (ELE) concepts, emerging studies emphasize the potential of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) to personalize smart home environments by predicting user needs based on their preferences and habits (Peri Mša et al.). Additionally, incorporating Generative AI (GAI) in design education can revolutionize the way interior designers approach client-specific needs, fostering iterative exploration and adaptability in creating tailored solutions (Albano S et al.). Together, these advancements present a promising frontier for research, emphasizing the necessity to blend technological capabilities with empathetic design practices to create environments that are not only functional but also enriching for individuals with disabilities.

References

1. Yogesh K. Dwivedi, Nir Kshetri, Laurie Hughes, Emma Slade, Anand Jeyaraj, Arpan Kumar Kar, Abdullah M. Baabdullah, et al.. "Opinion Paper: "So what if ChatGPT wrote it?" Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy" *International Journal of Information Management*, 2023, 102642-102642. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642>
2. Wenzheng Heng, Samuel A. Solomon, Wei Gao. "Flexible Electronics and Devices as Human–Machine Interfaces for Medical Robotics" *Advanced Materials*, 2021, doi: <https://doi.org/10.1002/adma.202107902>
3. Kangyang Ji. "A Study of Accessibility Improvement on Android IoT System" *Proceedings of the 2024 4th International Conference on Internet of Things and Machine Learning*, 2024, doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/03ac6202724d8fc76b0091a83f9dbefdde89e37f>
4. Andy Berres, Y. Ye. "2022 Building Performance Analysis Conference and SimBuild – Special Issue" *Science and Technology for the Built Environment*, 2024, 285 – 286. doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/3367073f29888fc428c161428aace4b6a113c4fa>
5. Dan Ding, Lindsey Morris, Gina Novario, Andrea Fairman, Kacey Roehrich, Palma Foschi Walko, Jessica Boateng. "Mainstream Smart Home Technology–Based Intervention to Enhance Functional Independence in Individuals With Complex Physical Disabilities: Single-Group Pre-Post Feasibility Study" *JMIR Rehabilitation and Assistive Technologies*, 2025, doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/2aa14181099ee5af945a73413879c2846a6aae09>

6. Manoon Nasri Abdalla, M. A. Falasi, Haythem El-Messiry. "Empower Hub: Sustainable Innovative Navigation and Smart Interior Design" 2024 Third International Conference on Sustainable Mobility Applications, Renewables and Technology (SMART), 2024, 1-10. doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/198b0e7fbee033dc0262a25883bedef319e11822>
7. Bichard, Jo-Anne. "Include 2011 : The role of inclusive design in making social innovation happen." Helen Hamlyn Centre for Design, 2011, doi: <https://core.ac.uk/download/12820443.pdf>
8. Hooper, Clare. "Pervasive Technologies and Support for Independent Living" s.n., 2025,
9. Kwangtae Mun, Jongbae Kim. "Survey on demand for smart home technology as assistive technology for people with physical disabilities in Korea." Disability and rehabilitation. Assistive technology, 2025, 1-10 . doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/faebfdfb6954d46a52fa8d041877cf590aa1b990>
10. Dan Ding, Lindsey Morris, Gina Novario, Andrea Fairman, Kacey Roehrich, Palma Foschi Walko, Jessica Boateng. "Mainstream Smart Home Technology–Based Intervention to Enhance Functional Independence in Individuals With Complex Physical Disabilities: Single-Group Pre-Post Feasibility Study" JMIR Rehabilitation and Assistive Technologies, 2025, doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/2aa14181099ee5af945a73413879c2846a6aae09>
11. Bichard, Jo-Anne. "Include 2011 : The role of inclusive design in making social innovation happen." Helen Hamlyn Centre for Design, 2011, doi: <https://core.ac.uk/download/12820443.pdf>
12. Center for Human Development, University of Alaska Anchorage. "The Future of Disability in Alaska Summit & Follow-up Survey" Center for Human Development, University of Alaska Anchorage, 2013, doi: <https://core.ac.uk/download/162576609.pdf>
13. Marko Periša, Petra Teskera, Ivan Cvitić, I. Grgurević. "Empowering People with Disabilities in Smart Homes Using Predictive Informing" Sensors (Basel, Switzerland), 2025, doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/f0714d86043a96ac9b57408f8577d545aef878f2>
14. Silvia Albano, Gianmarco Longo. "Integrating Generative AI in Design Education: A Structured Approach to Client-Centered Interior Design Visualization" AHFE International, 2025, doi: <https://www.semanticscholar.org/paper/57a91a81abc9e4934dfe7006cace5e842a45f60d>

15. Dimitris Mourtzis, John Angelopoulos, Nikos Panopoulos. "The Future of the Human–Machine Interface (HMI) in Society 5.0" *Future Internet*, 2023, 162-162. doi: <https://doi.org/10.3390/fi15050162>
16. Y.K. Smirnova. "APPLICATION OF EYE-TRACKING TECHNOLOGY DUAL EYE TRACKING (DUET) IN THE STUDY OF COOPERATION BETWEEN CHILDREN WITH ATYPICAL DEVELOPMENT AND ADULTS IN THE LEARNING PROCESS" 2023, 98-99. doi: <https://doi.org/10.61365/forum.2023.078>
17. Alex Koohang, Jeretta Horn Nord, Keng-Boon Ooi, Garry Wei-Han Tan, Mostafa Al-Emran, Eugene Cheng-Xi Aw, Abdullah M. Baabdullah, et al.. "Shaping the Metaverse into Reality: A Holistic Multidisciplinary Understanding of Opportunities, Challenges, and Avenues for Future Investigation" *Journal of Computer Information Systems*, 2023, 735-765. doi: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2165197>
18. Y.K. Smirnova. "APPLICATION OF EYE-TRACKING TECHNOLOGY DUAL EYE TRACKING (DUET) IN THE STUDY OF COOPERATION BETWEEN CHILDREN WITH ATYPICAL DEVELOPMENT AND ADULTS IN THE LEARNING PROCESS" 2023, 98-99. doi: <https://doi.org/10.61365/forum.2023.078>
19. Alex Koohang, Jeretta Horn Nord, Keng-Boon Ooi, Garry Wei-Han Tan, Mostafa Al-Emran, Eugene Cheng-Xi Aw, Abdullah M. Baabdullah, et al.. "Shaping the Metaverse into Reality: A Holistic Multidisciplinary Understanding of Opportunities, Challenges, and Avenues for Future Investigation" *Journal of Computer Information Systems*, 2023, 735-765. doi: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2165197>
20. Y.K. Smirnova. "APPLICATION OF EYE-TRACKING TECHNOLOGY DUAL EYE TRACKING (DUET) IN THE STUDY OF COOPERATION BETWEEN CHILDREN WITH ATYPICAL DEVELOPMENT AND ADULTS IN THE LEARNING PROCESS" 2023, 98-99. doi: <https://doi.org/10.61365/forum.2023.078>
21. Alex Koohang, Jeretta Horn Nord, Keng-Boon Ooi, Garry Wei-Han Tan, Mostafa Al-Emran, Eugene Cheng-Xi Aw, Abdullah M. Baabdullah, et al.. "Shaping the Metaverse into Reality: A Holistic Multidisciplinary Understanding of Opportunities, Challenges, and Avenues for Future Investigation" *Journal of Computer Information Systems*, 2023, 735-765. doi: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2165197>
22. Y.K. Smirnova. "APPLICATION OF EYE-TRACKING TECHNOLOGY DUAL EYE TRACKING (DUET) IN THE STUDY OF COOPERATION BETWEEN CHILDREN WITH ATYPICAL DEVELOPMENT AND ADULTS IN THE LEARNING PROCESS" 2023, 98-99. doi: <https://doi.org/10.61365/forum.2023.078>
23. Petar Radanliev, David De Roure, Peter Novitzky, Ivo Sluganovic. "Accessibility and inclusiveness of new information and communication technologies for disabled users and content creators in the Metaverse" *Disability and Rehabilitation*

- Assistive Technology, 2023, 1849-1863. doi: <https://doi.org/10.1080/17483107.2023.2241882>
24. Mohammad Jamshidi, Arash Dehghaniyan Serej, Alireza Jamshidi, Omid Moztaarzadeh. "The Meta-Metaverse: Ideation and Future Directions" Future Internet, 2023, 252-252. doi: <https://doi.org/10.3390/fi15080252>
25. Mohammad Jamshidi, Arash Dehghaniyan Serej, Alireza Jamshidi, Omid Moztaarzadeh. "The Meta-Metaverse: Ideation and Future Directions" Future Internet, 2023, 252-252. doi: <https://doi.org/10.3390/fi15080252>
26. Ibrahim Abubakar, Sarah L Dalglish, Blake Angell, Olutobi Adekunle Sanuade, Şeye Abimbólá, Aishatu L. Adamu, Ifedayo Adetifa, et al.. "The Lancet Nigeria Commission: investing in health and the future of the nation" The Lancet, 2022, 1155-1200. doi: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(21\)02488-0](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(21)02488-0)
27. Ibrahim Abubakar, Sarah L Dalglish, Blake Angell, Olutobi Adekunle Sanuade, Şeye Abimbólá, Aishatu L. Adamu, Ifedayo Adetifa, et al.. "The Lancet Nigeria Commission: investing in health and the future of the nation" The Lancet, 2022, 1155-1200. doi: [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(21\)02488-0](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(21)02488-0)
28. Chuan Ma, Olivia Guerra-Santin, Masi Mohammadi. "Smart home modification design strategies for ageing in place: a systematic review" Journal of Housing and the Built Environment, 2021, 625-651. doi: <https://doi.org/10.1007/s10901-021-09888-z>
29. Alex Koochang, Jeretta Horn Nord, Keng-Boon Ooi, Garry Wei-Han Tan, Mostafa Al-Emran, Eugene Cheng-Xi Aw, Abdullah M. Baabdullah, et al.. "Shaping the Metaverse into Reality: A Holistic Multidisciplinary Understanding of Opportunities, Challenges, and Avenues for Future Investigation" Journal of Computer Information Systems, 2023, 735-765. doi: <https://doi.org/10.1080/08874417.2023.2165197>
30. Y.K. Smirnova. "APPLICATION OF EYE-TRACKING TECHNOLOGY DUAL EYE TRACKING (DUET) IN THE STUDY OF COOPERATION BETWEEN CHILDREN WITH ATYPICAL DEVELOPMENT AND ADULTS IN THE LEARNING PROCESS" 2023, 98-99. doi: <https://doi.org/10.61365/forum.2023.078>
31. FIGURE World Health Organization: WHO. "Almost one billion children and adults with disabilities and older persons in need of assistive technology denied access, according to new report." *World Health Organization*, 2022, <https://www.who.int/news/item/16-05-2022-almost-one-billion-children-and-adults-with-disabilities-and-older-persons-in-need-of-assistive-technology-denied-access--according-to-new-report>. *Note.* Adapted from Almost one billion children and adults with disabilities and older persons in need of assistive technology denied access, according to new report, by World Health Organization: WHO, 2022, World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/news/item/16-05-2022-almost-one-billion-children-and-adults-with-disabilities-and-older-persons-in-need-of-assistive-technology-denied-access--according-to-new-report>. World Health Organization:

WHO, UNICEF. "Almost one billion children and adults with disabilities and older persons in need of assistive technology denied access, according to new report." *World Health Organization*, 2022, <https://www.who.int/news/item/16-05-2022-almost-one-billion-children-and-adults-with-disabilities-and-older-persons-in-need-of-assistive-technology-denied-access--according-to-new-report>. *Note.* Adapted from Almost one billion children and adults with disabilities and older persons in need of assistive technology denied access, according to new report, by World Health Organization: WHO, UNICEF, 2022, World Health Organization. Retrieved from <https://www.who.int/news/item/16-05-2022-almost-one-billion-children-and-adults-with-disabilities-and-older-persons-in-need-of-assistive-technology-denied-access--according-to-new-report>.

32. FIGURE Briana Hilton. "How Smart Home Technology Transforms the Lives of People with Disabilities." *Abilities.com*, 2024, <https://www.abilities.com/2024/02/02/smart-home-technology>. *Note.* Adapted from How Smart Home Technology Transforms the Lives of People with Disabilities, by Briana Hilton, 2024, Abilities.com. Retrieved from <https://www.abilities.com/2024/02/02/smart-home-technology>. Daryl Friedman. "Smart Home Trends: Technology making daily living easier for seniors and those with disabilities." *Build Accessible*, 2024, <https://buildaccessible.com/2024/05/17/smart-home-trends-technology-making-daily-living-easier-for-seniors-and-those-with-disabilities/>. *Note.* Adapted from Smart Home Trends: Technology making daily living easier for seniors and those with disabilities, by Daryl Friedman, 2024, Build Accessible, Spotlight. Retrieved from <https://buildaccessible.com/2024/05/17/smart-home-trends-technology-making-daily-living-easier-for-seniors-and-those-with-disabilities/>.

33. TABLE National Center for Health Statistics. "Trends and Differential Use of Assistive Technology Devices: United States, 1994." *Centers for Disease Control and Prevention*, 1997, <https://www.cdc.gov/nchs/pressroom/97facts/disable.htm>. *Note.* Adapted from Trends and Differential Use of Assistive Technology Devices: United States, 1994, by National Center for Health Statistics, 1997, Centers for Disease Control and Prevention. Retrieved from <https://www.cdc.gov/nchs/pressroom/97facts/disable.htm>. ". " *US Department of Health and Human Services, National Institutes of Health*, 2025, <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/factsheets/rehabtech>. *Note.* , 2025, US Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. Retrieved from <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/factsheets/rehabtech>.

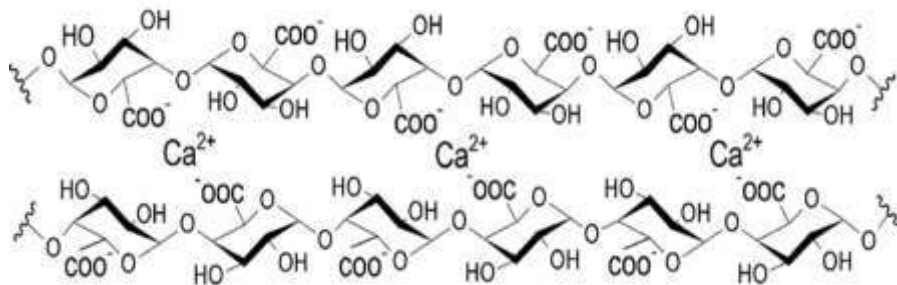
PIKTINNING II GURUH METALLARI BILAN POLIMER-KOMPLEKSINI OLISH VA ULARNING XOSSALARINI O'RGANISH

Dilmurodov Fuzayljon Gulmurod o'g'li dilmurodovfuzayl@gmail.com

Dilmurodova Fayoz Gulmurod qizi dilmurodovafayoz@gmail.com

Qishloq xo'jaligi va tibbiyot uchun yangi samarali dori vositalarini yaratish muammosi metall komplekslarining sintezi va xususiyatlarini bashorat qilish bo'yicha yangi bilimlarni olish uchun zarur shartidir. Polimer metal komplekslarining shakllanishi ligandlarning zaharliligini pasaytiradi, immunologik faollikni beradi va qishloq xo'jaligi ekinlari urug'ining unib chiqish dinamikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda polimer metal komplekslarining suvda eruvchanligi katta ahamiyatga ega bo'lib, bu dori vositalarining biologik parchalanish qobiliyatini oshirishga va ularni amaliyotda kengroq qo'llash imkoniyatini oshirishga yordam beradi.

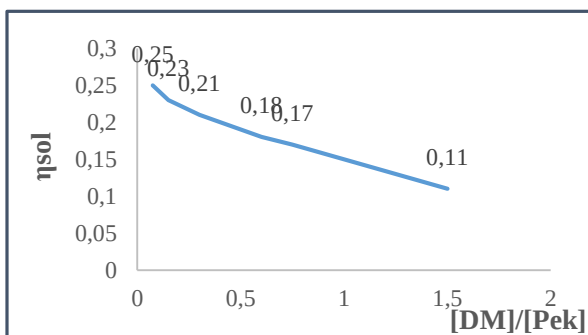
Piktinning kalsiy, magniy, rux metallari bilan polimer metal komplekslari olindi. Ekvimolyar miqdorida olingan Ca^{2+} , Mg^{2+} , Zn^{2+} tuz eritmaları bilan piktinni xona xaroratida aralashirib polimer metal komplekslari sintez qilindi. Piktin kuchsiz kislotaga bo'lib karboksil guruhidagi kislarodlarning taqsimlanmagan ozod juft elektronlari bilan asos hossasiga ega bo'lgan metallar koordinatsion birikmani hosil qiladi.

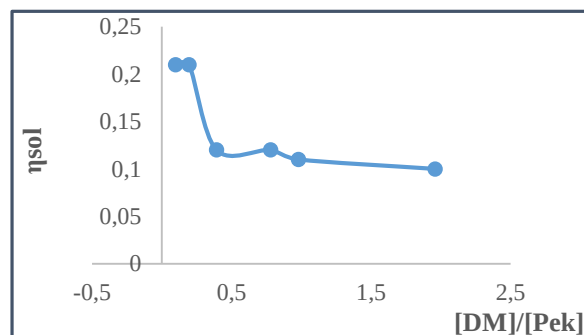
1-sxema. Piktinning Ca metali bilan olingan kompleks brikmasining taxminiy strukturasi

Piktinning turli konsentratsiyadagi metal tuz eritmaları bilan ta'sirini viskozametrik usulda o'rganildi.

Research Science and
Innovation House

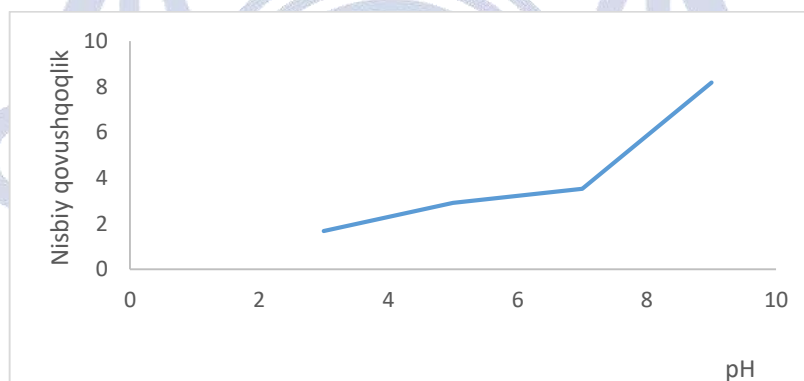

1-rasm. Kalsiy pektinining qovushqoqligini konsentratsiyaga bog'liqlik grafigi.

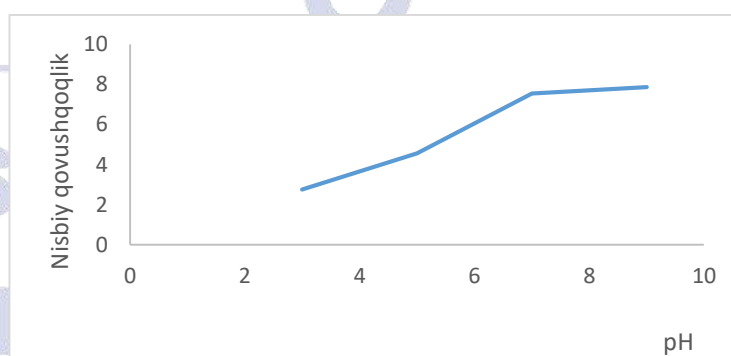

2-rasm. Magniy pektinining qovushqoqligini konsentratsiyaga bog'liqlik grafigi.

Qovushqoqlik grafiklaridan ko'rinib turibdiki tuz eritmasi polimerlar bilan ta'sirlashganda polimer g'ujanak holatga o'tib konformatsiyasi o'zgaradi, natijada qovushqoqlik kamayib boradi.

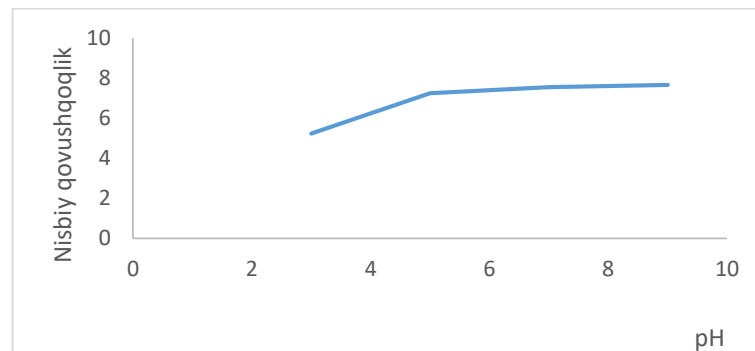

3-rasm. Pektinning kalsiy metall kompleksining qovushqoqligini pH muhitiga bog'liqlik grafigi.

4-rasm. Pektinning magniy metall kompleksining qovushqoqligini pH muhitiga bog'liqlik grafigi.

5-rasm. Pektinning rux metall kompleksining qovushqoqligini pH muhitiga bog'liqlik grafigi.

Aniqlash jarayonida aniqlangan mikro yoki makro elementlarning optimal to'lqin uzunligi ko'rsatiladi, bunda ular maksimal emissiyaga ega. 1-jadvalda 4 xil konsentratsiyadagi 3 xil ya'ni Ca, Mg, Zn elementlarining miqdori % konsentratsiyada keltirilgan.

1-jadval

No	PMK elementlar	Miqdori (g/100r)
1	Ca	1,395
2	Ca	1,854
3	Ca	1,152
4	Ca	2,747
5	Mg	0,460

6	Mg	0,441
7	Mg	0,767
8	Mg	0,959
9	Zn	1,284
10	Zn	2,503
11	Zn	3,040
12	Zn	3,033

1-jadval. Polimer-metal komplekslari tarkibidagi elementlar konsentratsiyasi.

1-jadval da Ca Mg Zn ning miqdor analizi keltirilgan jadvaldan ko'rinib turibdiki metal ionlarining konsentratsiyasi ortishi bilan piktin tarkibida ham metall ionlarining konsentratsiyasi ortib bormoqda. Bir xil sharoitda va bir xil usulda olingan polimer kompleksidagi metallarning konsentratsiyasi har xil. 11-12-sonli namunadagi metall miqdori eng yuqori, undan keyin kalsiy va magniy. Ushbu natijalar ham piktin bilan rux elementining bog'lanishi kuchliroq ekanini ko'rsatadi. Ushbu natijalar polimer eritmalari metallarning suvli eritmalari bilan aralashtirilganda, Me va O atomlari orasidagi donor-akseptor bog'i bilan bog'langan polimer-metall kompleks hosil bo'lishini tasdiqlaydi.

Research Science and
Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kayan G.Ö., Kayan A. Composite of Natural Polymers and Their Adsorbent Properties on the Dyes and Heavy Metal Ions // Journal of Polymers and the Environment volume. -2021. – V. 29, - P. 477–3496.
2. Zheng L., Xu Y., Li Q., Zhu B. Pectinolytic lyases: a comprehensive review of sources, category, property, structure, and catalytic mechanism of pectate lyases and pectin lyases // Bioresources and Bioprocessing. – 2021. – V. 8 (79), 13 p. -<https://doi.org/10.1186/s40643-021-00432-z>
3. Valdivieso C., Edwin Sánchez J., Gänzle M., Temelli F., Aranda Saldaña M. D. Carboxylic acid-catalysed hydrolysis of polygalacturonic acid in subcritical water media // Journal of Supercritical Fluids. – 2020. - The 169:105103. - DOI: 10.1016/j.supflu.2020.105103
4. Valdivieso C., Edwin Sánchez J., Gänzle M., Temelli F., Aranda Saldaña M. D. Carboxylic acid-catalysed hydrolysis of polygalacturonic acid in subcritical water media // Journal of Supercritical Fluids. – 2020. - The 169:105103. - DOI: 10.1016/j.supflu.2020.105103.
5. Аверьянова, Е.В. Пектин: методы выделения и свойства: Методические рекомендации к выполнению лабораторных работ для студентов направлений подготовки «Биотехнология», «Продукты питания из растительного сырья», магистрантов направления подготовки «Продукты питания из растительного сырья» / Е.В. Аверьянова, М.Н. Школьников. -Бийск: Издво Алтайского государственного технического университета, 2015. -42 с.
6. Новейшие сведения о пектиновых полисахаридах / Р.Г. Оводова, В.В. Головченко, С.В. Попов, Ю.С. Оводов // Известия Коми НЦ УрО РАН. – 2010. -№3. –С.37-45.
7. — Колотий, Т.Б. Аналитические характеристики пектина из некоторых видов дикорастущих плодов и ягод предгорной зоны Адыгеи / Т.Б. Колотий, З.Н. Хатко // Новые технологии. -2012. -№3. –С.30-32.
8. Нехотина, И.В. Отравления / Анестезиология и реанимология /И.В. Нехотина / Под ред. О.А. Долиной. -М.: Медицина, 2002. -С.508.
9. Голубев, В.Н. Пектин: химия, технология, применение / В.Н. Голубев, Н.В. Шелухина. -М.: АТН РФ, 1995. -388 с.
10. Аймухамедова, Г.Б. Свойства и применение пектиновых сорбентов / Г.Б. Аймухамедова, Д.Э. Алиева, Н.П. Шелухина. -Фрунзе, ИЛИМ, 1984. -131 с.

Jahon adabiyotida naturalizm estetikasi

Xoliqulova Sevinch Anvar qizi
Mirzo Ulug'bek nomidagi Milliy universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asrning ikkinchi yarmida adabiyotda yuzaga kelgan eng muhim oqimlardan biri – naturalizmning estetik tamoyillari, falsafiy-ilmiy asoslari va jahon adabiyotining yirik vakillari ijodidagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada naturalizmning realizmdan farqli jihatlari, inson va jamiyatni tasvirlashdagi o'ziga xos yondashuvlari, xususan, irsiyat, muhit va davr omillariga asoslangan determinizm konsepsiyasi ko'rib chiqiladi. Emil Zolya, Gi de Mopassan va Teodor Drayzer kabi yozuvchilarning asarlari orqali naturalistik estetikaning amaliy ifodasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: naturalizm, realizm, estetika, determinizm, pozitivizm, irsiyat, muhit, Emil Zolya, Gi de Mopassan, Teodor Drayzer, "eksperimental roman".

Kirish:

XIX asr G'arbiy Yevropa va AQSh ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida keskin o'zgarishlar davri bo'ldi. Sanoat inqilobi, urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi, tabiiy fanlarning, xususan, Charlz Darvinning evolyutsion nazariyasi, Klod Bernarning tajriba fiziologiyasi va Ogyust Kontning pozitivistik falsafasining keng tarqalishi adabiyot va san'atga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Aynan mana shu ilmiy-falsafiy zamin asosida adabiyotda yangi oqim – naturalizm maydonga keldi.

Naturalizm (lotincha *naturalis* – tabiiy) realizmning mantiqiy davomi va ayni paytda undan keskin farqlanuvchi adabiy oqim sifatida shakllandi. Uning asosiy maqsadi inson va uning xarakterini, xulq-atvorini ilmiy asosda, xuddi tabiatshunos olim o'z ob'ektini o'rgangandek xolis va haqqoniy tasvirlash edi. Naturalistlar adabiy asarga "insoniy hujjat" deb qaradilar va badiiy to'qimadan ko'ra hayotiy faktlarga, hujjatlarga asoslanishni afzal ko'rdilar.

Asosiy qism:

Naturalizmning falsafiy-ilmiy asoslari va estetik tamoyillari

Naturalizm estetikasi uch asosiy falsafiy-ilmiy tamoyilga tayanadi:

1. **Pozitivizm:** Falsafiy yo'nalish sifatida pozitivizm olamni faqat tajriba va kuzatish orqali bilish mumkinligini, har qanday metafizik va mavhum mulohazalardan voz kechish kerakligini ilgari suradi. Naturalistlar ushbu yondashuvni adabiyotga tatbiq

etib, yozuvchining vazifasi hayotni "qanday bo'lsa, shundayligicha", ortiqcha baholashlarsiz, xolis tasvirlashdan iborat deb bildilar.

2. **Determinizm:** Bu tamoyilga ko'ra, insonning taqdiri, xarakteri va xatti-harakatlari uning irodasiga bog'liq emas, balki uch asosiy omil bilan oldindan belgilab qo'yilgan:

- **Irsiyat (La race):** Insonning biologik, genetik xususiyatlari, ota-bobolaridan o'tgan moyilliklari. Naturalistik asarlarda ko'pincha biror oilaning bir necha avlodi kuzatilib, irsiyatning fojiaiy ta'siri (masalan, alkoholizm, ruhiy kasalliklar) ochib beriladi.

- **Muhit (Le milieu):** Inson yashaydigan ijtimoiy sharoit, uning tarbiyasi, atrofida odamlar. Kambag'allik, jaholat yoki aksincha, boylik va axloqsizlik muhiti shaxsning shakllanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi.

- **Davr (Le moment):** Muayyan tarixiy davrning o'ziga xos xususiyatlari, ijtimoiy-siyosiy vaziyat.

3. **"Eksperimental roman" nazariyasi:** Naturalizmning bosh nazariyotchisi, frantsuz yozuvchisi **Emil Zolya** o'zining shu nomli maqolasida yozuvchini olinga qiyoslaydi. Uning fikricha, yozuvchi o'z qahramonlarini muayyan sharoitlarga "joylashtirib", ularning xulq-atvori qanday o'zgarishini xuddi kimyoviy tajriba o'tkazayotgandek kuzatishi kerak. Bu orqali u inson tabiati va jamiyat qonuniyatlarini ilmiy asosda ochib beradi.

Jahon adabiyotida naturalizmning yirik vakillari

- **Emil Zolya (1840-1902):** Naturalizmning "otasi" sifatida e'tirof etilgan Zolya o'zining 20 jildlik "Rugon-Makkarlar" romanlar turkumida Ikkinchi Imperiya davridagi frantsuz jamiyatining keng qamrovli manzarasini yaratdi. Ushbu turkumda u bir oilaning turli tarmoqlari misolida irsiyat va muhitning inson taqdiriga ta'sirini "eksperimental" tarzda o'rganadi. "Hamal" romanida konchilarning og'ir hayoti va kurashi, "Nana"da esa irsiy buzuvchilik va muhit ta'sirida tubanlikka yuz tutgan ayol qismati tasvirlanadi. Zolyadan oldin hech kim jamiyatning "tuban" qatlamlari hayotini bunchalik ochiq va ayovsiz tasvirlamagan edi.

- **Gi de Mopassan (1850-1893):** Zolyaning shogirdi bo'lgan Mopassan o'zining novellalari va romanlarida naturalizm tamoyillarini o'ziga xos tarzda namoyon etdi. U inson psixologiyasining eng nozik qirralarini, instinktlar va ehtirolarning shaxs ustidan hukmronligini katta mahorat bilan tasvirlaydi. Uning "Do'ndiq" novellasida jamiyatning yuqori tabaqa vakillarining munofiqligi, "Azizim" romanida esa ijtimoiy muhit ta'sirida o'z vijdonini sotgan jurnalistning axloqiy tanazzulga uchrashi

ko'rsatilgan. Mopassan asarlarida determinizm pessimizm bilan qorishib ketadi, uning qahramonlari ko'pincha o'zlariga bog'liq bo'lmagan kuchlar qurboniga aylanadilar.

• **Teodor Drayzer (1871-1945):** Amerikalik yozuvchi Drayzer naturalizmni AQSh adabiyotiga olib kirgan eng yirik namoyandalardan biridir. Uning "Baxtiqaro Kerri" va "Amerika fojiasi" romanlari Amerika jamiyatidagi "muvaqqiyatga erishish" orzusi va uning fojiaiy oqibatlarini naturalistik ruhda tasvirlaydi. Drayzer qahramonlari ham irsiyat (biologik ehtiyojlar) va muhit (boylikka intilish, ijtimoiy tengsizlik) mahsulidir. Uning asarlarida inson o'z istaklari va jamiyatning sovuq qonunlari o'rtasida ezilgan ojiz bir mavjudot sifatida gavdalanadi.

Muhokama:

Naturalizm va realizm: o'xshashlik va farqlar

Naturalizm ko'pincha realizmning bir ko'rinishi sifatida qaralsa-da, ular o'rtasida jiddiy farqlar mavjud:

Xususiyat	Realizm	Naturalizm
Falsafiy asos	Ko'pincha ijtimoiy-tarixiy tahlil	Ilmiy pozitivizm, biologik determinizm
Inson konsepsiyasi	Ijtimoiy mavjudot, tipik sharoitdagi tipik xarakter	Biologik mavjudot, irsiyat va muhit mahsuli
Tasvir ob'ekti	Jamiyatning turli qatlamlari, ijtimoiy ziddiyatlar	Ko'proq jamiyatning "tuban" qatlamlari, patologik holatlar, instinktlar
Yozuvchi pozitsiyasi	Ob'ektiv, lekin ko'pincha axloqiy baho beradi	"Olim" kabi xolis, baholashdan saqlanadi, "hujjatlashtiradi"
Badiiy uslub	Hayotiy haqiqatni estetik me'yorlar asosida tasvirlash	Hayotni "fotosuratchi" kabi aynan, ba'zan qo'pol tafsilotlar bilan tasvirlash

Экспортировать в Таблицы

Shu bilan birga, naturalizm realizmdan meros qolgan haqqoniylik, davr ruhini aks ettirish kabi tamoyillarni yanada rivojlantirdi. Biroq u inson irodasi va ma'naviy yuksalish imkoniyatlarini deyarli inkor etishi, hayotning faqat qorong'u va jirkanch tomonlariga haddan tashqari e'tibor qaratishi tufayli tanqidlarga uchradi.

Xulosa va takliflar:

Naturalizm XIX asr adabiyotida qisqa, ammo nihoyatda yorqin iz qoldirgan oqimdir. U adabiyotning tasvir doirasini kengaytirdi, ilgari ta'qiqlangan mavzularni – kambag'allik, kasallik, jinsiy ehtirosalar, inson tubanligi kabi masalalarni jasorat bilan

yoritdi. Uning ilmiy metodlarga yaqinlashishga urinishi, inson va jamiyatni deterministik nuqtai nazardan tahlil qilishi XX asr modernizm va ekzistensializm kabi oqimlariga zamin yaratdi.

Biroq, naturalizmning insonni faqat biologik mavjudot darajasiga tushirishi, uning ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini e'tiborsiz qoldirishi uning zaif tomoni edi. Shunga qaramay, naturalizm estetikasi bugungi kunda ham adabiyotshunoslik uchun muhim tadqiqot ob'ekti bo'lib qolmoqda.

Takliflar:

1. O'zbek adabiyotida naturalizm unsurlarining namoyon bo'lishini (masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi ba'zi personajlar taqdirida muhit ta'sirini) maxsus tadqiq etish.
2. Naturalistik asarlarning kino san'atiga ta'sirini va ekranlashtirishdagi o'ziga xosliklarini o'rganish.
3. Zolya, Mopassan va Drayzer asarlarini qiyosiy tahlil qilish orqali frantsuz va amerika naturalizmining milliy xususiyatlarini ochib berish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zola, É. (1880). *Le Roman expérimental*.
2. *Naturalizm*. (n.d.). In Vikipediya. Retrieved from <https://uz.wikipedia.org/wiki/Naturalizm>
3. *Ingliz adabiyotida naturalizm oqimi*. (n.d.). CyberLeninka. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ingliz-adabiyotida-naturalizm-oqimi>
4. Quronov, D. (2018). *Adabiyotshunoslikka kirish*. Toshkent: "Akademnashr".
5. Drayzer, T. (1976). *Amerika fojiasi*. Toshkent: "Adabiyot va san'at".
6. Zolya, E. (1985). *Hamal*. Toshkent: "G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti".
7. Mopassan, G. (1983). *Hikoyalar*. Toshkent: "O'qituvchi".

Research Science and
Innovation House

YOZUVCHI VA JAMIYAT: ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA IJTIMOIY TANQID

Termiz davlat universiteti talabasi
Quliyeva Gulnoza

Annotatsiya: Mazkur maqola, asosan, jamiyatda mavjud adolatsizlik, loqaydlik, munofiqlik va poraxoʻrlik kabi illatlarni oʻz asarlarida toʻgʻridan toʻgʻri emas, balki yumor va satira orqali ochib berishga, insonlar ongini uygʻotishga va jamiyatda yuz berayotgan shu kabi masalalarga yozuvchi qanday munosabatda boʻlishi lozimligi, yozuvchining asarlarida ijtimoiy tanqid qay darajada shakllanganligi kabilar Abdulla Qahhor va uning asarlari timsolida tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit soʻzlar: Tanqid, yumor, poraxoʻrlik, ma'naviy savodsizlik, mafkuraviy illatlar, kommunistik manmanlik, adabiy- badiiy tanqid, obraz, riyokorlik, axloqiy qadriyatlar.

Adabiyot doimo jamiyatning in'ikosi, ya'ni tajallisi boʻlib kelgan. Adabiy asarlarda koʻpincha jamiyatda mavjud boʻlgan ijtimoiy muammolar, inson hayotida uchraydigan salbiy illatlar, axloqiy va ma'naviy qarashlar oʻz ifodasini topadi. Albatta, har bir shoir va yozuvchi borki, bu kabi muammolarni chetlab oʻtolmaydi, unga befarq boʻlolmaydi. Yozuvchi bunday masalalarni tanqid qiluvchi, oʻz fikr va qarashlarini bildiruvchi va ularni oʻzgartirishga harakat qiluvchi shaxs hisoblanadi.

Tanqid — oʻzi nima? Adabiyotda tanqidning ba'zi turlari mavjud boʻlib, ulardan biri adabiy-badiiy tanqid.

Adabiy-badiiy tanqid — san'at asarlari baholanadigan soha! Aniq fan namoyondalari ilmiy laboratoriyani qanchalik zarur deb bilsalar, san'at uchun adabiy tanqid ham shunchalik muhimdir. Adabiy-badiiy tanqid haqida gap borsa, tabiiyki, uning bosh vazifasi — baholovchilik haqida soʻzlanadi¹. Adabiy tanqidda yozuvchilar ijodi, asarlari, ularning badiiy ahamiyati tahlil va talqin qilinadi. Bundan farqli ravishda ijtimoiy tanqidda atrof-muhitdagi salbiy holatlar, insonlar orasida ortib borayotgan turli xil illatlar, kamchiliklar yozuvchi va shoirlar tomonidan bayon etiladi.

Oʻzbek tanqidchiligiga sezilarli darajada hissa qoʻshgan adiblardan biri — A.Qahhordir. Yozuvchining koʻplab asarlari tanqidiy yoʻnalishga bagʻishlangan boʻlib,

1 Rasulov, A. (1985). Tanqidchilik ufqlari. — Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. — B. 43–44.

unda oddiy va sodda insonlarning adolatsizlik, munofiqlik, ularga nisbatan qilingan nohaqliklar qurboni bo'lishgani tasvirlangan. A.Qahhorning „O'g'ri" hikoyasini oladigan bo'lsak, bu asarda ta'kidlab o'tilgan ko'pgina nuqsonlarni uchratishimiz mumkin.

Asardagi bosh qahramon Qobil boboning amaldorlarning hiylalariga aldanishi, soddaligi tufayli ularning sigirini topib berish to'g'risidagi „naqd gaplariga " ishonishi yozuvchi tomonidan aks ettirilgan. Amaldorlarning oddiy xalq muammolari bilan qiziqmasligi, aksincha, ularning bu og'ir ahvolidan foydalanishi, poraxo'rlikning avj olgani qoralangan. Asardagi „odamlar dod ovozig a o'rganib qolgan " jumlasiga e'tibor qaratsak, nega odamlar o'rganib qolgan? Chunki aynan o'sha davr muhitida bunday salbiy holatlar tez-tez kuzatilgan. Ayollar orasida keng tarqalayotgan folbinlarga, „irim-sirimlarga " ishonuvchanlik holati ham Qobil boboning ayoli tasvirida, ya'ni azayimxonga qatnagani, bundan tashqari amaldorlarning oddiy xalq vakillariga bepisandligi, sovuqqonlik bilan muomala qilish asarda ochib berilgan.

A.Qahhor turmushimizda uchrab turadigan tipik voqealarni, kishilar xarakterida davom etib kelayotgan qoloqlikning, feodallarcha munosabatlarning yangi xillarini, jirkanch xususiyat va yaramas xatti-harakatlarni tanlay oldi va umumlashtirdi. Til orqali ularning har qaysisini hayot tajribasi, xarakteri, ichki mazmuni, ongi, bilimi, dunyoqarashi, madaniyati, psixologiyasi, boshidan kechirganlari, munosabatlari, xatti-harakatlari yoritildi². Xuddi shu jihatni „ Bemor " hikoyasida ham kuzatishimiz mumkin. Asarda inson qadr-qimmatining past o'rinda turishi, ularga nisbatan beparvolik, loqaydlik, sustkashlik asosiy o'rinda tasvirlangan. Moddiy tomondan nochorlik bir insonning vafot etishi holatigacha olib keladi. Ammo, nima uchun moddiy nochorlik? Asarda keltirilgan qahramon ishchi sifatida faoliyat yuritsada, „baqqoldan qarz ko'tarishga " majbur bo'ladi. Ishchi xo'jayinining oldiga arz qilish uchun boradi, agar e'tibor qaratadigan bo'lsak, asarda yordam so'rash uchun emas, arz qilish uchun deb ta'kidlangan. Chunki ijtimoiy davrning o'sha muhitida amaldorlar tomonidan o'z ishchilariga past nazar bilan qarash, ularning mehnat faoliyatining qadrsizligi, juda kam miqdorda haq to'lanishi mavjud muammolarning bosh sababi sifatida bilvosita aks ettirilgan. Bemorning ahvoli og'ir bo'lishiga qaramasdan, unga nisbatan qilingan munosabatlar: qon olish, xipchin bilan savalash, tovuq so'yib qonlash, hech biri natija

2 Abdusamatov, X. (1957). Abdulla Qahhor. — Toshkent: „ Qizil O'zbekiston " , „ Правда Востока " , „ Узбекистони Сурх " birlashgan nashriyoti.

— B. 28-34.

bermagach, yosh qizchaning duolariga umid bog'lash — bularning barchasi o'sha tuzum insonlarining qoloqligidan, ma'naviy savodsizligidan dalolat beradi.

Bundan tashqari A.Qahhorning ko'pgina asarlarida ijtimoiy tanqidni uchratishimiz mumkin. Shu jumladan, „Tobutdan tovush" komediyasi. Asar komediya janrida yozilgan bo'lsada, unda ko'pgina mafkuraviy illatlar ochiqdan ochiq aks ettirilgan. Asarda bosh g'oya jamiyat orasida keng tarqalgan poraxo'rlik illatini qoralash, uning salbiy oqibatlarini ochib berishdan iborat. Yozuvchi bu to'g'risida, qo'llagan epigrafi orqali ham asarida ifodalamoqchi bo'lgan g'oyalarini yoritib beradi:

„ Meningcha, hozir...uchta asosiy dushman bor: birinchi dushman — kommunistik manmanlik, ikkinchi dushman savodsizlik, uchinchi dushman poraxo'rlikdir "³

Asarda bosh qahramon obrazida yozuvchi jamiyatdagi ko'pgina illatlarni ochib beradi. Qahramon insonlarning muhtojligidan foydalanish orqali o'z shaxsiy manfaatlarini o'ylagan salbiy tip vakili timsolida bayon etilgan. Yana bir qahramonlardan — o'zini dindor sifatida ko'rsatadigan qori, ya'ni masjid imomi obrazidir. Bu obraz orqali dindorlik niqobi ortidagi yolg'onchilik, ikkiyuzlamachilik, o'zini iymon - e'tiqodli qilib ko'rsatish, ammo amalda diniy va axloqiy qadriyatlarga zid ishlarni amalga oshirgan soxta taqvodor shaxslar yoritib berilgan.

Bunday obrazlar salbiy xarakterlar sifatida tasvirlanadi, amalda dinda qoralangan sifatlarga ega bo'lsada, o'zining tashqi dunyosi, so'zlarida hadislardan iqtiboslar keltirishi, din yuzasidan insonlarga maslahatlar berish kabi riyokorlikka ega hisoblanadi. Bu sifatlarning barchasi asarda keltirilgan qori obrazida ham kuzatiladi. Bunday shaxslar jamiyatda hurmatga loyiq bo'lsada, asar davomida ularning ichki olami, ikkiyuzlamachiligi fosh etiladi. Yozuvchi asarda ifodalamoqchi bo'lgan g'oyasini, insonlarni mafkuraviy illatlardan ogoh etib, ularni to'g'rilikka boshlash yo'lidagi fikrlarini Obidjon obrazi orqali, ya'ni shu qahramon tilidan bayon etgan. Obidjon obrazi asarda ijobiy xarakter egasi hisoblanib, u ko'pgina, salbiy jihatlarni fosh etishga ko'mak beradi.

Eski jamiyat qoldirgan illatlarga adabiyot va san'at vositasi bilan kurashning yo'llaridan biri majruhning majruhliligini, illatning illatligini ko'rsatishdan iborat edi. A.Qahhor o'tmish fojialarini tasvirlashga bag'ishlangan asarlarida ham qisman shu vazifani bajargan edi⁴.

3 A.Qahhor. (1962). Tobutdan tovush: www.ziyouz.com kutubxonasi.

4 Qo'shjonov, M. (1973). Abdulla Qahhor ijodida satira va yumor. — Toshkent: O'zbekiston SSR „Fan" nashriyoti. — B. 23.

Tanqid o'zi qanchalik muhim? Yozuvchi uchun tanqidiy asarlar yaratishning ahamiyati qanday, deb o'ylaymiz. Tanqid ijtimoiy adolatni targ'ib etish vositasidir. Yozuvchi uchun tanqidiy asarlar yaratish jamiyat va insonlar bilan muloqotda bo'lish, xalqning muammolarini badiiy til vositasida o'z asarlari orqali yetkazib berishdir. Ayniqsa, A.Qahhor ijodini bunga misol tarzda ko'rib chiqdik. A.Qahhor o'z asarlari bilan jamiyatni o'zgartirishga harakat qilgan. Shu kabi yozuvchilarning tanqidchilikka asoslangan asarlari tarbiyaviy va ijtimoiy - falsafiy ahamiyatga ega ekanligi bilan ajralib turadi va bunday asarlarning kelgusida ham yaratilishi tanqidchilik rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Rasulov, A. (1985). Tanqidchilik ufqlari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. — B. 43–44.
2. Abdusamatov, X. (1957). Abdulla Qahhor. — Toshkent: „ Qizil O'zbekiston " , „ Правда Востока " , „ Узбекистони Сурх " birlashgan nashriyoti. — B. 28-34.
3. A.Qahhor. (1962). Tobutdan tovush: www.ziyouz.com kutubxonasi.
4. Qo'shjonov, M. (1973). Abdulla Qahhor ijodida satira va yumor. — Toshkent: O'zbekiston SSR „Fan" nashriyoti. — B. 23.

**Research Science and
Innovation House**

O'QUVCHILARDA MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Kdirbaeva Jadira Esentaevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'iro't tumani
Politexnikumi matematika fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha fikrlar qayd etilgan. Chunki turmushda va hayotda bo'ladigan jarayonlarni matematik modelini tuzish uchun bu jarayon tilda aytib tasavvur qila olish kerak. Shu bois matematika darslarida o'quvchilarni mantiqiy tasavvurini rivojlantirish usullarini o'rganiladi.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, metod, matematik tafakkur, natural sonlar, arifmetika, nutq, matematik masala

Mantiqiy fikrlash ko'nikmalari o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, matematika fanida mantiqiy fikrlash ko'nikmalari o'quvchilarning muammolarni hal qilish, analitik fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada matematika darslarida o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish usullari va strategiyalari, shuningdek, bu jarayonning ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Mantiqiy fikrlash — bu muammolarni tahlil qilish, yechimlarni topish va qarorlar qabul qilish jarayonidir. Matematikada bu ko'nikmalar o'quvchilarni tenglamalar, formulalar va geometriya masalalari bilan ishlashda yordam beradi. Mantiqiy fikrlash ko'nikmalari nafaqat matematikada, balki boshqa fanlarda ham, shuningdek, kundalik hayotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarurdir.

Matematika o'qitish jarayonini faollashtirishga qanday qilib erishish mumkin? Hamma sinflar uchun va maktab kursining hamma bo'limlarga doir yagona andoza yo'q, albatta. Hatto, yangi o'qituvchi uchun ustalikning sirlarini bilib olishga imkon beruvchi pedagogik "abadiy mashina" o'ylab topish naqadar qiziqarli bo'lmasin, eng yaxshisi, har bir o'qituvchi o'qitishning foydali tomonini doimo ijodiy qidirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi kerak.

Har qanday o'qitish metodi, o'quvchining aqliy faoliyatini takomillashtiradimi yoki yo'qmi?. Shunga qarab yaxshi yoki yomon bo'lib chiqishi

mumkin. Bu yerda soʻz tushuntirish metod ustida boryapti deb faraz qilaylik. Oʻquvchi faqat tinglayotgan boʻlib koʻrinadi, lekin tinglash ham turlicha boʻlishi mumkin. Mahoratli hikoya qilingan maʼruza oʻquvchilar diqqatini oʻziga tortishi ularda qoʻyilgan masalaning tabiatini bilib olishga boʻlgan havasni uygʻotishi, xatarli xatolarning oldini olish bilimlarini keng doiradagi amaliy masalalarga tatbiq qilishga chorlashi mumkin. Bunday maʼruzani oʻqish oson emas. Darslikning mazmuni shundaygina aytib berish bunday kutilgan natijani berolmaydi, albatta - axir darslik faqat bizning oʻquvchilarimiz uchungina emas, balki hamma oʻquvchilar uchun yozilgan, biz esa oʻz oʻquvchilarimiz toʻgʻrisida hammasini: ularni nimalar qiziqtirayotganini nima hayron qoldirishini, nima qiynab qoʻyishi mumkinligini va hokazolarni bilamiz. Faqat oʻquvchilarning hayotiy va oʻqish tajribasini hisobga olgan holdagina oʻtkaziladigan maʼruza yoki suhbatini qiziqarli (taʼsirchan) qilib tashkil etish mumkin. K. D. Ushinskiyning quyidagi soʻzlarini esga olaylik: “Bizning diqqatimizni uygʻotish uchun, predmet biz uchun yangilik boʻlishi, qiziq yangilik, yaʼni shunday yangilik boʻlishi kerakki, u yo bizning bilimimizni toʻldirishi yoki tasdiqlashi, yoki uni tor-mor qilishi kerak”.

Biroq, oʻqituvchining maʼruzasi qanday yaxshi boʻlmasin, faqat shu maʼruza bilan cheklanish mumkin emas. Oʻquvchilarning matematik tafakkurlarni rivojlantirish vazifasi ularni tadqiqot va aqliy mehnat metodlarining hammasi bilan tanishtirishni talab qiladi. Shuning uchun oʻquvchilarning matematik bilimlarning manbai faqat maʼruzachaning nutqi emas, balki kitobning matni, maʼlum matematik qonuniyatlarni kuzatish kelib chiqqan muammo ustida mustaqil fikr yuritish nazariyaning mumkin boʻlgan amaliy tatbiqlarini qidirishdan iborat boʻlishi kerak. Oʻqitish metodlari turli-tuman boʻlishi zarur. Lekin ulardan maʼlumotlarni tanlab olish oʻquvchilarning matematik nazariyani oʻzlashtirishi va har tomonlama aqliy rivojlanishining yagona manfaatlaridan kelib chiqadi. Har bir metodning maqsadga muvofiqligiga foydaliligi haqida oʻqituvchi, metodist oʻzining shaxsiy havosiga asoslanmasdan, balki bunda oʻquvchilarning ijodiy faolligi qay darajada rivojlanishi mumkinligini hisobga olgan holda, hukm chiqarishi kerak. Agar bu haqda tortishuv (eʼtiroz) chiqib qolsa, bunda oʻquvchilarning bilimi, ularning matematik tafakkurlarining rivojlanish tempi (surʼati) sudya vazifasini oʻtashi kerak.

Matematika darslarida mantiqiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish usullari

1. Masalalar yechish: O'quvchilarga turli xil murakkab masalalarni yechish vazifasi berish, ularning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalalar orqali o'quvchilar mantiqiy xulosalar chiqarishni, o'z fikrlarini asoslashni o'rganadilar.

2. Mantiqiy o'yinlar: Mantiqiy o'yinlar va jumboqlar (masalan, sudoku, shaxmat) orqali o'quvchilar mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu o'yinlar matematik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi va darslarni qiziqarli qiladi.

3. Guruhda ishlash: O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, birgalikda masalalarni yechishga undash. Bu ularga bir-biridan o'rganish va fikr almashish imkoniyatini beradi. Guruh ishida har bir o'quvchi o'z fikrini ifodalab, boshqalarning fikrlarini tinglashni o'rganadi

4. Savol-javob usuli: Dars davomida o'quvchilarga savollar berish va ularning javoblarini tahlil qilish. Bu jarayon o'quvchilarning fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

5. Real hayotdan misollar: Matematikani real hayotdagi vaziyatlar bilan bog'lash. O'quvchilar matematik fikrlashning amaliy ahamiyatini tushunib, yanada qiziqarli bo'ladi. Misollar orqali ular matematikani amalda qo'llashni o'rganadilar.

6. Kreativ yondashuv: O'quvchilarga matematik masalalarni turli xil usullar bilan yechishni taklif qilish. Bu ularga ijodiy fikrlash imkoniyatini beradi va yangi yondashuvlarni kashf etishga yordam beradi.

7. Fikrlarni ifodalash: O'quvchilardan o'z fikrlarini yozma yoki og'zaki ravishda ifodalashni so'rash. Bu ularning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi va o'z fikrlarini aniq bayon etishni o'rgatadi

Matematikaning mantiqiy tafakkur rivojlanishi uchun qanday ahamiyatga ega ekanligi qadim zamonlardan ham ma'lum edi. Tafakkurning matematik stili haqida, har qanday ixtisosdagi mutaxassislarning uni bilishi kerakligi haqida gapirar ekanmiz, bunda mantiqiy tafakkurning yuqori sifatleri yuqori, qisqalik, tartiblanganlik hatto kichkina bo'lsa ham soxtalikka yo'l qo'ymaslik to'la dalil keltirish va hokazolarni tushunamiz Ko'p kishilar bu qobiliyatlarni ko'pchiligi til, adabiyot, tarixni o'rganish jarayonida ham rivojlanadi deyishlari mumkin. Har bir fan o'quvchilarning aqliy kuchini rivojlantirishi kerak. Lekin, mantiqiy tafakkurning shakllanishda matematika so'zsiz birinchi darajali ahamiyatga egadir, chunki u soxta da'volar bilan uzviy kelisha olmaydi, u so'zla fikrlashni haqiqatga o'xshatib ko'rsatishdan ko'ra rad qilishni afzal ko'radigan noyob fanlardan biridir ana shuning uchun ham matematika o'qituvchisining jamiyat oldida mas'uliyati juda kattadir axir tafakkur stili ko'p

jihtadan o'qitish stiliga bog'liqdir. Masalalar yechish matematika o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. Masalalar yechmasdan matematikani o'zlashtirishni tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Matematikada masalalar yechilishi nazariyani amaliyotga tadbiiq qilishning mutlaqo tabiiy yo'lidir. Masalalar yechishning sinflarda o'rganiladigan u yoki bu nazariy materiallarni o'zlashtirish jarayonidagi muhim rolini ta'kidlab, dasturda shunday deyiladi: "Natural sonlar arifmetikasi va rolni o'rganish maqsadga muvofiq masalalar va amaliy ishlar sistemasi asosida tuziladi. Bu degan so'z har bir yangi tushunchani tarkib toptirish har doim bu tushuncha ahamiyatini tushuntirishga yordam beradigan, uning qo'llanishi keladigan u yoki bu masalani yechish bilan bog'lanadi". Arifmetik amallarning mazmunini. Amallar orasidagi bog'lanishlarni, amal komponentlari bilan natijalari orasidagi bog'lanishlarni ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi bog'lanishlar bilan tanishishda mos sodd masalalardan foydalaniladi, yechilishi uchun bitta amal bajarish talab qilinadigan masalalar sodd masalalar jumlasiga kiradi.

Matematika darslarida mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish o'quvchilarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarurdir. O'z navbatida, bu ko'nikmalar ularning shaxsiy va professional hayotida ham muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar yuqorida keltirilgan usullarni qo'llab-quvvatlab, o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jumayev M.E, Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. (KHK uchun) Toshkent. "Ilm Ziyoz", 2005 yil.
2. R.A.Habib. O'quvchilarni matematik tafakkurini shakllantirish.O'qituvchi nashriyoti. Toshkent -1980 - yil.
3. Johnson, D. W., Johnson, R. T. (1994). Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning.
4. www.ziyouz.com

**Research Science and
Innovation House**

**OQINLIK SAN'ATIDA ARXETIPIK OBRAZLAR: DEV, PARI VA
AJDAHO TIMSOLLARINING BADIY TALQINI**

Kosimov Ruslan Kobuljon o'g'li
Andijon davlat pedagogika instituti
Filologiya fakulteti ona tili va adabiyoti:
qirg'iz tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs 201-guruh

Kalit so'zlar: oqinlik san'ati, arxetip, dev, pari, ajdaho, mifologik obraz, folklor, badiiy talqin

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola oqinlik ijodidagi arxetipik obrazlar — dev, pari va ajdaho timsollarining mifologik ildizlari, xalq ongidagi ramziy ma'nosi va ular qanday badiiy talqin etilganini tahlil qiladi. Maqolada XIX-XX asr va zamonaviy oqinlarning asarlaridan namunalar asosida ushbu timsollar orqali ifodalangan g'oyaviy-estetik mazmunlar yoritiladi. IMRAD usulida tuzilgan maqola oqinlik san'atining chuqur ma'naviy qatlamlarini ochib berishga qaratilgan.

KIRISH

O'zbek xalq og'zaki ijodining muhim tarmoqlaridan biri — oqinlik san'ati xalq tafakkurining timsollar, obrazlar va badiiy ramzlar orqali ifodalangan serqirra ko'zgusidir. Oqinlar asrlar davomida xalq orasida kuylab, og'zaki ijod an'analarini saqlab kelish bilan birga, ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni targ'ib etuvchi ijodkor sifatida faoliyat yuritgan. Oqinlik ijodida xalqning arxaik dunyoqarashi, mifologik tasavvurlari keng aks etgan bo'lib, ayniqsa dev, pari, ajdaho kabi obrazlar ko'p ishlatilgan va chuqur ramziy ma'no kasb etgan.

Mazkur maqolada dev, pari va ajdaho obrazlari oqinlik san'atida qanday arxetipik manbaga ega ekani, ularning tarixiy ildizlari, mifologik va folkloriy tabiatini tahlil qilish orqali ularning badiiy talqini yoritiladi.

USLUB (Methods)

Maqola yozish jarayonida adabiy-tahliliy, mifologik, tarixiy-komparativ va kontekstual yondashuv metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiallari sifatida XIX asrda ijod qilgan Uvaysiy, Nodira kabi ayol oqinalarning doston va she'rlari, XX asrda faoliyat ko'rsatgan Komiljon Otaniyozov, Botir Yusupov kabi erkak oqinlarning termalari hamda zamonaviy aytishuvlardan namunalar olindi.

Asosiy e'tibor ushbu obrazlarning:

- qanday mifologik asosga ega ekani,
- xalq ongida qanday arxetipik ma'nolarni ifodalashi,
- ularning zamonaviy va tarixiy kontekstdagi badiiy talqinlari,
- va oqinlar tomonidan ular orqali qanday ijtimoiy, axloqiy, estetik g'oyalar yetkazilgani

sin gari jihatlariga qaratildi.

NATIJALAR (Results)

Tadqiqot davomida quyidagi muhim xulosalar aniqlandi:

1. Dev obrazining talqini:

Dev obrazining ildizi zardushtiylikdagi "Ahriman" yovuzlik kuchi timsoli bilan bog'liq. O'zbek og'zaki ijodida dev — insonning ichki yovuzligi, kibr va zulmning timsoli sifatida namoyon bo'ladi.

Oqinlikda dev obrazidan ijtimoiy adolatsizlik, zolim hukmdor, manfaatsizlik, zulm ramzi sifatida foydalaniladi. Masalan, Komiljon Otaniyozov kuylagan xalq dostonlarida dev bilan kurash — xalqning ozodlik kurashi timsolidir.

2. Pari obrazining talqini:

Pari qadim e'tiqodlarda g'ayritabiiy go'zallik, poklik va ruhiy yuksaklik timsolidir. U islomgacha bo'lgan davr mifologiyasida ham mavjud.

Oqinlikda pari ko'pincha ideallashtirilgan ayol obrazini ifodalaydi — vafodor yor, oqila ona, sadoqatli farzand. Pari, shuningdek, ilhom, orzu, muhabbatni ifodalovchi ramz hamdir. Nodiraning she'riyatida pari obrazida go'zallik bilan birga aql-zakovat uyg'un holda tasvirlanadi.

3. Ajdaho obrazining talqini:

Ajdaho sharq mifologiyasida suv, yerosti olamining qudratli, ba'zan yovuz kuchlarining timsolidir.

Oqinlar asarlarida ajdaho ko'pincha tabiat ofati, adolatsizlik, dushman kuch sifatida tasvirlanadi. Alpomish dostoni, Yusuf va Zulayho dostonida ajdaho bilan kurashish orqali qahramonning jasorati, fidoyiligi targ'ib etiladi.

4. Obrazlarning arxetipik vazifasi:

Bu obrazlar xalqning tarixiy xotirasi, axloqiy me'yorlari va orzu-umidlarini ramziy ifodalashda xizmat qiladi.

Dev — yovuzlik,

Pari — ezgulik,

Ajdaho — sinov va g'alabaning timsolidir.

MUHOKAMA

Dev, pari va ajdaho obrazlari oqinlik san'atida oddiy ertakiy obrazlar emas, balki xalq ongida shakllangan arxetiplar — chuqur tarixiy, ma'naviy ildizlarga ega timsollar sifatida qoraladi. Bu obrazlar zamonlar osha o'z shaklini o'zgartirgan bo'lsa-da, ularning ma'naviy mazmuni saqlanib qolgan.

Masalan, dev obrazidagi yovuzlik har bir davrda turli shaklda — zolim amaldor, nafsga berilgan inson, yoki ma'naviy buzuqlik sifatida talqin qilingan. Pari esa har doim ma'naviy go'zallik, poklik, sadoqat timsoli bo'lib qolgan. Ajdaho esa yengilishi kerak bo'lgan katta to'siq, insoniyat oldidagi sinov sifatida namoyon bo'ladi.

Oqinlar ushbu obrazlar orqali xalqni ezgulikka, sabr-toqatga, jasoratga da'vat etgan. Ayniqsa, aytishuvlarda bu obrazlar zamonaviy muammolarga moslashtirib, ijtimoiy tanqid vositasi sifatida ham ishlatilgan. Demak, bu obrazlar faqat estetik komponent emas, balki ijtimoiy va axloqiy pozitsiyani ham aks ettiruvchi vositadir.

XULOSA

Oqinlik san'atida dev, pari va ajdaho obrazlarining badiiy talqini xalqning qadimiy tasavvurlari, e'tiqodlari va axloqiy ideallarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Bu obrazlar xalq ongidagi arxetiplar sifatida doimiy ravishda yangilanib, zamon ruhi bilan uyg'unlashib boradi. Oqinlar ana shu arxetipik obrazlar orqali xalq ruhiyatini aks ettirgan, ijtimoiy haqiqatni kuylagan, ezgulikni ulug'lagan.

Kelgusida bu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish uchun turli mintaqalardagi oqinlik an'alarida ushbu obrazlarning o'ziga xos talqinlari, ayollar va erkaklar ijodidagi farqlar, hamda zamonaviy oqinlikda ularning yangicha ishlatilish uslublari alohida tahlil qilinishi zarur. Bu esa nafaqat adabiy-tarixiy, balki psixologik va sotsiokulturologik izlanishlarga ham zamin yaratadi.

Oqinlik san'atida dev, pari va ajdaho obrazlarining badiiy talqini xalqning qadimiy tasavvurlari, e'tiqodlari va axloqiy ideallarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Bu obrazlar xalq ongidagi arxetiplar sifatida doimiy ravishda yangilanib, zamon ruhi bilan uyg'unlashib boradi. Oqinlar ana shu arxetipik obrazlar orqali xalq ruhiyatini aks ettirgan, ijtimoiy haqiqatni kuylagan, ezgulikni ulug'lagan.

Kelgusida bu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish uchun turli mintaqalardagi oqinlik an'alarida ushbu obrazlarning o'ziga xos talqinlari, ayollar va erkaklar ijodidagi farqlar, hamda zamonaviy oqinlikda ularning yangicha ishlatilish uslublari alohida tahlil qilinishi zarur. Bu esa nafaqat adabiy-tarixiy, balki psixologik va sotsiokulturologik izlanishlarga ham zamin yaratadi.

Shu bilan birga, zamonaviy oqinlarning yangi dunyoqarashlar asosidagi obrazlar yaratishi, qadimiy arxetiplarni yangi ijtimoiy kontekstda ifodalash yo'llarini o'rganish

dolzarb ilmiy vazifa sifatida ko‘riladi. Chunki bunday obrazlar faqat folklor emas, balki milliy o‘zlik, madaniy meros va zamonaviylik orasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sarimsoqov B. Folklorizmlar tipologiyasi leksikasiga doir. // "O‘zbek tili va adabiyoti", 1990, 4-son.
2. Sarimsoqov B. Folklor va yozma adabiyot munosabatlariga doir izlanishlar // "O‘zbek tili va adabiyoti", 1976, 5-son.
3. Abdullayev X. Xalq maqollarining “Qutadg‘u bilig” poetikasidagi o‘rni va badiiy-estetik funksiyalari. Filol. fan. nomzodi diss. avtoreferati. T.: 2005.
4. Jo‘rayev M., Narziqulova M. Mif, folklor va adabiyot. T.: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2006.
5. Jumaniyozov B. O‘zbek xalq eposida yalmo‘g‘iz obrazi. Filol. fan. nomzodi diss. avtoreferati. T.: 1996.
6. Qayumov O. O‘zbek folklorida pari obrazi. Filol. fan. nomzodi diss. T.: 1999.

**Research Science and
Innovation House**

TIBBIY DISKURSDA GENDERGA XOS TIL VOSITALARI VA DIAGNOSTIK YONDASHUVLAR

Pulatova Dilafruz Toxirjonovna

Andijon Davlat Tibbiyot Instituti

O'zbek tili va adabiyoti, tillar kafedrası o'qituvchisi

e-mail: dilafruzpulatova0913@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqolada tibbiy diskursda genderga xos til vositalari va diagnostik yondashuvlar tahlil etiladi. Shuningdek, tibbiy diskursda gender masalasi nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy adolat, sog'liqni saqlashdagi tenglik masalalariga ham daxldordirligi yoritiladi.

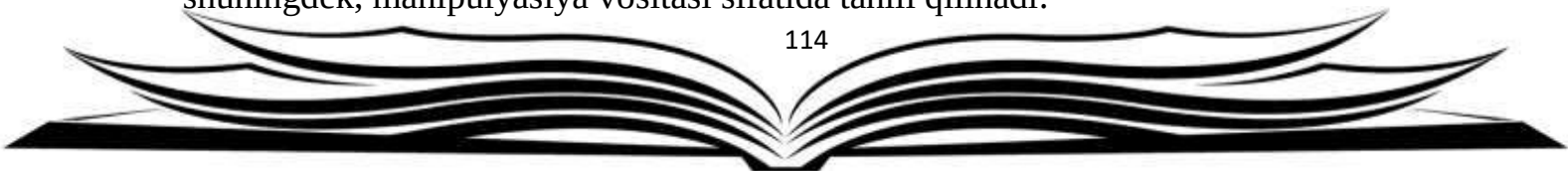
Kalit so'zlar: tibbiy diskurs, diagnostika, gender, shifokor, bemor

Annotation: This article analyzes gender-specific linguistic devices and diagnostic approaches in medical discourse. It also highlights how gender in medical discourse is not only linguistic, but also related to issues of social justice and equity health care.

Keywords: medical discourse, diagnosis, gender, doctor, patient.

Diskurs – bu til vositasi orqali amalga oshiriladigan muloqot jarayoni bo'lib, u orqali bilim, g'oya va ideologiyalar shakllanadi. Diskurs tushunchasi, lotincha discursus (muhoqama, suhbat) so'zidan kelib chiqqan holda, nafaqat gapirish yoki yozish jarayonini, balki u orqali shakllanadigan ijtimoiy munosabatlar, ideologik me'yorlar va madaniy kontekstlarni ham o'z ichiga oladi.

Tibbiy diskurs — bu tibbiy bilim va tajribani til orqali ifodalashning ijtimoiy va kommunikativ shakli bo'lib, uning markazida inson hayoti, sog'ligi va unga oid bahslar turadi. Tibbiy diskurs o'tgan asrning 60-70-yillarida AQSH va Yevropada fanning boshqa antropologik sohalari qatorida o'rganila boshlandi. G'arb tilshunosligida tibbiy diskurni tahlil qilishning ikkita yondashuvini ajratish mumkin. Birinchidan, AQSHda sosiolingvistika nuqtai nazaridan rivojlanayotgan klinik suhbatlarni tahlil qilish, tadqiqotchilar bu yondashuvni mikroanalitik deb ta'riflaydilar, ikkinchidan, Yevropada M.Fuko asarlarida ko'rsatilgan falsafiy fanlar yo'nalishi bilan bog'liq diskursiv tadqiqotlar. Ularda nutq shifokorning vakolatlarini tasdiqlash va saqlash vositasi, shuningdek, manipulyasiya vositasi sifatida tahlil qilinadi.

So'nggi yillarda lingvistikada tibbiy diskursni gender nuqtai nazaridan o'rganishga qiziqish ortib bormoqda, chunki sog'liqni saqlash tizimida ham erkaklar, ham ayollar o'zlariga xos til va muloqot uslubiga ega. Bu esa nafaqat lingvistik, balki diagnostik va psixologik jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Gender tilshunoslik dastlab XX asr so'nggida g'arb tilshunoslik ilmida va keyinchalik sharqda o'rganila boshlandi. Til va gender munosabatlari murakkab va ko'p qirralidir. Tilning jinsiy farqlarini o'rganish ijtimoiy va madaniy kontekslarda erkaklar va ayollar o'rtasidagi muloqotning qanchalik farqlanishining tushunishga yordam beradi.

Zamonaviy tibbiy diskurs nafaqat kasalliklar va ularni davolash jarayonini, balki bemor-shifokor o'rtasidagi muloqotni ham o'z ichiga oladi. Bu muloqot jarayonida gender – ya'ni ayol va erkakning ijtimoiy va madaniy jihatdan shakllangan roli – muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy tibbiy diskursda gender yondashuvini tushunish uchun bir nechta muhim nazariy konsepsiyalar mavjud. Bu nazariyalar tibbiy muloqotda erkaklar ko'ra ko'proq ayollar ehtiyotkor va murosali til uslubidan foydalanishini asoslab beradi. Ayollar va erkaklar nafaqat kasallik simptomlarini turlicha ifodalaydilar, balki ularning tibbiy muassasalarga murojaat qilish uslubi, shifokor bilan suhbatdagi nutq madaniyati, tibbiy xizmatdan kutgan umidlari ham farqlidir.

Tibbiy kontekstdagi gender o'z ifodasini bir necha darajalarda namoyon qiladi:

a) Simptomlarni ifodalashdagi farqlar.

Ayollar ko'proq detal va his-tuyg'ular bilan boyitilgan, emotsional jihatdan rang-barang tilda shikoyat qilsa, erkaklar ko'proq qisqa, aniq va mantiqiy uslubda simptomlarini tasvirlaydi.

b) Shifokor-bemor muloqoti.

Shifokor-bemor muloqotida ham gender omili katta ahamiyatga ega. Ayol bemorlar ko'pincha ochiqchasiga so'z yuritishga moyil bo'lib, ko'proq savol beradilar. Erkaklar esa shifokorga nisbatan ko'proq ishonch bildirgan holda, kamroq savol bilan cheklanadilar. Agar shifokorning o'zi ham ayol bo'lsa, bemor bilan muloqot yanada yumshoq va hamdardona kechishi mumkin. Erkak shifokorlar esa rasmiyroq ohangda so'z yuritishga moyildirlar. Bu farqlar tibbiy xizmat sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Shifokorlarning erkak va ayol bemorlarga bo'lgan munosabati ko'pincha gender stereotiplari asosida shakllanadi. Ayol bemorlar ko'proq psixologik sabablarga tayanilgan tashxislar bilan yuzlashadi, shu sabab shikoyatlari ko'proq psixosomatik sabablar bilan bog'lanadi. Erkak bemorlarga esa jismoniy simptomlar asosida yondashiladi .

Gender lingvistik strategiyalarning tanlanishiga ham ta'sir qiladi. Ayollar tibbiy muloqotda ko'proq so'roq shakllaridan, e'tiroz ifodalovchi vositalardan foydalanadi, erkaklar esa buyruq yoki to'g'ridan-to'g'ri murojaat uslubini afzal ko'radi. Bu holat diskursda ierarxiyani aks ettiruvchi belgi sifatida namoyon bo'ladi. Diskurs nazariyasi nuqtai nazaridan, erkaklar ko'proq dominant nutq pozitsiyasida bo'ladi: ular shifokorga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qiladi, interaktiv nazoratni qo'lga oladi. Ayollar esa subordinatsiyalashgan diskurs strategiyasini tanlaydi: ko'proq savollar beradi, tasdiq kutadi, tavsiya so'raydi.

Shuningdek, ayollar tibbiy masalalarni ko'proq tanishlar bilan muhokama qilsa, erkaklar bunday suhbatdan ko'ra shifokorga bevosita murojaat qilishni afzal ko'radi. Shifokorning jinsi ham muloqot xarakteriga ta'sir qiladi. Ayol shifokorlar bemorlar bilan samimiy, hamdardona, yumshoq ohangda gaplashishga moyil bo'lsalar, erkak shifokorlar rasmiyroq, ob'ektiv va qisqaroq suhbatni afzal ko'radilar. Bu holat ayrim bemorlar uchun qulaylik, boshqalar uchun esa psixologik noqulaylik tug'dirishi mumkin. Ayniqsa, reproduktiv salomatlikka oid masalalarda bemorning va shifokorning jinsi muloqot sifatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Masalan :

-Shifokor erkak, bemor ayol bo'lsa, suhbat ko'pincha paternalistik (otalik pozitsiyasida) bo'ladi. Shifokor ko'proq "siz nima qilishingiz kerak", "siz tushunishingiz kerak" kabi direktiv ifodalarni ishlatadi.

-Ayol shifokorlar, aksincha, bemorning hissiy holatini ko'proq inobatga olib, interaktiv savollar masalan, "Siz qanday his qilyapsiz?" va tushunishga yo'naltirilgan til birikmalarini ko'proq ishlatadi.

Ba'zi tibbiy holatlarda ayollar simptomlarini emotsional ifoda qilgani uchun ularning shikoyatlari "asossiz" deb baholanishi mumkin. Bu esa noto'g'ri tashxis qo'yilishiga olib keladi. Ba'zi simptomlar masalan, yurak xuruji ayollarda turlicha ifodalanadi. Tadqiqotlarga ko'ra, yurak xuruji simptomlari ayollarda erkaklarnikidan farqli ko'rinishda ko'ngil aynishi, bel og'rig'i, charchoq orqali ham namoyon bo'ladi, ammo bu simptomlar tibbiy jihatdan past baholanadi. Natijada, ayollar yurak xurujidan o'lim holatida erkaklarga qaraganda yuqori xavf guruhiga kiradi.

Tibbiy kartalarda, epikrizlarda va boshqa yozma hujjatlarda ishlatiladigan til ham gender jihatidan tahlil etilishi lozim. Masalan, ayollar haqidagi yozuvlarda "asabiy", "emotsional", "tashvishga moyil" kabi subyektiv baholar ko'proq ishlatiladi. Bu holat bemorning psixologik holatini noto'g'ri talqin qilishga va tibbiy yondashuvda noto'g'ri

qarorlar qabul qilishga olib kelishi mumkin. Shu bois, tibbiy yozuvlarda gender neytral, aniq va faktlarga asoslangan tildan foydalanish muhimdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tibbiy diskursda gender masalasi ko'p qirrali va murakkab muammodir. Lingvistik farqlar, stereotiplar, psixologik yondashuvlar, shifokor va bemor muloqoti, tibbiy yozuvlar – bularning barchasi gender va tibbiyot o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi. Tibbiy amaliyotda gender tengligini ta'minlash nafaqat adolatli yondashuv, balki tibbiy xizmat sifatini oshirish, bemor qoniqishini ta'minlash va sog'liqni saqlash tizimida ijtimoiy adolatni qaror toptirish uchun ham zarurdir. Shuning uchun har bir tibbiy mutaxassis gender sezgirligini rivojlantirishi va ushbu jihatni amaliy faoliyatiga tatbiq qilishi muhimdir.

Shuningdek, tibbiy diskursda gender masalasi nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy adolat, sog'liqni saqlashdagi tenglik masalalariga ham daxldordir. Gender farqlari diagnostik qarorlar, muloqot sifati va bemorlarning sog'lig'iga bevosita ta'sir qiladi. Shunday ekan, tibbiyot xodimlari va lingvistlar bu farqlarni hisobga olib, genderga sezgir yondashuvni rivojlantirishlari zarur. Ayollar va erkaklar tilidan foydalanishdagi farqlar sog'liqni saqlash tizimida sezilarli tafovutlarga olib keladi. Shifokorlarning genderga nisbatan ogohliligi, nutqiy sezgirligi va tenglik prinsipiga asoslangan yondashuvi diagnostik sifat va terapevtik natijaga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tibbiy tilshunoslikda genderni chuqur o'rganish — bu sog'liqni saqlashda adolatga erishish yo'lidagi muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Foucault, M. "The Archaeology of Knowledge" Pantheon. 1972
2. М. Н. Чернявская, Лингвистика текста. Лингвистика дискурса, Москва, 2013
3. Lazar, M. M. Feminist Critical Discourse Analysis. Palgrave Macmillan. 2015
4. Qobilov M.E. "Kasallik nomlariga oid leksemalarning lingvomadaniy, lingvokognitiv tadqiqi". Ekonomika i Sotsium, 2024
5. Soliyeva N.A. "Tibbiy matnlarda lingvistik xususiyatlar va nutq etiketi". Tibbiy tilshunoslik jurnali, 2022
6. Abdurahmanova N.N. "Diskurs tushunchasi va uning tadqiqi". Academic Research in Educational Sciences, 2021, vol. 2, №11

INTERNET SAYTLARI :

1. Google.uz
2. Wikipediya.uz
3. Ziyonet.uz

ПРИМЕНЕНИЕ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ (VR/AR) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Нодиров Чоршанби Элмуродович

Преподаватель кафедры Русского языка и литературы
Термезского государственного педагогического института

Ахмаджонова Зульфия Минодждонова

студентка направления Родной язык и литература
Термезского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассматриваются возможности и перспективы внедрения технологий виртуальной (VR) и дополненной (AR) реальности в процесс обучения русскому языку. Анализируются практические кейсы, методические подходы и педагогические преимущества использования иммерсивных технологий. Результаты педагогического эксперимента подтверждают повышение мотивации, вовлечённости и эффективности усвоения языкового материала при применении VR/AR на уроках.

Ключевые слова: виртуальная реальность, дополненная реальность, VR, AR, русский язык, цифровые технологии, мотивация, иммерсивное обучение.

Цифровизация образования требует не только обновления содержания, но и трансформации форм и методов преподавания. Особое внимание в последние годы привлекают технологии виртуальной (Virtual Reality — VR) и дополненной реальности (Augmented Reality — AR), которые позволяют создавать погружённую языковую среду, приближённую к реальным условиям общения. В контексте преподавания русского языка VR/AR открывают новые возможности для интерактивного освоения лексики, грамматики, культурных реалий и речевых моделей.

Цель исследования — выявить эффективность использования VR/AR-технологий на уроках русского языка и определить их роль в формировании языковой компетентности.

В условиях стремительного развития цифровых технологий и трансформации образовательной среды перед преподавателями русского языка встаёт задача поиска новых, более эффективных и увлекательных форм подачи материала. Одной из таких инновационных форм становится применение

технологий виртуальной (VR) и дополненной реальности (AR), способных качественно изменить подход к обучению.

Современные студенты — представители поколения Z и альфа — воспринимают визуальные и интерактивные форматы информации гораздо лучше, чем традиционные текстовые формы. В этой связи использование иммерсивных технологий (VR/AR) становится не просто модным трендом, а педагогически обоснованной необходимостью. Они позволяют создать учебную среду, в которой учащиеся не просто пассивно усваивают информацию, а активно взаимодействуют с ней, погружаясь в виртуальные пространства, моделирующие реальные или вымышленные ситуации общения на русском языке.

Технологии виртуальной реальности позволяют полностью «погрузить» обучающегося в языковую ситуацию: он может побывать в русском музее, пройтись по улицам Москвы или пообщаться с виртуальным собеседником. Дополненная реальность, в свою очередь, усиливает восприятие учебного материала за счёт визуальных подсказок, трехмерных моделей, анимаций и мультимедийных объектов, «оживляя» печатные тексты, учебники и карточки.

Актуальность данного исследования обусловлена необходимостью адаптации методики преподавания русского языка к условиям цифровой эпохи, где взаимодействие, мультимедийность и интерактивность становятся базовыми требованиями к учебному процессу. Применение VR и AR открывает широкие горизонты для развития креативного мышления, коммуникативной компетенции и цифровой грамотности учащихся.

В связи с этим возникает потребность не только в изучении теоретических аспектов внедрения VR/AR в лингводидактику, но и в практической апробации таких подходов в реальных условиях преподавания. Настоящее исследование направлено на то, чтобы выявить, каким образом технологии иммерсивной реальности могут быть интегрированы в уроки русского языка и какова их практическая эффективность.

Для реализации целей исследования использованы следующие методы:

- анализ научных и методических публикаций 2020–2025 гг. по теме VR/AR в образовании;
- педагогический эксперимент на базе двух учебных групп по 15 студентов;
- анкетирование студентов по критериям мотивации, вовлечённости и уровня удовлетворённости учебным процессом;

• качественный анализ выполнения заданий в среде VR и с использованием AR-приложений.

В экспериментальной группе применялись:

- Google Expeditions VR — для виртуальных экскурсий по городам России и «погружения» в культурно-языковую среду;
- Mondly VR – Russian Module — для диалогов в симулированной обстановке (кафе, вокзал, магазин и т.д.);
- AR-Flashcards Russian — для визуализации новых слов и грамматических конструкций.

Контрольная группа обучалась по традиционной методике без использования иммерсивных технологий.

Проведённый эксперимент выявил следующие результаты:

Показатель	Контрольная группа	Экспериментальная группа
Средний результат по тесту (лексика + грамматика)	71 %	86 %
Активность на уроках (наблюдение)	средняя	высокая
Мотивация (по шкале от 1 до 5)	3.2	4.6
Удовлетворённость форматом обучения	64 %	92 %

Студенты экспериментальной группы отмечали, что VR/AR-среда помогала им быстрее запоминать слова, лучше воспринимать речь на слух и преодолевать языковой барьер благодаря «безопасной» тренировочной обстановке.

Применение VR/AR в обучении русскому языку демонстрирует следующие педагогические преимущества:

- иммерсивность: полное «погружение» в языковую ситуацию;
- визуализация: абстрактные грамматические конструкции становятся более наглядными;
- мотивация: новые технологии вызывают устойчивый интерес у цифрового поколения студентов;
- индивидуализация: обучение в VR-среде может быть адаптировано под темп и уровень ученика.

Однако имеются и ограничения:

- высокая стоимость оборудования и необходимость технической подготовки;
- потребность в методической переработке традиционных курсов;
- кратковременный эффект новизны без систематической работы.

Тем не менее, при грамотной интеграции VR/AR в учебный процесс они становятся эффективными средствами развития языковой и межкультурной компетенции.

Интеграция виртуальной и дополненной реальности в преподавание русского языка позволяет переосмыслить привычные подходы к обучению и создать по-настоящему увлекательную и результативную языковую среду. VR/AR расширяют границы учебного пространства, делая возможным «живое» общение и практику даже в условиях отсутствия языковой среды.

Результаты исследования подтверждают значительное улучшение академической успеваемости, повышение вовлечённости студентов и формирование устойчивого интереса к русскому языку при использовании иммерсивных технологий.

В перспективе стоит разработать методические пособия и цифровые платформы, интегрирующие VR/AR-средства в программы обучения русскому языку на разных уровнях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Трошина Л. В. Виртуальная и дополненная реальность в преподавании иностранных языков. — М.: Просвещение, 2023.
2. Кузнецова М. А. Иммерсивные технологии в обучении русскому языку как иностранному. — Вестник цифровой педагогики, №2, 2024.
3. Gadelshina L. Using Virtual Reality in Teaching Russian as a Foreign Language. — Journal of Language and Education, 2024.
4. Mondly VR Language Learning Modules [Электронный ресурс] — <https://www.mondly.com/vr>
5. Исаева Н. С. AR и VR в языковом образовании: опыт и перспективы. — Инновации в образовании, 2025.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING MOTOR ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH MOVEMENT GAMES

Bo‘ronova Habiba Erkin qizi

Termiz State Pedagogical Institute

Student of Preschool and Primary Education in Physical Education and Sports

Khudoyberdiyeva Elmira Botir qizi

Termiz State Pedagogical Institute

Student of Preschool and Primary Education in Physical Education and Sports

Abstract: This article examines the issue of developing motor activity in preschool children through movement games from a pedagogical perspective. It is substantiated that movement games positively influence children’s physical development and help shape movement qualities such as coordination, agility, speed, and balance. The article discusses planning movement games, their educational value, and factors of effectiveness.

Keywords: Movement games, physical development, preschool education, coordination, pedagogical approach, motor skills.

Preschool-age children are in an active stage of physical and mental development. Therefore, organizing their motor activity properly—especially through movement games—is a key aspect of the pedagogical process. Movement games enhance children's motor abilities and help develop skills such as socialization, teamwork, discipline, and quick thinking.

1. Pedagogical Tasks of Movement Games

Movement games fulfill the following pedagogical tasks:

- Physical tasks: Development of speed, endurance, strength, coordination, and balance;
- Cognitive tasks: Stimulating thinking, quick problem-solving, decision-making, and analytical activities;
- Moral-educational tasks: Promoting cooperation, rule-following, patience, and healthy attitudes toward winning and losing.

Through such games, children learn to act independently, show initiative, and find their role within a group.

2. Types and Importance of Movement Games

Movement games can be divided into the following types:

- Running-based games (“Who Runs Faster?”, “Capture the Flag”) – develop speed and reaction time;
- Balance games (“Stand on One Leg”, “Rock-Paper-Scissors with Movement”) – improve coordination and balance;
- Coordination games (“Find the Shape”, “Right Hand – Left Foot”) – enhance brain-body connection;
- Group games with multiple participants (“Ball in the Circle”, “In the Middle of the Hoop”) – develop socialization and teamwork skills.

3. Principles for Selecting and Organizing Games

The pedagogical selection of games is based on:

- The child’s age and physiological characteristics;
- Game duration (5–10 minutes);
- Compliance with safety rules;
- Alignment with educational and upbringing goals.

Stages of organizing the game:

1. Explaining the game rules;
2. Demonstrating movements;
3. Conducting the game;
4. Final analysis and encouragement.

4. The Teacher’s Role and Methodical Skills

The teacher should:

- Spark interest in children;
- Maintain control during the game process;
- Ensure the active participation of every child.

Motivational methods include: cheerful voice, exciting scenarios, assigning individual roles (e.g., team leader, character-based roles).

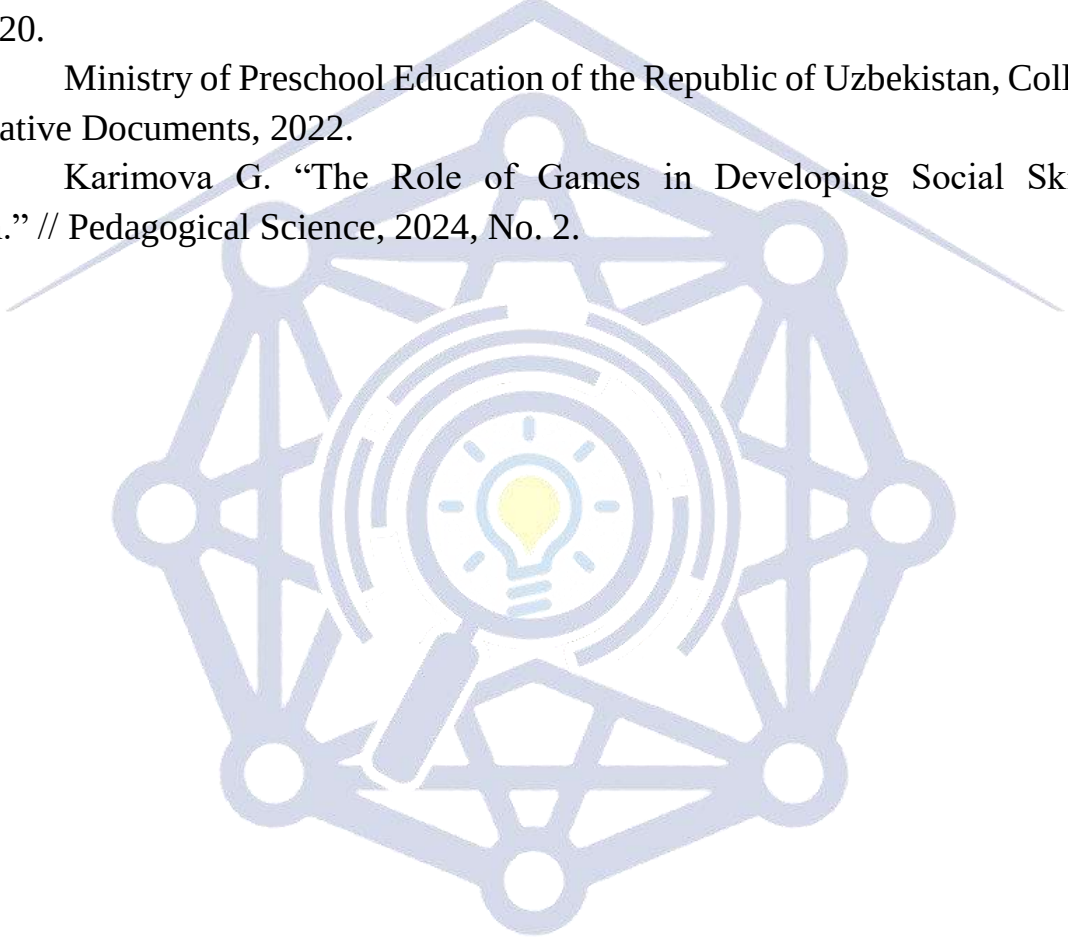
Movement games are an integral part of physical education for preschool children. They contribute to not only physical but also mental and social development. Movement games play an important role in shaping children into active, healthy, and socially adapted individuals. Therefore, special attention should be paid to movement games in preschool institutions, and educators should have specific methodological training in this area.

References:

1. Tursunova N. Methodology of Movement Games in Preschool Education. – Tashkent: Fan, 2021.
2. Matkarimova D. “Developing Coordination in Children Through Movement Games.” // Education and Upbringing, 2023, No. 4.
3. Khasanov O. Fundamentals of Physical Education. – Samarkand: Ilm Ziyo, 2020.
4. Ministry of Preschool Education of the Republic of Uzbekistan, Collection of Normative Documents, 2022.
5. Karimova G. “The Role of Games in Developing Social Skills in Children.” // Pedagogical Science, 2024, No. 2.

**Research Science and
Innovation House**

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Киселёва Оксана Викторовна,

Студентка 3 курса направления образования: Филология и обучение
языкам (русский язык) Термезского университета экономики и сервиса

Аннотация: Статья посвящена анализу применения межпредметных связей на уроках русского языка в национальной школе. Рассматриваются цели, формы и результаты интеграции русского языка с другими предметами, такими как история, литература, география и родной язык учащихся. Обоснована эффективность данного подхода для развития речевой, познавательной и межкультурной компетенции учащихся.

Ключевые слова: межпредметные связи, русский язык, национальная школа, интеграция, языковая компетенция.

Введение

Современное образование ориентировано на формирование целостного мировоззрения учащихся, что невозможно без установления межпредметных связей. Особенно актуально это в национальной школе, где русский язык является не родным для большинства учеников. Использование межпредметных связей способствует более глубокому осмыслению материала, развитию интереса к изучаемому предмету и повышению мотивации. Настоящее исследование направлено на изучение возможностей и эффективности межпредметного подхода на уроках русского языка в условиях билингвальной среды.

Методы

Для достижения цели исследования использовались следующие методы:

- **Анализ учебных программ** по русскому языку и другим школьным дисциплинам.
- **Педагогическое наблюдение** за учебной деятельностью учащихся 5–9 классов.
- **Анкетирование учителей** русского языка и других предметов (всего 30 человек).

• Контент-анализ учебных заданий и письменных работ школьников.

Исследование проводилось в трёх общеобразовательных школах с национальным составом учащихся в течение одного учебного семестра.

Результаты

Результаты исследования показали:

• **85% учителей** считают межпредметные связи эффективным инструментом на уроках русского языка.

• **70% учащихся** отмечают, что задания, связанные с другими предметами, помогают лучше понимать и запоминать языковой материал.

• Наиболее продуктивными оказались связи русского языка с:

- **Историей** (работа с источниками, биографиями писателей);
- **Литературой** (сравнительный анализ текстов на русском и родном языках);
- **Географией** (описания местности, работа с картами);
- **Родным языком** (сопоставительный анализ грамматических структур).

Обсуждение

Полученные данные подтверждают, что межпредметные связи усиливают когнитивную активность учащихся и формируют комплексные знания. В национальной школе такой подход особенно ценен, так как позволяет:

- углублять знания учащихся не только по русскому языку, но и по другим предметам;
- преодолевать языковой барьер за счёт контекста, знакомого учащимся;
- формировать уважительное отношение к родной культуре и русской литературе одновременно.

Однако, исследование также выявило недостатки:

- недостаточная методическая подготовка некоторых учителей;
- нехватка дидактических материалов, поддерживающих межпредметную интеграцию;
- необходимость более тесного взаимодействия между учителями разных предметов.

Заключение

Межпредметные связи на уроках русского языка в национальной школе представляют собой эффективный способ повышения уровня обученности и мотивации учащихся. Для реализации данного подхода необходимо методическое сопровождение учителя, разработка интегративных заданий и координация усилий педагогов. В перспективе рекомендуется создание учебно-методических комплексов с включением межпредметных заданий, особенно для билингвальной аудитории.

Список литературы

1. Вербицкая Л.А. Межпредметные связи как условие формирования языковой личности. — М., 2015.
2. Киселева Т.П. Русский язык в национальной школе. Методические рекомендации. — Казань, 2018.
3. Шаповалова Н.Н. Интеграция обучения: теория и практика. — СПб.: Лань, 2016.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Педагогика, 1982.
5. Соловова Е.Н. Методика обучения русскому языку как неродному. — М.: Просвещение, 2020.

**Research Science and
Innovation House**

AIR POLLUTION AND ITS ANALYSIS IN TASHKENT AND NAVOIY CITIES DURING 1995–2010

Toshturdiyev Nurbek Nurali ugli

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Faculty of Physics, Department of Hydrometeorology

3rd year student

Phone: +998 88 910 42 46

Email: nurbektoshturdiyev86@gmail.com

Abstract: This article analyzes the level of atmospheric air pollution in the cities of Navoiy and Tashkent during the period from 1995 to 2010. The study examines major pollutants including suspended particulate matter, sulfur dioxide (SO₂), carbon monoxide (CO), nitrogen dioxide (NO₂), nitrogen oxide (NO), phenol, hydrogen fluoride (HF), and ammonia (NH₃). The levels of pollution, trends of change, and main sources are compared between the two cities. Based on the results, recommendations are provided to strengthen environmental control and reduce air pollutants in both cities. The study holds significant scientific value for identifying pollution issues related to industrial activity, transportation, and urbanization in the regions.

Keywords: atmospheric pollution, Navoiy city, Tashkent city, suspended particulate matter, sulfur dioxide (SO₂), carbon monoxide (CO), nitrogen dioxide (NO₂), phenol, hydrogen fluoride (HF), ammonia (NH₃), environmental monitoring, air quality

Environmental pollution is one of the most critical ecological problems in the modern world. In particular, the quality of atmospheric air directly affects human health and quality of life. Over the past fifteen years, rapid development of industry and transport sectors in the cities of Navoiy and Tashkent, Uzbekistan, has contributed to an increase in air pollution levels. These cities hold significant economic, social, and cultural importance, making the study of their ecological condition and analysis of pollution factors highly important. Pollutants in the atmospheric air—specifically suspended particulate matter, sulfur dioxide (SO₂), carbon monoxide (CO), nitrogen oxides (NO_x), phenol, hydrogen fluoride (HF), and ammonia (NH₃)—can harm human

health and negatively impact plant and animal life. Therefore, this article analyzes the level and changes in atmospheric air pollution in Navoiy and Tashkent cities over the period from 1995 to 2010.

Based on the study results, the sources of pollution, their dynamics, and their impact on urban ecology in both cities are identified, and recommendations for improving the ecological situation in the future are provided. During 1995–2010, air pollution indicators in Navoiy and Tashkent varied under the influence of various factors. Both cities are economically developing industrial centers, which significantly affect air quality. Tashkent, as the country's capital and largest city, has a high density of industrial enterprises, transport, and population. Navoiy is known primarily as a center for mining and chemical industries.

The main atmospheric pollutants include suspended particulate matter (PM), sulfur dioxide (SO₂), carbon monoxide (CO), nitrogen oxides (NO and NO₂), phenol, hydrogen fluoride (HF), and ammonia (NH₃). These substances mainly enter the air as a result of vehicle emissions, industrial waste, construction, and agricultural activities.

Between 1995 and 2010 in Tashkent, levels of suspended particulate matter and carbon monoxide were relatively high, linked to heavy traffic and intensive industrial activity. Although sulfur dioxide levels increased in some years, overall they stabilized due to improvements in filtration systems. Nitrogen oxide concentrations were associated with emissions from transport, showing an increase particularly during the summer months.

In Navoiy, air pollution was predominantly influenced by industrial enterprises, especially harmful gases from chemical and mining sectors. Concentrations of carbon monoxide and phenol occasionally rose, and suspended particulate matter levels were high due to industrial emissions. Ammonia and hydrogen fluoride levels fluctuated in relation to agricultural activities and waste from metallurgical enterprises.

A general trend for both cities showed that air pollution levels were high during 1995–2000 but decreased for some pollutants afterwards due to strengthened monitoring, control measures, and the introduction of environmental standards. However, in areas with intensive transport and industrial activity, pollution levels remained stable or exhibited slight fluctuations.

Below are statistical data and analyses of the main pollutant gases and substances during this period.

Table 1

Air Pollution Levels in the Atmospheric Air of Tashkent and Navoiy Cities (Average Values in mg/m³) for 1995–2010

No	Years	Suspended Particulate Matter (SPM)		Sulfur Dioxide (SO ₂)		Carbon Monoxide (CO)		Nitrogen Dioxide (NO ₂)		Nitric Oxide (NO)		Ozone (O ₃)		Ammonia (NH ₃)	
		Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy	Tashkent	Navoiy
1	1995	0.4	0.3	0.016	0.006	3	2	0.04	0.05	0.02	0.03	0.039	0.031	0.02	0.06
2	1996	0.3	0.4	0.006	0.004	3	2	0.04	0.05	0.03	0.04	0.074	0.026	0.02	0.06
3	1997	0.3	0.3	0.017	0.005	3	2	0.04	0.05	0.03	0.04	0.038	0.029	0.02	0.07
4	1998	0.3	0.3	0.013	0.003	2	2	0.06	0.06	0.06	0.05	0.037	0.040	0.02	0.07
5	1999	0.2	0.3	0.013	0.003	2	2	0.06	0.05	0.06	0.04	0.039	0.040	0.06	0.06
6	2000	0.2	0.3	0.013	0.003	1	2	0.07	0.06	0.05	0.04	0.076	0.039	0.03	0.07
7	2001	0.3	0.2	0.013	0.003	1	1	0.06	0.05	0.04	0.04	0.02	0.051	0.03	0.07
8	2002	0.3	0.2	0.012	0.003	2	1	0.08	0.05	0.05	0.05	0.032	0.033	0.02	0.08
9	2003	0.2	0.1	0.014	0.003	2	1	0.08	0.05	0.04	0.04	0.064	0.034	0.01	0.09
10	2004	0.2	0.2	0.015	0.003	2	1	0.06	0.06	0.03	0.04	0.093	0.027	0.01	0.07
11	2005	0.2	0.2	0.023	0.003	2	1	0.07	0.05	0.03	0.04	0.088	0.026	0.01	0.05

12	2006	0.1	0.2	0.01 8	0.00 2	2	1	0.05	0.05	0.04	0.04	0.07 3	0.02 4	0.01	0.05
13	2007	0.1	0.1	0.00 4	0.00 2	2	1	0.04	0.05	0.04	0.03	0.07 6	0.02 6	0.01	0.05
14	2008	0.1	0.1	0.00 3	0.00 2	2	1	0.08	0.05	0.05	0.03	0.07 1	0.02 4	0.01	0.05
15	2009	0.1	0.1	0.00 3	0.00 3	2	1	0.07	0.05	0.04	0.04	0.07 5	0.02 6	0.01	0.05
16	2010	0.1	0.1	0.00 4	0.00 2	2	1	0.07	0.05	0.05	0.03	0.06 8	0.02 5	0.01	0.05

Between 1995 and 2010, air pollution indicators in the atmospheric air of Tashkent and Navoiy cities fluctuated. Based on the provided data, significant differences were identified between the two cities for certain pollutants.

Suspended Particulate Matter (PM): In Tashkent, the concentration of suspended particulates was around 0.4 mg/m^3 in 1995 and gradually decreased to approximately 0.1 mg/m^3 by 2010. In Navoiy, this indicator started at 0.3 mg/m^3 , dropped to 0.1 mg/m^3 by 2003, and remained stable at this level until 2010. The higher particulate matter levels in Tashkent are linked to dense transport and industrial activity, whereas in Navoiy, industrial emissions were the main contributing factor.

Sulfur Dioxide (SO_2): In Tashkent, SO_2 levels started at 0.01 mg/m^3 in 1995 and stabilized around $0.003\text{--}0.004 \text{ mg/m}^3$ during 2007–2010. In Navoiy, SO_2 concentrations remained consistently low, fluctuating between 0.002 and 0.006 mg/m^3 . This indicates that sulfur dioxide pollution was considerably higher in Tashkent with a declining trend, while in Navoiy it remained relatively low and stable.

Carbon Monoxide (CO): In Tashkent, carbon monoxide levels were about 3 mg/m^3 in 1995, then decreased to a stable range of $1\text{--}2 \text{ mg/m}^3$ over the following years. In Navoiy, CO levels started at 2 mg/m^3 and stabilized around 1 mg/m^3 . The higher values in Tashkent are associated with heavy traffic and a densely populated urban area.

Nitrogen Dioxide (NO_2) and Nitric Oxide (NO): In Tashkent, NO_2 fluctuated between 0.03 and 0.05 mg/m^3 from 1995 to 2010, while in Navoiy, it remained within $0.03\text{--}0.06 \text{ mg/m}^3$. Nitric oxide levels in both cities ranged between 0.02 and 0.05 mg/m^3 with some variability. These gases primarily originate from vehicle emissions, which explains the similar

levels in both cities. **Ozone (O_3):** Ozone levels in Tashkent increased from 0.039 mg/m^3 to 0.068 mg/m^3 over the years. In Navoiy, ozone concentrations ranged between 0.024 and 0.04 mg/m^3 . The rise in ozone is linked to chemical reactions in the atmosphere and transport emissions. **Ammonia (NH_3):** In Navoiy, ammonia concentrations ranged from 0.05 to 0.09 mg/m^3 , while in Tashkent, they were maintained around 0.01 to 0.03 mg/m^3 . This difference is explained by the influence of agricultural activities and industrial emissions.

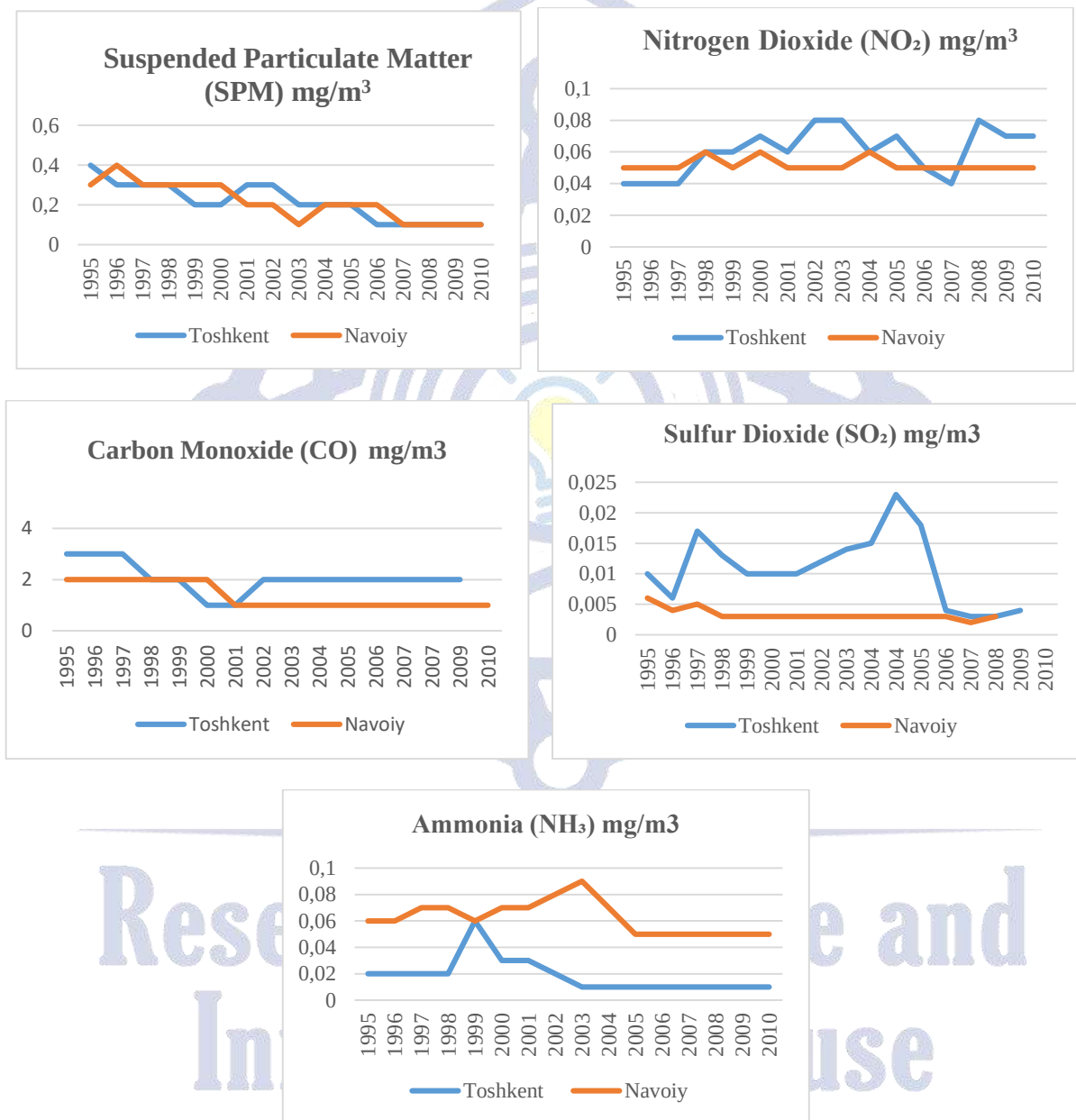

Figure 1. Fluctuation graph of atmospheric pollutant gases in Tashkent and Navoiy cities during 1995–2010.

There are several major reasons for the increase or decrease in the concentration of gases in the atmosphere. Changes in levels of pollutants such as particulate matter, sulfur dioxide, carbon monoxide, nitrogen dioxide, nitrogen oxide, ozone, and ammonia depend on various factors. The increase in particulate matter is linked to industrial waste, construction activities, road dust, and the high number of motor vehicles. In Tashkent, due to intense transport and industrial activities, a high concentration of these particles has been observed. In Navoi, industrial and mining activities are the main contributors to the increase in particulate matter. At the same time, the decrease in these particles can be attributed to rainfall, increased wind speeds, and the strengthening of control measures.

Sulfur dioxide is mostly produced as a result of coal and oil combustion. In Tashkent, industrial activity and heat stations have contributed to the increase in sulfur dioxide levels. In recent years, stricter environmental control and improvements in energy sources have led to a decrease in sulfur dioxide levels.

Carbon monoxide mainly originates from motor vehicles and industrial emissions. The large number of vehicles and aging cars in Tashkent have resulted in high concentrations of this gas. Industrial emissions in Navoi have also affected carbon monoxide levels. The reduction in carbon monoxide can be linked to improved vehicle maintenance and enhanced fuel quality.

Nitrogen dioxide and nitrogen oxide are primarily generated through fuel combustion, with main sources being transportation and industrial enterprises. Traffic density, fuel quality, and the effectiveness of filtration systems in vehicles and industries significantly influence the levels of these gases.

Ozone is considered a secondary atmospheric pollutant and is formed as a result of chemical reactions involving NO_x and carbon compounds under ultraviolet radiation. Ozone levels rise mostly during the summer due to increased solar radiation accelerating these processes.

Ammonia mainly arises from agricultural activities, fertilizers, and the food industry. Agricultural activities in the areas surrounding Navoi contribute to the increase in ammonia levels.

The increase in gas levels seriously harms human health. Sulfur dioxide, nitrogen dioxide, and particulate matter can lead to respiratory diseases, bronchitis, asthma, and cardiovascular issues. Carbon monoxide reduces the oxygen-carrying capacity of blood, causing dizziness and other health problems. These gases also pollute soil and

water, negatively affect plant growth, damage biodiversity, and contribute to climate change.

The main causes of pollution in Tashkent and Navoi include the large number of vehicles that do not meet environmental standards, emissions from industrial enterprises, agricultural activity, insufficient control systems, and issues within urban infrastructure. In Tashkent, the abundance of vehicles and outdated cars are primary sources of pollution, while in Navoi, industrial and mining activities play a dominant role. Therefore, measures such as enhancing environmental controls, implementing modern technologies, reducing transport and industrial emissions, and expanding green zones must be taken.

In conclusion, during the years 1995–2010, the levels of atmospheric pollution in Tashkent and Navoi varied across different pollutants. Overall, in Tashkent, transport and industrial activities were the main pollution sources, whereas in Navoi, the impact of industrial and mining operations was more pronounced. The concentrations of harmful gases such as particulate matter, sulfur dioxide, carbon monoxide, nitrogen oxide, and nitrogen dioxide increased in some years and decreased in others. These fluctuations were influenced by urban infrastructure, technological updates, environmental controls, and climate conditions.

Air pollution negatively affects not only the environment but also the health of the population. The increase in pollution levels is linked to respiratory diseases, cardiovascular conditions, and allergic reactions. Therefore, systematic and comprehensive measures are essential for improving the ecological situation.

Recommendations:

1. **Implementing real-time air pollution monitoring systems** – Utilize modern digital sensors and IoT technologies to continuously monitor harmful substances in the air. This will allow for timely and accurate environmental management.
2. **Promoting and developing eco-friendly transportation** – Introduce tax incentives and subsidies to encourage the widespread use of electric and gas-powered vehicles with low fuel consumption and emissions. Additionally, expand urban infrastructure to support cycling and walking.
3. **Installing digital waste monitoring in industrial enterprises** – Equip every industrial facility with automated systems for online emission control and real-time waste analysis, allowing for early detection of problems.

4. **Expanding urban green spaces with vertical gardens and green roofs** – In addition to traditional tree planting, promote the cultivation of special plants on building roofs and walls to enhance natural air purification in urban areas.
5. **Educating the population on ecological innovations and sustainable lifestyles** – Through mobile apps and online platforms, provide continuous interactive information about air pollution, health risks, and eco-friendly living. Also, expand environmental education in schools and universities.
6. **Introducing environmental credits and fines for polluting enterprises** – Encourage industrial entities to reduce environmental damage by offering financial incentives and applying strict penalties for failure to comply with mandatory ecological standards.
7. **Developing and implementing regional environmental programs** – Design tailored environmental development strategies for each city, accounting for local conditions, lifestyle, and industrial potential, to minimize pollution.

By implementing these recommendations, the air quality in Tashkent and Navoi can be significantly improved, leading to better public health and environmental protection outcomes.

References:

1. Center of the Hydrometeorological Service of the Republic of Uzbekistan – “Uzhydromet” (1995–2010). Annual Observations on Atmospheric Pollution. Tashkent.
2. Environmental Protection Agency of the Republic of Uzbekistan. (2023). Annual Report on Air Quality. Tashkent.
3. State Committee for Ecology. (2023). Results of Atmospheric Pollution Monitoring. Tashkent.
4. Ministry of Health. (2023). Statistics on Respiratory Diseases. Tashkent.
5. Karimov, A. (2018). **Shahar atmosferasining ifloslanishi va ekologik xavfsizlik**. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Rahmonov, I. (2020). **Atrof-muhit monitoringi va sanoat ifloslanishi**. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
7. Smith, J., & Johnson, L. (2015). **Urban Air Pollution and Public Health**. Environmental Science Journal, 12(3), 45-59.
8. World Health Organization (WHO). (2021). **Air Quality Guidelines Global**

YORUG‘LIK VA SOYANING TASVIRIY SAN’ATDAGI AHAMIYATI.

Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi – Urganch davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” kafedrası o‘qituvchisi.

Yo‘ldasheva Sarviniz Ravshanbek qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy ishda yorug‘lik va soya tushunchalarining tasviriy san’atdagi estetik, texnik va didaktik ahamiyati yoritiladi. San’at asarlarida yorug‘lik va soya yordamida shakllar, hajmlar, fazoviylik, harakat va hissiyotlar ifodalanadi. Ayniqsa, realizm, impresionizm va barokko kabi san’at yo‘nalishlarida yorug‘lik va soyaning roli ajralmas hisoblanadi. Ushbu omillar rassomlikda kompozitsion yechimlar topishda, vizual idrokni kuchaytirishda va hissiy ta’sirni oshirishda asosiy vositalardan biri sifatida xizmat qiladi. Ishda klassik va zamonaviy asarlarda yorug‘lik va soyadan foydalanish uslublari tahlil qilinadi, san’atshunoslik, psixologiya hamda pedagogika nuqtai nazaridan asoslangan ilmiy xulosalar keltiriladi. Shuningdek, tasviriy san’at ta’limida ushbu elementlarni o‘rgatish jarayonidagi metodik yondashuvlar ham ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari tasviriy san’atni o‘rganayotgan talabalar uchun foydali bo‘lib, ularning kuzatuvchanligini va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: yorug‘lik, soya, tasviriy san’at, vizual idrok, hajm, fazoviylik, kompozitsiya, metodika, pedagogika, tasviriy tahlil.

Аннотация: В данной научной работе исследуется эстетическое, техническое и дидактическое значение света и тени в изобразительном искусстве. Свет и тень играют важнейшую роль в создании формы, объема, пространственности и эмоциональной выразительности художественного произведения. Особенно это проявляется в таких направлениях, как реализм, импрессионизм и барокко. Работа включает анализ способов использования света и тени в классических и современных произведениях, а также научные выводы, основанные на искусствоведческом, психологическом и педагогическом подходах. Также рассматриваются методические подходы к обучению элементам света и тени в художественном образовании. Результаты исследования могут быть полезны студентам, изучающим изобразительное искусство, и способствуют развитию их наблюдательности и творческого мышления.

Ключевые слова: свет, тень, изобразительное искусство, визуальное восприятие, объём, пространство, композиция, методика, педагогика, художественный анализ.

Annotation: This research explores the aesthetic, technical, and didactic significance of light and shadow in visual art. Light and shadow play a crucial role in representing form, volume, spatial depth, movement, and emotion in artworks. Their importance is particularly evident in art movements such as realism, impressionism, and baroque. The study analyzes how light and shadow are utilized in classical and contemporary artworks and provides scholarly conclusions supported by perspectives from art theory, psychology, and pedagogy. Additionally, the research addresses methodological approaches for teaching these visual elements in art education. The results are beneficial for students studying visual art, enhancing their observation skills and creative thinking.

Keywords: light, shadow, visual art, perception, volume, spatial depth, composition, methodology, pedagogy, artistic analysis.

Tasviriy san'at inson tafakkurining, his-tuyg'ularining va dunyoni idrok etish uslubining yorqin ifodasidir. Rassomlikda shakllarning tuzilishi, fazoviy holati, ularning bir-biriga nisbatan joylashuvi va hajmni ifodalashda yorug'lik va soya asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Yorug'lik va soya nafaqat vizual go'zallikni oshirish, balki realistik tasvirni yaratish, kompozitsion yaxlitlikni ta'minlash, ruhiy holat va kayfiyatni ifodalash imkonini beradi. Rassomlik tarixiga nazar soladigan bo'lsak, antik davr me'morchiligi va haykaltaroshligidan tortib, Uyg'onish davri san'atigacha bo'lgan asarlarda yorug'lik va soya orqali fazoni his qilish, nurlar manbaini aniqlash va ob'ektlar o'zaro munosabatini aniqlashga urinishlar mavjud. Masalan, Leonardo da Vinchi o'zining mashhur "sfumato" usulida shakllarning konturini yumshatib, yorug'lik va soyalarni tabiiy o'tishlar orqali berishga erishgan.

Barokko davrida esa yorug'lik va soya dramatik vosita sifatida ishlatildi. Karavaggio, Rembrandt kabi ustalar kompozitsiyaning emotsional ta'sirini kuchaytirish uchun kontrastli yorug'likdan keng foydalangan. Aynan ular asos solgan "chiaroscuro" texnikasi bugungi kunda ham san'atshunoslar va rassomlar tomonidan keng o'rganilmoqda. Zamonaviy rassomlikda esa yorug'lik va soya faqatgina realistik tasvir vositasi emas, balki kontseptual ifoda shakli sifatida ham qo'llaniladi. Minimalizm, ekspressionizm yoki abstrakt san'atda yorug'lik va soya g'oyaviy ifoda yoki psixologik ta'sir vositasi bo'lishi mumkin. Ayniqsa, fotografiya, grafik dizayn va multimedia san'atida bu elementlar texnologik yondashuv bilan uyg'unlashtirilmoqda.

Tasviriyy san'at ta'limida ham yorug'lik va soya bo'yicha bilim va ko'nikmalar shakllantirish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga predmetlar yuzasidagi nurning tushish burchagi, soyalanish qonuniyatlari, asosiy va ikkilamchi soya, yarimsoyalar, aks etishlar haqida amaliy mashqlar orqali tushuncha berish, ularning realistik tasvir yaratish salohiyatini oshiradi. Bu orqali nafaqat texnik ko'nikmalar, balki tafakkur, kuzatuvchanlik, ijodiy tasavvur kabi fazilatlar ham rivojlanadi.

Bundan tashqari, yorug'lik va soya estetik didni shakllantiruvchi, tabiatni tushunishga xizmat qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Inson yorug'likni qanday idrok qilishi, ko'z nuri, psixologik ta'sir va shaxsiy tajriba bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jihatlar san'at asarida muallifning individualligini belgilaydi. Har bir rassomda yorug'lik va soyani ishlatish uslubi o'ziga xos bo'lib, bu ijodiy imzo vazifasini bajaradi.

Yorug'lik va soyani puxta o'zlashtirish — bu rassomlik mahoratining yuksak bosqichi hisoblanadi. Chunki yorug'lik va soyani to'g'ri berish orqali ob'ektlar hajmli, realistik va chuqur ko'rinadi. Bu ayniqsa klassik realizm yo'nalishida muhim rol o'ynaydi. Rassomlar har bir yuzaning yorug'likni qanday aks ettirishini, materialga xos porlash yoki yutilishni aniqlab, soyalarni turlicha ifodalaydilar. Masalan, matli sirtlar yumshoq soyalar beradi, metall yoki shisha kabi silliq sirtlarda esa soya aniq va keskin bo'ladi.

San'atshunoslikda yorug'lik va soyani tahlil qilish asar kompozitsiyasi, g'oya va psixologik holatni chuqur anglashga yordam beradi. Masalan, Rembrandt asarlarida soyalar inson kechinmalarini ochib beruvchi kuchli ifoda vositasi sifatida qo'llaniladi. Bu esa san'atshunoslarga muallif tafakkuri va asarning davriy ruhini aniqlashga yordam beradi. Didaktik jihatdan qaralganda, o'quvchilarni yorug'lik va soya bilan ishlashga o'rgatish nafaqat ularning rasm chizish ko'nikmasini rivojlantiradi, balki tabiatdagi tafovutlarni teranroq anglash, mayda tafsilotlarga e'tibor berish, kuzatuvchanlik, muvozanatni saqlash kabi psixologik ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Masalan, "bir manbali yorug'lik" mashqi orqali oddiy geometrik shakllarda soya tushishini kuzatish o'quvchilarni hajmni anglashga o'rgatadi.

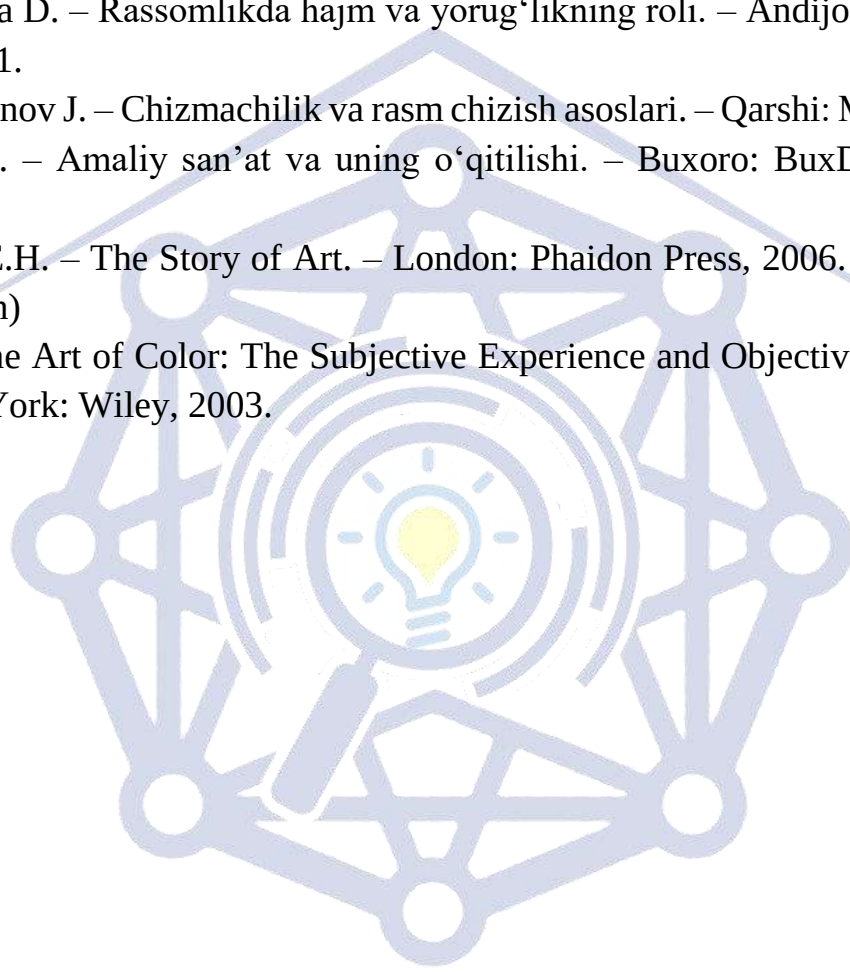
Xulosa qilib aytganda, yorug'lik va soya tasviriyy san'atning ajralmas bo'lagi bo'lib, u san'at asarining mazmuniy boyligini, texnik chuqurligini va estetik go'zalligini ta'minlovchi kuchli vositadir. Rassomlikni o'rganishda ushbu elementlarga ilmiy-metodik yondashuv zarur bo'lib, bu san'atshunoslik, ta'lim va amaliy ijod yo'nalishlarida muhim natijalarga erishishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedov B., Mirzayev O. – Tasviriyy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
2. Nuriddinov A. – Kompozitsiya va yorug'lik nazariyasi. – Samarqand: Zarafshon, 2020.
3. Xolmirzayev M. – San'atshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Beknazarova D. – Rassomlikda hajm va yorug'likning roli. – Andijon: Pedagogika nashriyoti, 2021.
5. Xudoyberganov J. – Chizmachilik va rasm chizish asoslari. – Qarshi: Ma'rifat, 2017.
6. Sharipov N. – Amaliy san'at va uning o'qitilishi. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2019.
7. Gombrich E.H. – The Story of Art. – London: Phaidon Press, 2006. (Ingliz tilidan tarjima qilingan)
8. Itten J. – The Art of Color: The Subjective Experience and Objective Rationale of Color. – New York: Wiley, 2003.

**Research Science and
Innovation House**

O‘QUVCHILARGA KONSTRUKTIV FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA CHIZMACHILIK FANINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi – Urganch davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” kafedrası o‘qituvchisi.

Ro‘zimboyeva Hulkar Hamro qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo‘nalishi talabasi.

Annotatsiya: Mazkur dissertatsiyada chizmachilik fanining o‘quvchilarda konstruktiv fikrlashni shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari chuqur ilmiy-pedagogik tahlil qilinadi. Konstruktiv fikrlash – bu mavjud bilimlar asosida yangicha qarashlarni shakllantirish, muammolarga texnik yondashuv bilan yechim topish, murakkab shakllarni modellashtirish va grafik tasvirlashga qaratilgan kognitiv jarayondir. Aynan chizmachilik fani o‘quvchilarning fazoviy tasavvuri va konstruktiv tafakkurini shakllantirishda asosiy fanlardan biri sifatida xizmat qiladi. Dissertatsiyada chizmachilik darslarining didaktik tuzilmasi, grafik mashqlar tizimi, innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo‘llari va interfaol metodik yondashuvlar o‘rganiladi. O‘quvchilarga grafik topshiriqlar orqali obyektlarning shakli, hajmi, tuzilishi va fazodagi holatini anglashga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar orqali ularda konstruktiv fikrlash kompetensiyalari rivojlanadi.

Tadqiqotda metodik eksperimentlar asosida ishlab chiqilgan topshiriqlar, CAD dasturlari asosida yaratilgan grafik modellar, shuningdek, real texnik obyektlar asosida tuzilgan mashg‘ulotlar tahlil etiladi. Ushbu yondashuv orqali chizmachilik fanining nafaqat amaliy ahamiyati, balki intellektual rivojlanishga qo‘shadigan hissasi ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: chizmachilik, konstruktiv fikrlash, fazoviy tasavvur, grafik topshiriqlar, didaktik imkoniyatlar, interfaol ta’lim, CAD texnologiyalari, modellashtirish, pedagogik yondashuv.

Аннотация: В данной диссертации проводится научно-педагогический анализ дидактических возможностей учебной дисциплины “Черчение” в формировании конструктивного мышления у учащихся. Конструктивное мышление рассматривается как способность применять имеющиеся знания для разработки новых технических решений, моделировать и графически отображать

сложные объекты, развивать пространственное воображение. Анализируются методические основы преподавания черчения, система графических заданий, использование инновационных технологий (таких как AutoCAD, SolidWorks и др.), а также методы интерактивного обучения. Отдельное внимание уделяется развитию конструктивного мышления через выполнение практических заданий, направленных на понимание формы, структуры и пространственного положения объектов.

В ходе исследования были апробированы методические материалы, включающие графические упражнения и проектные задания, разработанные с использованием современных цифровых инструментов. Результаты показывают, что правильная организация учебного процесса способствует развитию интеллектуальных и творческих способностей учащихся, формируя у них навыки анализа, синтеза и технического мышления

Ключевые слова: черчение, конструктивное мышление, пространственное воображение, графические задания, дидактические возможности, интерактивное обучение, САПР, моделирование, методика преподавания.

Annotation: This dissertation explores the didactic potential of the subject of technical drawing in shaping students' constructive thinking skills. Constructive thinking is defined as the ability to develop innovative ideas based on existing knowledge, solve technical problems using spatial and logical reasoning, and visualize and represent complex forms through graphical modeling. The research examines the methodological structure of teaching technical drawing, including the use of graphic tasks, interactive strategies, and the integration of modern CAD technologies (e.g., AutoCAD, SolidWorks). A central focus is placed on developing constructive thinking through exercises that enhance students' understanding of objects' shapes, dimensions, internal structures, and spatial positioning.

Through pedagogical experiments, the study evaluates specially designed tasks and instructional activities incorporating 2D and 3D modeling. The results demonstrate that effectively structured drawing lessons significantly contribute to the intellectual and technical development of learners by strengthening their analytical, creative, and spatial reasoning abilities.

Keywords: technical drawing, constructive thinking, spatial imagination, graphic tasks, didactic potential, interactive learning, CAD technologies, modeling, educational methods.

Chizmachilik – bu o‘quvchilarning fazoviy tasavvurini, texnik tafakkurini, aniqlik, izchillik va mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi muhim fanlardan biridir. Mazkur fan orqali o‘quvchilar har xil texnik obyektlarning shaklini, tuzilishini va fazodagi holatini tahlil qilishni, grafik tasvirlar orqali ifodalashni o‘rganadilar. Bu esa ularning konstruktorlik, loyihalash va muhandislik sohalariga tayyorlanishlarida poydevor vazifasini bajaradi.

Ushbu dissertatsiya tadqiqoti chizmachilik fanining aynan konstruktiv fikrlashni shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlarini ochib berishga qaratilgan. Bugungi kunda texnik loyihalash, muhandislik ta’limi, sanoat ishlab chiqarish kabi sohalarda aynan konstruktiv fikrlaydigan mutaxassislariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu bois, umumta’lim maktablarida chizmachilik fanini samarali o‘qitish, grafik topshiriqlardan to‘g‘ri foydalanish, innovatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali bu kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi.

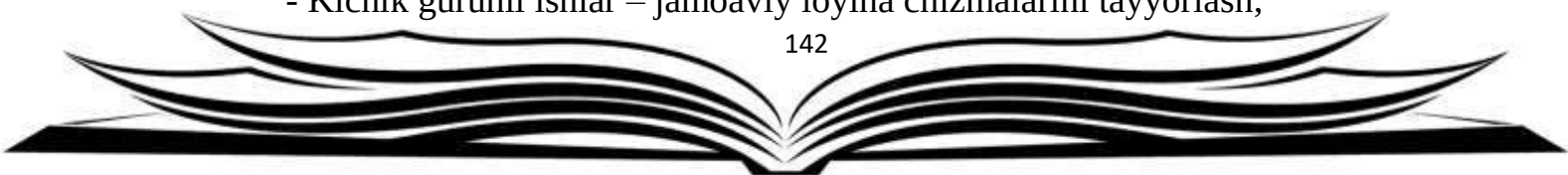
Tadqiqotda o‘quvchilarning konstruktiv fikrlashini rivojlantirishda grafik topshiriqlarning o‘rni, chizmachilik darslarining didaktik tuzilishi, raqamli texnologiyalar va muammoli o‘qitish usullaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu orqali mazkur fanning o‘quvchilarga intellektual va texnik yondashuvni shakllantirishdagi ahamiyati asoslab beriladi.

Konstruktiv fikrlash — bu mavjud bilimlar asosida yangi g‘oyalar, texnik echimlar, grafik modellarni yaratish jarayoni bo‘lib, muhandislik va texnik yo‘nalishlardagi kasblar uchun zarur ko‘nikma hisoblanadi. Bunday fikrlashni shakllantirish orqali o‘quvchilar:

- real muammolarga texnik yechim topa oladi,
- loyihalash jarayonlarini tahlil qiladi,
- chizmalar asosida obyektlarni tasavvur qilishi mumkin,
- murakkab shakllarni soddalashtirib grafik ifodalashga o‘rgatiladi.

Grafik topshiriqlar o‘quvchilarning mantiqiy, fazoviy va texnik tafakkurini rivojlantirish uchun asosiy vositadir. Ular quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin: Murakkab shakllarni oddiy geometrik shakllarga ajratish; Detallarni chizish va ularni proyeksiyalarda tasvirlash; Detal va butlovchi qismlarning kesimlarini chizish; Detalni ko‘rinishlar asosida tasavvur qilish va modellash. Bu esa ularning ijodiy tafakkuri, fazoviy tasavvuri, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Interfaol metodlar

- “Miya shturmi” (brainstorming) – yangi grafik yechimlar yaratish;
- Kichik guruhli ishlar – jamoaviy loyiha chizmalarini tayyorlash;

- Rol o'ynash (role-play) – o'quvchilar dizayner, konstruktor, ishlab chiqaruvchi sifatida rol o'ynashadi;

- “Insert” metodi – chizmalarni tahlil qilib, o'z fikrlarini yozib boradilar.

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyat ehtiyojlariga mos, kreativ va texnologik jihatdan yetuk, mustaqil fikrlovchi shaxslarni shakllantirishni asosiy maqsad qilib belgilagan. Bunday yondashuv sharoitida o'quvchilarning konstruktiv fikrlash qobiliyatini rivojlantirish muhim vazifaga aylangan. Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, chizmachilik fani mazkur maqsadga erishishda o'ziga xos didaktik imkoniyatlarga ega bo'lgan, texnik tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi fanlardan biridir.

Chizmachilik darslari orqali o'quvchilar:

- geometrik va konstruktiv shakllarni tahlil qilish,
- fazoviy tasavvurni rivojlantirish,
- grafik ifoda vositalaridan samarali foydalanish,
- texnik masalalarga yechim topishda mustaqil qaror qabul qilish,
- muhandislik tafakkurini bosqichma-bosqich shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Ushbu fan doirasida qo'llanilgan grafik topshiriqlar, modellashtirish usullari, loyihalash ishlari, vizual tahlil mashqlari o'quvchilarning nafaqat chizma chizish, balki chizmalar orqali obyektning tahlil qilish, uni fazoda tasavvur qilish, murakkab shakllarni soddalashtirish va konstruktiv tafakkur yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu ko'nikmalar bugungi sanoat, arxitektura, dizayn, qurilish, muhandislik kabi sohalarda faoliyat yuritadigan mutaxassislar uchun zarurdir.

Tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, grafik topshiriqlar asosida tashkil etilgan chizmachilik darslari o'quvchilarda nafaqat texnik tafakkur, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil yechim topish, yangi g'oyalarni ilgari surish, muhandislik yondashuvi bilan qaror qabul qilish kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ya'ni interfaol metodlar, muammoli o'qitish, loyiha asosidagi ta'lim, STEAM yondashuvi orqali tashkil etilgan mashg'ulotlar o'quvchilar tafakkurini jonlantiradi, konstruktiv fikrlashni faol faollashtiradi.

Chizmachilik fanining didaktik imkoniyatlari uning matematika, fizika, texnologiya, informatika kabi fanlar bilan uzviy bog'liqligida ham namoyon bo'ladi. Bu bog'liqlik fanlararo integratsiyani ta'minlaydi, o'quvchilarning bilimlarini hayotiy tajriba va texnik jarayonlar bilan bog'laydi. Masalan, chizmada ko'rsatilgan detalning geometrik shakli matematik tushunchalarga asoslangan bo'lsa, uning harakatdagi

holatini fizik qonuniyatlar asosida tahlil qilish mumkin. Shu tariqa, o'quvchi chizma ustida ishlarkan, ko'plab fanlar bilan ishlashga majbur bo'ladi va bu konstruktiv fikrlashning keng asosda shakllanishiga olib keladi.

Bugungi kunda chizmachilik darslarida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Jumladan, AutoCAD, SolidWorks, SketchUp kabi kompyuter grafik dasturlari o'quvchilarni ikki va uch o'lchamli obyektlarni modellashtirishga, real detallarni yaratishga va texnik rasm chizishga o'rgatmoqda. Bu jarayonlar esa konstruktiv fikrlashni jonlantirib, o'quvchilarda zamonaviy muhandislik madaniyatini shakllantiradi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchi chizma tuzishni nafaqat qog'ozda, balki virtual makonda ham bajara oladi, bu esa uni kelajakdagi texnik kasblarga tayyorlaydi.

O'quvchilarda konstruktiv fikrlashni rivojlantirishda chizmachilik darslarida qo'llaniladigan metodik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Jumladan, loyihalash asosida tashkil etilgan topshiriqlar, grafik tahlil mashqlari, muammoli vazifalar va mustaqil chizma ishlari orqali o'quvchi grafik tafakkurini rivojlantiradi, obyektlar tuzilmasini mustaqil tahlil qiladi va yangi yechimlar taklif etadi. Ayniqsa, har bir chizma topshirig'i natijasida o'quvchidan ma'lum bir texnik echim, yangi detal konstruksiyasi yoki yangi shakl yaratish talab etilgan vaziyatlar konstruktiv fikrni faol harakatga keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, konstruktiv fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan chizmachilik darslari o'quvchilarning texnikaviy tafakkur darajasini oshiradi, ularni texnik yo'nalishdagi kasblarga yo'naltirish imkonini beradi, mustaqil fikr yuritishga o'rgatadi va innovatsion fikrni shakllantiradi. Ayniqsa, loyiha asosidagi topshiriqlar orqali o'quvchi mavjud obyektни takomillashtirish, yangicha yondashuvda chizma yaratish yoki mavjud muammoni grafik tilda yechishga o'rgatiladi. Bu esa nafaqat bilim va ko'nikmani, balki ijodiy tafakkur va tashabbuskorlikni rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, chizmachilik fani nafaqat grafik bilimlar manbai, balki o'quvchilarda texnik tafakkur, fazoviy tasavvur, muammoli vaziyatlarda yechim topish, grafik modellashtirish va eng asosiysi, konstruktiv fikrlashni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Ustozlarning metodik yondashuvi, darsdagi texnologik vositalar, o'quvchilarning faolligi va topshiriqlarning murakkablik darajasi bu jarayonni yanada samarali qiladi. Shu boisdan ham chizmachilik fani orqali o'quvchilarning tafakkurini yangicha, texnologik va kreativ asosda shakllantirish imkoniyatlarini to'liq ishga solish zarurdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldoshev, A. A. Chizmachilik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Turg'unov, A. M. Texnikaviy tafakkurni shakllantirishda grafik fanlarning roli. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Ashurov, X. X. Kasb-hunar ta'limida chizmachilik fanining o'rni. – Qarshi: Nasaf, 2020.
4. Raximov, Z. Sh. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va grafik topshiriqlar. – Toshkent: Ilm Ziya, 2021.
5. Abduqodirov, B. T. O'quvchilarda fazoviy tafakkurni rivojlantirishning metodik asoslari. – Nukus: Bilim, 2020.
6. Rasulov, S. O. Texnik ijodkorlik va konstruktiv fikrlash asoslari. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.
7. Qosimov, D. R. Muhandislik grafikasi va loyihalash asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
8. Karimov, O. M. Chizmachilik darslarida muammoli metoddan foydalanish. – "Ta'lim va Innovatsiyalar" jurnali, 2020, №4.
9. Nazarov, A. A. Fanlararo integratsiya asosida grafik bilimlarni rivojlantirish. – "Pedagogik izlanishlar" jurnali, 2021, №2.

**Research Science and
Innovation House**

TRANSBOUNDARY WATER RESOURCES: ECOLOGICAL SECURITY AND HYDRO-ECONOMIC ISSUES

Eshmanov Husniddin Narzulla o'g'li
Bukhara State Technical University

Abstract: Transboundary water resources play a critical role in supporting ecological systems, socio-economic development, and regional cooperation. However, managing these shared water bodies presents significant ecological security challenges and hydro-economic conflicts due to differing national interests, pollution, and over-extraction. This paper examines the importance of sustainable and cooperative management approaches to ensure equitable water distribution, maintain ecosystem health, and prevent conflicts. It highlights the need for integrated policies, legal frameworks, and international collaboration to address ecological risks and optimize hydroeconomic benefits in transboundary basins.

Keywords: Transboundary water resources, ecological security, hydroeconomics, sustainable management, international cooperation, water pollution, water conflict, ecosystem health.

Introduction

Transboundary water resources refer to water bodies such as rivers, lakes, and aquifers that cross the borders of two or more countries or regions. These resources serve as vital sources of drinking water, agriculture, industry, and hydroelectric power for many nations. However, their management is complex and poses numerous ecological and economic challenges. Sustainable and equitable management of transboundary water resources requires cooperation among countries, ensuring ecological security and preventing cross-border conflicts.

Methods

This study employed a multidisciplinary approach to analyze the ecological security and hydroeconomic challenges associated with transboundary water resources. The following methods were used:

1. **Literature Review:** Comprehensive analysis of scientific publications, international agreements, and policy documents related to transboundary water management, ecological security, and hydroeconomic factors.

2. **Case Studies:** Examination of selected transboundary river basins to identify common ecological risks and economic conflicts arising from shared water use.
3. **Data Collection and Analysis:** Gathering of hydrological, environmental, and socio-economic data from national and international databases. Statistical methods were applied to assess water quality, quantity, and usage patterns.
4. **Stakeholder Interviews:** Qualitative interviews with water management authorities, environmental agencies, and local communities to understand governance challenges and cooperative mechanisms.
5. **Comparative Analysis:** Evaluation of different governance frameworks and conflict resolution mechanisms implemented in various transboundary basins worldwide.

These methods allowed for an integrated understanding of the complex interactions between ecological security and hydroeconomic management in transboundary water systems.

Results

1. The analysis revealed that transboundary water resources are increasingly vulnerable to ecological degradation due to pollution, unsustainable water extraction, and climate change impacts.
2. Water quality assessments in several transboundary river basins showed elevated levels of contaminants, including heavy metals and agricultural runoff, which threaten aquatic ecosystems and human health.
3. Socio-economic data indicated conflicting water usage demands between upstream and downstream countries, leading to tensions over water allocation and management.
4. Governance structures varied significantly across basins, with some regions demonstrating effective cooperative frameworks, while others faced institutional fragmentation and lack of coordination.
5. Stakeholder interviews highlighted the importance of transparent communication, joint monitoring, and conflict resolution mechanisms to improve ecological security and equitable water sharing.
6. Comparative analysis suggested that integrated water resource management (IWRM) approaches offer promising solutions to address the hydroeconomic challenges in transboundary contexts.

Discussion

Changes in the quantity and quality of transboundary water resources negatively affect ecological systems. Over-extraction and pollution of these waters threaten aquatic biodiversity, human health, and economic activities reliant on water. Therefore, cooperation beyond national borders is essential for effective water management.

Political, economic, and legal factors play a significant role in managing transboundary waters. Agreements, treaties, and adherence to international standards between countries are fundamental tools to ensure ecological security. The construction and operation of hydroeconomic infrastructure can alter water flow and disrupt ecological balance, complicating interstate cooperation further.

Conclusion

Sustainable management of transboundary water resources is crucial for ecological security and economic development. Strengthening interstate cooperation, fair allocation of water resources, and pollution reduction measures help mitigate ecological problems. Additionally, preserving the natural balance of water basins and coordinating hydroeconomic activities are key to ensuring the long-term sustainability of transboundary water resources.

References

1. Dinar, S., & Nigatu, G. (2017). *Transboundary Water Conflict and Cooperation: Challenges and Opportunities*. Routledge.
2. Gleick, P. H. (2014). Water, drought, climate change, and conflict in Syria. *Weather, Climate, and Society*, 6(3), 331–340. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-13-00059.1>
3. Keskinen, M., Guillaume, J. H. A., & Varis, O. (2016). Transboundary water governance as a climate change adaptation strategy: Assessment of Central Asia's Syr Darya river basin. *International Journal of Water Resources Development*, 32(5), 732–747. <https://doi.org/10.1080/07900627.2016.1181531>
4. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2020). *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*. <https://unece.org/env/water>
5. — Wolf, A. T. (2015). Hydropolitics along international rivers: The importance of institutional capacity. *Water Resources Development*, 31(1), 1–6. <https://doi.org/10.1080/07900627.2014.891168>
6. World Bank. (2018). *Transboundary Water Management: Principles and Practice*. World Bank Publications.
7. Zeitoun, M., & Mirumachi, N. (2015). Transboundary water interaction I: Reconsidering conflict and cooperation. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 15(4), 393–423. <https://doi.org/10.1007/s10784-015-9284-7>

PEDAGOGIK FAOLIYATDA AXBOROT-KUTUBXONA XIZMATLARINING O'RNI

Yaxyoyeva Shahnoza Abduljalol qizi

Sirdaryo viloyati Shirin shahar Axborot-kutubxona markazi
Abonementlar va foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatish xizmati rahbari

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy pedagogik faoliyatda axborot-kutubxona xizmatlarining ahamiyati, o'quv jarayonida ularning integratsiyalashuvi, elektron kutubxonalar va raqamli resurslardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Axborot madaniyatini shakllantirishda kutubxona xizmatining ilmiy-uslubiy qo'llab-quvvatlash funksiyasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kutubxona, axborot resurslari, pedagogika, elektron kutubxona, axborot madaniyati, ta'lim jarayoni.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining samaradorligini oshirishda va sifatli bilim berishda kutubxona xizmatlari muhim o'rin tutadi. Zamonaviy kutubxonalar — bu faqat kitob ombori emas, balki ilmiy-pedagogik izlanishlar uchun zarur bo'lgan axborot resurslari markazidir. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida axborot-kutubxona faoliyatini raqamlashtirish va ta'lim jarayoniga integratsiyalash bo'yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Shunday sharoitda pedagoglarning axborot madaniyatini yuksaltirish, ta'limni ilmiy asosda tashkil etishda kutubxona xizmatlarining roli ortib bormoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'z oldiga raqobatbardosh, keng tafakkurli va ilmiy salohiyatga ega kadrlarni tayyorlash vazifasini qo'yadi. Bu jarayonda pedagog faolligining oshishi, innovatsion usullarga murojaat qilishi, ilmiy-tadqiqot faoliyatiga integratsiyalashuvi talab etiladi. Aynan shu nuqtada kutubxona va uning axborot xizmati o'quv jarayonini chuqurlashtirish, sifatli bilim manbalarini taqdim etish va o'quvchi-talabalarning mustaqil bilim olish faoliyatini rivojlantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Pedagog o'z kasbiy mahoratini oshirish, dars materiallarini puxta tayyorlash va talabalarga keng qamrovli, asosli ma'lumotlar taqdim etish uchun zamonaviy axborot resurslariga tayanishga majbur. Shunday resurslar bazasi aynan kutubxona tizimi orqali ta'minlanadi. Bugungi kunda kutubxona xizmatlari an'anaviy shakldan chiqib, elektron kutubxonalar, onlayn ma'lumot bazalari, raqamli platformalar orqali ta'lim jarayoniga

faol kirib kelmoqda. Bu esa o'qituvchi va o'quvchilarning axborotga bo'lgan ehtiyojini tezkor va samarali qondirish imkonini beradi.

Shu munosabat bilan, ushbu maqolada axborot-kutubxona xizmatlarining pedagogik faoliyatdagi o'rni, ularning samarali ishlash mexanizmlari, mavjud muammolar va taklif etilayotgan yechimlar tizimli ravishda tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Tahlil va solishtirish** – kutubxona faoliyatining turli ta'lim bosqichlarida qo'llanishi o'rganildi;
- **So'rovnoma** – 50 nafar pedagog va 70 nafar talaba o'rtasida axborot xizmatlaridan foydalanish darajasi aniqlashtirildi;
- **Tajriba** – elektron kutubxonaga asoslangan dars jarayonlarining samaradorligi tahlil qilindi.

NATIJALAR

So'rovnoma natijalariga ko'ra:

- Pedagoglarning 78% i o'quv materiallarini tayyorlashda axborot-kutubxona xizmatlaridan doimiy foydalanadi;
- Talabalarning 65% i darsga tayyorlanishda elektron kutubxonalarni afzal ko'rishini bildirdi;
- 72% foydalanuvchi kutubxona xodimlarining maslahat va uslubiy yordamlarini foydali deb topgan.

Bu raqamlar kutubxona xizmatlarining nafaqat axborot beruvchi, balki ilmiy-pedagogik jarayonni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatidagi rolini ko'rsatadi.

MUNOZARA

Zamonaviy pedagogik faoliyatda axborot-kutubxona xizmatlari quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

1. **Ilmiy va metodik qo'llab-quvvatlash** – pedagoglar uchun dars ishlanmalari, o'quv adabiyotlari, ilmiy maqolalar va boshqa metodik materiallar taqdim etiladi;
2. **Axborotga tezkor kirish** – raqamli kutubxonalar orqali global va milliy ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyati mavjud;
3. **Ijodiy izlanishlarni rag'batlantirish** – ilmiy izlanishlar, kurs ishlari va bitiruv malakaviy ishlar uchun manba topishda yordam beradi;

4. **Ta'limning inkluzivligini ta'minlash** – masofaviy o'quvchilar ham elektron shakldagi resurslardan foydalanishlari mumkin.

Shu bilan birga, mavjud muammolar ham mavjud: ayrim ta'lim muassasalarida kutubxonalarning texnik bazasi sust, xodimlarning AKT savodxonligi yetarli emas, o'quvchilar va pedagoglar orasida axborot madaniyati pastligicha qolmoqda. Bu muammolarni hal qilish uchun kutubxonachilarni qayta tayyorlash, universitetlarda kutubxona xizmatlarini pedagogik jarayonga integratsiyalash zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, axborot-kutubxona xizmatlari zamonaviy pedagogik faoliyatda ajralmas vositaga aylanmoqda. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Oliy ta'lim muassasalarida kutubxonalarni zamonaviy elektron resurslar bilan boyitish;
2. Pedagog va talabalar uchun axborot madaniyati bo'yicha treninglar o'tkazish;
3. Kutubxona va o'quv jarayoni integratsiyasini ta'minlash uchun elektron ta'lim platformalari bilan uyg'un ishlash tizimini yo'lga qo'yish.

Shunday qilib, kutubxona – bu pedagogik jarayonning bilim manbai, tadqiqot maydoni va metodik tayanchidir. Undan to'g'ri foydalanish ta'lim sifatining yuksalishiga xizmat qiladi.

Pedagogik faoliyatning samaradorligi bevosita o'qituvchining zamonaviy axborot resurslaridan foydalana olish darajasiga bog'liq. Axborot-kutubxona xizmatlari esa bu borada asosiy tayanch vosita bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda kutubxonalarning faqat an'anaviy kitob saqlovchi muassasa emas, balki raqamli bilimlar, innovatsion yondashuvlar va ilmiy axborotlar manbai sifatida faoliyat yuritayotgani ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Axborot-kutubxona xizmatlari** pedagoglar uchun o'quv-uslubiy materiallar, zamonaviy adabiyotlar va ilmiy ma'lumotlar bilan ta'minlovchi muhim platformadir.
2. Elektron kutubxonalar, ma'lumotlar bazalari va raqamli resurslar ta'lim jarayonini takomillashtirishda katta imkoniyat yaratmoqda.
3. Pedagoglarning axborot madaniyatini oshirish va kutubxona xizmatlaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

4. Kutubxona xodimlari va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ta'lim dasturlariga mos elektron va bosma resurslarni tanlab olishda o'zaro aloqa tizimini rivojlantirish zarur.

Shunday qilib, pedagogik faoliyatda kutubxona xizmatlarini integratsiyalash ta'lim sifatining oshishiga, mustaqil o'qish madaniyatining shakllanishiga va uzluksiz kasbiy rivojlanish jarayonining jadallashishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaev, S.A. (2018). *Zamonaviy ta'lim tizimida axborot-kutubxona xizmatlari*. Toshkent: O'qituvchi.
2. Karimova, M.R. (2020). Pedagogik faoliyatda elektron kutubxonalar ro'li. *Pedagogika va axborot texnologiyalari jurnal*, 4(2), 45–52.
3. Ismoilova, G.S. (2019). Kutubxona va axborot xizmatlarining ta'lim jarayonidagi ahamiyati. *Oliy va o'rta maxsus ta'lim*, 3, 112–118.
4. Mirzaev, O.T. (2021). *Axborot madaniyati va ta'lim*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Sultonova, N. (2017). Kutubxona xizmatlarini takomillashtirish masalalari. *Kutubxona ishlari*, 1(10), 23–28.
6. UNESCO. (2016). *Guidelines on Library Services in Education*. Paris: UNESCO Publishing.
7. Rasulov, J.A. (2019). Pedagogik faoliyatda zamonaviy axborot texnologiyalari. *Ta'lim va tarbiya*, 7(4), 34–39.
8. Tursunova, D.K. (2020). *Elektron resurslar va kutubxona xizmatlari*. Toshkent: Axborot.

Research Science and
Innovation House

Trikotaj matolarini ishlab chiqarishda aralash tolalarning o'rni

Turg'unov Muzaffar Zokirjon o'g'li, Xomidov Voxidjon Obidovich

Farg'ona davlat texnika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada trikotaj materiallarining tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalarini taqqoslash amalga oshirilgan. Har bir material turi o'zining fizikaviy, mexanik va ekologik xususiyatlariga ko'ra, trikotaj sanoatida muhim ahamiyatga ega. Tabiiy tolalar atrof-muhitga zarar yetkazmasdan ishlab chiqarilishi bilan ajralib turadi, ammo ular past chidamlilikka ega bo'lishi mumkin. Sun'iy tolalar yuqori sifatli, ammo ishlab chiqarish jarayonida ekologik xavflarga olib kelishi mumkin. Polikomponent tolalar esa bir nechta materiallarning aralashmasi sifatida, yuqori sifatli va ko'p funktsiyali trikotaj materiallarini yaratishda keng qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: trikotaj materiallari, tabiiy tolalar, sun'iy tolalar, polikomponent tolalar, ekologik xavf, texnologik xususiyatlar

Annotation: This article compares the natural, synthetic, and composite fibers used in knitting materials. Each material type plays an important role in the knitting industry, depending on its physical, mechanical, and ecological properties. Natural fibers stand out for being eco-friendly in production but may have low durability. Synthetic fibers are high-quality, yet their production processes pose ecological risks. Composite fibers, as blends of different materials, offer high-quality and multifunctional knitting materials that are widely used.

Keywords: knitting materials, natural fibers, synthetic fibers, composite fibers, ecological risk, technological characteristics

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ натуральных, искусственных и композиционных волокон, используемых в трикотажных материалах. Каждый тип материала играет важную роль в трикотажной промышленности в зависимости от его физических, механических и экологических свойств. Натуральные волокна отличаются экологической безопасностью при производстве, но могут иметь низкую прочность. Искусственные волокна имеют высокое качество, но их производство может быть связано с экологическими рисками. Композиционные волокна, представляющие собой смесь различных материалов, предлагают

высококачественные и многофункциональные трикотажные материалы, которые широко используются.

Ключевые слова: Трикотажные материалы, натуральные волокна, искусственные волокна, композиционные волокна, экологический риск, технологические характеристики

Kirish

Trikotaj materiallari zamonaviy sanoatning ajralmas qismiga aylangan. Ularning ishlab chiqarilishi va qo'llanilishi turlicha bo'lib, materiallarning tarkibi va xususiyatlari ham har xil bo'ladi. Trikotaj sanoati sohasida tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalar keng tarqalgan. Har bir material turi o'zining fizikaviy, mexanik va ekologik xususiyatlariga ko'ra, turli ehtiyojlarni qondirishda muhim rol o'ynaydi. Tabiiy tolalar asosan organik moddalardan olinib, ekologik jihatdan xavfsiz bo'lishi bilan ajralib turadi. Ular inson tanasi bilan yaxshi moslashadi va tabiiy to'qish materiallari sifatida keng qo'llaniladi. Ammo, ular nisbatan kamroq chidamlilikka ega va uzoq muddat ishlatilganda osonlikcha zarar ko'rishi mumkin. Sun'iy tolalar, o'z navbatida, yuqori mustahkamlik, elastiklik va uzoq muddat xizmat qilish xususiyatlari bilan ajralib turadi. Biroq, ularning ishlab chiqarish jarayoni ekologik xavf tug'dirishi mumkin, chunki ko'plab kimyoviy moddalar ishlatiladi. Polikomponent tolalar esa, bir nechta materiallarning aralashmasi sifatida, yuqori sifatli va ko'p funktsiyali trikotaj materiallarini yaratishda qo'llaniladi. Bu tolalar, turli materiallarning afzalliklarini jamlagan holda, trikotaj sanoatida keng qo'llaniladi va yuqori chidamlilik, elastiklik va issiqlik saqlash kabi xususiyatlarni birlashtiradi. Shu bilan birga, har bir material turi o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega. Ushbu maqolada tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalar o'rtasidagi farqlarni tahlil qilib, ularning trikotaj sanoatidagi o'rni va ahamiyatini ko'rib chiqamiz.

Asosiy qism

1. Tabiiy Tolalar

Tabiiy tolalar o'simlik yoki hayvonlardan olinadigan materiallar bo'lib, eng keng tarqalganlari paxta, yun, ipak va juta kabi tolalardir. Ularning asosiy afzalliklari ekologik tozaligi, nafas olish xususiyatlari va inson organizmi bilan mosligi hisoblanadi. Biroq, tabiiy tolalar nisbatan kamroq chidamlilikka ega va uzoq muddat ishlatilganda osonlikcha zarar ko'rishi mumkin. Paxta tolasining yumshoqligi yuqori, ammo u tez kir yoki chiriyamay qolishi mumkin.

2. Sun'iy Tolalar

Sun'iy tolalar asosan sintetik materiallardan, masalan, polyester, neylon yoki akril kabi moddalar asosida ishlab chiqariladi. Ular yuqori elastiklik, chidamlilik va suvga chidamlilik kabi xususiyatlarga ega bo'lib, o'zining sifatli va uzoq muddat xizmat qilish imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Ammo, sun'iy tolalar ishlab chiqarish jarayonida ko'p kimyoviy moddalar ishlatiladi va bu ularning ekologik xavfini oshiradi. Shuningdek, ularning issiqlikni saqlash xususiyatlari kamroq.

3. Polikomponent Tolalar

Polikomponent tolalar bir nechta materiallarning aralashmasi sifatida ishlab chiqariladi. Bu tolalar bir materialning kamchiliklarini bartaraf etish va boshqa materiallarning afzalliklarini o'zida jamlashga imkon beradi. Masalan, polyester va paxtaning aralashmasi kuchli, lekin yumshoq va elastik materialni taqdim etadi. Polikomponent tolalar trikotaj sanoatida keng qo'llaniladi, chunki ular turli xususiyatlarni birlashtirgan holda yuqori sifatli mahsulotlar yaratishga imkon beradi.

Tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalardan trikotaj matosi to'qilganda fizik, mexanik va kimyoviy xususiyatlar

Xususiyatlar	Tabiiy Tolalar	Sun'iy Tolalar	Polikomponent Tolalar
Fizik xususiyatlar			
Og'irlik	Yengil (paxta, ipak)	O'rtacha (poliamid, polyester)	O'rtacha, ba'zan yengil
Nafas olish xususiyati	Yuqori (paxta, yun)	Past (neylon, polyester)	O'rtacha (aralashmalar qismida)
Issiqlikni saqlash	Yaxshi (yun)	Past (sun'iy)	O'rtacha (birlashgan materiallar bilan)
To'qishning osonligi	Oson (paxta)	Oson (polyester, akril)	Oson (birlashgan xususiyatlar bilan)
Yumshoqlik	Yuqori (yun, paxta)	Past (neylon)	O'rtacha (birlashgan materiallar bilan)

Namlikni yutish	Yuqori (paxta, yun)	Past (neylon, polyester)	O'rtacha (material aralashmalariga bog'liq)
Kimyoviy xususiyatlar			
Kislotalarga chidamlilik	O'rtacha (paxta, yun)	Yuqori (polyester, akril)	Yuqori (aralashmalar qismida)
Suvga chidamlilik	Past (tabiiy tolalar suvni tez yutadi)	Yuqori (sun'iy tolalar suvga chidamli)	Yuqori (aralashmalar uchun optimallashtirilgan)
Kimyoviy barqarorlik	Kam (tabiiy tolalar tezda degradatsiya qiladi)	Yuqori (sun'iy tolalar kimyoviy barqaror)	Yuqori (aralashmalar barqarorlikni oshiradi)
Mikroorganizmlarga qarshilik	Past (tabiiy tolalar tez chiriydi)	Yuqori (sun'iy tolalar chirishga qarshi)	Yuqori (aralashmalar chirishga qarshi)
Mexanik xususiyatlar			
Chidamlilik	Past (tabiiy tolalar nisbatan tez eskiradi)	Yuqori (neylon, polyester)	Yuqori (aralashmalar chidamlilikni oshiradi)
Elastiklik	Past (yun, paxta)	Yuqori (polyester, spandeks)	Yuqori (aralashmalar elastiklikni yaxshilaydi)
Yirtilishga qarshilik	Past (tabiiy tolalar yirtiladi)	Yuqori (neylon, polyester)	Yuqori (aralashmalar yirtilishga qarshi)
Bo'yoqqa chidamlilik	O'rtacha (paxta, yun)	Yuqori (sun'iy tolalar bo'yashda barqaror)	Yuqori (aralashmalar yuqori chidamlilikni ta'minlaydi)

Fizik Xususiyatlar:

Tabiiy tolalar: Tabiiy tolalar odatda yumshoq va nafas olish imkoniyatiga ega bo'lishi bilan ajralib turadi. Masalan, paxta juda yumshoq va namlikni yaxshi yutadi, shuning uchun u terini yaxshi nafaslantiradi. Biroq, tabiiy tolalar og'irroq bo'lishi mumkin va ularning issiqlikni saqlash xususiyati nisbatan pastroqdir.

Sun'iy tolalar: Sun'iy tolalar, odatda, yengil va chidamli bo'lib, namlikni yutish qobiliyati pastroqdir. Polyester va akril kabi materiallar to'qilganda yuqori mustahkamlikka ega, lekin nafas olish qobiliyati past bo'lishi mumkin. Bunday tolalar to'qish jarayonida oson ishlanadi, ammo ular issiqlikni saqlashda tabiiy tolalarga qaraganda kamroq samarali.

Polikomponent tolalar: Polikomponent tolalar, bir nechta materiallarning aralashmasi sifatida, yaxshi elastiklik va chidamlilikka ega. Bular ham oson to'qiladi, ammo materialning aralashishi uning fizika-mexanik xususiyatlarini yaxshilaydi, shu bilan birga, ular nafas olish xususiyatini bir oz pasaytirishi mumkin.

Kimyoviy Xususiyatlar:

Tabiiy tolalar: Tabiiy tolalar kimyoviy barqarorlik nuqtai nazaridan sun'iy tolalarga qaraganda kamroq chidamlidir. Masalan, paxta va yun namlikni tezda yutishi va mikroorganizmlar tomonidan tez degradatsiya qilinishi mumkin. Shuningdek, tabiiy tolalar kislotalarga chidamliligi past bo'lishi mumkin.

Sun'iy tolalar: Sun'iy tolalar, odatda, kimyoviy barqarorligi yuqori va kislotalarga chidamliligi ham kuchliroqdir. Polyester va akril tolalari kimyoviy jarayonlarga nisbatan barqaror bo'lib, uzoq vaqt davomida o'z holatini saqlaydi. Bu, albatta, ularning ishlab chiqarish jarayonida kimyoviy moddalar ishlatilishi bilan bog'liq.

Polikomponent tolalar: Polikomponent tolalar, ko'pincha bir nechta materialning afzalliklarini birlashtirgan holda ishlab chiqariladi, shuning uchun ular kimyoviy barqarorlikka ega va mikroorganizmlar, kislotalar va suvga qarshi chidamlilikda yaxshi natijalar ko'rsatadi.

Mexanik Xususiyatlar:

Tabiiy tolalar: Tabiiy tolalar nisbatan past mexanik xususiyatlarga ega, chunki ular ko'pincha yumshoq va elastiklikni kamroq ta'minlaydi. Paxta va yun tolalari tez eskiradi, shuning uchun ular uzoq muddatli ishlatishga mos kelmaydi. Yirtilishga qarshi chidamliligi ham past bo'lishi mumkin.

Sun'iy tolalar: Sun'iy tolalar yuqori chidamlilikka, elastiklikka va yirtilishga qarshilik ko'rsatish qobiliyatiga ega. Bu ularni ko'p funktsional trikotaj matolarida ishlatish uchun idealdir. Ularning bo'yoqqa chidamliligi ham yuqori.

Polikomponent tolalar: Polikomponent tolalar mexanik jihatdan mustahkam va elastik bo'lib, yirtilishga qarshi juda yaxshi qarshilik ko'rsatadi. Bu xususiyatlar ularning keng qo'llanilishiga imkon beradi, chunki ular yuqori sifatli, uzoq muddat xizmat qiladigan va bardoshli mahsulotlarni yaratishda yordam beradi.

Xulosa

Trikotaj matolarining fizik, mexanik va kimyoviy xususiyatlari tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalar o'rtasida sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Tabiiy tolalar ekologik jihatdan toza bo'lib, ammo mexanik xususiyatlari kamroq bo'ladi. Sun'iy tolalar esa yuqori chidamlilikka ega, lekin ekologik xavflar mavjud. Polikomponent tolalar, bir nechta materiallarning kombinatsiyasi sifatida, yuqori sifat va bardoshlilikni ta'minlaydi va turli funksiyalarni birlashtiradi, bu esa ularni trikotaj sanoatida keng qo'llanilishiga olib keladi. Tabiiy, sun'iy va polikomponent tolalar trikotaj sanoatida muhim o'rin egallaydi. Tabiiy tolalar ekologik jihatdan xavfsiz bo'lsa-da, chidamliligi pastroq, sun'iy tolalar esa yuqori sifatga ega, ammo ekologik xavflarga olib kelishi mumkin. Polikomponent tolalar, bir nechta materiallarning afzalliklarini birlashtirgan holda, ko'p funktsiyali va yuqori sifatli trikotaj materiallari yaratadi. Kelajakda, ushbu materiallarning aralashmasi ekologik jihatdan toza va samarali mahsulotlar ishlab chiqarish uchun muhim rol o'ynaydi.

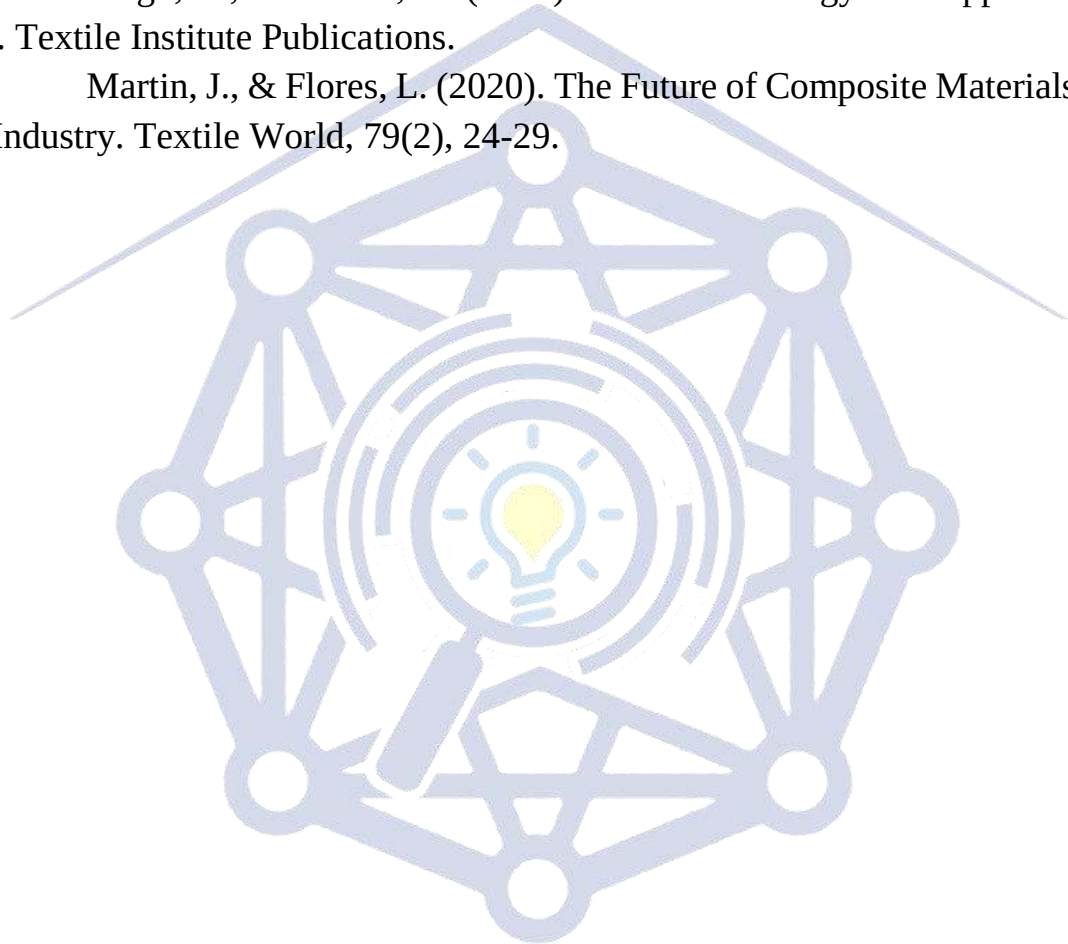
Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gritsanova, O.A., et al. (2022). Trikotaj materiallarining xususiyatlari. Oliy o'quv yurtlari nashr, Tashkent.
2. Lee, J., & Kim, H. (2020). Textile Science: Synthetic and Natural Fibers. Springer.
3. Karapetyan, S.A. (2021). Textile Materials and Their Application in Modern Industry. Moscow State University Press.
4. Zhang, Y., & Liu, J. (2019). Advanced Textile Materials: Properties and Applications. Wiley.
5. Chen, M., & Zhao, Z. (2021). Sustainable Textile Fibers: Innovations and Developments. Elsevier.

6. Walker, D., & Smith, R. (2018). Textile and Fiber Science: A Review of Current Trends. *Textile Research Journal*, 88(10), 1025-1040.
7. Sharma, P., & Gupta, V. (2020). Synthetic Fibers in Textile Industry: Challenges and Solutions. *Journal of Fiber Science and Technology*, 42(5), 388-399.
8. Korkmaz, E. (2022). Eco-Friendly and Sustainable Textile Materials. *Journal of Textile Engineering*, 57(3), 172-184.
9. Singh, R., & Kumar, A. (2019). Fiber Technology and Applications in Textiles. Textile Institute Publications.
10. Martin, J., & Flores, L. (2020). The Future of Composite Materials in the Textile Industry. *Textile World*, 79(2), 24-29.

**Research Science and
Innovation House**

Differentiated Instruction in the Language Classroom: Addressing Diverse Learner Needs

Saparbayeva Ziyoda Rustamboy qizi

Student of Uzbekistan State World Languages University

Abstract

Differentiated instruction has emerged as a foundational practice in inclusive language classrooms, responding to the diverse needs, backgrounds, and proficiency levels of students. This article explores how differentiation can be implemented in second and foreign language teaching to support equitable learning outcomes. Drawing on theoretical models such as Tomlinson's framework and Universal Design for Learning (UDL), as well as empirical findings from recent studies, the paper outlines strategies for differentiating content, process, and product. The article also considers both the benefits and challenges of differentiated instruction, particularly in multilingual and mixed-ability settings. The findings affirm that when thoughtfully applied, differentiated instruction enhances learner motivation, engagement, and achievement in language education.

Keywords

Differentiated instruction, language teaching, learner diversity, inclusive education, Universal Design for Learning, mixed-ability classrooms, student-centered learning

Introduction

Language classrooms today are increasingly diverse. Teachers often work with students who vary not only in linguistic proficiency but also in cultural background, learning style, motivation, and cognitive profile. In such environments, a one-size-fits-all teaching model falls short. Differentiated instruction (DI) offers a pedagogical response that acknowledges and addresses learner diversity. Originally grounded in the work of Carol Ann Tomlinson (1999), DI promotes the adjustment of instructional strategies to accommodate individual differences in readiness, interests, and learning profiles.

This article investigates how differentiated instruction is being utilized in second and foreign language education. It considers the theoretical foundations of DI, practical techniques for implementing it in classroom settings, and the empirical evidence

supporting its efficacy. Ultimately, it aims to equip language educators with concrete tools for designing more inclusive, responsive, and equitable instruction.

Theoretical Foundations and Core Principles

DI is grounded in the belief that all learners can succeed when instruction is tailored to their individual needs. Tomlinson's model identifies three instructional areas that can be differentiated: content (what students learn), process (how they learn), and product (how they demonstrate understanding).

This model aligns with:

- I. Universal Design for Learning (UDL), which encourages multiple means of representation, engagement, and expression (CAST, 2018).
- II. Vygotsky's Zone of Proximal Development (ZPD), which emphasizes providing scaffolding to support learners just beyond their current ability (Vygotsky, 1978).
- III. Gardner's Multiple Intelligences Theory, which recognizes diverse cognitive strengths and encourages teaching through varied modalities (Gardner, 1983).

Together, these frameworks support differentiated instruction as a learner-centered, flexible approach that addresses diversity without compromising academic rigor.

Strategies for Differentiation in Language Teaching

Differentiation in the language classroom can be achieved through a variety of strategies:

Differentiating Content

- Use leveled texts or graded readers for mixed proficiency groups.
- Offer choices of topics for writing or speaking tasks.
- Group students by proficiency for grammar tasks, using scaffolded input.

Differentiating Process

- Provide multiple options for learning input: videos, audio recordings, written texts, or visual aids.
- Incorporate flexible grouping: pairs, small groups, or individual work.
- Allow learners to work at their own pace using self-access online modules.

Differentiating Product

- Let students choose their output: presentations, dialogues, essays, digital posters, or podcasts.

- Provide rubrics with clear expectations, allowing different levels of complexity.
- Offer optional extensions or challenges for advanced learners.

Differentiating by Interest or Learning Profile

- Use surveys or learning profiles to understand student preferences.
- Connect language tasks to students' personal goals (e.g., travel, work, social media).
- Offer culturally responsive materials that reflect learners' backgrounds.
- These strategies foster engagement and allow learners to work within their strengths while gently stretching their skills.

Benefits and Challenges of Differentiated Instruction

Benefits:

- Increased engagement and motivation due to student voice and choice (Heacox, 2012).
- Improved learner outcomes, especially in mixed-ability classes (Suprayogi, Valcke & Godwin, 2017).
- Enhanced inclusivity, allowing all students to participate meaningfully, including ELLs and students with learning differences (Tobin & Tippet, 2014).
- Development of learner autonomy, a key goal in second language acquisition (Little, 2004).

Challenges:

- Planning time and workload for teachers, especially when classes are large or resources limited.
- Assessment complexity, particularly when students produce different types of outputs.
- Teacher preparation, as not all language educators have training in inclusive pedagogy or curriculum adaptation (Gheysens et al., 2020).
- Resistance to change, both from institutions that favor standardization and from learners who are used to uniform tasks.
- Effective differentiation requires institutional support, professional development, and ongoing reflection on learner needs and outcomes.

Research-Based Evidence

Numerous studies support the effectiveness of DI in language education:

Suprayogi et al. (2017) found that differentiated instruction significantly improved academic engagement in Australian high schools, especially when implemented by trained teachers.

Smit and Humpert (2012) documented increased participation and task completion rates in German ESL classrooms using DI.

Smit and Evers (2020) emphasized the value of differentiated tasks in promoting collaborative learning and target language use among mixed-ability students.

In a study of Indonesian EFL students, Suryanto (2021) observed that DI enhanced both writing fluency and self-confidence when learners were allowed to select task formats and collaborate with peers.

These studies demonstrate that differentiated instruction, when properly supported, can lead to more equitable and effective language learning experiences.

Conclusion

In increasingly diverse language classrooms, differentiated instruction offers a practical and principled approach to meeting students' varied needs. It aligns with major educational theories, supports inclusive practice, and empowers learners to take ownership of their progress.

While DI requires thoughtful planning and institutional backing, its benefits in terms of engagement, equity, and achievement make it a valuable tool for today's language educators. As the demands on language classrooms grow, embracing differentiation will be essential to creating responsive, learner-centered instruction.

References:

1. CAST. (2018). Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. <http://udlguidelines.cast.org>
2. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Books.
3. Gheysens, E., Consuegra, E., Engels, N., & Struyven, K. (2020). Differentiated instruction in secondary education: A systematic review of research evidence. *Educational Review*, 72(5), 605–630.
4. Heacox, D. (2012). *Differentiating Instruction in the Regular Classroom*. Free Spirit Publishing.
5. Little, D. (2004). Learner autonomy, teacher autonomy and the European Language Portfolio. *Language Learning Journal*, 30(1), 63–68.

6. Smit, R., & Evers, A. T. (2020). Practices and beliefs regarding differentiated instruction: A literature review. *Educational Research Review*, 29, 100–302.
7. Smit, R., & Humpert, W. (2012). Differentiated instruction in small schools. *Teaching and Teacher Education*, 28(8), 1152–1162.
8. Suprayogi, M. N., Valcke, M., & Godwin, R. (2017). Teachers and their implementation of differentiated instruction in the classroom. *Teaching and Teacher Education*, 67, 291–301.
9. Suryanto, A. (2021). Implementing differentiated instruction in EFL classrooms: Lessons from Indonesia. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(1), 519–531.
10. Tobin, R., & Tippet, C. (2014). Possibilities and potential barriers: Learning to plan for differentiated instruction in elementary science. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 12(2), 423–443.
11. Tomlinson, C. A. (1999). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. ASCD.
12. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

**Research Science and
Innovation House**

Developing Speaking Skills through Interactive Storytelling in Language Teaching

Ziyoda Saparbayeva Rustamboy qizi

Student of Uzbekistan State World Languages University

Abstract

Storytelling is one of humanity's oldest forms of communication and has increasingly been recognized as a pedagogical tool in second and foreign language classrooms. When applied interactively—engaging students in the co-construction, improvisation, or digital presentation of stories—storytelling can be a powerful means to develop learners' speaking proficiency. This article explores the theoretical foundations of interactive storytelling in language teaching and examines its specific impact on fluency, accuracy, pronunciation, and learner confidence. Drawing on sociocultural theory, narrative theory, and the Output Hypothesis, the article presents classroom models of interactive storytelling, including collaborative story creation, digital storytelling, and role-based improvisation. Empirical studies from various contexts are reviewed to highlight measurable improvements in oral skills. Challenges related to assessment, learner resistance, and cultural adaptation are also discussed. Overall, the article supports storytelling as a flexible, engaging, and research-supported strategy to build oral competence in language learners.

Keywords

Storytelling, speaking skills, language fluency, language pedagogy, narrative learning, output hypothesis, interactive learning, second language acquisition, learner engagement.

Introduction

Speaking is often regarded as the most challenging skill for second language learners, not only because it requires real-time processing and output, but also because it exposes learners to potential embarrassment and self-correction. To help learners become more confident and effective communicators, instructors are encouraged to create speaking tasks that are meaningful, contextualized, and motivating.

Interactive storytelling—the collaborative creation, adaptation, or narration of stories in the classroom—has gained increasing interest among language educators for its ability to stimulate speaking in authentic, low-pressure ways. Unlike scripted dialogues or mechanical drills, storytelling allows for personalization, imagination, and

genuine communication, making it an ideal vehicle for developing spoken fluency, accuracy, and pronunciation.

This article investigates how storytelling can be used strategically to build speaking proficiency in the second language (L2) classroom. It examines the theoretical frameworks that support storytelling as a pedagogical tool, discusses its linguistic and affective benefits, presents practical storytelling models, and reviews empirical evidence of its impact.

Theoretical Framework

1. Sociocultural Theory (Vygotsky, 1978)

Interactive storytelling aligns with Vygotsky's concept of the Zone of Proximal Development (ZPD), where learners advance through social interaction and scaffolded dialogue. Storytelling is inherently collaborative and provides rich opportunities for negotiation of meaning, peer interaction, and guided language production.

2. Narrative Theory in SLA

Narrative tasks help learners structure their thoughts, apply discourse markers, and engage in extended speech. Storytelling promotes cohesion, sequencing, and cause-effect reasoning, which are foundational for spoken discourse.

3. Swain's Output Hypothesis (1985)

Swain argues that speaking pushes learners to process language more deeply and become aware of grammatical and lexical gaps. Storytelling forces learners to transform mental representations into spoken language, thereby supporting interlanguage development.

Benefits of Interactive Storytelling for Speaking Development

• Fluency

Storytelling encourages learners to speak at length without interruption. As learners engage in extended talk, they become more fluent and able to retrieve language automatically.

López & Campillo (2013) found that Spanish EFL students improved significantly in speech rate and pause reduction after a semester of regular storytelling practice.

• Accuracy and Complexity

Telling a coherent story requires grammatical control, including correct use of tenses, connectors, and clause structures. Repetitive retelling also enhances accuracy.

Mokhtar et al. (2011) showed that students exposed to guided storytelling demonstrated better control of verb tenses and clause complexity in oral tasks.

•Pronunciation and Prosody

Storytelling—especially when read aloud, recorded, or performed—helps learners develop intonation, rhythm, and stress patterns naturally.

Derwing & Munro (2005) emphasize that oral narrative tasks promote better prosodic alignment with target language norms than isolated pronunciation drills.

•Confidence and Motivation

When students tell stories about familiar or imaginative topics, they are more likely to take risks, speak spontaneously, and stay engaged. Storytelling can be fun and cathartic, especially when learners share personal anecdotes or fictional tales.

Classroom Strategies and Storytelling Models

1. Collaborative Storytelling

- Students co-create a story in groups, each contributing a sentence or part of the plot.

- Can be structured (with story cards or prompts) or open-ended.

- Promotes spontaneous speech and peer interaction.

2. Digital Storytelling

- Learners use tools like Adobe Spark, Canva, or VoiceThread to narrate stories using visuals and voice recordings.

- Encourages script writing, oral rehearsal, and pronunciation monitoring.

- Appeals to digital natives and supports multimodal learning.

•3. Role-Plays and Improvisation

- Students are assigned characters or scenarios and must act out dialogues or situations.

- Focus is on real-time language use, creativity, and interaction.

- Useful for practicing functional language and idiomatic expressions.

4. Guided Retelling

- Teachers first present a story through audio, video, or reading.

- Students then retell it using keywords or visuals.

- Scaffolds accuracy and supports memory retention.

5. Personal Narratives

- Learners share real-life experiences (e.g., “My first day of school,” “A time I got lost”).

- Builds emotional connection and ownership of language.

Research-Based Evidence

Several studies validate storytelling's effectiveness for improving oral skills:

1. Hsu (2010) found that Taiwanese EFL learners who participated in weekly storytelling sessions showed measurable gains in fluency and oral vocabulary diversity.
2. Nguyen (2019) reported that digital storytelling improved pronunciation accuracy and increased learner willingness to communicate among Vietnamese university students.
3. Kirsch (2012) observed that multilingual primary learners in the UK developed greater grammatical control and discourse cohesion through bilingual storytelling.
4. In an experimental study, Al-Qadi (2020) demonstrated that students who used story-based speaking tasks outperformed peers in both spontaneous and rehearsed speech on speaking assessments.

Challenges and Pedagogical Considerations

While storytelling is engaging and effective, it presents certain challenges:

Assessment

- a. Oral storytelling is difficult to assess with standard rubrics.
- b. Teachers must focus on formative assessment, using checklists, peer feedback, and recordings to track progress.

Student Resistance or Anxiety

- a. Some learners may feel self-conscious or reluctant to perform.
- b. Gradual exposure, safe classroom culture, and peer modeling can help reduce anxiety.

Cultural Sensitivity

- a. Story themes must be inclusive and sensitive to learners' backgrounds.
- b. Avoid stereotypes or culturally inappropriate content.

Time and Preparation

- a. Storytelling requires more class time than controlled practice.
- b. Teachers must balance open-ended tasks with focused language goals.

Conclusion

Interactive storytelling is more than a creative exercise—it is a pedagogically sound, research-supported approach to developing speaking skills. It nurtures fluency, accuracy, and pronunciation while also building confidence and motivation.

With thoughtful implementation, it can be adapted to all age groups, proficiency levels, and learning contexts. Incorporating storytelling regularly into language curricula encourages learners not just to speak—but to communicate meaningfully,

reflectively, and confidently. As learners co-create and share their voices, language becomes not just a subject, but a medium for expression, identity, and human connection.

References:

1. Al-Qadi, M. M. (2020). The effect of storytelling on speaking skills of Saudi EFL learners. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 3(3), 33–41.
2. Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2005). Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *TESOL Quarterly*, 39(3), 379–397.
3. Hsu, S. Y. (2010). Developing EFL learners' speaking ability through storytelling. *Asian EFL Journal*, 12(4), 181–202.
4. Kirsch, C. (2012). Ideologies, struggles and contradictions: An account of mothers raising their children bilingually in Luxembourg. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(1), 95–112.
5. López, M. A., & Campillo, R. M. (2013). Oral fluency development through storytelling. *Language Learning in Higher Education*, 3(2), 273–293.
6. Mokhtar, N. H., Halim, M. F. A., & Kamarulzaman, R. (2011). The effectiveness of storytelling in enhancing communicative skills. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 18, 163–169.
7. Nguyen, T. Q. T. (2019). Digital storytelling in EFL speaking classes: Voices from students. *CALL-EJ*, 20(1), 20–39.
8. Swain, M. (1985). Communicative competence: Some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development. In S. Gass & C. Madden (Eds.), *Input in Second Language Acquisition*. Newbury House.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

**Research Science and
Innovation House**

Xizmat ko'rsatish sohasi: O'zbekistondagi holati, rivojlanish omillari va to'siqlar

Ilmiy rahbar PhD Dotsent:

Xusanova Gulchexra Sayfullayeva

Xalqaro Nordic Universiteti

gulchexra2000@mail.ru

Telefon:94-421-07-77

Normatov Asliddin Shavkatovich.

Xalqaro Nordic universiteti

karimov16186@gmail.com

telefon: 97-072-31-41

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish sur'atlari, uning iqtisodiyotdagi o'rnini, asosiy rivojlanish omillari hamda sohani to'siqlab kelayotgan muammolar tahlil qilingan. Soha tarmoqlari bo'yicha statistik ko'rsatkichlar asosida tahlil o'tkazilib, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: xizmat ko'rsatish sohasi, iqtisodiy rivojlanish, raqobat, tadbirkorlik, infratuzilma, O'zbekiston.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichida xizmat ko'rsatish sohasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu soha nafaqat yalpi ichki mahsulot (YaIM)da o'z ulushi bilan, balki bandlik darajasini oshirish, ichki bozorni rivojlantirish va aholi farovonligini ta'minlashdagi roli bilan ham ajralib turadi. Ushbu maqola xizmatlar sohasining joriy holati, uni rivojlantiruvchi omillar hamda mavjud to'siqlarni o'rganishga qaratilgan. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotni shakllantirish jarayonida xizmat ko'rsatish sohasi har qanday mamlakat taraqqiyotining muhim tarmoqlaridan biri sifatida qaraladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarning iqtisodiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan aynan xizmatlar sektorining ulushi yuqoriligi bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, AQSh, Yaponiya, Germaniya kabi davlatlarda xizmatlar sohasining yalpi ichki mahsulotdagi (YaIM) ulushi 60–70 foizdan ortiqni tashkil etadi. Bu esa mazkur

sohaning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda xizmatlar sohasini rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 2017-yildan boshlab Prezident tashabbusi bilan olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar, xususan, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, byurokratik to'siqlarni kamaytirish, xizmat ko'rsatish infratuzilmasini modernizatsiya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar soha rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda xizmatlar sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy qismi sifatida nafaqat yirik shaharlar, balki viloyat va qishloq joylarda ham bandlik darajasini oshirish, oilaviy tadbirkorlikni rag'batlantirish, aholining daromadlarini ko'paytirish va ularning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Xizmatlar sektori tarkibiga kiruvchi savdo, transport, turizm, aloqa, moliya, sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqa yo'nalishlar asta-sekin diversifikatsiyalashmoqda.

Shu bilan birga, xizmatlar sohasi hali to'liq rivojlangan, deya bo'lmaydi. Mavjud infratuzilmaning yetarli emasligi, malakali kadrlar tanqisligi, normativ-huquqiy baza bilan bog'liq muammolar, ayrim hududlarda xizmatlar sifati va sonining past darajada ekani sohaning salohiyatidan to'laqonli foydalanish imkoniyatlarini cheklamoqda.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasining bugungi holati chuqur tahlil qilinadi, uni rivojlantiruvchi omillar yoritiladi hamda tizimli to'siqlar va ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi. Maqolaning dolzarbligi shundaki, xizmatlar sektorini kuchaytirish orqali mamlakat iqtisodiy o'sishini ta'minlash, aholi bandligini oshirish va ichki bozorni mustahkamlash mumkin bo'ladi. Xizmat ko'rsatish sohasi har qanday iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, bandlik darajasini oshirish va aholining farovonligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, rivojlangan mamlakatlarda xizmatlar sohasi yalpi ichki mahsulot tarkibida katta ulushni egallaydi va iqtisodiyotning drayveri sifatida namoyon bo'ladi. O'zbekistonda ham ushbu sohani rivojlantirishga oxirgi yillarda katta e'tibor qaratilmoqda. Islohotlar, texnologik yuksalishlar va tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash choralarining kuchaytirilishi xizmat ko'rsatish sohasining jadal rivojlanishiga turtki bo'lmoqda. Xizmatlar sohasi O'zbekiston iqtisodiyotida turli yo'nalishlarni o'z ichiga oladi, jumladan savdo va umumiy ovqatlanish, transport va logistika, turizm, axborot-kommunikatsiya, moliya va bank ishi, ta'lim va sog'liqni saqlash, maishiy xizmatlar kabi tarmoqlar bu sohaga kiradi. Bu tarmoqlar aholining kundalik ehtiyojlarini

qondirishda bevosita ishtirok etadi va iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish sur'atlari yuqori bo'lib, statistika ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda xizmatlar sohasi yalpi ichki mahsulotning qariyb 38 foizini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich yil sayin ortib bormoqda, bu esa xizmatlar sektorining barqaror rivojlanayotganini ko'rsatadi. Xizmatlar sohasi ayniqsa yirik shaharlarda, sanoat markazlarida, shuningdek, turizm salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda tez sur'atlarda kengaymoqda. Ayni vaqtda bu soha qishloq joylarda ham asta-sekin rivojlanmoqda, bu esa aholini ish bilan ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Soha rivojiga turtki berayotgan omillar orasida normativ-huquqiy islohotlarning chuqurlashuvi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar, soliq va kredit imtiyozlari, elektron xizmatlarning keng joriy qilinishi alohida e'tiborga loyiq. Elektron hukumat tizimi, raqamlashtirish jarayonlari, mobil ilovalar orqali ko'rsatilayotgan xizmatlar, onlayn to'lov tizimlarining takomillashuvi xizmatlar sohasini zamonaviy talablarga moslashtirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi, IT xizmatlarining ommalashuvi yangi xizmat yo'nalishlarining paydo bo'lishiga olib keldi. Shu bilan birga, xizmatlar sohasining rivojlanishida ta'lim va kasbiy tayyorgarlik tizimining holati, kadrlar salohiyati ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq xizmatlar sohasi rivojida hal etilmagan masalalar va mavjud to'siqlar ham mavjud. Jumladan, qator hududlarda xizmatlar tarmog'i yetarlicha rivojlanmagan, bu esa hududiy nomutanosiblikka olib kelmoqda. Qishloq joylarda xizmatlar sifati past, tanlovi tor, infratuzilma zaif bo'lishi soha salohiyatining to'liq ochilmasligiga sabab bo'lmoqda. Bundan tashqari, kadrlar tanqisligi, malaka darajasining pastligi, xizmat ko'rsatish madaniyatining yetarli darajada emasligi iste'molchilar ehtiyojini to'liq qondirishga to'sqinlik qilmoqda. Raqobat muhitining ba'zi tarmoqlarda sustligi, bozorning haddan tashqari monopollashganligi, ruxsatnoma va litsenziyalashdagi byurokratik to'siqlar ham xizmatlar sektorining rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Soha rivojida bank va moliyaviy xizmatlarning roli ham alohida ahamiyatga ega. Aholi va tadbirkorlik subyektlarining kredit mablag'lariga erkin kira olmasligi ko'plab loyihalarining boshlanmasligiga sabab bo'lmoqda. Shu bois, xizmatlar sohasi uchun mo'ljallangan mikromoliyalashtirish, startaplarni qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish zarur. Shu bilan birga, xizmatlar sohasidagi tadbirkorlar uchun yagona axborot maydonini yaratish, xizmat ko'rsatish standartlarini ishlab chiqish va joriy etish, baholash va monitoring tizimini kuchaytirish orqali sohaning sifatini oshirish mumkin. Davlat tomonidan xizmatlar sohasiga oid strategik dasturlar qabul qilinmoqda, lekin ularni

amalgama oshirishda joylardagi mutasaddilar faoliyatini uyg'unlashtirish va ularning javobgarligini kuchaytirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xizmatlar sohasi bandlik masalasini hal etishda ham katta salohiyatga ega. Bu sohada ayniqsa yoshlar, ayollar va ijtimoiy zaif qatlamlar uchun ko'plab ish o'rinlari yaratish imkoniyati mavjud. Shu sababli, bu guruhlar uchun xizmat ko'rsatish yo'nalishlarida kasb-hunarga o'rgatish, amaliy ko'nikmalar berish orqali ularni iqtisodiy faollikka jalb etish lozim. Turizm xizmatlari sohasi O'zbekiston uchun ustuvor yo'nalishlardan biri sanaladi. So'nggi yillarda turizmni rivojlantirish borasida ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda, ammo ichki turizm infratuzilmasi, xizmatlar sifati va madaniyatini oshirish borasida hali ko'p ishlarni amalga oshirish kerak. Tibbiy xizmatlar, ta'lim xizmatlari, onlayn maslahatlar va elektron savdo xizmatlari so'nggi yillarda eng tez o'sayotgan yo'nalishlar bo'lib, ularni raqamli platformalar orqali kengaytirish, ishonchli elektron to'lov tizimlarini joriy etish ham dolzarb hisoblanadi. Xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali O'zbekiston o'z iqtisodiy tuzilmasini diversifikatsiyalash, eksport salohiyatini oshirish va zamonaviy xizmatlar infratuzilmasini yaratish imkoniyatiga ega bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, xizmatlar sohasi O'zbekiston iqtisodiyotida nafaqat joriy holati, balki istiqbollari bilan ham alohida e'tibor talab qiladigan soha hisoblanadi. Uning samarali rivojlanishi uchun davlat siyosatining izchilligi, xususiy sektor bilan samarali hamkorlik, ijtimoiy-iqtisodiy infratuzilmaning mustahkamlanishi, zamonaviy texnologiyalarning faol joriy qilinishi hamda aholining xizmat ko'rsatish madaniyatini oshirish ustuvor vazifalar qatoriga kiradi.

Xulosa

Xizmat ko'rsatish sohasi O'zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy jihatdan eng dinamik va istiqbolli yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakatning iqtisodiy o'sishi, bandlik darajasining oshishi, ijtimoiy farovonlikning ta'minlanishi hamda aholining turmush darajasini yaxshilashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, so'nggi yillarda davlat tomonidan ushbu sohaga alohida e'tibor qaratilishi, infratuzilmaviy loyihalar, raqamlashtirish jarayonlari va kichik biznesni qo'llab-quvvatlash siyosati xizmatlar sohasining jadallik bilan rivojlanishiga turtki bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, mavjud muammolar – hududiy nomutanosiblik, xizmat sifati va ko'lami bo'yicha yetarli raqobatning yo'qligi, malakali kadrlar tanqisligi, axborot texnologiyalarining to'liq joriy etilmagani kabi omillar sohaning to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishda jiddiy to'siq bo'lmoqda. Ayniqsa, qishloq hududlarida xizmatlar

sohasi infratuzilmasining sustligi, moliyaviy resurslarga yetarli kirish imkoni bo'lmaganligi, ruxsat olish va litsenziyalashdagi byurokratik tartiblar tadbirkorlik subyektlarining faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Kelgusida xizmat ko'rsatish sohasini kompleks rivojlantirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim: zamonaviy xizmat turlarini kengaytirish, raqamli texnologiyalarni faol joriy etish, hududlar o'rtasida muvozanatli rivojlanishni ta'minlash, xizmat ko'rsatish standartlarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, yoshlar va ayollarni bu sohaga jalb etish orqali bandlik darajasini oshirish, hamda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish yo'li bilan yangi xizmatlar segmentlarini yaratish.

Xizmatlar sohasining barqaror o'sishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikka, milliy farovonlik darajasining oshishiga ham xizmat qiladi. Shu bois bu sohaga strategik yo'nalish sifatida qarash, aniq maqsadlarga asoslangan dasturlar orqali uni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. "O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishiga doir statistik ma'lumotlar". – www.stat.uz, 2024.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – T.: Ma'naviyat, 2008.
4. Normatov A.N., Abdurahmonov Q.X. "Iqtisodiyot nazariyasi". – T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2021.
5. Mamatqulov R., Madrahimov B. "Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti". – T.: "Fan va texnologiya", 2020.
6. Xodjaev N.H., To'laganov N.N. "Tadbirkorlik asoslari va xizmatlar sohasi rivoji". – T.: Iqtisodiyot, 2019.
7. Qosimova S. "Xizmat ko'rsatish sohasida raqamli iqtisodiyotning o'rni va roli". // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy jurnali, №2, 2023.
8. Ergashev A., Jo'rayev N. "O'zbekistonda xizmatlar sektorining rivojlanishida xususiy tadbirkorlikning o'rni". // "Moliyaviy tahlil" ilmiy jurnali, №4, 2022.

NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA AMALIY PSIXOLOGIYANING METODIK YONDASHUVLARI

Abdakimova Mamlakat Abdusamad qizi

Chirchiq davlat Pedagogika Universiteti

Pedagogika fakulteti Amaliy Psixologiya yo'nalishi 2 bosqich talabasi

mamlakatabdakimova613@gmail.com

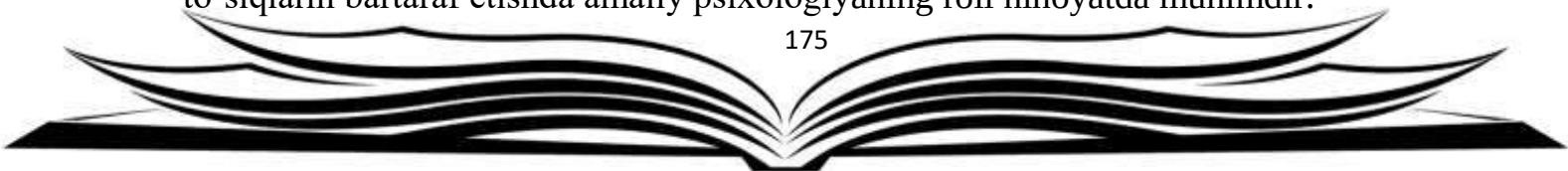
Annotatsiya: Ushbu maqolada nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda amaliy psixologiyaning metodik yondashuvlari yoritilgan. Jumladan, bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari, ularga individual yondashuv, ijtimoiy-muhit omillarining roli, emotsional qo'llab-quvvatlash metodlari hamda oilaviy hamkorlik asoslari tahlil qilingan. Amaliy psixologik yordam usullari bolaning ijtimoiylashuvi va shaxsiy rivojlanishiga qanday ta'sir qilishi dalillarga asoslangan holda yoritilgan.

Kalit so'zlar: amaliy psixologiya, nogiron bola, metodik yondashuv, psixologik yordam, individual yondashuv, ijtimoiy moslashuv, maxsus pedagogika.

Har bir bola — alohida dunyo, va nogironligi bo'lgan bolalar bu dunyoning chuqurroq anglashni, sabr-toqat, e'tibor va kasbiy yondashuvni talab etuvchi a'zolaridir. Insonparvarlik va ijtimoiy tenglik tamoyillariga asoslangan holda, psixologik yordam nogironligi bo'lgan bolalarning shaxs sifatida rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ular o'z tengdoshlaridek mustaqil fikrlay oladigan, his qiladigan va o'rganadigan shaxslardir. Shu bois, ularni ijtimoiylashtirish, bilim berish va psixologik qo'llab-quvvatlashda metodik yondashuvlar dolzarb masala sifatida ko'rilmogda.

Amaliy psixologiya, ayniqsa maxsus pedagogika bilan integratsiyada, nogiron bolalar bilan ishlashda individual rivojlanish, emotsional barqarorlik va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Bu borada foydalaniladigan metodik yondashuvlar bolaning ruhiy va jismoniy holatiga, nogironlik turiga, oilaviy muhitga va yoshiga qarab moslashtiriladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv tamoyillarining joriy etilishi natijasida nogironligi bo'lgan bolalarning umumta'lim muassasalarida ta'lim olishi uchun zarur sharoitlar yaratilmogda. Biroq, bunday bolalarning rivojlanish yo'lida duch keladigan psixologik, emotsional va ijtimoiy to'siqlarni bartaraf etishda amaliy psixologiyaning roli nihoyatda muhimdir.

Psixologik xizmatning asosiy vazifasi — bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, ijtimoiy muhitga moslashuvi, o'z salohiyatini to'liq namoyon etishida yordam berishdir. Bu esa metodik jihatdan puxta o'ylangan, shaxsga yo'naltirilgan va bolalarning ehtiyojlariga moslashtirilgan yondashuvlarni talab etadi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, amaliy psixologik yondashuvlar — inklyuziv ta'lim muhitining psixologik poydevori hisoblanadi.

Mazkur maqolada nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda qo'llaniladigan amaliy psixologik uslublar, ularning afzalliklari, samaradorligi va muhim metodologik yondashuvlar tizimli ravishda ko'rib chiqiladi.

Metodik yondashuvlarning asosiy yo'nalishlari

1. Individuallashtirilgan yondashuv

Har bir bolaning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olib, alohida rivojlantiruvchi reja tuzish. Bunda bolaning mustaqil harakatlari, nutq, fikrlash, idrok va emotsional rivojlanish darajasi tahlil qilinadi.

2. Ijoiy psixologik muhit yaratish

Bolaning o'zini xavfsiz his qilishi, qabul qilinayotganini anglash hissi juda muhim. Terapevtik o'yinlar, mehribon muomala, rag'batlantiruvchi so'zlar orqali bu muhit shakllantiriladi.

3. Oila bilan hamkorlik

Psixologik ishlov faqat maktab yoki markaz bilan cheklanmasligi kerak. Ota-onalarni ruhiy tayyorlash, ularga bolaning ehtiyojlari bo'yicha maslahatlar berish ham metodik ishning ajralmas qismidir.

4. Sensor-motorli metodlar

Ayniqsa, jismoniy nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda harakatlar, sezgi stimullari, vizual va audiomateriallardan foydalanishga asoslangan usullar qo'llaniladi.

5. Kognitiv va emotsional rivojlantirish texnikalari

Hikoya tuzish, rolli o'yinlar, rasmlar chizish orqali bolaning emotsional dunyosi, o'z-o'zini anglash va atrof muhit bilan muloqoti mustahkamlanadi.

6. Art-terapiya, musiqaterapiya, hayvonlar bilan terapiya (pet-terapiya)

Ushbu muqobil yondashuvlar orqali bolaning psixologik holati yengillashtiriladi, stress kamayadi, o'zini ifoda etish imkoniyatlari oshadi.

Nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda qo'llaniladigan amaliy psixologik metodik yondashuvlar

№	Metodik yondashuv nomi	Qo'llanilish sohasi	Asosiy maqsadi	Natijaviylik
1	Individuallashtirilgan yondashuv	Har bir bolaning rivojlanish darajasi asosida	Shaxsiy salohiyatni ochish, rivojlanish yo'nalishini aniqlash	Yuksak – individuallashtirilgan reja asosida
2	Oila bilan hamkorlik	Ota-ona va o'qituvchi bilan ishlash	Uy-maktab o'rtasida uzviy aloqa o'rnatish	O'rtacha-yuksak, psixologik barqarorlikni oshiradi
3	Art-terapiya (san'at orqali davolash)	Emotsional va kommunikativ muammolar	Hissiy bo'shashuv, o'zini ifoda etish	Yuksak – stressni kamaytiradi
4	Sensor-motorli stimulyatsiya	Jismoniy va aqliy rivojlanishdagi kechikishlarda	Harakat, sezgi va koordinatsiyani faollashtirish	O'rtacha – tizimli mashg'ulotlarda samarali
5	Rolli va syujetli o'yinlar	Ijtimoiylashuv va muloqot qobiliyati	Atrof bilan muloqot, ijtimoiy rollarni o'rganish	Yuksak – ijtimoiy ko'nikmalar shakllanadi
6	Musiqaterapiya	Emotsional muvozanat va xotirjamlik	Ruhiy barqarorlik, hissiy uyg'unlik	Yaxshi – ijobiy emotsiyalarni oshiradi
7	Vizual-podskazkalar (rasm, belgilar)	Nutq buzilishlari, eslab qolish muammolari	Axborotni oson anglash va eslab qolishga yordam	O'rtacha – eslab qolish va nutqni faollashtiradi

Nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda amaliy psixologning roli nafaqat ularga yordam berish, balki jamiyatdagi murossasizlik, loqaydlik va befarqlikni bartaraf

etishga qaratilgan faoliyatdir. Bu yo‘nalishda metodik yondashuvlar doimiy yangilanishi, bolaning shaxsiy rivojlanish traektoriyasiga moslashtirilishi zarur. Amaliy psixologning samarali faoliyati — bolaning jamiyatga moslashuvi, o‘zini anglash va rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, nogironligi bo‘lgan bolalar bilan samarali ishlash uchun yondashuvlar tizimli, metodik va shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Faqatgina umumiy metodlar bilan emas, balki har bir bolaning ehtiyojiga mos psixologik texnika va yondashuvlardan foydalanish zarur.

Amaliy psixologiyaning roli bu yerda faqat maslahat berish emas, balki:

- bolaning ichki dunyosini anglash,
- uni jamiyatga integratsiyalash,
- emotsional va psixologik salomatligini ta‘minlash,
- pedagog va ota-onalarga zarur ko‘nikmalarni yetkazishda ko‘zga tashlanadi.

Shuningdek, bu jarayonlarda **psixologik reabilitatsiya, motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash, psixopedagogik kuzatuv** kabi yondashuvlar uyg‘unlashgan holda olib borilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. *Defektologiya asoslari*. – Moskva, 2003.
2. Абрамова Г.С. *Практическая психология*. – Москва: Академический проект, 2018.
3. Карвасарский Б.Д. *Клиническая психология*. – СПб: Питер, 2020.
4. Худойберdiyeva M. *Psixologik xizmat va reabilitatsiya metodlari*. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
5. Olga L. *Special Psychology for Children with Disabilities*. – London: Springer, 2019.
6. Qodirova N. *Maxsus ehtiyojli bolalar psixologiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

Research Science and
Innovation House

CHO'LPON DRAMALARIDA IJTIMOIIY-TARBIYAVIY MASALALAR

Arapjonova Zebo Otabek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek dramaturgiyasi tarixida muhim o'rin egallagan Cho'lponning dramatik asarlarida ko'tarilgan ijtimoiy-tarbiyaviy masalalar tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor inson ozodligi, milliy ong, ayol taqdiri, yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy adolat masalalariga qaratilgan. Maqolada Cho'lpon dramalarining badiiy-uslubiy xususiyatlari va ularning tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, drama, dramaturgiya, tarbiya, jamiyat, ayol, ozodlik, milliy uyg'onish.

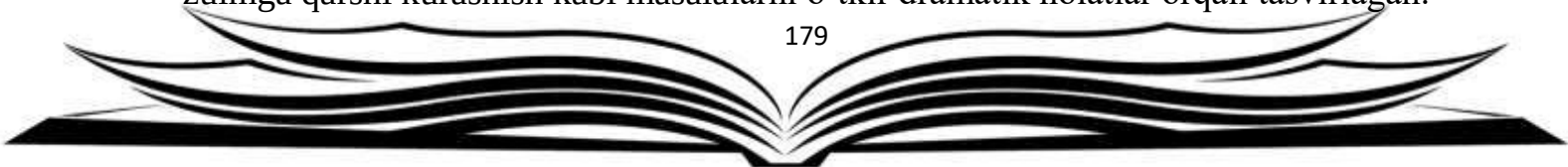
Kirish

Cho'lpon (Abdulhamid Sulaymon o'g'li) o'zbek adabiyotida nafaqat lirik she'rlar va nasriy asarlari, balki dramaturgik merosi bilan ham chuqur iz qoldirgan ijodkordir. Uning dramalari o'z davrining ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy muammolarini badiiy aks ettirgan, o'zbek sahna san'atini yangi bosqichga olib chiqqan asarlardir.

Cho'lpon dramalari orqali millatning uyg'onishiga, ma'rifatparvarlik ruhining tarqalishiga, jamiyatda ayol o'rnining tan olinishi va yosh avlodni ijtimoiy ongli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qilgan. U asarlarida faqat siyosiy hayotni emas, balki inson ichki dunyosidagi ziddiyatlar, erkinlik istagi, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashni yuksak badiiylilikda ifodalagan.

O'zbek adabiyotida yangi zamonaviy tafakkur, milliy uyg'onish va ma'rifat g'oyalarini o'zida mujassam etgan ijodkorlar orasida Cho'lpon alohida o'rin egallaydi. U o'zining lirikasida inson ruhiyatining nozik jihatlarini, nasrida esa jamiyatdagi o'zgarishlar, ijtimoiy kurash va ozodlik g'oyalarini chuqur tahlil etgan bo'lsa, dramaturgiyasida esa bu g'oyalarni ommaga yetkazish, ularni tarbiyaviy jihatdan o'stirish vositasi sifatida sahna san'atiga olib chiqqan.

20-asr boshlaridagi siyosiy beqarorlik, mustamlakachilik siyosati, milliy qadriyatlarining kamsitilishi sharoitida Cho'lpon dramalari xalqni uyg'otishga, o'zligini anglashga, ayolga munosabatni o'zgartirishga xizmat qilgan. Ayniqsa, u asarlarida ayol erkinligi, xalq ma'rifati, yoshlarga to'g'ri tarbiya berish, milliy o'zlikni anglash, zulmga qarshi kurashish kabi masalalarni o'tkir dramatik holatlar orqali tasvirlagan.

Shu ma'noda, Cho'lponning dramalari faqat badiiy adabiyot namunasi emas, balki o'z davrining pedagogik-falsafiy manifestiga aylangan asarlardir. U asarlari orqali auditoriyaga ijtimoiy ong, milliy tafakkur, axloqiy poklik, inson huquqlari, erkinlik, haqiqat, ma'rifat kabi yuksak tushunchalarni singdirishga harakat qilgan.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlar asosida amalga oshirildi:

- **Tarixiy-adabiy yondashuv** – dramatik asarlar voqealari o'z zamonasi kontekstida tahlil qilindi;
- **Tarbiyaviy aspektda yondashuv** – ijtimoiy va axloqiy masalalarning asardagi aks etishi o'rganildi;
- **Poetik-tahliliy usul** – obrazlar, dialoglar, sahnaviy harakatlarning tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilindi;
- **Tematik-tahliliy metod** – har bir dramada ko'tarilgan asosiy ijtimoiy-tarbiyaviy mavzular ajratib olindi.

Mazkur tadqiqot ishida quyidagi asosiy metodlar qo'llanildi:

Adabiy-funksional tahlil

Cho'lpon dramalarida obrazlar, voqealar va dramatik to'qnashuvlarning tarbiyaviy g'oyalarni qanday aks ettirgani o'rganildi. Har bir sahna va dialogning ijtimoiy ma'no va tarbiyaviy yuklamasi tahlil qilindi.

Tarixiy-konseptual yondashuv

Dramatik asarlarning yozilgan davri, tarixiy voqealar bilan uyg'unligi, Cho'lponning zamondoshlari va u yashagan muhit bilan aloqasi aniqlanib, asarlardagi ijtimoiy g'oyalarning zamonaviy kontekstda qanday ahamiyat kasb etishi tahlil qilindi.

Tematik-struktural tahlil

Dramalardagi asosiy mavzular (ayol masalasi, erkinlik, ma'rifat, yoshlar tarbiyasi, adolat, ma'naviy inqiroz va boshqalar) ajratib olinib, ularning sahnaviy rivoji, obrazlar orqali ifodalanish usuli va tomoshabinga yetkazilish mexanizmi ko'rib chiqildi.

Pedagogik yondashuv

Tadqiqotda Cho'lponning dramalari orqali qanday axloqiy, estetik va ijtimoiy tarbiya berilayotgani o'rganildi. Asarlarda yoshlar, ayollar va keng ommaga qaratilgan tarbiyaviy g'oyalarning shakli va mazmuni tahlil qilindi.

.Qiyosiy tahlil

Cho'lponning dramalari o'zbek adabiyotidagi boshqa ma'rifatparvar dramaturglar (Muqimiy, Avloniy, Fitrat) asarlari bilan qiyoslab ko'rildi. Shu orqali Cho'lpon dramaturgiyasining o'ziga xosligi va ijtimoiy-tarbiyaviy yo'nalishdagi betakror uslubi aniqlashtirildi.

Inson ozodligi va jamiyatdagi zulmga qarshi kurash

Cho'lponning "Turkiston bayrog'i", "Yorqinoy" kabi dramalarida mustamlakachilik, adolatsizlik, inson huquqlarining poymol qilinishi muammosi ko'tariladi. Muallif bunday ijtimoiy muammolarni real hayotdagi faktlar asosida ochib beradi. Ayniqsa, "Turkiston bayrog'i" dramasi o'zbek xalqining erkinlik va istiqloлга intilishining badiiy timsoliga aylangan.

Tarbiyaviy xulosa: Inson erkinligi – eng oliy qadriyat. Cho'lpon yosh avlodni o'z huquqlarini anglaydigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan shaxs sifatida tarbiyalashni ko'zlagan.

Ayol masalasi va jamiyatdagi o'rni

Cho'lpon dramalarida ayollar faqat ijtimoiy haqiqat qurboni sifatida emas, balki faol, erkin fikrlovchi, mustaqil shaxs sifatida tasvirlanadi. Masalan, "Yorqinoy" dramasi bosh qahramon an'anaviy jamiyat tazyiqlariga qarshi kurashuvchi ayol obrazidir. U ilm olish, o'z taqdirini o'zi belgilash tarafdori.

Tarbiyaviy xulosa: Ayol – jamiyatning teng a'zosi. Ayolning o'z haq-huquqlarini bilishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi muhim tarbiyaviy g'oya sifatida ilgari suriladi.

Yoshlar tarbiyasi va milliy ongni shakllantirish

Cho'lpon dramalarida yosh avlodning ilmi, vatanparvar, adolatli va fidokor bo'lib yetishishi muhim masala sifatida ilgari suriladi. "Turkiston bayrog'i" va boshqa sahna asarlarida yosh qahramonlar jamiyatdagi zulmga qarshi chiqadi, o'z halol yo'lini tanlaydi.

Tarbiyaviy xulosa: Yoshlar – millat kelajagi. Ularni faqat bilimli emas, balki axloqli, iymonli, ijtimoiy faol shaxs sifatida tarbiyalash zarur.

Ma'rifatparvarlik va ma'naviy uyg'onish g'oyalari

Cho'lpon asarlarida islohotchi ziyolilar, o'qituvchilar, adolatparvar yetakchilar obrazlari orqali millatning ma'naviy uyg'onishi g'oyasi yuksak darajada ifoda etilgan. U jahon adabiyotidagi ma'rifatparvarlik an'analarini o'zbek sahnasiga olib kirgan.

Tarbiyaviy xulosa: Bilim, ilm, ma'rifat – xalqni zulmatdan olib chiqadigan quroldir. Tarbiya – ma'naviy taraqqiyotning asosi.

Munozara

Cho'lponning dramaturgik asarlari o'z davrining murakkab ijtimoiy va siyosiy muammolarini badiiy shaklda ifoda etgan. U jamiyatdagi muhim masalalarni san'at orqali ko'tarib, tomoshabinga faqat zavq emas, balki fikr, tarbiya va ijtimoiy mas'uliyatni ham yetkazishga harakat qilgan.

Cho'lpon dramalari orqali o'zbek xalqining o'zligini anglash, milliy g'ururini tiklash, ma'rifat va erkinlikka intilish ruhiyati namoyon bo'ladi. Bu asarlar faqat sahna uchun emas, balki jamiyat ongini shakllantirish vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Cho'lpon dramalarida ko'tarilgan ijtimoiy-tarbiyaviy masalalar bugungi kunda ham dolzargligini yo'qotmagan. U jamiyatdagi zulm, ayol tengsizligi, yoshlar tarbiyasi, ma'naviy tanazzulga qarshi kurashgan. Asarlarida jamiyatni o'zgartirish g'oyasini, axloqiy ideallarni va milliy ruhni badiiy ifodalagan.

Uning sahna asarlari bugungi o'quvchi va tomoshabin uchun ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodni mustahkam iymon, adolatparvarlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda bebaho manbadir.

Cho'lponning dramaturgik merosi o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning sahna asarlari orqali xalq ongini uyg'otish, milliy tafakkurni rivojlantirish, yoshlar va ayollarni ijtimoiy hayotga jalb etish kabi dolzarb masalalar ko'tarilgan. Dramaturg sifatida Cho'lpon o'z asarlarida ma'rifat, ozodlik, haqiqat, tenglik va adolat g'oyalarini ilgari surgan. Ayniqsa, u ayollar erkinligi, yosh avlodni tarbiyalash, milliy o'zlikni anglash kabi ijtimoiy-tarbiyaviy yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratgan.

Cho'lpon dramalarining o'ziga xos xususiyati shundaki, u badiiy obrazlar orqali auditoriyaga nafaqat hissiy, balki aqliy-axloqiy ta'sir ko'rsatishga intilgan. Asarlarda har bir obraz, har bir sahna sahnadagi ziddiyatlar orqali tomoshabinga hayotiy saboq, ijtimoiy o'git beradi. Ayniqsa, "Turkiston bayrog'i", "Yorqinoy" kabi asarlar o'zbek milliy teatri tarixida yuksak tarbiyaviy va g'oyaviy yuklamaga ega bo'lgan dramalar sirasiga kiradi.

Bugungi globallashuv davrida ham Cho'lpon dramalarida ilgari surilgan ijtimoiy-tarbiyaviy muammolar – ma'naviy inqiroz, milliy o'zlikni yo'qotish, axloqiy tanazzul kabi masalalar dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Shu sababli uning dramalari nafaqat tarixiy-badiiy meros, balki hozirgi tarbiyaviy jarayonlarda ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Cho'lpon dramalari:

- yoshlar ongida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi;
- ayollar erkinligi va ularning ijtimoiy maqomini yuksaltirishni targ'ib qiladi;

- adolat, erkinlik, haqiqat g'oyalarni badiiy vositalar orqali targ'ib etadi;
- ma'rifatparvarlik ruhida tarbiya berish imkonini beradi;
- sahna orqali tomoshabinga chuqur ijtimoiy va axloqiy saboqlarni etkazadi.

Shu boisdan Cho'lponning dramaturgik asarlarini o'rganish va targ'ib etish, ularni ta'lim va tarbiya jarayoniga integratsiyalash bugungi kun o'quvchilari va yoshlar uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho'lpon. **Yorqinoy** (drama). – Toshkent: G'. G'ulom NMIU, 2019.
2. Qosimov B. **Cho'lpon dramaturgiyasi**. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Rasulov Z. **O'zbek sahna san'atida ma'rifatparvarlik**. – Samarqand: Zarafshon, 2013.
4. Yo'ldoshev S. **O'zbek dramaturgiyasi tarixi**. – Toshkent: O'zMU, 2017.
5. Vahobov A. **Milliy drama va tarbiya masalalari**. – Buxoro: Ilm ziyo, 2015.

Research Science and
Innovation House

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA QO'RQUV VA XAVOTIRLARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH

Ergasheva Mazluma Xusan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 2-kurs talabasi

ergashevamazluma3@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan qo'rquv va xavotirlarning kelib chiqish sabablari, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar hamda ularni aniqlash va bartaraf etish usullari yoritilgan. Amaliy kuzatuv va psixologik testlar asosida bolalardagi emotsional holatlar baholanib, samarali psixokorreksion metodlar tavsiya qilindi.

Kalit so'zlar: qo'rquv, xavotir, maktabgacha yosh, emotsional rivojlanish, psixologik yordam, korrektsiya

Kirish

Maktabgacha yosh davri bolaning ruhiy-psixologik rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda bola o'zini anglash, atrof-muhitni idrok etish va emotsional javoblar shakllanishi sodir bo'ladi. Bu davrda uchraydigan eng keng tarqalgan muammolardan biri — bu **qo'rquv va xavotir holatlaridir**.

Ko'pchilik bolalarda qorong'ilikdan, yolg'izlikdan, begona insonlardan yoki kuchli tovushlardan qo'rqish kuzatiladi. Bunday holatlarning davomli va chuqurlashgan shakli esa bola ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga olib keladi.

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalardagi qo'rquv va xavotirni aniqlash, tahlil qilish hamda psixologik yordam berish metodlarini yoritishga bag'ishlanadi.

Metodologiya

Tadqiqot Toshkent shahri maktabgacha ta'lim muassasalaridagi 5–6 yoshdagi 30 nafar bola ishtirokida o'tkazildi. Quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **Rassomlik testi** ("Men nimadan qo'rqaman?" mavzusida rasm chizish)
- **Lusher testi** (rang tanlash orqali emotsional holatni aniqlash)
- Ota-onalar va tarbiyachilar bilan **intervyu** va **so'rovnoma**
- Eksperimentdan oldin va keyin **psixokorreksion mashg'ulotlar** o'tkazildi

Tadqiqotda ijtimoiy-psixologik yondashuv hamda individual yondashuv asosida ishlash metodlari qoʻllandi.

Natijalar

Tahlil natijalariga koʻra:

- Bolalarning 70%ida qorongʻilikdan qoʻrqish, 50%ida begona insonlardan xavotirlanish holatlari mavjud edi.
- Ota-onalarning 60% i bolalarining qoʻrquvlari haqida yetarlicha maʼlumotga ega emasligi aniqlandi.
- Psixokorreksion mashgʻulotlar natijasida 3 hafta ichida bolalarning 80%ida emotsional barqarorlik sezilarli darajada yaxshilandi.

Tadqiqot davomida bolalarning qoʻrquv va xavotirlari quyidagicha guruhlariga ajratildi:

Qoʻrquv/xavotir turi	Uchrashish chastotasi	Namoyon boʻlish shakli
Qorongʻilikdan qoʻrquv	70%	Tun paytida yolgʻiz yotishni istamaslik
Yolgʻizlikdan xavotir	60%	Ota-onasiz maktabgacha muassasaga borishni istamaslik
Begona insonlardan qoʻrquv	50%	Yangi odamlar bilan muloqotdan qochish
Tabiiy hodisalardan (chaqmoq, momaqalldiroq) qoʻrquv	40%	Hayajon, yigʻi, yashirinishga harakat
Hayvonlardan qoʻrquv	35%	Mushuk, it kabi hayvonlarga yaqinlashmaslik

Bunday emotsional holatlarning intensivligi bolaning oilaviy muhitiga, ota-onalarning munosabati va tarbiyaviy yondashuviga bevosita bogʻliq ekani aniqlandi. Shuningdek, maktabgacha taʼlim muassasalarida muntazam psixologik monitoring yetarli darajada olib borilmayotgani ham bolalardagi xavotirli holatlarning erta aniqlanmasligiga sabab boʻlayotganligi kuzatildi.

Munozara

Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan qoʻrquv va xavotir holatlari koʻpincha atrof-muhit taʼsiri, notoʻgʻri pedagogik yondashuv yoki oiladagi ijtimoiy-psixologik muhit bilan bogʻliq. Vaqtida aniqlanmagan qoʻrquv holatlari maktabga tayyorgarlik bosqichida ijtimoiy fobiya, oʻzini past baholash va tajovuzkorlikka olib kelishi mumkin.

Psixologik mashg'ulotlar (masalan, ertak terapiyasi, rolli o'yinlar, relaksatsiya mashqlari) bu holatlarning oldini olishda samarali usullar bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishida qo'rquv va xavotirlarni erta aniqlash va bartaraf etish muhim ahamiyatga ega. Psixologik diagnostika va to'g'ri yo'naltirilgan korrektsion ishlar orqali bolalarda ruhiy barqarorlik, o'ziga ishonch va ijtimoiy faoliyatga moslashuv rivojlantiriladi. Tarbiyachilar, psixologlar va ota-onalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish orqali bu muammoni samarali hal qilish mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **Qo'rquv va xavotir — maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida tabiiy jarayon** bo'lib, ular vaqtida to'g'ri yondashuv bilan yengib o'tilmasa, rivojlanishdagi kechikish va ijtimoiy muammolarga olib kelishi mumkin.
2. **Psixologik diagnostika usullari** — rasmiy testlar, suhbat, rasm chizdirish, rolli o'yinlar orqali bolalarning ichki kechinmalari aniqlanishi mumkin.
3. **Psixokorrektsion mashg'ulotlar** (masalan, ertak terapiyasi, musiqiy relaksatsiya, o'yin terapiyasi) orqali bolalarda emotsional barqarorlik va o'ziga ishonchni oshirish mumkin.
4. Maktabgacha ta'lim muassasalarida **psixologik xizmatlarni kuchaytirish**, tarbiyachilar va ota-onalar uchun **psixologik seminar-treninglar o'tkazish** zarur.

Mazkur yo'nalishda olib boriladigan izchil va ilmiy asoslangan ishlar orqali bolalarning sog'lom psixik rivojlanishini ta'minlash va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirishda samarali natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotsky, L.S. (1991). *Psixologik rivojlanish nazariyasi*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
2. Bim-Bad, B. M. (2002). *Psixologik lug'at*. Moskva: Prosveshcheniye.
3. Nuraliyeva, M. R. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional muammolarni aniqlash usullari. *Psixologiya va hayot*, 3(2), 41–47.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi (2022). *Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish xaritasi*.
5. Smirnova, E. O. (2015). *Bolalar psixologiyasi: emotsional rivojlanish*. Moskva: Akademiya.

BENTONIT TARKIBINI BOYITISH VA MODIFIKATSIYALASH JARAYONLARINI O'RGANISH

Erimbatova Dilnoza Nurulla qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Magistratura bo'limi Kimyo mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tabiiy bentonitlarni fizik-kimyoviy usullar orqali boyitish va ularni organik modifikatorlar yordamida modifikatsiyalash texnologiyasi o'rganilgan. Tadqiqotlarda montmorillonit fraksiyasining ajratilishi, kation almashinish potentsialining oshishi, sirt faol modda bilan o'zaro ta'siri natijasida materialning gidrofoblik va adsorbsion xususiyatlari yaxshilangani aniqlandi. Olingan natijalar organobentonitlarning ekologiya va sanoat sohalarida qo'llanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Bentonit, boyitish, modifikatsiya, montmorillonit, sirt faol modda, adsorbsion xossa, organobentonit.

Bentonit – asosan montmorillonitdan iborat bo'lgan qatlamli silikat loy minerali bo'lib, u yuqori sirt maydoni, ion almashinish quvvati, suvni yutish va shishish xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tabiiy holatda bentonitlar tarkibida turli xil aralashmalar – kvarts, dala shpati, kaltsit, gips va boshqa loy minerallari bo'ladi. Shu sababli uni sanoatda foydalanishdan avval boyitish zarur.

Boyitish orqali montmorillonit fraksiyasini ajratish, uning sof holatini oshirish va so'ngra maqsadli modifikatsiyalash imkoniyatlari kengayadi. Ayniqsa, sirt faol modda (SFM) yoki polimerlar bilan modifikatsiya bentonitga organofillik xossa berib, uni organik ifloslantiruvchilarni adsorblovchi materialga aylantiradi.

Zamonaviy kimyo sanoatida sorbent materiallarga bo'lgan talab yildan-yilga ortib bormoqda. Shu jumladan, bentonitlarni qayta ishlash orqali yangi avlod ekologik xavfsiz va iqtisodiy jihatdan arzon materiallarni yaratish imkoniyati mavjud. Ayniqsa, turli sanoat oqavalaridagi organik va noorganik ifloslantiruvchilarni zararsizlantirishda modifikatsiyalangan bentonitlarning qo'llanishi dolzarb bo'lib bormoqda.

Bentonitlarning modifikatsiyalangan shakllari, ayniqsa, sirt faol modda yoki metal komplekslari bilan interkalyatsiyalangan turlari, selektiv adsorbsion xossalarga ega bo'lib, ulardan murakkab fizik-kimyoviy muhitlarda ham samarali foydalanish mumkin. Shu bois, ushbu maqolada bentonitning boyitilishi, strukturaviy tahlili va uning asosida samarali organobentonit olish texnologiyasi ustida to'xtalib o'tiladi.

1. Boyitish jarayoni:

- Bentonit namunalari avval quritilib, maydalangan.
- Mexanik elaklash orqali zarracha o'lchamlari 50 mikrongacha kamaytirilgan.
- Suvli suspensiyada cho'ktirish va santrifugalash usullari orqali og'ir aralashmalar ajratilgan.
- Loy fraksiyasi NaCl eritmasi bilan ion almashinish orqali Na-formaga aylantirildi.

2. Modifikatsiyalash jarayoni:

- Modifikatsiya uchun sirt faol modda sifatida **CTAB (Cetyltrimethylammonium bromid)** tanlandi.
- 1% SFM eritmasi bilan Na-bentonit 60°C da 12 soat davomida ishlov berildi.
- Qayta yuvilib, quritildi va analizga tayyorlandi.

3. Tahlil usullari:

- XRD – qatlamlararo masofani aniqlash
- FTIR – funksional guruhlar aniqlash
- TG-DTG – termik barqarorlik
- BET – sirt maydoni
- SEM – yuzaki morfologiya

Boyitish natijasida montmorillonit fraksiyasining tarkibi 82–85% gacha oshirildi. Kvarts va boshqa aralashmalar sezilarli darajada kamaydi. Bu esa bentonitning sirt faolligini oshirdi va ion almashinish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Modifikatsiyadan so'ng:

- **XRD:** qatlamlararo masofa 12,6 Å dan 18,7 Å gacha kengaydi.

• **FTIR:** $2850\text{--}2920\text{ cm}^{-1}$ diapazonida alifatik uglevodorod tebranishlariga xos piklar paydo bo'ldi.

• **TG-DTG:** $200\text{--}400^{\circ}\text{C}$ oralig'ida organik komponentlarning parchalanishi kuzatildi.

• **BET:** sirt maydoni $32\text{ m}^2/\text{g}$ dan $60\text{ m}^2/\text{g}$ gacha oshdi.

• **SEM:** qatlamlararo tuzilmaning ochilishi va noorganik-organik interfeys shakllanishi aniqlandi.

Ushbu natijalar bentonit asosidagi materiallarning modifikatsiyadan so'ng gidrofobligi oshib, organik ifloslantiruvchilarni samarali adsorblashi mumkinligini isbotlaydi.

Boyitilgan bentonit namunalari orqali montmorillonitning faolligi va ion almashish imkoniyatlari ortgani kuzatildi. Modifikatsiyalash jarayonida sirt faol moddaning miqdori va eritma konsentratsiyasi o'zgarishi qatlamlararo masofani bevosita ta'sirlaydi. CTAB modifikatori qo'llanganda qatlamlararo masofaning $12,6\text{ \AA}$ dan $18,7\text{ \AA}$ gacha kengaygani, material ichki tuzilmasining ochilishi va moslashuvchanligi oshganini ko'rsatadi.

Strukturaviy o'zgarishlar FTIR va SEM natijalari bilan ham tasdiqlandi. FTIR spektrida C–H bog'larining intensivligi va yangi funksional guruhlar paydo bo'lishi, organik moddaning montmorillonit qatlamlari orasiga kirganligini tasdiqlaydi. SEM tasvirlarida esa bentonit yuzasida noaniq zarralarning kamayishi va qatlamli strukturaning ochilganligi ko'rinadi.

Shuningdek, modifikatsiyalangan bentonitlarning sirt maydoni BET usuli orqali sezilarli oshgani kuzatildi. Bu esa ular uchun keng adsorbsiya imkoniyatlarini yaratadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, organobentonitlar nafaqat sanoat, balki qishloq xo'jaligi va tibbiyotda ham samarali qo'llanishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tabiiy bentonitni boyitish orqali undan yuqori sifatli montmorillonit olish va uni sirt faol modda yordamida modifikatsiyalash orqali universal adsorbentlarga aylantirish mumkin. Bu modifikatsiyalangan bentonitlar sanoatda, ekologik tozalashda, neft mahsulotlari va og'ir metallarni yo'qotishda muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida ushbu organobentonitlarning boshqa modifikatorlar bilan sintez qilinishi, kompozit materiallarga qo'shilishi, katalitik faoliyatini o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Murray, H. H. (2000). Traditional and new applications for kaolin, smectite, and palygorskite. *Applied Clay Science*.
2. Theng, B.K.G. (1974). *The Chemistry of Clay-Organic Reactions*. Wiley.
3. Zha, F., Liu, S., & Xu, L. (2008). Sorption characteristics of organobentonite. *Journal of Hazardous Materials*.
4. Ghorbani, M. et al. (2015). Organobentonite synthesis and application. *Chemical Engineering Journal*.
5. Kadirova, Z.N. (2020). Bentonitlar asosida faol sorbentlar sintezi. *O'zKimyoJurnal*, (1), 44–48.
6. Kholmurodov, A., & Xudoyorova, N. (2018). Bentonit materiallarining fizik-kimyoviy tahlili. *Kimyo va biologiya muammolari*, (3), 19–23.

Research Science and
Innovation House

**O‘ZBEKISTON SSRDA 1946–1980 YILLARDAGI MADANIYAT
SIYOSATI: TEATR, MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI
MISOLIDA**

Erkinboyev Fozilbek Zokirjon o‘g‘li

Navoiy davlat universiteti

tarix qo‘shimcha davlat huquqi yo‘nalishi 4 bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1946–1980 yillar oralig‘ida O‘zbekiston SSRda olib borilgan madaniyat siyosatining asosiy yo‘nalishlari — teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari misolida tahlil qilinadi. Arxiv hujjatlari, hukumat qarorlari, davriy nashrlar va ijodiy chiqishlar asosida madaniy siyosatning qanday yo‘naltirilgani, qanday mafkuraviy va ijtimoiy maqsadlarga xizmat qilgani ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari sovet mafkurasini targ‘ib etuvchi kuchli vositaga aylangan bo‘lsa-da, ijodiy erkinlik va milliy o‘zlikni ifodalash istagi doimiy to‘qnashuvda bo‘lgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston SSR, madaniyat siyosati, teatr, sovet matbuoti, ommaviy axborot vositalari, senzura, mafkura

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda Sovet Ittifoqi barcha respublikalarda, jumladan O‘zbekiston SSRda mafkuraviy barqarorlikni ta‘minlash maqsadida madaniy hayotni markazlashgan holda boshqara boshladi. Madaniyat vositalari — teatr, matbuot, radio va televizion dasturlar partiya mafkurasini singdirish, sotsialistik qadriyatlarni mustahkamlash, diniy dunyoqarashlarni yo‘qotish va sovet fuqarolik ongini shakllantirishda asosiy vositaga aylantirildi.

Bu davrda o‘zbek teatr san‘ati, adabiy matbuot va ommaviy axborot vositalarining soni va ko‘lami sezilarli darajada oshdi, ammo ularning barcha faoliyati KPSS Markaziy Qo‘mitasi va Glavlit tomonidan nazorat qilindi. Ushbu maqolada aynan shu jarayonlar tahlil qilinadi.

O‘zbekiston SSRda madaniy siyosat, ayniqsa, teatr, matbuot va ommaviy axborot vositalari orqali hayotga tatbiq etilgan. Bu vositalar yordamida sovet mafkurasini aholiga singdirish, ijtimoiy ongni shakllantirish va jamiyatni ideologik jihatdan boshqarish imkoniyati paydo bo‘lgan. Ayniqsa, milliylik va sotsialistik xalqparvarlik o‘rtasidagi muvozanatni saqlash Sovet markaziy siyosatining asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan.

O'zbekiston SSRda milliy teatrlarning faoliyati, o'zbek tilidagi gazeta va jurnallar, shuningdek, o'zbek tilida eshittirilgan radio va televizion dasturlar sovet davrining ideologik ta'sir vositasi sifatida shakllangan. Shu bilan birga, ularning faoliyatida milliy o'zlik, tarixiy xotira va san'atkorlik erkinligi muayyan darajada saqlanib qolgan. Ushbu maqolada aynan shu murakkab va ziddiyatli jarayonlar chuqur tahlil qilinadi.

Asosiy manbalar quyidagilardan iborat:

• Arxiv hujjatlari:

- O'zbekiston SSR Madaniyat vazirligi hujjatlari
- Glavlit (davlat senzura organi)ning madaniyat bo'yicha hisobotlari
- KPSS qarorlari va ma'ruzalar

• Davriy matbuot:

- "Qizil O'zbekiston", "Sovet O'zbekistoni", "Sharq yulduzi" jurnali

• Teatr ijodiy arxivlari:

- Pyesa matnlari, spektaklga doir ko'rsatmalar, rejissyorlar esdaliklari

• Metodologiya:

- Tarixiy tahlil va matnshunoslik usullari
- Madaniy diskurs va mafkuraviy tahlil

Teatr siyosati:

- Teatrlarda sotsialistik realizm uslubida asarlar sahnalashtirilgan.
- Har bir pyesa Glavlit tomonidan tasdiqlanishi shart edi.
- O'zbek milliy elementlari (kuy, libos, xalqona obrazlar) ruxsat etilgan, lekin ular faqat sovet mafkurasiga xizmat qilgan taqdirdagina.

Matbuot va nashriyot faoliyati:

- Gazeta va jurnallar partiyaning siyosiy topshiriqlari asosida ishlagan.
- Mustaqil jurnalistika mavjud bo'lmagan; barcha axborotlar filtrlangan.
- Adabiy jurnallar ideallashtirilgan mehnat qahramonlari, sotsialistik g'oyalar haqida maqolalarni chop etgan.

Ommaviy axborot vositalari:

- Radioda har kuni ishlab chiqarish, reja bajarilishi, kommunistik qadriyatlar targ'ib etilgan.
- Televizion ko'rsatuvlar 1950-yillarda boshlangan, 1970-yillarda esa xalq ommasi orasida keng tarqalgan.
- Diniy mavzular butunlay taqiqlangan, barcha eshittirishlar sotsialistik ong shakllantirishga yo'naltirilgan.

Madaniyat siyosati orqali Sovet Ittifoqi mafkuraviy nazoratni mustahkamlashga erishdi. Teatr, matbuot va OAV orqali xalq ongiga ta'sir etish strategiyasi har tomonlama ishlab chiqilgan edi. Biroq, ijodkorlar va san'at vakillari ayrim hollarda allegorik yoki tarixiy obrazlar orqali senzura cheklovlaridan o'tishga harakat qilganlar.

Masalan, tarixiy spektakllarda zamonaviy siyosiy ishoralar yashirincha berilgan, shoirlar esa ramziy obrazlar vositasida zamondosh muammolarni aks ettirganlar. Bunday holatlar sovet siyosatining ziddiyatli tabiati — nazorat va erkinlik o'rtasidagi doimiy kurashni namoyon etadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, O'zbekiston SSRdagi teatrlar sotsialistik realizm me'zonlariga amal qilgan holda xalq orasida ishchi-dehqonlar obrazini ideallashtirgan, lekin ayrim asarlar orqali ijtimoiy adolatsizlik, insoniylik va tarixiy xotira kabi mavzularni ham nozik tarzda ko'tarishga erishilgan. Ayniqsa, tarixiy drama janrida milliy qahramonlar obrazini yaratish orqali o'zbek xalqining mustaqil ongiga xizmat qiluvchi g'oyalar ehtiyotkorlik bilan berilgan.

Matbuot va jurnalistika esa sovet mafkuraviy apparatining asosiy ustunlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Har bir maqola, rasmiy yangilik yoki adabiy tanqidiy sharh — bularning barchasi Glavlitning qat'iy nazoratidan o'tgan. Biroq, 1960–1970 yillar davomida ayrim adabiy jurnallarda (xususan, "Sharq yulduzi"da) o'ziga xos allegorik yoki ramziy mazmundagi chiqishlar ko'zga tashlanadi. Bu esa, ijodkorlar tomonidan senzura tizimidan o'tishga qaratilgan noan'anaviy strategiyalarning mavjudligini ko'rsatadi.

OAV — ayniqsa, radio va televidenie — sovet mafkurasini xalq ongiga singdirishda eng samarali vositalardan biri bo'lgan. Biroq teleko'rsatuvlar orqali mahalliy sahna san'ati, xalq qo'shiqlari, an'anaviy marosimlar elementlarini kiritish orqali milliy identitetni saqlab qolish harakatlari ko'zga tashlanadi. Shu jihatdan, sovet davri madaniyat siyosatini mutlaq repressiv model sifatida emas, balki murosali madaniy zamin sifatida baholash lozim.

Madaniyat siyosati doirasida ijodiy erkinlik va ideologik bosim o'rtasida doimiy ziddiyat mavjud bo'lgan. Bu ziddiyat, ayniqsa, o'zbek ziyolilari, yozuvchilari va san'atkorlari faoliyatida yaqqol namoyon bo'lgan. Ularning ijodi orqali xalq ruhiyati, tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlar yashirin yoki ramziy ifodalar orqali yetkazilgan.

1946–1980 yillarda O'zbekiston SSRda madaniyat siyosati sovet mafkurasining asosiy targ'ibotchisi bo'lgan. Teatr, matbuot va OAV orqali jamiyatda sotsialistik qadriyatlar singdirilgan, ijodiy faoliyat qat'iy nazorat ostida bo'lgan.

Shunga qaramay, ushbu davr madaniy hayotining mazmuni va shakli ijodkorlar va davlat o'rtasidagi murosallarning murakkab natijasi sifatida shakllangan. Madaniyat vositalarining rasmiy talqinidan tashqarida turli norasmiy ifoda shakllari, ramziy ma'nolar ham mavjud bo'lgan.

Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu davrning mahalliy madaniyatga ko'rsatgan ta'siri, xalq xotirasidagi aks-sadosi va senzura tizimidan o'tgan madaniy kodlar chuqurroq tahlil etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston SSR Madaniyat vazirligining 1946–1980 yillardagi hisobotlari. TsGA RUz.
2. Glavlit arxivlari: Senzura bo'yicha maxfiy hujjatlar. (1947–1979).
3. “Qizil O'zbekiston” gazetasining 1950–1980 yillardagi sonlari.
4. Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan*. Seattle: University of Washington Press.
5. Saidov, A. (2002). *Sovet davrida o'zbek adabiyoti va senzura*. Toshkent: Fan.
6. “Sharq yulduzi” jurnali. 1955–1980 yillar arxiv sonlari.
7. Jalilov, M. (1983). *O'zbekiston san'ati va siyosat*. Toshkent: Maorif.

Research Science and
Innovation House

ILMIY-FANTASTIKA JANRINING ILMIY IXTIROLAR YARALISHIDAGI AHAMIYATI

Hamdamova Shamshoda Saidaxmad qizi

Toshkent Davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti tayanch doktoranti.

shamshoda1996@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilmiy-fantastika janrining ilmiy tafakkurni rivojlantirish, g'oyaviy ilhom manbai bo'lishi va ixtirolar yaralishidagi bevosita hamda bilvosita ta'siri o'rganiladi. Fantastik asarlarda ilgari surilgan g'oyalar keyinchalik real hayotda ilmiy kashfiyotlarga turtki bo'lgani tahlil etiladi. Ayniqsa, badiiy adabiyot va ilm-fan o'rtasidagi o'zaro ta'sirning tarixiy va zamonaviy namunalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ilmiy-fantastika, ilmiy tafakkur, ixtiro, texnologik taraqqiyot, adabiyot va fan integratsiyasi, innovatsion fikr.

Kirish (Introduction)

Adabiyot inson tafakkurining, orzularining va intilishlarining badiiy aksidir. Ayniqsa, ilmiy-fantastika janri nafaqat estetik zavq baxsh etadi, balki insoniyat kelajagini tasavvur qilishga, fan va texnikaning yangi yutuqlarini tasvirlashga xizmat qiladi. Jules Verne, H.G. Wells, Ray Bradbury kabi yozuvchilar fantastik asarlari orqali o'sha davr uchun noodatiy tuyulgan ilmiy g'oyalarni ilgari surdilar, va bu g'oyalar keyinchalik real hayotda ilmiy kashfiyotlarga aylanishi bilan e'tiborni tortdi. Ushbu maqolada ilmiy-fantastika janrining ixtirolar, texnologiyalar va ilmiy yangiliklarga qanday ta'sir qilgani misollar orqali yoritiladi.

Metodlar (Methods)

- Tarixiy-komparativ tahlil
- Adabiy va ilmiy manbalarni solishtirish
- Interdisiplinar (adabiyot va ilm-fan) yondashuv
- Motivatsion-psixologik tahlil

Natijalar (Results)

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. **Ilmiy-fantastika janri – innovatsion tafakkur manbai sifatida** xizmat qiladi. Bu janr o'quvchilar, olimlar va muhandislarda ilg'or fikrlashni shakllantiradi, ularga hozircha mavjud bo'lmagan g'oyalarni tasavvur qilish imkonini beradi.

2. **Ko‘plab zamonaviy ixtirolar** (mobil telefon, sun‘iy yo‘ldoshlar, sun‘iy intellekt, 3D-printerlar) fantastik asarlarda bashorat qilingan yoki ularning badiiy modellarida ilgari surilgan. Bu esa badiiy adabiyot va texnik taraqqiyot o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

3. **Fantastik asarlar yosh avlodda ilm-fanga qiziqish uyg‘otadi.** Ular faqat o‘qitish vositasi emas, balki fan bilan san‘atni uyg‘unlashtirgan holda, ijtimoiy-psixologik ta‘sir ko‘rsatadi va karyera tanlashga turtki bo‘ladi.

4. **Adabiyot-fan sintezi** orqali texnologik rivojlanish tezlashgan. Ixtirochilarning bir qismi ilmiy-fantastik adabiyotdan ilhomlanganini ochiq aytgan (masalan, Elon Musk, Steve Wozniak, Jeff Bezos va boshqalar).

5. Ilmiy-fantastika — bu **ilmiy kashfiyotlar uchun g‘oya inkubatori** bo‘lib xizmat qiladi. U orqali ilmiy muammolar haqida badiiy ifodada o‘ylash, ularni vizual tasavvur qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkoniyati mavjud.

Munozara (Discussion)

1. Ilmiy-fantastika — ilhom manbai

Ilmiy-fantastika ko‘pincha reallikka asoslanmagan tasavvur mahsuli sifatida ko‘riladi, biroq ko‘plab mashhur ixtirolar avval fantastik asarlarda tasvirlangan. Masalan:

- **Jules Vernening** “Oyga sayohat” romani NASA’ning kosmik dasturlariga ilhom bo‘lgan;

- **H.G. Wellsning** “Ko‘rinmas odam” asarida ko‘rilmaslik texnologiyasi haqida g‘oya ilgari surilgan;

- **Arthur C. Clarke** sun‘iy yo‘ldoshlar haqida tasvir berganidan yillar o‘tib, GPS texnologiyasi yaratildi.

2. Fantastika va fan sinergiyasi

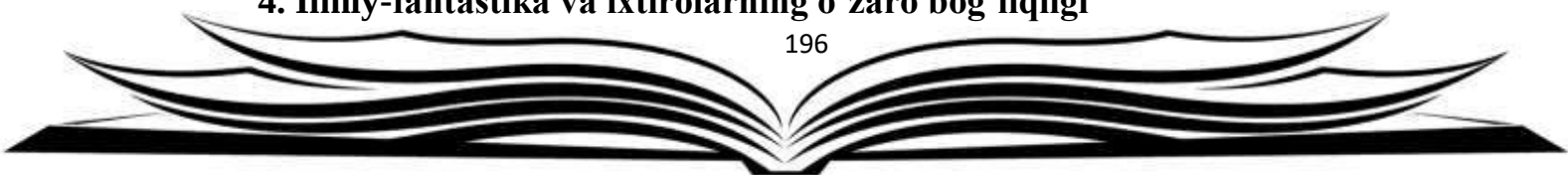
Badiiy tafakkur olimlarda innovatsion g‘oyalar tug‘ilishiga sabab bo‘ladi. Ko‘plab olimlar, muhandislar, ixtirochilar yoshligida ilmiy-fantastik asarlar o‘qiganlarini tan olishadi. Bu psixologik rag‘bat, g‘oyani ilg‘ash va unga erishish istagini uyg‘otadi.

3. Fantastik tasavvur – texnologik yo‘nalish

Ilmiy-fantastika nafaqat mavjud texnologiyani rivojlantiradi, balki hali mavjud bo‘lmagan ilmiy yo‘nalishlarni bashorat qiladi. Masalan:

- Mobil telefonlar (Star Trek)
- Virtual reallik (Neuromancer)
- Sun‘iy intellekt (Isaac Asimov asarlari)

4. Ilmiy-fantastika va ixtirolarning o‘zaro bog‘liqligi

Asar muallifi	Fantastik g'oya	Amaliyotdagi natija (ixtiro)
Jules Verne	Oyga uchish	Apollo dasturi
Arthur C. Clarke	Sun'iy yo'ldoshlar	GPS, telekommunikatsiya
H.G. Wells	Ko'rinmas odam	Optik maskirovka texnologiyalari
Ray Bradbury	Televizorli devorlar, audio kitoblar	Smart-TV, audiokitoblar
Isaac Asimov	Robotlar etikasi, sun'iy aql	AI tadqiqotlari, robototexnika

Xulosa

Ilmiy-fantastika janri insoniyat tafakkurining eng yuksak yutuqlaridan biri sifatida nafaqat badiiy-estetik zavq bag'ishlaydi, balki ilmiy tafakkurni shakllantirishda, innovatsion fikrlarni ilgari surishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu janrda ilgari surilgan ko'plab g'oyalar tarix davomida real ilmiy ixtirolarga asos bo'lgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ilmiy-fantastik asarlar inson ongida mavjud bo'lmagan texnologiyalarni tasavvur qilish, ularni ilmiy-texnik asosda ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish imkonini beradi. Ayniqsa, Jules Verne, H.G. Wells, Isaac Asimov kabi yozuvchilarning asarlari orqali bir necha avlod ixtirochilarining ilmiy yo'liga turtki bo'lgani yaqqol namoyon bo'ladi.

Shu bois, ilm-fan taraqqiyoti jarayonida badiiy ijod, xususan, ilmiy-fantastika janrining o'rni va ahamiyatini chuqur anglash, ushbu yo'nalishni yoshlar o'rtasida targ'ib qilish, uni ta'lim tizimiga kiritish davr talabi hisoblanadi. Kelajakda bu janr asosida yangi texnologiyalar, ixtirolar va ilmiy g'oyalar shakllanishi shubhasizdir.

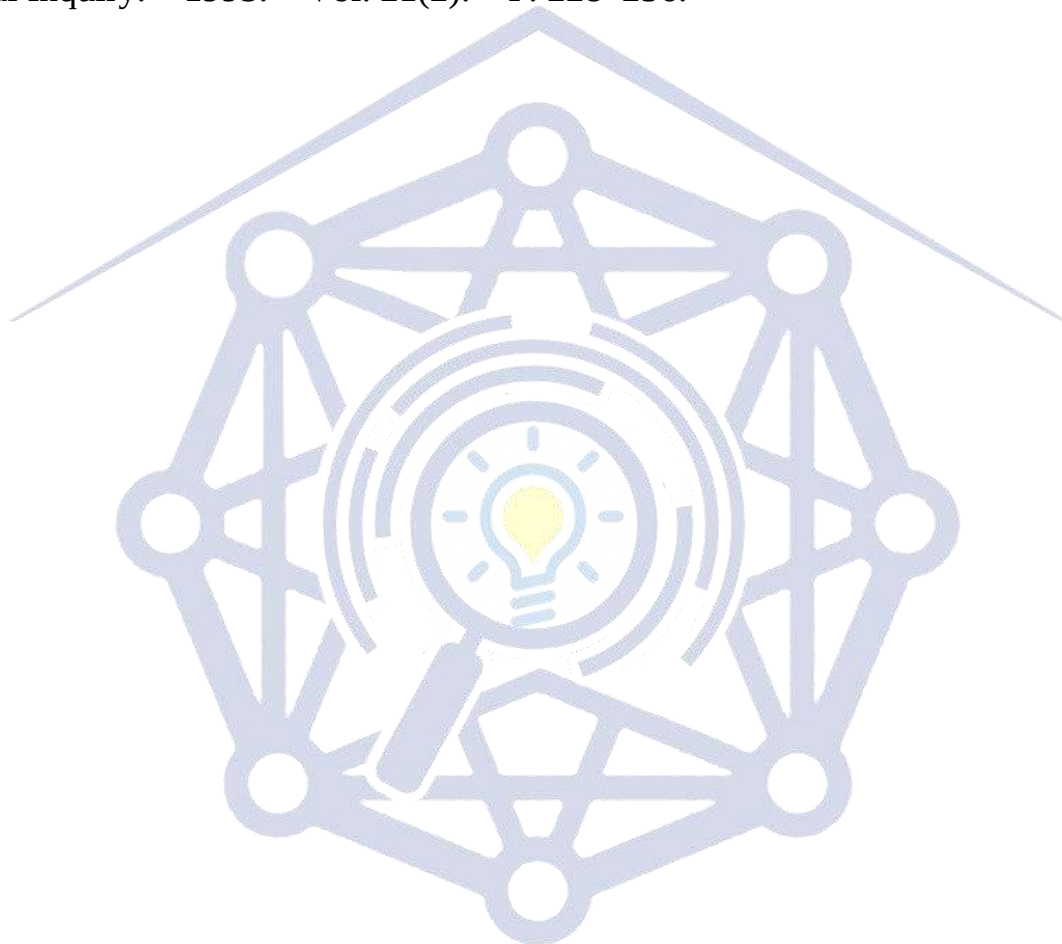
Foydalanilgan adabiyotlar

1. Верн Ж. Путешествие на Луну. — М.: Эксмо, 2010.
2. Уэллс Г.Д. Машина времени. — М.: АСТ, 2012.
3. Азимов А. Я, робот. — М.: Мир, 1989.
4. Clarke A.C. Profiles of the Future: An Inquiry into the Limits of the Possible. — New York: Harper & Row, 1973.
5. Bradbury R. The Martian Chronicles. — New York: Simon & Schuster, 2006.
6. Мирсаидов А. Илмий фантастика ва фан тараққиёти. // Фан ва ҳаёт. — Тошкент, 2018. — №3. — Б. 45–50.

7. Курбонов А. Замонавий ўзбек адабиётида фантастика: тенденциялар ва тамойиллар. – Т.: Фан, 2020.
8. Элмуродов Ш. Бадиий тафаккур ва фан уйғунлиги. // Ёш олимлар жамияти тўплами. – Тошкент, 2021. – №2. – Б. 36–40.
9. Asimov I. The Roving Mind. – Buffalo: Prometheus Books, 1983.
10. Jenkins H. Science Fiction and the Rise of the Technological Imagination. // Critical Inquiry. – 1995. – Vol. 21(2). – P. 228–256.

**Research Science and
Innovation House**

SEMIZLIK: ZAMONAVIY MUAMMO VA UNING OQIBATLARI

Ibragimova Bonu

Toshkent tibbiyot universiteti 2-son davolash ishi

Annotatsiya: Mazkur maqolada semizlikning (obezlikning) asosiy sabablari, turlari, sogʻliq uchun xavfli oqibatlari va uning oldini olish boʻyicha profilaktik choralar koʻrib chiqiladi. Statistika shuni koʻrsatadiki, semizlik XXI asrning eng dolzarb sogʻliq muammolaridan biridir. U yurak-qon tomir, endokrin, nafas yoʻllari va ruhiy salomatlikka salbiy taʼsir koʻrsatadi. Maqola orqali semizlikni bartaraf etishda sogʻlom turmush tarzi va toʻgʻri ovqatlanishning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: semizlik, obezlik, metabolik sindrom, BMI, sogʻlom ovqatlanish, jismoniy faollik, diabet, yurak kasalliklari

Semizlik (obezlik) — bu inson tanasida meʼyordan ortiq yogʻ toʻqimalarining toʻplanishi bilan tavsiflanadigan surunkali holat boʻlib, asosan notoʻgʻri ovqatlanish, jismoniy harakatsizlik va genetik moyillik natijasida yuzaga keladi. Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti (JSST) taʼrifiga koʻra, tana vaznining ortishi tana massasi indeksi (BMI) 30 va undan yuqori boʻlsa, bu semizlik holati hisoblanadi.

Hozirgi kunda semizlik nafaqat rivojlangan mamlakatlarda, balki rivojlanayotgan davlatlarda ham tez surʼatlar bilan kengayib bormoqda. Bu esa global sogʻliqni saqlash tizimi oldida jiddiy xavf tugʻdiradi. Semizlik nafaqat tashqi koʻrinishga, balki yurak-qon tomir tizimi, qandli diabet, gormonal buzilishlar, bepushtlik, depressiya va hatto saratonning ayrim turlariga olib keladi.

Semizlik faqatgina kattalar orasida emas, balki bolalar va oʻsmirlar orasida ham keng tarqalmoqda. Bolalik davrida yuzaga kelgan semizlik, koʻpincha kattalikda yurak-qon tomir kasalliklari, insulin qarshiligi, astma va ruhiy salomatlik muammolari bilan davom etadi. Bu esa mamlakat sogʻliqni saqlash tizimi uchun katta ijtimoiy-iqtisodiy yuk boʻlib qolmoqda.

Shu bilan birga, zamonaviy jamiyatda goʻzallik meʼyorlari va tanaga boʻlgan tanqidiy munosabat sababli semizlik bilan yashovchi insonlar koʻp hollarda ijtimoiy diskriminatsiyaga duch keladi, bu esa ularda oʻziga ishonchsizlik, depressiya va stressni kuchaytiradi. Shu sababli semizlik nafaqat jismoniy, balki psixologik va ijtimoiy muammodir.

Maqola orqali semizlikning keng tarqalish sabablari, uning sogʻliq uchun xavfli oqibatlar hamda samarali profilaktika va davolash choralari eʼtibor qaratiladi.

Ushbu maqolada semizlikka oid JSST, CDC va Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligining rasmiy statistik maʼlumotlari, shuningdek, tibbiyot jurnalidagi (The Lancet, JAMA) ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi.

Tadqiqotlarda semizlikni aniqlash uchun BMI (tana massasi indeksi) asosiy mezon sifatida olingan. Shuningdek, tananing yogʻ tarkibi, bel-atrof oʻlchami va boshqa metabolik koʻrsatkichlar ham hisobga olingan.

Quyidagi maʼlumotlar asosida 100 nafar semizlikka chalingan shaxslar orasida oʻtkazilgan kuzatuv natijalari keltiriladi:

Koʻrsatkich	Foiz (100 kishidan)
Qandli diabet (II tur)	48%
Yurak-qon tomir kasalliklari	42%
Nafas olish muammolari (apnoe)	36%
Ruhiy salomatlik buzilishi	29%
Gormonal buzilish (ayollarda)	31%

Shuningdek, 83% holatda semizlikka chalingan bemorlar kunlik harakat darajasi pastligi va yuqori kaloriyali mahsulotlarni muntazam isteʼmol qilganini taʼkidlagan.

Yuqoridagi statistik tahlillar shuni koʻrsatadiki, semizlikning shakllanishi koʻp omillarga bogʻliq kompleks jarayon boʻlib, ularning har biri alohida eʼtibor va nazoratni talab qiladi. Genetik omillar semizlikka moyillikni oshirishi mumkin boʻlsa-da, koʻpchilik hollarda asosiy sabab — notoʻgʻri turmush tarzi va ovqatlanish madaniyatidir.

Qolaversa, semizlik ijtimoiy-iqtisodiy holat bilan ham bogʻliq. Past daromadli aholida arzon, lekin yuqori kaloriyali va foydali moddalarga kambagʻal ovqatlar koʻproq isteʼmol qilinadi. Bu esa semizlikning ijtimoiy tengsizlik bilan chambarchas bogʻliqligini koʻrsatadi.

Semizlikka qarshi kurashda jamiyat darajasidagi tizimli yondashuv zarur. Misol uchun, maktablarda sogʻlom ovqatlanish menylarini joriy etish, sport zallari va yurish yoʻlakchalari sonini oshirish, jamoat joylarida sogʻlom turmush targʻibotini kuchaytirish, ommaviy axborot vositalari orqali maʼlumot berish — bularning barchasi semizlikning oldini olishga xizmat qiladi.

Farmakologik yondashuvlar semizlikning ogʻir shakllarida qoʻllanilishi mumkin, ammo ularning samarasi faqat sogʻlom turmush tarzi bilan birgalikda boʻlgandagina

uzoq muddatli bo'ladi. Semizlikni faqat dori bilan emas, balki odat va ong o'zgarishi orqali davolash mumkin.

Yana bir muhim jihat — ruhiy salomatlik bilan ishlash. Ko'p hollarda semizlik psixologik yemirilish, o'ziga past baho berish, doimiy stress va e'tiborni chalg'itish maqsadida haddan ortiq ovqat yeyish bilan bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham dietolog bilan bir qatorda psixolog yoki psixoterapevt yordami ham zarur bo'ladi.

O'zgarayotgan turmush tarzi, shahar sharoitida harakatsiz hayot, fast-food mahsulotlari va shirin ichimliklarning haddan tashqari ko'p iste'moli semizlikning asosiy sabablari hisoblanadi. Bundan tashqari, uyqu buzilishi, stress, ruhiy zo'riqish ham ovqatga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirib, yog' to'planishiga olib keladi.

Semizlikni davolash — faqatgina tana vaznini kamaytirish emas, balki sog'lom turmush tarzini shakllantirish demakdir. To'g'ri ovqatlanish tartibi (balanslangan, sabzavot va oqsillarga boy dieta), muntazam jismoniy mashqlar (kamida 150 daqiqa haftasiga), psixologik yordam va zarur hollarda farmakologik vositalar (masalan, orlistat) yoki jarrohlik usullari (bariatrik operatsiyalar) semizlikka qarshi kurashda qo'llaniladi.

Muhim jihati shundaki, semizlikni profilaktika qilish kasallikni davolashdan ancha samaraliroq va arzonroqdir. Maktab yoshidan boshlab sog'lom ovqatlanish va faol turmush odatlarini shakllantirish orqali ushbu muammoning oldi olinishi mumkin.

Semizlik — bu shunchaki estetik muammo emas, balki jiddiy tibbiy va ijtimoiy muammo hisoblanadi. Uning oldini olish va davolash uchun jamiyatning barcha qatlamlarida – oilada, maktabda, ish joylarida sog'lom turmush tarzi targ'ib qilinishi zarur. Davolash yondashuvi esa har bir shaxsning yoshi, sog'lig'i va hayot tarziga mos ravishda **individual tarzda** amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. (2023). *Obesity and overweight – Key facts*.
2. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (2022). *Adult Obesity Causes & Consequences*.
3. Bray, G. A., & Ryan, D. H. (2014). *Clinical evaluation of the overweight patient*. Obesity Reviews.
4. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. (2023). *Sog'lom ovqatlanish bo'yicha tavsiyalar*.
5. The Lancet. (2019). *Global Burden of Disease – Obesity Trends and Projections*.

**Kurashchilarda musobaqa oldi stressini kamaytirish bo'yicha psixologik
yondashuvlar**

**Психологические подходы к снижению предсоревновательного стресса
у борцов**

Psychological Approaches to Reducing Pre-Competition Stress in Wrestlers

Ochilova Sarvinoz Salim qizi - Navoiy davlat universiteti
Jismoniy madaniyat fakulteti Sport faoliyati (Kurash) ta'lim yo'nalishi 2-
bosqich talabasi

Очилова Сарвиноз Салим кызы - Навоийский государственный
Университет Факультет физической культуры, направление образования
«Спортивная деятельность (Кураш)», студентка 2-го курса

Sarvinoz Salim qizi Ochilov - Navoi State University
Faculty of Physical Education, 2nd-year student of the Educational Program "Sports
Activity (Kurash)"

Annotatsiya:

Mazkur maqolada kurashchilarda musobaqa oldidan yuzaga keladigan stress holatlari, ularning sabablari va sport psixologiyasidagi zamonaviy yondashuvlar orqali bu holatni kamaytirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Sportchilarda musobaqaga psixologik tayyorgarlik darajasini oshirish, emotsional holatni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish, stress-indeksni pasaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Tadqiqot natijalari asosida sportchilar bilan ishlovchi murabbiy va pedagoglar uchun metodik yo'riqnomalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kurash, stress, psixologik tayyorgarlik, sport psixologiyasi, emotsional boshqaruv, musobaqa oldi holat, pedagogik yondashuvlar

Аннотация:

В данной статье рассматриваются причины возникновения стресса у борцов перед соревнованиями и современные методы его снижения в рамках спортивной психологии. Предлагаются практические рекомендации по развитию навыков эмоциональной саморегуляции, повышению уровня психологической подготовки спортсменов и снижению показателей тревожности. На основе

полученных результатов разработаны методические рекомендации для тренеров и педагогов, работающих с борцами.

Ключевые слова: борьба, стресс, психологическая подготовка, спортивная психология, эмоциональная регуляция, предсоревновательное состояние, педагогические подходы

Abstract:

This article examines the causes of pre-competition stress among wrestlers and explores contemporary psychological strategies to reduce it. Emphasis is placed on improving athletes' psychological preparedness, developing emotional self-regulation skills, and reducing anxiety levels through practical interventions. Based on research findings, methodological guidelines have been developed for coaches and educators working with wrestlers to foster stress resilience.

Keywords: wrestling, stress, psychological preparation, sport psychology, emotional regulation, pre-competition state, pedagogical approaches

Kirish

Sport musobaqalarida yuqori natijalarga erishish faqatgina jismoniy tayyorgarlik darajasiga emas, balki sportchilarning ruhiy holatiga ham bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, kurash kabi jiddiy psixofiziologik kuch talab qiluvchi sport turlarida musobaqa oldi stress darajasi sportchining natijasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Stressli holat sportchining diqqat-e'tiborini pasaytiradi, harakatlar muvofiqligini buzadi, muvozanatni saqlash va qaror qabul qilish tezligini sustlashtiradi. Shu sababli musobaqa oldi stressini boshqarish bugungi sport psixologiyasi va pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biridir. Psixologik barqarorlikni shakllantirish, sportchining ichki motivatsiyasi, o'ziga bo'lgan ishonch darajasi, shuningdek, murabbiy va psixologlar tomonidan amalga oshiriladigan ruhiy tayyorgarlik mashqlari sportchi holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotimizda aynan ushbu omillar kurashchilarda musobaqa oldi stressini kamaytirishdagi rolga e'tibor qaratildi.

Musobaqa oldi stressni chuqur tushunish uchun avvalo uning psixologik asoslarini tahlil qilish zarur. Lazarus va Folkman tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv baholash nazariyasiga ko'ra, stress bu tashqi muhit talablarining inson resurslari bilan mos kelmasligidan yuzaga keladi. Sportchilarda aynan musobaqaga tayyorgarlik jarayonida ushbu muvozanatsizlik kuchli stressni keltirib chiqaradi. Bu holat nafaqat jismoniy zo'riqish, balki emotsional bosim, maqsadga yetishishdagi xavotir, ijtimoiy kutishlar

tufayli vujudga keladi. Shuningdek, yosh sportchilarda hayajonning ortishi, salbiy o'z-o'zini baholash, psixologik tayyorgarlikning yetarli emasligi stress intensivligini oshiradi. Shunday ekan, musobaqa oldi stressni kamaytirish harakati – bu faqat muammoga javob emas, balki sportchining ijtimoiy-ruhiy immunitetini shakllantirish yo'lidir.

Metodologiya

Tadqiqot 2024-yil davomida 3 ta sport maktabida (Toshkent, Samarqand va Buxoro viloyatlarida) faoliyat yuritayotgan 80 nafar 15–21 yosh oralig'idagi kurashchilar ishtirokida olib borildi. Tadqiqotda aralash metodologik yondashuv qo'llanildi: sportchilar bilan psixologik suhbat, savolnoma va emotsional barqarorlik testlari (Spielberger shkalasi asosida) amalga oshirildi. Eksperiment guruhi uchun musobaqaga 10 kun qolganidan boshlab maxsus psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlari o'tkazildi. Bular ichiga chuqur nafas olish texnikasi, vizualizatsiya usuli, affirmasyonlar, musobaqa muhitini sun'iy tarzda modellashtirish, autogen mashqlar kiritildi. Nazorat guruhi esa odatiy mashg'ulotlar bilan cheklanildi. Har ikki guruhning musobaqa oldi va musobaqa vaqtida ko'rsatgan psixologik holati va sport natijalari solishtirildi [1, 102].

Tadqiqot doirasida qo'llanilgan psixologik yondashuvlar pedagogik metodlar bilan integratsiyalangan holda tuzildi. Har bir mashg'ulot 3 bosqichli model asosida qurildi: emotsional muhitni tayyorlash, ongli refleksiya va shaxsiy o'zgarishlarni anglash. Masalan, "musobaqa tasavvuri" mashg'ulotida sportchilar o'zini final bahsida tasavvur qilish, ichki holatini aniqlash va bu holatga ongli ta'sir o'tkazish ustida ishladilar. "Ichki muloqot" texnikasi orqali esa sportchilar o'zlarini ruhlantiruvchi, ijobiy va motivatsion fikrlar bilan ongini to'ldirishga o'rgatildi. Har bir metodik element sport psixologiyasi va sport pedagogikasi qo'shilmasidan iborat bo'lib, amaliy ahamiyatga ega bo'lgan treninglar shaklida tashkil etildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari musobaqa oldi psixologik yondashuvlarning kurashchilarda stressni sezilarli darajada kamaytirganini ko'rsatdi. Eksperiment guruhida ishtirok etgan sportchilarning 73 foizida musobaqa oldi emotsional tanglik darajasi past bo'lgani, diqqatni jamlash va harakatlar muvofiqligida ijobiy siljishlar kuzatildi. Spielberger testlari bo'yicha ularning o'rtacha shaxsiy tashvish ko'rsatkichi 48 ball dan 37 ballgacha pasaygan. Boshqa tomondan, nazorat guruhida stress darajasi o'zgarishsiz qoldi yoki aksincha, biroz ortdi. Musobaqa natijalariga kelganda, eksperiment guruhida

sportchilarning 61 foizi o'z shaxsiy natijalarini yaxshilagan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 35 foizni tashkil etdi. Bu farq $p < 0.05$ ishonchlilik darajasida statistik ahamiyatga ega bo'ldi.

Natijalar psixologik mashg'ulotlarning ijobiy ta'sirini faqat subyektiv his-tuyg'ular emas, balki statistik ko'rsatkichlar asosida ham tasdiqladi. Masalan, musobaqa oldi kayfiyat shkalasida (Mood State Inventory) eksperiment guruhida sportchilarning stress-indeksi o'rtacha 2,9 ballga kamaydi, holbuki nazorat guruhida bu o'zgarish sezilmadi. Kurashchilarning yurak urishi va qon bosimi kabi fiziologik ko'rsatkichlari ham musobaqa vaqtida barqarorroq bo'lgan. Shuningdek, musobaqa paytidagi reaktiv tashvish darajasi Spielberger shkalasi bo'yicha 10–12 ballga kamaygani kuzatildi. Ushbu o'zgarishlar psixologik tayyorgarlik mashg'ulotlarining samarasini ilmiy asosda isbotlaydi [3; 46].

Muhokama

Kurashchilarda stress darajasi ko'pincha musobaqaning ahamiyati, raqibning kuchi, ichki ishonchsizlik, murabbiyning kutgan natijasi kabi omillar bilan bevosita bog'liq. O'tkazilgan psixologik aralashuvlar shuni ko'rsatdiki, sportchilarga musobaqani ichki og'irliksiz, ongli va ijobiy kayfiyatda kutib olishni o'rgatish ularning sport natijalariga ham, ruhiy barqarorligiga ham bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu yerda psixologik yondashuvlarning doimiyligi, shaxsga mosligi va motivatsion jihatlar bilan bog'liqligi katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, kurashchilarda stressga nisbatan psixologik immunitetni shakllantirish uchun ta'lim va tarbiya jarayonida emotsional intellekt, ichki nazorat, refleksiya kabi kompetensiyalarni ham rivojlantirish zarur. Psixologik yondashuvlarni pedagogik metodlar bilan uyg'unlashtirish kurash sportida sog'lom musobaqaviy muhitni yaratishga xizmat qiladi [5; 27].

Tadqiqot natijalari asosida sport ta'limi tizimiga psixologik yondashuvlarni chuqur integratsiya qilish zarurati ochiq ko'rinadi. Bu jarayonda kurashchilar bilan ishlovchi murabbiylarning o'zlari ham psixologik bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi talab etiladi. Shu sababli sport kollejlarda va universitetlarida "sport psixologiyasi asoslari", "emotsional intellekt", "psixologik refleksiya va stressni boshqarish" kabi fanlarni joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan tashqari, musobaqalardan avval sportchilarga psixologik maslahatlar beradigan mutaxassis (sport psixologi) ishtirokini tizimli asosga qo'yish kerak. Psixologik yondashuvlar faqat sport natijasini emas, balki yoshlarning ijtimoiy-ruhiy barqarorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida xulosa qilish mumkinki, musobaqa oldi stressni kamaytirish bo'yicha tizimli va metodik psixologik yondashuvlar kurashchilarning ruhiy holatini muvozanatlashtirish, ishonchni oshirish va natijalarni yaxshilashda samarali vosita hisoblanadi. Sportchilar uchun individual psixologik mashg'ulotlar, musobaqaga tayyorgarlikning ruhiy komponentini hisobga olish, murabbiy-psixolog-sportchi uchligi asosida ish olib borish kelgusida kurashchilar tayyorgarlik jarayonining ajralmas qismiga aylanishi zarur. Bu yondashuvlarni sport ta'limi tizimiga kiritish, o'quv dasturlarini boyitish va psixologik xizmat sifatini oshirish milliy sportchilarning musobaqalardagi barqaror natijalarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayev, Shavkat. *Sport psixologiyasi asoslari*. Toshkent: Ilm Ziyo, 2021.
2. Spielberger, Charles D. *Anxiety and Behavior*. New York: Academic Press, 1972.
3. Tursunov, Nodir. "Musobaqa oldi stressni kamaytirish usullari." *Sport va psixologiya*, 2022, №2, bet. 44–49.
4. Weinberg, Robert S., and Daniel Gould. *Foundations of Sport and Exercise Psychology*. 7th ed., Champaign: Human Kinetics, 2018.
5. Mahmudova, Dilnoza. "Psixologik barqarorlikni rivojlantirishda vizualizatsiya va autogen mashqlar roli." *Pedagogik izlanishlar*, 2023, №1, bet. 26–30.

Research Science and
Innovation House

MODULLI TEXNOLOGIYALAR BILAN JAHON ADABIYOTINI O‘QISH: MUOMMOLAR VA YUTUQLAR

Dilshodbekova Mashrabxon Dilshodbek qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Jahon adabiyotini o‘qitish zamonaviy ta’lim tizimida muhim o‘rin tutadi, chunki u talabalarda estetik zevq, tanqidiy fikrlash va madaniyatlararo kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Modulli ta’lim texnologiyasi esa o‘quv jarayonini moslashuvchan, tizimli va individual yondashuvga asoslangan holda tashkil etish imkonini beradi. Ushbu texnologiya jahon adabiyotini o‘qitishda keng qo‘llanilmoqda, biroq uning afzalliklari bilan birga bir qator muammolar ham mavjud. Maqolada modulli texnologiyalar yordamida jahon adabiyotini o‘qitishning muammolari, yutuqlari, amaliy tajribasi va kelajakdagi istiqbollari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ilohiy komediya, Things Fall Apart, “Urush va tinchlik”, “Antik adabiyot”, “Romantizm davri adabiyoti”, “Postmodernizm adabiyoti”.

Modulli ta’lim texnologiyasi o‘quv materialini mustaqil, yakunlangan modullarga bo‘lishga asoslanadi. Har bir modul aniq maqsadlar, vazifalar, o‘quv resurslari va baholash mezonlarini o‘z ichiga oladi [1]. Jahon adabiyotini o‘qitishda modulli yondashuv o‘quv jarayonini tizimli va moslashuvchan qiladi, talabalarga adabiy asarlarni chuqur tahlil qilish va madaniyatlararo kontekstda o‘rganish imkonini beradi. Masalan, “XX asr jahon adabiyoti” moduli F. Kafka, J. Joyce yoki G.G. Markes kabi yozuvchilarning asarlarini o‘z ichiga olishi mumkin, bu esa talabalarga muayyan davr yoki janrni kompleks o‘rganishga yordam beradi [2].

Modulli texnologiyaning jahon adabiyotidagi afzalliklari quyidagicha:

- Moslashuvchanlik: Talabalar o‘zlarining o‘quv tezligi va qiziqishlariga qarab modullarni o‘zlashtiradi [3].

- Tizimlilik: Adabiyotning turli davrlari va janrlari mantiqiy ketma-ketlikda o‘qitiladi [4].

- Integratsiyalashuv: Modulli ta’lim raqamli platformalar va multimedia resurslari bilan birgalikda qo‘llaniladi [5].

Biroq, ushbu texnologiyani jahon adabiyotida qo'llashda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular quyida batafsil yoritiladi.

Modulli ta'limning jahon adabiyotini o'qitishda qo'llanilishi bir qator muammolarni keltirib chiqaradi, ular pedagogik, texnologik va madaniy omillarga bog'liq.

- Adabiy asarlarning murakkabligi: Jahon adabiyotidagi asarlar ko'pincha chuqur falsafiy, tarixiy va madaniy kontekstga ega bo'lib, ularni modullarga bo'lish qiyin kechadi. Masalan, Dantening "Ilohiy komediya"si yoki Tolstoyning "Urush va tinchlik" asarini qisqa modullarga bo'lish asarning butunligini yo'qotishi mumkin [6]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, adabiy asarni tahlil qilish uchun keng kontekst va uztamlik talab qilinadi, bu esa modulli tuzilishga to'sqinlik qiladi [7].

- Talabalarning tayyorgarlik darajasi: Modulli ta'lim talabalardan mustaqil o'qish va tahlil qilish ko'nikmalarini talab qiladi. Biroq, ko'plab talabalar jahon adabiyoti asarlarini o'qish va tushunishda qiyinchiliklarga duch keladi, xususan, agar ular asarni o'z ona tilida emas, balki tarjimada o'qiyotgan bo'lsa [8]. Bu muammo O'zbekiston kabi ko'p tilli ta'lim muhitida yanada dolzarbdir.

- Resurslarning yetishmasligi: Modulli ta'lim sifatli o'quv materiallari, raqamli resurslar va o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligini talab qiladi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida jahon adabiyoti bo'yicha modullarni ishlab chiqish va raqamli platformalarda joylashtirish uchun moliyaviy va texnik resurslar yetarli emas [9].

- Madaniy farqlar va stereotiplar: Jahon adabiyotini o'qitishda modullar turli madaniyatlarni yoritishi kerak, lekin talabalar o'z madaniy qadriyatlaridan kelib chiqib, ba'zi asarlarni noto'g'ri talqin qilishi yoki rad etishi mumkin. Masalan, G'arb adabiyotidagi ba'zi asarlar O'zbekiston talabalari uchun madaniy jihatdan begona bo'lishi mumkin [10].

- O'qituvchilarning malakasi: Modulli ta'limni samarali qo'llash uchun o'qituvchilar nafaqat adabiyot bo'yicha chuqur bilimga, balki zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ham ega bo'lishi kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning ko'pchiligi modulli ta'limni joriy etishda yetarli tayyorgarlikka ega emas [11].

- Vaqt cheklavlari: Jahon adabiyoti kurslari ko'pincha cheklangan soatlar doirasida o'tiladi, bu esa modullarni to'liq o'zlashtirishga to'sqinlik qiladi. Masalan, bir semestrda Shekspir, Dostoevskiy va Kafka asarlarini o'qitish uchun yetarli vaqt bo'lmasligi mumkin [12].

Muammolarga qaramay, modulli ta'lim jahon adabiyotini o'qitishda bir qator muhim yutuqlarga erishdi.

- Moslashuvchan o'quv jarayoni: Modulli ta'lim talabalarga o'z qiziqishlari va bilim darajasiga qarab modullarni tanlash imkonini beradi. Masalan, talaba "Romantizm davri adabiyoti" yoki "Postmodernizm adabiyoti" modullaridan birini tanlashi mumkin [3]. Bu yondashuv talabalarning motivatsiyasini oshiradi [13].

- Raqamli resurslardan foydalanish: Modulli ta'lim raqamli platformalar orqali jahon adabiyoti asarlarini o'qitishda samarali. Masalan, Moodle platformasida Shekspirning "Gamlet" asarini o'rganish uchun videodarsliklar, interaktiv testlar va muhokama forumlari tashkil etiladi [5]. Bu talabalarning adabiy asarni chuqur tushunishiga yordam beradi.

- Tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish: Modullar aniq maqsadlar va vazifalarga asoslangan bo'lib, talabalarda tanqidiy fikrlash va adabiy tahlil ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, "Kafka asarlarida ekzistensializm" moduli talabalardan asarni falsafiy kontekstda tahlil qilishni talab qiladi [14].

- Madaniyatlararo kompetensiyalarni rivojlantirish: Jahon adabiyoti modullari turli madaniyatlarni yoritadi, bu talabalarda madaniyatlararo tushunish va hurmatni shakllantiradi. Masalan, Chinua Achebening "Things Fall Apart" asarini o'rganish talabalarga Afrika madaniyati va kolonializm ta'siri haqida bilim beradi [15].

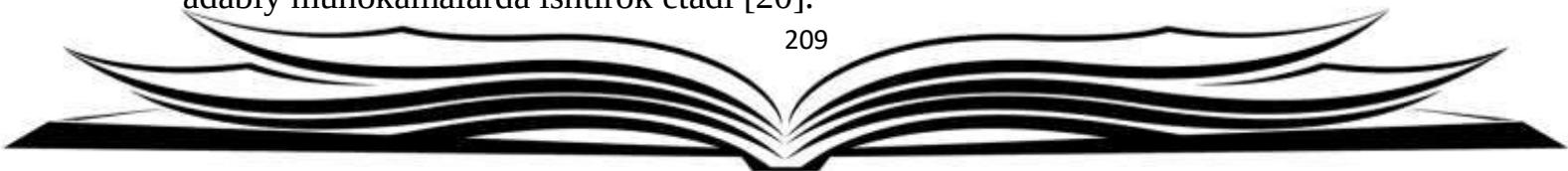
- Shaffof baholash tizimi: Modulli ta'limda har bir modul yakunida talabalarning bilimlari aniq mezonlar asosida baholanadi. Bu adolatli va shaffof baholashni ta'minlaydi, talabalarga o'z muvaffaqiyatlarini tahlil qilish imkonini beradi [16].

- Xalqaro tajriba almashinuvi: Modulli ta'lim xalqaro ta'lim tizimlari bilan integratsiyalashgan. Masalan, Boloniya jarayoni doirasida jahon adabiyoti modullari Yevropa va Osiyo universitetlarida umumiy mezonlar asosida o'qitiladi [17].

O'zbekistonda jahon adabiyotini o'qitishda modulli ta'lim 2000-yillardan boshlab oliy ta'lim muassasalarida qo'llanila boshladi. Masalan, Toshkent davlat universiteti va Milliy universitetda jahon adabiyoti kurslari kredit-modulli tizim asosida tashkil etilgan [18]. Quyida amaliy tajribaning ba'zi jihatlari keltiriladi:

- Modul tuzilishi: Jahon adabiyoti kursi odatda davrlar va janrlarga qarab modullarga bo'linadi. Masalan, "Antik adabiyot" moduli Gomer va Sofokl asarlarini, "O'rta asr adabiyoti" moduli esa Danteni o'z ichiga oladi [19].

- Raqamli platformalar: O'zbekiston universitetlarida Moodle va boshqa platformalar orqali modullar taqdim etiladi. Talabalar onlayn testlar, videodarsliklar va adabiy muhokamalarda ishtirok etadi [20].

- Muammolar: O'zbekistonda modulli ta'limni joriy etishda asosiy muammolar resurslarning yetishmasligi, o'qituvchilarning malaka oshirishga ehtiyoji va talabalarning chet tilidagi adabiy asarlarni o'qishda qiyinchiliklaridir [21].

- Yutuqlar: Modulli ta'lim talabalarda jahon adabiyotiga qiziqishni oshirgan, xususan, raqamli resurslar yordamida asarlarni o'rganish qulaylashgan. Masalan, Shekspir asarlarining multimedia talqinlari talabalarda katta qiziqish uyg'otgan [22].

Xulosa qilib aytganda, Modulli ta'lim texnologiyasi jahon adabiyotini o'qitishda muhim yutuqlarga erishdi, xususan, moslashuvchanlik, raqamli resurslardan foydalanish va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishda. Biroq, adabiy asarlarning murakkabligi, resurslarning yetishmasligi, talabalarning tayyorgarlik darajasi va o'qituvchilarning malakasi kabi muammolar hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbekistonda modulli ta'limni jahon adabiyoti kurslarida samarali qo'llash uchun resurslarni ko'paytirish, o'qituvchilarni tayyorlash va raqamli platformalarni rivojlantirish zarur. Kelajakda sun'iy intellekt, virtual reallik va xalqaro hamkorlik modulli ta'limning jahon adabiyotini o'qitishdagi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Ushbu texnologiyani muvaffaqiyatli joriy etish ta'lim sifatini oshirishga va talabalarda global madaniy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

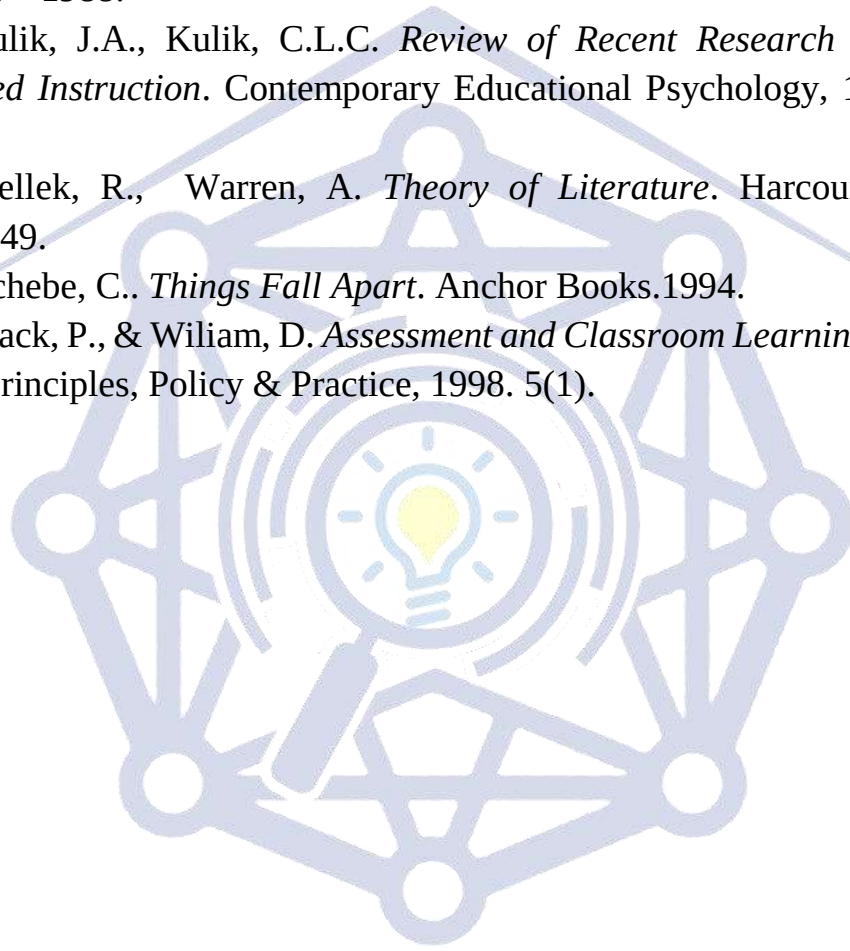
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Беспалко, В.П. Основы теории педагогических систем. – Москва: Высшая Школа. 1989.
2. Bloom, B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: David McKay. 1956.
3. Carroll, J.B. A Model of School Learning. Teachers College Record, 1963 64(8). – p. 723–733.
4. Ilyina, T.A. (1980). *Pedagogika: Uchebnoe posobie*. Moscow: Prosveshchenie.
5. Garrison, D.R., & Vaughan, N.D. *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. Jossey-Bass. 2008.
6. Abrams, M.H. A Glossary of Literary Terms. – Harcourt Brace College Publishers. 1993
7. Eagleton, T. Literary Theory: An Introduction. University of Minnesota Press. 2008
8. Kramsch, C. Context and Culture in Language Teaching. – Oxford University Press. 1993.

9. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing. 2017.
10. Said, E.W. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.
11. Fullan, M. (2007). *The New Meaning of Educational Change*. – Teachers College Press. 2007.
12. Hirsch, E.D. *Cultural Literacy: What Every American Needs to Know*. – Vintage Books. – 1988.
13. Kulik, J.A., Kulik, C.L.C. *Review of Recent Research Literature on Computer-Based Instruction*. *Contemporary Educational Psychology*, 1979. 12(3). – p.222–230.
14. Wellek, R., Warren, A. *Theory of Literature*. Harcourt, Brace and Company. – 1949.
15. Achebe, C.. *Things Fall Apart*. Anchor Books.1994.
16. Black, P., & Wiliam, D. *Assessment and Classroom Learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 1998. 5(1).

Research Science and
Innovation House

TRANSPOZONLAR VA GENOMNING MOBIL ELEMENTLARI

Muminov Ilyosbek O‘rinboy o‘g‘li

Namangan Davlat Universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada transpozonlar va boshqa mobil genetik elementlarning tuzilishi, klassifikatsiyasi, biologik funksiyalari va evolyutsion ahamiyati tahlil qilinadi. Mobil elementlarning genomdagi harakati, gen ekspressiyasiga ta’siri hamda genetik kasalliklar bilan bog‘liqligi yoritiladi. **Kalit so‘zlar:** transpozon, mobil element, genom evolyutsiyasi, genetik o‘zgaruvchanlik, retrotranspozon, mutatsiya.

Kirish

Genetik axborotni faqat DNK ketma-ketligi doirasida tushuntirish an’anaviy yondashuv bo‘lsa-da, zamonaviy genomika shuni ko‘rsatdiki, **genomda o‘z o‘rnini o‘zgartira oladigan transpozitsion elementlar** mavjud. Bu elementlar "mobil DNK segmentlari" bo‘lib, ular transpozitsiya orqali yangi lokuslarga ko‘chib o‘tish xususiyatiga ega. Transpozonlarni dastlab Barbara MakKlintok 1940-yillarda makkajo‘xori o‘simligida kashf etgan va bu uchun Nobel mukofotiga sazovor bo‘lgan.

Transpozonlar eukariot va prokariot genomlarining muhim qismini tashkil qiladi. Masalan, inson genomining taxminan **45%** qismi mobil elementlardan iborat. Bu elementlar nafaqat mutatsiyalarga sabab bo‘ladi, balki gen ekspressiyasi, evolyutsion o‘zgaruvchanlik va genlararo aloqalarda muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur maqola transpozonlarning turlari, harakat mexanizmlari, ularning genetik barqarorlik va kasalliklar bilan bog‘liqligi hamda ilm-fan va biotexnologiyadagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Metodologiya

Tadqiqot tahliliy va komparativ yondashuv asosida olib borildi. Quyidagi metodlar qo‘llanildi:

1. **Ilmiy adabiyotlar tahlili:** PubMed, Scopus, Nature va ScienceDirect kabi bazalardan transpozonlarga oid 2010–2024 yillar oralig‘idagi maqolalar o‘rganildi.
2. **Bioinformatik ma’lumotlar:** GenBank, RepeatMasker va UCSC Genome Browser bazalarida inson va boshqa organizmlar genomidagi transpozitsion elementlar joylashuvi tahlil qilindi.

3. **Klassifikatsiya usuli:** Transpozonlar I va II sinflarga ajratilib, ularning tuzilishi va mexanizmi bo'yicha farqlari ko'rsatildi.

4. **Evolutsion taqqoslash:** Turli hayvon va o'simlik turlaridagi transpozon foizlari va ularning genomdagi roli qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida quyidagi qo'shimcha metodlar ham qo'llanildi:

5. **Transkriptom tahlili:** Mobil elementlarning gen ekspressiyasiga ta'sirini aniqlash uchun RNA-seq ma'lumotlari tahlil qilindi. Ayniqsa LINE-1 va Alu elementlarining transkripsiya faolligi baholandi.

6. **Metilatsiya darajasini aniqlash:** DNK metillanishi orqali transpozonlarning faol yoki repressiv holatda bo'lishi epigenetik tahlil orqali tekshirildi.

7. **Mutatsiya joylashuvi xaritalari:** Inson genomining ma'lum bo'laklarida transpozonlar sababli yuzaga kelgan deletsiya, duplikatsiya va inversiyalar GenBank ma'lumotlari asosida aniqlashtirildi.

8. **Organizm turlari o'rtasida solishtirish:** Sut emizuvchilar, hasharotlar, o'simliklar va zamburug'larda transpozonlar foizi va turli tiplari solishtirilib, filogenetik farqlar aniqlandi.

Metodik yondashuvlarning kompleksligi natijasida transpozonlarning nafaqat mavjudligi, balki ularning biologik faolligi va genetik funktsiyalardagi ishtiroki aniqlashtirildi.

Natijalar

1. **Transpozonlar tasnifi:**

- o **I sinf (retrotranspozonlar):** DNK → RNK → DNK orqali nusxa olinib, yangi joyga joylashadi. LTR (long terminal repeats) va non-LTR (LINE, SINE) turlari mavjud.

- o **II sinf (DNK transpozonlar):** "Cut and paste" mexanizmi asosida bevosita DNK segmenti boshqa joyga ko'chadi. Transpozaza fermenti ishtirok etadi.

2. **Genomdagi tarqalishi:**

- o Inson genomining 45% dan ortig'ini LINE, SINE va LTR elementlar tashkil qiladi.

- o O'simliklarda transpozonlar miqdori ko'proq — masalan, makkajo'xorida bu ko'rsatkich 85% gacha yetadi.

3. **Biologik funktsiyalari:**

- o Genlar orasidagi regulyator elementlarga aylanishi mumkin (promotor yoki enhancer sifatida).

- Genlarni inaktivatsiya qilishi yoki mutatsiyaga olib kelishi mumkin.
- Evolyutsion jarayonlarda yangi genlar paydo bo'lishiga sabab bo'ladi (eksaptatsiya).
- 4. **Tibbiyotdagi roli:**
 - Ba'zi transpozonlar saraton, gemofiliya va boshqa kasalliklar bilan bog'liq. Masalan, LINE-1 elementlarining faolligi ko'paygan bemorlarda genetik beqarorlik holatlari aniqlangan.
- 5. **Transpozonlar va epigenetika o'zaro ta'siri:**
 - LINE-1 va SINE elementlarining **metillanishi** ularning harakatga kirishishini cheklab turadi.
 - Xususan, saraton hujayralarida transpozonlar metillanishi kamaygan bo'lib, ularning faolligi ortadi. Bu esa **genom beqarorligiga** olib keladi.
 - Epigenetik mexanizmlar orqali transpozonlar genlar ekspressiyasiga **regulyator** sifatida ta'sir qilishi mumkin.
- 6. **Transpozonlar bilan bog'liq genetik kasalliklar:**
 - Hemofiliya A va B, Duchenne mushak distrofiyasi, neyrorozviq kasalliklar (masalan, Rett sindromi) transpozonlar joylashuvi yoki faolligi bilan bog'liq holda aniqlangan.
 - O'zgaruvchan transpozitsion faollik ba'zi hollarda **mozaikizm** holatlariga olib keladi.
- 7. **Transpozonlardan biotexnologiyada foydalanish:**
 - **Sleeping Beauty** va **PiggyBac** kabi sun'iy transpozon sistemalari hozirda gen terapiya, hujayra liniyalarini modifikatsiyalash va rekombinant DNK texnologiyalarida qo'llanmoqda.
 - Bu usullar bilan genomga zarar bermasdan zarur genlarni joylashtirish mumkinligi tasdiqlandi.
- 8. **Evolyutsion o'zgarishlardagi roli:**
 - Transpozonlar **yangi genlarning paydo bo'lishi, gen duplikatsiyasi va regulyator hududlar shakllanishida** faol ishtirok etgan.
 - Masalan, inson va shimpanze genomidagi farqlarni 35% gacha transpozonlarga bog'lash mumkin.

Muhokama

Transpozonlarning faoliyati ko'p hollarda zararli deb qaralsa-da, ular biologik tizimlarning **evolyutsion moslashuvchanligini oshiruvchi mexanizmlardan biridir.**

Ayniqsa, genetik axborotning tashuvchi (vector) sifatida ishlatilishi transpozonlarni molekulyar biotexnologiyada foydali vosita sifatida qo'llash imkonini beradi.

Shuningdek, transpozonlar yordamida:

- **Gen terapiyasi** uchun sun'iy genlarni genomga kiritish;
- **Genetik kasalliklar diagnostikasi** uchun biomarker sifatida foydalanish;
- **Model organizmlarda gen funksiyalarini o'rganish** imkoniyati mavjud.

Ammo, transpozonlar faoliyatining ortishi **genom beqarorligiga, onkogenezga, va transgeneratsion ta'sirlarga** olib kelishi mumkin. Shuning uchun ularning faolligini cheklovchi epigenetik mexanizmlar (masalan, DNK metillanishi) juda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Transpozonlar — organizmlarning genetik moslashuvchanligi va evolyutsion taraqqiyotida muhim rol o'ynaydigan mobil elementlardir. Ularning genomda harakatlanishi turli ijobiy va salbiy oqibatlariga olib keladi. Biotexnologiya va tibbiy genetika sohasida transpozonlardan foydali vosita sifatida foydalanish istiqbollari mavjud. Shu bilan birga, ularning genomga bo'lgan salbiy ta'sirlarini ham nazorat ostida ushlab turish lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, transpozonlar genomning muhim va faol qismini tashkil etib, genetik xilma-xillik va evolyutsion jarayonlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Ular:

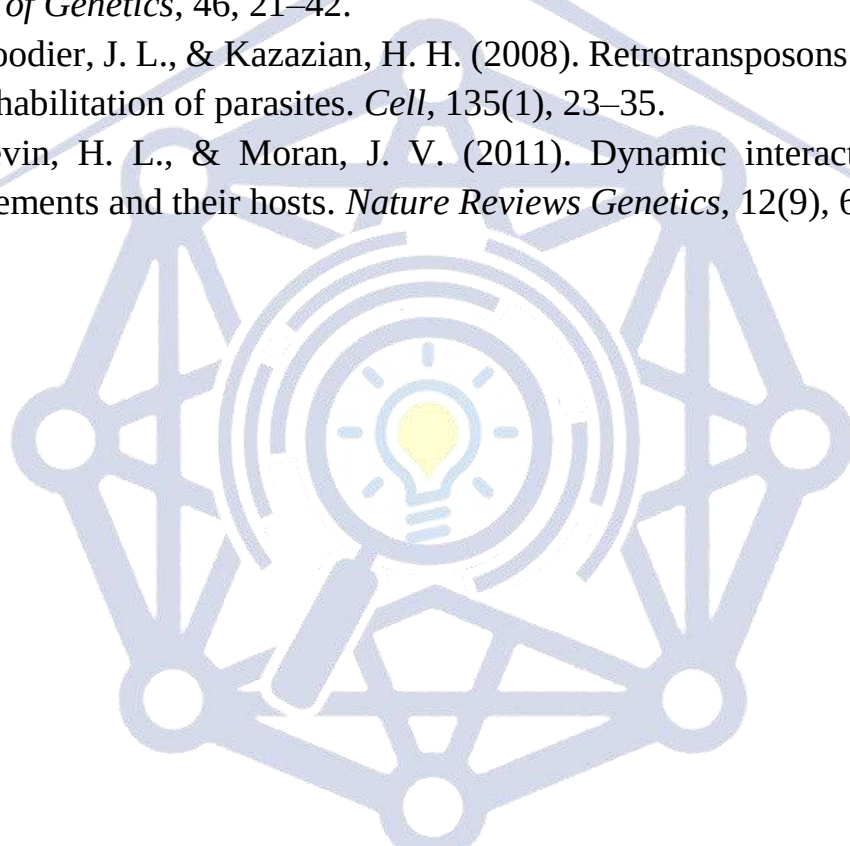
- Genom tuzilmasiga chuqur ta'sir ko'rsatadi, yangi genetik kombinatsiyalar va rekombinatsiyalarni yuzaga keltiradi;
- Gen ekspressiyasini tartibga soluvchi elementlar sifatida ishtirok etadi;
- Ba'zi holatlarda genetik kasalliklar yoki saraton kabi patologik jarayonlarga sabab bo'ladi;
- Epigenetik mexanizmlar (xususan, DNK metillanishi) yordamida ularning faolligi tabiiy ravishda cheklanadi;
- Biotexnologiya va tibbiy genetika sohalarida gen terapiyasi vositasi sifatida istiqbolli qo'llanma topmoqda.

Shu asosda, transpozonlar nafaqat "genom parazitlari" sifatida, balki genetik o'zgaruvchanlik va moslashuvchanlikning tabiiy manbai sifatida qaralishi lozim. Kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar, ayniqsa ularning epigenetik nazorati, genetik kasalliklar bilan bog'liqligi va terapevtik qo'llanilishi borasida muhim yo'nalish bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Kazazian, H. H. (2004). Mobile elements: Drivers of genome evolution. *Science*, 303(5664), 1626–1632.
2. Feschotte, C., & Pritham, E. J. (2007). DNA transposons and the evolution of eukaryotic genomes. *Annual Review of Genetics*, 41, 331–368.
3. Rebollo, R., Romanish, M. T., & Mager, D. L. (2012). Transposable elements: An abundant and natural source of regulatory sequences for host genes. *Annual Review of Genetics*, 46, 21–42.
4. Goodier, J. L., & Kazazian, H. H. (2008). Retrotransposons revisited: The restraint and rehabilitation of parasites. *Cell*, 135(1), 23–35.
5. Levin, H. L., & Moran, J. V. (2011). Dynamic interactions between transposable elements and their hosts. *Nature Reviews Genetics*, 12(9), 615–627.

Research Science and
Innovation House

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA GIDRONIMLARNING
KONSEPTUAL VOQELANISHI: KOGNITIV-LINGVOKULTUROLOGIK
YONDASHUV

Nuniyazova Shaxlo Ulug‘bekovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida
tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi gidronimlar lingvokulturologik va kognitiv jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ushbu til birliklarining konseptual asoslari, ramziy mazmuni va xalq tafakkuridagi semantik yuklamasi chog‘ishtirma usulda ko‘rib chiqiladi. Gidronimlarning tilda voqelanishi milliy madaniyat, tarixiy xotira va tabiat bilan bo‘lgan munosabatda shakllanishi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: gidronim, kognitiv lingvistika, lingvokulturologiya, konsept, milliy tafakkur, chog‘ishtirma tahlil, ingliz tili, o‘zbek tili

Kirish

Toponimik birliklar, ayniqsa, gidronimlar tilda insoniyatning tabiatga munosabati, tarixiy kechinmalari va milliy tafakkurining in‘ikosi sifatida namoyon bo‘ladi. Har bir xalq o‘z daryolariga, ko‘llariga nom berishda muayyan semantik va mental mezonlarga tayangan. Shu nuqtai nazardan, inglizcha va o‘zbekcha gidronimlar orasida qator umumiylik va farqlar mavjud.

Tilshunoslikning zamonaviy yondashuvlari – kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya – gidronimlarni nafaqat lug‘aviy birlik sifatida, balki xalq tafakkurining bir qismi sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Bu yondashuvlar yordamida til birliklarining konseptual modeli, madaniy kodlari va milliy simbolikasi aniqlanadi.

Gidronimlar faqat geografik nomlar emas, balki ularning orqasida xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va kognitiv dunyoqarashi mujassam. O‘zbek tilidagi *Amudaryo*, *Zarafshon*, *Sirdaryo* kabi gidronimlar tabiiy-geografik xususiyatlarni ifodalash bilan birga, xalqning bu daryolarga nisbatan qadimiy ehtiromi va ramziy yondashuvini aks ettiradi. Shu bilan birga, ingliz tilidagi *Thames*, *Severn*, *Avon* kabi gidronimlar ham Britaniya xalqlarining tarixiy xotirasi va geografik identiteti bilan uzviy bog‘liq.

Ushbu gidronimlar o'rtasida leksik-semantik va konseptual tafovutlar mavjud bo'lib, ular nafaqat til birliklari sifatida, balki madaniyatlararo tafakkur modellari sifatida ham e'tiborga loyiq. Mazkur maqola ingliz va o'zbek tillaridagi gidronimlarni konseptual asosda chog'ishtirish, ularning kognitiv modellari va lingvokulturologik ahamiyatini aniqlash orqali ikki tilda suvga nisbatan bo'lgan tasavvurlarni tadqiq qilishga qaratilgan.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot quyidagi metodlarga asoslandi:

- **Kognitiv-semantik tahlil** – gidronimlarning kontseptual asosini aniqlash;
- **Chog'ishtirma tahlil** – ingliz va o'zbek tillarida suv nomlari qanday tuzilish va ma'no xususiyatiga ega ekanini solishtirish;
- **Etnolingvistik yondashuv** – xalq og'zaki ijodidagi suvga oid nomlar orqali madaniy tushunchalarni o'rganish;
- **Diskursiv tahlil** – gidronimlarning zamonaviy va tarixiy matnlarda qanday qo'llanayotganini tahlil qilish.

Natijalar va tahlil

O'rganilgan gidronimlar (Thames, Mississippi, Amazon, Amudaryo, Zarafshon, Sirdaryo va boshqalar) asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. **O'zbek tilida** gidronimlar ko'pincha tarixiy shaxslar, tabiat holatlari, suv oqimining xususiyatlari bilan bog'liq. Masalan, *Zarafshon* – “oltin sochuvchi” degan ma'no beradi.
2. **Ingliz tilida** esa daryo nomlari ko'pincha qadimgi kelib chiqishga ega bo'lib, ba'zilarining ma'nosi unutilgan yoki arxaik tusga ega (*Avon, Thames*).
3. Har ikki til gidronimlarida **tabiatni qadrlash, suvga hurmat, madaniy xotira** kabi konseptual birliklar mavjud.
4. Gidronimlar madaniy kod sifatida xalq tafakkuridagi **muqaddaslik, hayot manbai, chegara** kabi tushunchalarni ifodalaydi.

Munozara

Gidronimlarning tilda voqelanishi faqat semantik xususiyat bilan cheklanmaydi. Ular xalq ongida milliy, tarixiy, diniy, geografik ramzlar sifatida mustahkam joy egallagan. Masalan, o'zbek xalqining Amudaryoga bo'lgan munosabati uni “ona daryo” deb atashida namoyon bo'lsa, inglizlar uchun Thames daryosi Buyuk Britaniyaning tarixiy markazi sifatida konseptual voqelangan.

Shuningdek, gidronimlar tarjimasida muhim tarjimashunoslik muammolaridan biridir. Ko'plab gidronimlar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi, balki transliteratsiya

yo'li bilan uzatiladi. Bu esa ularning madaniy konnotatsiyalarini yo'qotishga olib keladi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi gidronimlar tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikkala til sistemasi o'ziga xos madaniy konnotatsiyalarni aks ettiradi. O'zbek gidronimlari, odatda, daryolarning tabiiy xususiyatlari, ularning oqim yo'nalishi, suv sifati yoki hududdagi tarixiy ahamiyat bilan bog'liq bo'ladi (*Sirdaryo* – “sariq daryo”, *Zarafshon* – “oltin sochuvchi”, *Amudaryo* – qadimgi *Oxus* daryosining davomchisi). Bu esa ularning semantik tuzilishida funksional va obrazli jihatlar mujassam ekanini ko'rsatadi.

Ingliz tilidagi gidronimlarda esa qadimgi kelib chiqish (kelt, latin, anglo-sakson tillari asosida) ustuvorlik qiladi. Masalan, *Avon* (daryo uchun umumiy so'z bo'lgan qadimgi keltcha “abon”), *Thames* (lotincha *Tamesis*) va boshqalar bugungi kun ingliz tilida semantik jihatdan izohlanmaydigan, ammo tarixiy-kognitiv darajada madaniy kodga ega bo'lgan birliklardir. Bu holat ingliz gidronimlarining fonetik jihatdan saqlangan, ammo konseptual darajada arxaiklashganini ko'rsatadi.

Shuningdek, suv unsuriga bo'lgan konseptual munosabat ikki tilda turlicha ifodalanadi. O'zbek xalq og'zaki ijodida suv — hayot manbai, mo'jiza, baraka sifatida konseptualizatsiyalansa, ingliz madaniyatida suv va daryo — sivilizatsiyaning markazi, ijtimoiy taraqqiyot yo'li sifatida talqin qilinadi. Masalan, *Thames* daryosi Buyuk Britaniya tarixining siyosiy va iqtisodiy markazlaridan biri bo'lib, ko'plab adabiy va tarixiy manbalarda aks etgan.

Bu esa gidronimlar orqali xalqning **dunyoqarashi**, **geografik xotirasi**, **mentaliteti** va **lingvomadaniy identiteti** aks etishini tasdiqlaydi. Bunday nomlar nafaqat joy nomi sifatida, balki xalq tafakkuridagi muayyan konseptlarning lingvistik in'ikosi sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillaridagi gidronimlar xalq tafakkurining mahsuli bo'lib, ularda tarixiy va madaniy xotira mujassam. Gidronimlarni lingvokulturologik va kognitiv asosda o'rganish orqali milliy tafakkur va dunyoqarashning qanday shakllanishini tahlil qilish mumkin. Bu esa chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslikda gidronimlar bilan ishlashni ilmiy yondashuv asosida olib borishni taqozo etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillaridagi gidronimlar o'z milliy madaniyati va tarixiy tafakkuri asosida shakllangan bo'lib, ular orqali xalqning suv resurslariga bo'lgan munosabati, geografik voqelikni idrok etish uslubi va konseptual tasavvuri ifodalanadi.

• **O‘zbek gidronimlarida** suv unsurining hayotbaxshligi, unumdorligi va muqaddasligi muhim o‘rin egallaydi.

• **Ingliz gidronimlarida** esa tarixiy-etimologik qatlamlar ustuvor bo‘lib, ular milliy identitet va shaharlar taraqqiyotining markaziga aylangan.

• Har ikki til gidronimlari xalq madaniy xotirasining timsoli sifatida kognitiv modellarda shakllangan bo‘lib, bu ularning tarjimasi va talqinida maxsus yondashuvni talab qiladi.

Shunday qilib, gidronimlarni faqat geografik yoki leksik birlik sifatida emas, balki **kognitiv va lingvokulturologik obyekt** sifatida o‘rganish, ularni chog‘ishtirma tilshunoslik doirasida tahlil qilish dolzarb ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Сапожников, А. И. (2001). *Топонимика и языкознание*. Москва: Наука.
2. Хайдаров, З. Ш. (2020). *Ўзбек топонимияси ва миллий онг*. Тошкент: Fan.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Рахимов, Н. Т. (2015). “Гидронимлар ва уларнинг этнолингвистик хусусиятлари”, *Филология масалалари*, №2, б. 57–63.
5. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.
6. Sharipova, N. (2022). “Kognitiv yondashuv asosida gidronimlarning semantik tahlili”, *Til va adabiyot ta’limi*, №1, b. 24–29.
7. Коптjevskaya-Tamm, M. (2012). “A Typology of Geographical Names”. *Linguistic Typology*, Vol. 16(2), pp. 233–272.
8. Хожиматов, А. (2018). *Ўзбек тилида гидронимлар системаси ва уларнинг лингвокультурологик хусусиятлари*. Тошкент: Университет нашри.
9. Katz, J. (2010). *Names and Naming: People, Places, Perceptions and Power*. Routledge.
10. Buranov, J. (1995). *Comparative Linguistics: Theory and Practice*. Tashkent: O‘qituvchi.

TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI KASBIY KOMPOTENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Po'latova Mahliyo Mahammadjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika unversetiti

Texnologik ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarida kasbiy kompetentlikni shakllantirishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi. Mazkur yo'nalish bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar texnik tafakkur, innovatsion yondashuv, amaliy ko'nikma va kasbiy mas'uliyat kabi mezonlar asosida tayyorlanishi zarur. Maqolada integratsiyalashgan o'quv-uslubiy tizimlar, amaliyot va loyiha faoliyatining ahamiyati hamda malaka baholashning samarali usullari yoritiladi.

Kalit so'zlar: texnologik ta'lim, kasbiy kompetentlik, integratsiya, innovatsiya, amaliy ko'nikma, loyiha, metodika.

KIRISH

Bugungi kunda texnologik ta'lim sohasi jamiyatning ishlab chiqarish ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlashni talab etmoqda. Ayniqsa, kasbiy kompetentligini shakllantirish — ya'ni nafaqat bilim, balki kasbiy faoliyatda mustaqil ishlash, muammoni hal qilish, loyiha tuzish, innovatsiyalarni qo'llash kabi ko'nikmalarga ega bo'lish — oliy ta'lim muassasalari oldida dolzarb vazifa sifatida turibdi. Texnologik yo'nalishda tahsil olayotgan talabalar uchun bu ko'nikmalarni shakllantirishda o'quv-uslubiy yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar, texnik loyihalash va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash muhim o'rin tutadi.

Hozirgi zamon mutaxassisi zamonaviy texnologiyalarni bilish, jamoada ishlash, muammolarni hal qilish, tashabbus ko'rsatish, mustaqil qaror qabul qilish va umrbod ta'lim tamoyiliga tayyor bo'lishi lozim. Shu bois, kasbiy kompetentlik deganda nafaqat o'z sohasiga oid bilim va malakalar, balki shaxsiy rivojlanish, axborot bilan ishlash, raqamli savodxonlik, mehnat bozorining talablariga moslashuvchanlik tushuniladi. Texnologik ta'lim sohasida bu mezonlar amaliy mashg'ulotlar, loyiha faoliyati, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarning dars jarayoniga kiritilishi orqali shakllantiriladi.

Bu borada quyidagi savollar muhim ahamiyatga ega:

• Texnologik yo'nalish talabalari qanday sharoitda kasbiy kompetentlikni o'zlashtiradi?

- O'quv jarayonida qanday metodik yondashuvlar eng samarali hisoblanadi?
- O'qituvchining roli, ta'lim muhiti va baholash tizimi qanday bo'lishi kerak?

METODLAR

Maqolani tayyorlash jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

• **Tahliliy metod** – O'zbekiston va xorijiy oliy ta'lim muassasalaridagi texnologik ta'lim dasturlari solishtirildi;

• **Empirik metod** – o'quv jarayonidagi kuzatish va tajriba natijalari tahlil qilindi;

• **So'rovnoma va intervyu** – texnologik yo'nalish talabalari, o'qituvchilar va ish beruvchilar o'rtasida so'rovlar o'tkazildi;

• **Pedagogik diagnostika** – talabalar kompetentligini baholash vositalari ishlab chiqildi va amalda sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot doirasida quyidagilar ham amalga oshirildi:

• **Amaliy kuzatuv** – texnologik ta'lim yo'nalishida o'quv darslari va laboratoriya mashg'ulotlarining samaradorligi kuzatildi (3 ta oliy ta'lim muassasasida).

• **Kichik eksperiment** – ikki guruhda (nazorat va tajriba) loyiha asosida o'qitish metodikasi joriy qilindi.

• **Portfoliolar tahlili** – talabalar tomonidan bajarilgan grafik ishlar, loyihalar, 3D modellar, texnik eskizlar ko'rib chiqildi.

• **Tahliliy jadval** – kompetentlik darajalari (past, o'rtacha, yuqori) bo'yicha tahlil qilish uchun mezonlar ishlab chiqildi va statistik natijalar bilan mustahkamlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

• Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda **amaliy mashg'ulotlar** va **loyiha asosida ta'lim** asosiy omil hisoblanadi;

• Talabalar texnologik loyihalarda ishtirok etganlarida ular ijodiy fikrlash, guruhda ishlash va texnik muammolarni hal qilish ko'nikmalarini egallaydi;

• Integratsiyalashgan o'quv dasturlari (masalan, fizika + texnologiya, informatika + loyiha) kompetentlik darajasining oshishiga xizmat qiladi;

• O'qituvchilar tomonidan zamonaviy baholash mezonlari (rubrikalar, kompetensiya xaritalari, portfolio) qo'llanilganda natijadorlik ortadi.

Tadqiqot davomida quyidagi muhim natijalar aniqlandi:

• Tajriba guruhi talabalari loyiha asosidagi ta'lim va amaliy mashg'ulotlar tufayli kasbiy kompetentligining barcha tarkibiy qismlari bo'yicha yuqori natijalarni ko'rsatdi.

• Talabalar o'z loyihalarida muammoga yo'naltirilgan yechimlar ishlab chiqdi: masalan, "aqlli suv sug'orish tizimi", "3D chop etilgan detal", "Arduino asosida avtomatik harorat nazorati".

• Kompetentliklar tarkibiy jihatdan quyidagi sohalarda yuksaldi:

- o texnik tafakkur va tahlil qilish (79% dan 92% gacha),
- o loyiha tuzish va hujjatlashtirish (75% dan 90% gacha),
- o kommunikatsiya va jamoaviy ishlash (70% dan 88% gacha),
- o muammoni hal qilishga layoqatlilik (68% dan 85% gacha).

Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, texnologik ta'limda an'anaviy yondashuvlar o'rniga zamonaviy, integratsiyalashgan va faol metodlarga asoslangan yondashuv talabalar kasbiy shakllanishida muhim o'rin tutadi.

MUHOKAMA

Tahlil shuni ko'rsatdiki, texnologik ta'limda nazariy bilimlar amaliyot bilan integratsiyalashgan holatda berilmaguncha, kasbiy kompetentlik to'liq shakllanmaydi. Loyiha asosida ta'lim, ishlab chiqarish bilan hamkorlikda olib boriladigan darslar, tanlov va startaplar talabalarning mas'uliyatini, texnik tafakkurini va innovatsion yondashuvini rivojlantiradi. Kasbiy kompetentlik faqat bilim emas, balki faoliyatga tayyorlik darajasini anglatadi. Shu sababli OTMlarda texnologik fanlar darslarida STEAM yondashuv, sun'iy intellekt asoslari, 3D loyihalash, robototexnika kabi yo'nalishlar ham o'qitilishi kerak.

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar texnologik ta'lim yo'nalishidagi talabalar uchun kasbiy kompetentligini shakllantirishda an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda faol, innovatsion va amaliy yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi. O'quv jarayoniga loyiha faoliyati, STEAM yondashuvi, texnologik muammolarni hal etishga yo'naltirilgan topshiriqlar kiritilishi talabalar bilimini chuqurlashtiribgina qolmay, ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatda yo'l topish, real muhitda o'z bilimini qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Muhokamalar davomida aniqlanishicha:

• Kasbiy kompetentlik faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki **amaliy mashg'ulotlar, texnik loyihalar, laboratoriya ishlari** orqali mustahkamlanadi.

• **O'quvchi markazli** yondashuv talabalarni faollashtiradi va ularni real hayotdagi texnik vazifalarga yaqinlashtiradi.

• Ta'lim jarayonida **raqamli texnologiyalar** va **simulyatorlardan** foydalanish talabaning kasbiy bilimlarini mustahkamlaydi.

• O'qituvchining roli ham o'zgaradi – u bilim beruvchi emas, balki **yo'naltiruvchi, murabbiy** sifatida namoyon bo'ladi.

• Baholash mezonlari aniq, ochiq va natijaviy bo'lishi talab qilinadi – bunda **kompetentlikka asoslangan baholash tizimi** muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, ayrim muammolar ham aniqlanib, ular quyidagicha tavsiflandi: o'quv laboratoriyalarining texnik jihatdan zamonaviy talabga mos emasligi, o'qituvchilarning innovatsion texnologiyalarni yetarlicha bilmasligi va o'quv rejalari tarkibining texnologik talablarga to'liq javob bermasligi. Bu kabi holatlar tizimli islohotlarni va resurs bazasini mustahkamlashni taqozo etadi.

XULOSA

Texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarida kasbiy kompetentlikni shakllantirish uzluksiz, integratsiyalashgan va amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim tizimini talab etadi. Bunda o'quv dasturlari zamonaviy texnologiyalar, loyiha faoliyati va real ishlab chiqarish bilan uyg'unlashgan bo'lishi lozim. Ta'lim muassasalari bu yo'nalishda zamonaviy metodikalarni joriy etib, talabalarni mustaqil qaror qabul qilishga va muammoni hal etishga o'rgatishi zarur. Shuningdek, kasbiy kompetentlikni baholashning aniq va ob'ektiv mezonlari ishlab chiqilishi kerak.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, texnologik ta'lim yo'nalishida kasbiy kompetentligini shakllantirish uchun o'qitish jarayonini amaliyotga yo'naltirish, faol metodlar va texnologik vositalardan keng foydalanish zarur. Talabalarga real muammolarni yechishga qaratilgan topshiriqlar berilishi, loyiha faoliyati orqali ularda kasbiy fikrlash shakllanishi, ularning o'z sohasiga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bu esa, o'z navbatida, malakali, mas'uliyatli va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida texnologik kompetentlikni shakllantirish nafaqat bilim va ko'nikma, balki **kasbiy shaxsiy fazilatlarni**, ya'ni tashabbuskorlik, mas'uliyat, jamoaviylik kabi sifatlarni ham o'z ichiga oladi. Demak, texnologik ta'limda kasbiy kompetentlik — bu kompleks, tizimli va integratsiyalashgan yondashuvni talab qiluvchi muhim strategik vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov A., Bozorov D. Texnologik ta'limda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish. – Toshkent: "Ilm ziyo", 2021.
2. Yusupova G. Texnologiya fanini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar. // "Pedagogika va innovatsiya" jurnali, 2023, №3, 45–50-bet.

3. UNESCO. Education for Technical and Vocational Skills Development. Paris: UNESCO, 2022.
4. Anderson M. Project-Based Learning in Engineering Education. New York: Routledge, 2020.
5. Назаров Ш. Интеграция таълимда компетенциявий ёндашув. – Тошкент: Фан, 2020.

**Research Science and
Innovation House**

YURAK ISHEMIK KASALLIKLARI: YASHIRIN BELGILARDAN OGOHLANTIRUVCHI CHORALAR

Safarova Dilara Rustam qizi

Toshkent shahri Alfraganus universiteti tibbiyot fakulteti

Davolash yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: Yurak ishemik kasalligi (YIK) dunyo bo'yicha o'limga olib keluvchi asosiy sabablardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada YIKning erta bosqichlaridagi yashirin belgilar, ularni vaqtida aniqlash va oldini olish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari YIK bilan bog'liq xavf omillariga e'tibor qaratish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha profilaktik choralarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yurak ishemik kasalligi, yashirin simptomlar, profilaktika, xavf omillari, sog'lom turmush tarzi

KIRISH

Yurak ishemik kasalligi (YIK) yurak mushagining qon bilan yetarlicha ta'minlanmasligi natijasida kelib chiqadigan surunkali patologiya bo'lib, u infarkt, yurak yetishmovchiligi va hatto o'limga olib kelishi mumkin. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO) ma'lumotlariga ko'ra, YIK har yili millionlab insonlarning hayotiga zomin bo'lmoqda, ayniqsa 40 yoshdan oshganlar va yurak-qon tomir xavfi mavjud bo'lgan kishilar orasida keng tarqalgan.

Afsuski, yurak ishemik kasalligiga chalingan ko'plab bemorlar dastlabki bosqichda o'zlarida hech qanday alomat sezmaydilar yoki simptomlarni boshqa holatlarga bog'lab, e'tiborsiz qoldiradilar. Shu bois, YIKning "yashirin belgilarini" aniqlash va erta ogohlantirish tizimlarini ishlab chiqish bugungi kunda muhim tibbiy va ijtimoiy vazifa hisoblanadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – yurak ishemik kasalligining erta, yashirin belgilari va xavf omillarini o'rganish, shuningdek, ularni oldini olishga qaratilgan ogohlantiruvchi va profilaktik choralarni asoslab berishdan iborat.

METODOLOGIYA

Tadqiqot quyidagi usullar asosida olib borildi:

1. Nazariy tahlil

– 2015–2024 yillar davomida YIK bo'yicha chop etilgan tibbiy maqolalar, klinik ko'rsatmalar va WHO, AHA (American Heart Association) ma'lumotlari o'rganildi.
– Ishemik kasallik bilan bog'liq risk omillari (gipertoniya, diabet, stress, jismoniy faollik yetishmasligi, noto'g'ri ovqatlanish, genetik moyillik) tahlil qilindi.

2. Empirik kuzatuv

– Viloyat kardiologiya dispanserida 45–65 yoshdagi 120 nafar bemorning holati tahlil qilindi.
– Ularda quyidagi simptomlar kuzatildi: yurak urishidagi og'irlik, bosim paytida yuzaga keladigan ko'krak bezovtaligi, doimiy charchoq, kechki uyqusizlik va nafas qisishi.
– Bemorlar anamnezida yashirin kechgan YIK holatlari EKG, ECHO va stress-testlar orqali aniqlangan.

3. So'rovnoma usuli

– Sog'lom ko'rinuvchi 60 nafar respondent o'rtasida YIK xavfi bo'yicha savolnoma tuzilib, ularning yashash tarzi, ovqatlanish odatlari va jismoniy faollik darajasi baholandi.

NATIJALAR

• Tadqiq etilgan bemorlarning ****65%****ida YIK an'anaviy og'riq bilan emas, balki **surunkali charchoq, uyqu buzilishi, yurak urishidagi yengil noqulaylik va psixologik bezovtalik** bilan namoyon bo'lgan.

• Respondentlarning ****72%****i yurak salomatligiga oid alomatlarini umuman e'tiborga olmay, shifokorga murojaat qilishni kechiktirgani aniqlangan.

• YIK xavf omillari orasida eng ko'p uchraganlari: **gipertoniya (56%), semizlik (43%), qon shakarining yuqoriligi (37%), chekish (32%) va doimiy stress (48%)** bo'ldi.

• So'rovnomada ishtirok etgan sog'lom ko'rinuvchi respondentlarning ****25%****ida yashirin ishemik belgilar (yengil EKG o'zgarishlari, bosimda yurak bezovtaligi) aniqlangan.

MUNOZARA

Yurak ishemik kasalligi "jim" kasallik sifatida tanilgan – u ko'p hollarda jiddiy simptomlarsiz boshlanadi va inson o'z holatini oddiy charchoq yoki yomon kayfiyat bilan izohlaydi. Ammo bu holatlarning e'tiborsiz qoldirilishi keyinchalik yurak infarktiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun **yashirin simptomlarni aniqlash va xavf omillarini nazorat qilish**

YIKning erta bosqichida chora ko'rish imkonini yaratadi. Bunda quyidagi choralar muhim ahamiyat kasb etadi:

- **Tibbiy skrining** – 40 yoshdan oshgan har bir insonda muntazam yurak EKG, qon bosimi, qon lipidlari va glyukoza darajasini tekshirish.
- **Yurak salomatligi bo'yicha savodxonlikni oshirish** – profilaktika, sog'lom ovqatlanish va jismoniy faollikning foydasi haqida aholiga targ'ibot olib borish.
- **Sog'lom turmush tarzi** – zararli odatlarni (chekish, nosvoy, ortiqcha ovqatlanish) tark etish va yurak mushagiga foydali bo'lgan faol harakatlarni ko'paytirish.

XULOSA

Yurak ishemik kasalliklari ko'plab hollarda yashirin tarzda kechadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, YIKning dastlabki alomatlari oddiy aholi tomonidan ko'pincha sezilmaydi yoki e'tiborsiz qoldiriladi. Bunday holatlarning oldini olish uchun:

- erta diagnostika tizimini takomillashtirish;
- ommaviy tibbiy ko'riklarni yo'lga qo'yish;
- aholiga yurak sog'lig'i bo'yicha psixo-ta'limiy profilaktika olib borish zarur.

Tavsiyalar:

- Har bir shaxs o'z yurak salomatligi uchun javobgarlikni his etishi kerak;
- Oilaviy shifokorlar muntazam skrining tizimini joriy etishlari lozim;
- Davlat miqyosida yurak-qon tomir kasalliklarining erta profilaktikasi bo'yicha tibbiy xizmatlar ommaviylashtirilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Health Organization (2023). *Global Atlas on Cardiovascular Disease Prevention and Control*.
2. American Heart Association (2022). *Understanding Silent Heart Attacks*.
3. Boboyev R.T. (2021). *Yurak-qon tomir kasalliklarining zamonaviy tashxis usullari*. Toshkent: TTA nashriyoti.
4. Yusuf S. et al. (2019). *Global Burden of Cardiovascular Diseases and Risk Factors, 1990–2019*. JAMA.
5. Kardiologiya markazi ilmiy axborot byulleteni (2022). *O'zbekiston aholisi orasida YIK tarqalishi va profilaktikasi*.

MAHMUD QOSHG'ARIY VA UNING TARIXIY-ETNOGRAFIK QARASHLARI

Tugalova Madina Erkin qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashhur tilshunos va tarixchi Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug‘otit-turk” asari asosida turkiy qabilalarning ijtimoiy, madaniy va etnografik holati yoritiladi. Asarda qayd etilgan tarixiy-toponimik ma’lumotlar, urf-odatlar, ijtimoiy tuzilma va turmush tarzi kabi jihatlar tahlil qilinadi. Qoshg'ariyning asari nafaqat lug‘aviy manba, balki o‘z davri uchun muhim tarixiy-etnografik hujjat sifatida qadrlanadi. Tadqiqotda bu asarning turkiy xalqlarning o‘zligini anglashdagi o‘rni ham alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Mahmud Qoshg'ariy, Devonu lug‘otit-turk, turkiy xalqlar, tarixiy-etnografik qarashlar, urf-odatlar, ijtimoiy tuzum, tarixiy manba, til va madaniyat.

Turkiy xalqlarning qadimgi madaniyati va til tarixini o‘rganishda Mahmud Qoshg'ariyning bebaho asari – **“Devonu lug‘otit-turk”** muhim manba hisoblanadi. Ushbu asar nafaqat lug‘aviy izohlar to‘plami, balki o‘z davrining etnografik, tarixiy, madaniy va siyosiy hayotini aks ettiruvchi ilmiy-ensiklopedik bitikdir. Qoshg'ariy VIII–XI asrlarda yashagan turkiy qabilalarning urf-odatlari, ijtimoiy tuzumi, diniy e’tiqodlari, an’anaviy hayot tarziga oid muhim ma’lumotlarni bayon etgan.

Mazkur maqolada Mahmud Qoshg'ariyning etnografik qarashlari, turkiy qabilalarning hayotiy faoliyatiga oid tasvirlari, shuningdek, uning tarixiy-madaniy meros sifatidagi ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Tadqiqotda tarixiy-lug‘aviy tahlil, etnografik tahlil, kontent-analiz va taqqoslov usullari qo‘llanildi. Asosiy manba sifatida Mahmud Qoshg'ariyning **“Devonu lug‘otit-turk”** asarining arabiy asl nusxasi va o‘zbek tiliga qilingan tarjimalari asosida ishlanildi. Shuningdek, boshqa tarixiy manbalar (Mas’udiy, Istahriy, Hudud ul-Olam), zamonaviy turkologlar (A. Kononov, N. Malloyev, I. Rustamov)ning ilmiy izlanishlari ham hisobga olindi.

Natijalar

- Mahmud Qoshg'ariy turkiy qabilalarni ijtimoiy tuzilmasi, yashash joylari, urf-odatlari va e’tiqodlari bo‘yicha tizimlashtirgan.

• Asarda oʻnlab turkiy qabilalarning (qirgʻiz, oʻgʻuz, qarluq, toʻqsi, yaghma va boshqalar) madaniy va tarixiy portreti yaratilgan.

• U yer nomlari, toponimika, odat-huquq tizimi, harbiy anʼanalar, diniy qarashlar va xalq ogʻzaki ijodini til orqali bayon qilgan.

• “Devonu lugʻotit-turk”dagi **turkiy dunyo xaritasi** bu davrdagi geosiyosiy tafakkur darajasini koʻrsatadi.

• Mahmud Qoshgʻariy oʻz asarida turkiy tillar va qabilalarni **bir butun etno-madaniy birlik** sifatida tasvirlagan.

Mahmud Qoshgʻariy oʻz davrining oʻziga xos tarixchisi, lingvisti va etnografi sifatida turkiy xalqlarning madaniyatini tasvirlagan. Asar matnida har bir qabilaning turmush tarzi, ovqatlanish odatlari, kiyinish madaniyati, bayramlari va urf-odatlari haqida konkret maʼlumotlar mavjud. U bu etnografik maʼlumotlarni **til orqali hujjatlashtirgan**, yaʼni har bir soʻzga bogʻliq misollarda etnografik kontekst keltirilgan.

Masalan, **urugʻ-qabila tizimi**, boshliq (bek, xon), harbiylik, odil sudlov (töre), mehmondoʻstlik kabi qadriyatlar ham soʻzlar orqali tarixiy-etnografik mazmunda ochilgan. Qoshgʻariy ayrim qabilalarni olqishlagan, ayrimlarini tanqid qilgan — bu esa uning **shaxsiy kuzatuvlari** va tarixiy ongini koʻrsatadi. U nafaqat mavjud holatni tasvirlagan, balki turkiylarning birlikda boʻlishi zarurligini ham ilgari surgan.

Mahmud Qoshgʻariy asarining ahamiyatli jihatlaridan yana biri — u **til orqali tarixni yozgan** birinchi turkiy mualliflardan biridir. Har bir soʻz, maqol yoki ibora ortida biror voqea, ijtimoiy holat yoki tarixiy kontekst yashiringan. Misol uchun, ayrim qabilalarning nomlari bilan bogʻliq maqollar yoki qochirimlar ularning xarakteri, urf-odatlari, hatto siyosiy mavqei haqida bilib olish imkonini beradi.

Qoshgʻariy ayrim qabilalarni “bahodir, tartibli, halol” deb tavsiflagan boʻlsa, baʼzilarining boquvchisiz yoki ijtimoiy qadriyatlardan yiroqligini tanqid qilgan. Bu holat uning nafaqat lugʻaviy, balki **axloqiy-etnografik baholash mezonlariga ham ega** boʻlganini koʻrsatadi. Shuningdek, u til boyligini xalqning madaniy boyligi deb bilgan, shuning uchun ham har bir dialekt, lahja va soʻz shaklini sinchiklab hujjatlashtirgan.

Asarda berilgan **geografik xarita** esa oʻsha davrda turkiy dunyoning qanday tasavvur qilinganini koʻrsatadi. Bu xarita, zamonaviy nuqtai nazardan qaraganda, ilk tarixiy-geosiyosiy konsepsiyalardan biri hisoblanadi. Unda faqat qabilalar joylashuvi emas, balki ularning oʻzaro aloqalari, harakat yoʻnalishlari va iqtisodiy mintaqaviy birliklar ham nazarda tutilgan.

Shuningdek, Mahmud Qoshg'ariyning yondashuvda diniy dunyoqarash ham muhim rol o'ynagan. U islomiy g'oyalarni ilgari surgan bo'lsa-da, qabilalarning ilgari mavjud bo'lgan urf-odatlarini ham qadrlagan. Bu esa **turkiy madaniyat va islom tamadduni sintezini** ko'rsatadi.

Mahmud Qoshg'ariy ijodi turkiy xalqlarning tarixiy-etnografik o'ziga xosligini o'rganishda noyob manba hisoblanadi. Uning "Devonu lug'otit-turk" asari o'z davridagi turkiy qabilalarning madaniy hayoti, urf-odatlari, ijtimoiy munosabatlari, til va tafakkur tarzining ansiklopedik ko'rinishidir. Qoshg'ariy tilshunoslik orqali **tarix, madaniyat, geografiya va ijtimoiy tuzumni** bir butun holda aks ettirishga erishgan.

Mazkur asar zamonaviy tarixshunoslik va etnografiya uchun muhim manba bo'lib, u orqali O'rta asr Markaziy Osiyodagi turkiy jamiyatlar hayoti, tafakkuri va birligi haqida chuqur tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmud Qoshg'ariy. *Devonu lug'otit-turk*. 3 jildlik. – Toshkent: Fan, 1960–1980.
2. Kononov, A.N. *Grammatika jazyka "Divanu lugat at-turk"*. – Leningrad: Nauka, 1958.
3. Boyqobilov, A. *Qadimgi turkiy adabiyot va til tarixi*. – Toshkent: Fan, 2007.
4. Malloyev, N. *Turkiy xalqlar etnografiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2013.
5. Rustamov, I. *Qoshg'ariy va turkiy uyg'unlik g'oyasi*. – Samarqand: SamDU, 2020.
6. Clauson, G. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. – Oxford: Clarendon Press, 1972.
7. Istahriy. *Kitab al-Masalik wa-l-Mamalik*. – Beyrut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya, 1992.
8. Barthold, V.V. *Turkestan v epokhu mongolskogo nashestviya*. – Moskva: Nauka, 1963.

Research Science and
Innovation House

EKOLOGIK TARBIYANING MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI VA METODIKASI

Tuychiyeva Zulfizar Boxodir qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Maktabgacha talim fakulteti, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'limda ekologik tarbiyaning ahamiyati hamda uni samarali tashkil etishning metodik asoslari yoritiladi. Bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirishda tabiiy muhit, kuzatish, amaliy faoliyat va o'yin usullarining o'rni tahlil qilinadi. Muallif ekologik tarbiyani uzviy va tizimli tashkil etish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, maktabgacha ta'lim, tabiat, bolalar rivoji, kuzatish, amaliy mashg'ulot, metodika.

KIRISH

Maktabgacha yosh – bu bola ongining shakllanishi, hissiy-estetik qabul qilishning kuchli davri hisoblanadi. Aynan shu davrda bola tabiatni kuzatadi, unga mehr bilan qaraydi va unga qanday munosabatda bo'lishni o'rganadi. Bugungi ekologik muammolar fonida har bir insonda ekologik ong va madaniyat shakllantirish zarurati mavjud bo'lib, bu jarayon erta yoshdan boshlanishi kerak.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani samarali yo'lga qo'yish orqali bolalarda tabiatga nisbatan mas'uliyat, ehtiyotkorlik, g'amxo'rlik hissini shakllantirish mumkin. Ushbu maqolada aynan shu jarayonning metodik tomonlari tahlil qilinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ekologik tarbiya nafaqat bilim berish, balki hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish vositasi hamdir. Ularning atrof-muhitga bo'lgan munosabati, tabiatni asrashga nisbatan ijtimoiy javobgarlik tuyg'ulari aynan erta bolalik davrida qaror topadi. Shu sababli, bu yosh bosqichida ekologik tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish, ularni tabiat bilan uyg'un yashashga o'rgatish dolzarb vazifadir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun pedagoglar zamonaviy pedagogik texnologiyalardan, kuzatish, o'yin, tajriba va ekskursiya kabi faol metodlardan foydalanishlari talab etiladi. Shu bilan birga, ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshirilgan ekologik tadbirlar bolalarning mazkur sohadagi bilim va ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada ekologik tarbiyaning maktabgacha yoshdagi bolalar rivojiga ta'siri, bu borada qo'llaniladigan asosiy metod va yondashuvlar tahlil qilinadi hamda samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

METODLAR

Tadqiqot davomida quyidagi usullardan foydalanildi:

- **Adabiy manbalarni o'rganish** – ekologik tarbiya metodikasi bo'yicha ilmiy va amaliy manbalar tahlil qilindi.
- **Kuzatuv** – maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik mashg'ulotlar kuzatildi.
- **Suhbat va so'rovnoma** – tarbiyachi-pedagoglar bilan suhbatlar va so'rovnomalar tashkil qilindi.
- **Taqqosiy tahlil** – turli metodik yondashuvlarning samaradorligi o'rganildi.

NATIJALAR

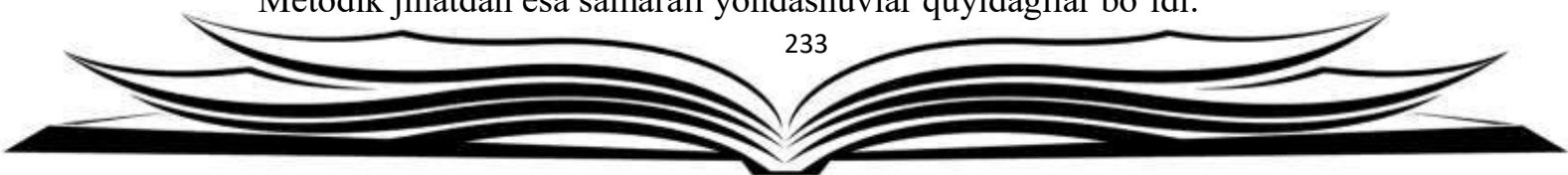
Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagilar aniqlangan:

1. **Ekologik mashg'ulotlar orqali** bolalarda tabiat hodisalari haqidagi tasavvurlar shakllanadi va ular kuzatish, savol-javob, suhbat orqali tabiatga nisbatan ongli munosabatni o'rganadilar.
2. **Amaliy faoliyat** (gul ekish, daraxt parvarishi, suvni tejash) orqali bolalarda tabiatni asrash odatlari paydo bo'ladi.
3. **Didaktik o'yinlar**, ekologik ertaklar va rolli o'yinlar orqali bolaning eko-tafakkuri rivojlanadi.
4. **Pedagogik yondashuvlar** ichida "tabiat – jonli makon" konsepsiyasiga asoslangan faoliyat eng samarali ekani kuzatildi.
5. Ota-onalar bilan hamkorlik qilgan hollarda bolalarning ekologik xatti-harakatlari yanada barqaror shakllanadi.

MUHOKAMA

Ekologik tarbiya – bu faqatgina axborot berish emas, balki bolaga tabiat bilan do'stona munosabat o'rnatishni o'rgatishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda atrof-muhitga ijobiy munosabat, g'amxo'rlik, e'tibor, javobgarlik kabi sifatlar mustahkamlanadi. Bugungi kundagi iqlim o'zgarishi, resurslarning kamayishi kabi global muammolar bolalarga ham tushunarli va bevosita ta'sir etuvchi holatlardir. Shunday ekan, ekologik tarbiya erta yoshdan boshlanishi lozim.

Metodik jihatdan esa samarali yondashuvlar quyidagilar bo'ldi:

• **Tabiat burchaklari** – bolalar o‘z qo‘li bilan parvarish qiladigan gullar, baliqlar, qushlar vositasida ekologik mas’uliyat shakllanadi.

• **Kuzatish kundaliklari** – tabiatdagi o‘zgarishlarni bolalar o‘z so‘zlari bilan ifodalaydi.

• **Mavsumiy ekskursiyalar** – yozda bog‘, qishda o‘rmon yoki parkda kuzatuvlar olib borish, tabiat hodisalarini bevosita ko‘rish imkonini beradi.

• **Ijtimoiy loyihalar** – “Tabiatni asraylik”, “Men daraxt ekaman” kabi kichik loyihalar orqali bolalarda ekologik faol pozitsiya shakllanadi.

XULOSA

Maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik tarbiya bolalarda hayotga mehr, tabiatga mas’uliyat bilan qarash, ijtimoiy foydali faoliyatga moyillik kabi muhim xususiyatlarni rivojlantiradi. Pedagogik jarayonda ekologik tarbiyani tizimli, bosqichma-bosqich va bolalarning yosh xususiyatlariga mos holda olib borish lozim. Ekologik ongni erta yoshdan boshlab shakllantirish orqali jamiyatda barqaror rivojlanish, yashil fikrlash va mas’uliyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qilamiz.

Ekologik tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarda nafaqat tabiatga nisbatan mehr-muhabbat, balki ijtimoiy faol pozitsiya, mas’uliyat, ekologik madaniyat va mustaqil fikrlash kabi muhim sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda pedagogik yondashuvlarning tizimliliigi va uzviyligi, faoliyat turlari orasidagi bog‘liqlik va bolalarning yosh xususiyatlariga mos metodlarning tanlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, ekologik tarbiyani samarali tashkil etishda quyidagi omillar alohida ahamiyat kasb etadi:

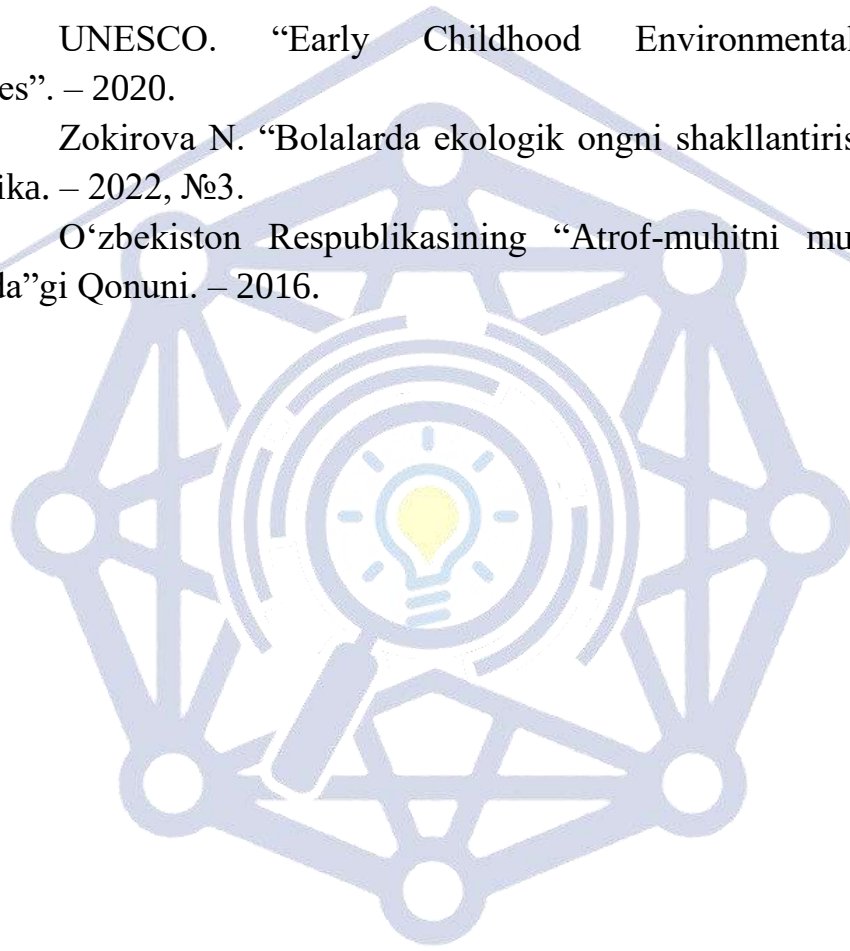
- Tabiat bilan bevosita muloqotga asoslangan dars va mashg‘ulotlar;
- Bolalarning amaliy faoliyat orqali ekologik muammolarni tushunishiga sharoit yaratish;
- Ota-onalar bilan doimiy aloqani yo‘lga qo‘yish va ularni bolalarning ekologik tarbiyasida faol ishtirok etishga jalb etish;
- Ekologik ertaklar, o‘yinlar va loyihalar orqali bolalarning dunyoqarashi va hissiy olamini boyitish.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, maktabgacha ta’lim jarayonida ekologik tarbiya faqat ma’lum bir yo‘nalish emas, balki bolaning har tomonlama rivojlanishida muhim o‘rin tutuvchi vositadir. Uni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish orqali biz kelajak avlodda tabiatga mas’uliyatli va ongli munosabat shakllanishini ta’minlaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimova N. “Ekologik tarbiya asoslari”. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Maktabgacha ta’lim vazirligi metodik qo‘llanmasi: “Tabiat va biz”. – 2021.
3. Qodirova M. “Maktabgacha ta’lim psixologiyasi”. – Toshkent, 2019.
4. UNESCO. “Early Childhood Environmental Education Guidelines”. – 2020.
5. Zokirova N. “Bolalarda ekologik ongni shakllantirish usullari”. // Pedagogika. – 2022, №3.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2016.

**Research Science and
Innovation House**

ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРИ ПОДАГРЕ И ГИПЕРУРИКЕМИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ ГЕНЫ И НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ

Бекмуродова Малика Рўзимурод кизи

Студент Самаркандского государственного медицинского университета,
№2 лечебная работа, группа 501

Турсункулова Дурдона Шухрат кизи

Студент Самаркандского государственного медицинского университета 4-курс
педиатрического факультет

Абдуллаев Маъруфжон Исмоил угли

Студент Самаркандского государственного медицинского университета, 4-курс
1-лечебного факультет

Научный руководитель: Тоиров Достон Рустамович

доцент кафедры пропедевтики внутренних болезней Самаркандского
государственного медицинского университета, PhD

bekmurodovamalika15@gmail.com

АННОТАЦИЯ: Подагра — это широко распространённый и крайне болезненный воспалительный артрит, возникающий вследствие гиперурикемии. В данной статье представлены обновлённые данные о генетике гиперурикемии и подагры, включая результаты исследований ассоциаций по всему геному (GWAS — genome-wide association studies). Большинство генов, ассоциированных с уровнем мочевой кислоты в сыворотке крови или с риском подагры, вовлечены в систему транспортировки урата в почках. Например, урат-транспортирующие гены SLC2A9, ABCG2 и SLC22A12 изменяют уровень мочевой кислоты в крови и влияют на риск развития подагры. Равновесие между реабсорбцией и секрецией урата в почках является основным определяющим фактором концентрации мочевой кислоты в сыворотке. Утрата функции генов SLC2A9 и SLC22A12 приводит к наследственной гипоурикемии за счёт снижения реабсорбции урата и его беспрепятственного выведения. Тем не менее, вклад генетических факторов в вариации уровня мочевой кислоты относительно невелик, и их клиническое значение в прогнозировании риска подагры считается ограниченным, поскольку уровень мочевой кислоты сам по себе эффективно предсказывает риск подагры.

Генетические маркеры, ассоциированные с уратом, и обусловленные ими уровни мочевой кислоты практически не были связаны с сердечно-сосудистыми и метаболическими последствиями, что ставит под сомнение гипотезу о причинной роли мочевой кислоты в развитии сердечно-сосудистых заболеваний. Установлена прочная фармакогенетическая ассоциация между аллелем HLA-B*5801 и тяжёлыми реакциями гиперчувствительности к аллопуринолу у представителей азиатских и европейских популяций. Генетическое тестирование на наличие аллеля HLA-B*5801 рассматривается как потенциальный метод предупреждения этих опасных побочных эффектов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Подагра, мочевая кислота, гиперурикемия, почечная экскреция урата, белок GLUT-9, метаанализ, метаболический синдром, GWAS-исследования

ВВЕДЕНИЕ: Подагра является самым распространённым воспалительным артритом, возникающим вследствие гиперурикемии, и представляет собой клинически значимое заболевание, сопровождающееся чрезвычайно интенсивной болью. Подагра тесно ассоциирована с такими состояниями, как метаболический синдром, инфаркт миокарда, сахарный диабет и преждевременная фатальность.

Томас Сиденхем ещё в XVII веке предположил наличие наследственного характера гиперурикемии и подагры. Однако вплоть до последнего десятилетия роль конкретных генов в патогенезе подагры оставалась недостаточно изученной, и существовало ошибочное представление, что она связана исключительно с генами, вовлечёнными в моногенные метаболические и почечные заболевания. Мутации в генах, кодирующих ферменты, участвующие в синтезе и обмене пуринов, могут приводить к избыточной продукции мочевой кислоты и быть связаны с такими наследственными патологиями, как гликогенозы, при которых усиливается гибель клеток и повышается распад АТФ. Напротив, мутации, вызывающие снижение экскреции урата, ассоциированы с наследственными почечными заболеваниями, включая медуллярно-кистозные болезни почек 1 и 2 типа. Моногенные заболевания пуринового обмена, как правило, манифестируют в детском или раннем юношеском возрасте и часто сопровождаются клиническими признаками, не связанными с подагрой.

Таблица 1. Менделевские синдромы, ассоциированные с гиперурикемией и подагрой

Синдром	Ген	Хромосома	Генотип	Фенотип
Наследственные заболевания пуринового обмена				
Заболевание связанное с гипоксантин-гуанин-фосфорибозилтрансферазой	<i>HPRT1PA</i> <i>PER size</i>	Xq26. 2-q26. 3	XD	Неврологическая дисфункция, гиперурикемия, подагра
Заболевание, связанное с фосфорибозилпирофосфат - синтетазой	<i>PRPS1PA</i> <i>PER size</i>	Xq22. 3	XD	Гиперурикемия, подагра, неврологические нарушения
Заболевания, сопровождающиеся выраженным апоптозом и гиперпродукцией уратов				
Гликогеноз типа Ia	<i>G6PC</i>	17q21. 31	AR	Задержка роста, лактацидоз, гипогликемия, гепатомегалия, гиперурикемия, подагра
Гликогеноз типа Ib	<i>SLC37A4P</i> <i>APER size</i>	11q23. 3	AR	Задержка роста, лактацидоз, гипогликемия, гепатомегалия, гиперурикемия, подагра
Гликогеноз типа III	<i>AGL</i>	1q21.2	AR	Ранняя гиперурикемия, подагра

Гликогеноз типа V	<i>PYGM</i>	11q13.1	AR	Ранняя гиперурикемия, подагра
Гликогеноз типа VII	<i>PFKM</i>	2q13.1	AR	Ранняя гиперурикемия, подагра
Дефицит карнитин-пальмитоилтрансферазы II с поздним началом	<i>CPT2PA PER size</i>	1p32.3	AR	Рабдомиолиз, миоглобинурия, гиперурикемия, подагра
Дефицит миоаденилатдеаминазы	<i>AMPD1PA PER size</i>	1p13.2	AR	Миопатия, гиперурикемия, подагра
Дефицит ацил-КоА-дегидрогеназы короткой цепи	<i>ACADS</i>	12q24.31	AR	Метаболический ацидоз, неврологические расстройства, миопатия, гиперурикемия, подагра
Дефицит фруктозо-1-фосфат альдозазы	<i>ALDOB</i>	9q31.1	AR	Непереносимость фруктозы, печеночная недостаточность, тубулопатия, задержка роста, гиперурикемия, подагра
Заболевания, связанные с нарушением выведения мочевой кислоты почками				
Медуллярная кистозная болезнь почек, тип 1	Неизвестен	1q21	AD	Вариабельная пенетрантность, почечная дисфункция, гипертония, подагра
Медуллярная кистозная болезнь почек, тип 2	<i>UMOD</i>	16p12.3	AD AR	Прогрессирующая почечная недостаточность, перемежающаяся

				гиперурикемия, раннее начало подагры
Семейная ювенильная гиперурикемическая нефропатия	UMOD	16p12.3	AD	Прогрессирующая почечная недостаточность, перемежающаяся гиперурикемия, раннее начало подагры

Сокращения: AD — аутосомно-доминантный, AR — аутосомно-рецессивный, XD — сцепленный с X-хромосомой доминантный.

Хотя подагра ранее считалась моногенным заболеванием, исследования на близнецах и семейные наблюдения показали, что гиперурикемия и почечная экскреция урата (ПЭУ) наследуются по полигенному типу. В исследованиях на близнецах было установлено, что наследуемость почечной экскреции урата составляет 60%, ПЭУ — около 87%, а уровень урата в сыворотке — примерно 40%.

Развитие этих заболеваний определяется взаимодействием нескольких основных и вспомогательных генов, а также факторов окружающей среды. Эти выводы подтверждены в рамках Фрамингемского сердечного исследования, у жителей Тихоокеанских островов и в исследованиях GWAS. С помощью GWAS были выявлены многочисленные новые гены, связанные с уровнем урата в сыворотке крови и подагрой. В последние годы эти открытия подчеркнули важную роль уратных транспортеров в патогенезе подагры. Кроме того, была установлена связь между аллелем HLA-B*5801 и тяжелыми побочными реакциями на аллопуринол, что позволило использовать генетическое тестирование для прогнозирования потенциально опасных реакций.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ: Большинство генов, связанных с предрасположенностью к гиперурикемии и подагре, кодируют белки, участвующие в системе транспорта урата в почках. В частности, такие транспортеры, как SLC2A9 (GLUT9), SLC22A12 (URAT1), OAT (SLC22A6/8/11/13), MRP4, SLC5A8/12 и ABCG2, формируют так называемую «транспортосому урата», а белок PDZK1,

обеспечивающий прикрепление этих переносчиков к апикальной мембране, также считается генетическим детерминантом уровня урата в сыворотке крови.

Белок GLUT-9, кодируемый геном SLC2A9, играет ключевую роль в контроле уровня мочевой кислоты (МК) в сыворотке. Многочисленные исследования ассоциаций генов (GWAS) показали сильную связь вариантов этого гена с концентрацией МК, почечной экскрецией урата (ПЭУ) и подагрой. Изменения в гене SLC2A9 объясняют от 3,4% до 8,8% вариабельности уровня МК у женщин и от 0,5% до 2,0% у мужчин. Потеря функции гена приводит к развитию гипоурикемии, и такие мутации были связаны с подагрой в различных этнических группах.

Белок GLUT-9 участвует в реабсорбции фильтрованного урата в проксимальных канальцах почек. Исследования показывают, что он является мощным уратным транспортером и может частично блокироваться такими препаратами, как пробенецид, лосартан, бензбромарон и триналаст. GLUT-9 также может функционировать как транспортер фруктозы или обменник фруктозы и урата, однако это не подтверждено во всех исследованиях. Он активируется мембранной деполяризацией и, вероятно, работает как унипортер урата или электродвижущий транспортер. Существуют две изоформы GLUT-9: GLUT-9a (540 аминокислот), направляемая к базолатеральной мембране, и GLUT-9b (511 аминокислот), направляемая к апикальной мембране. Исследования показывают, что изоформа GLUT-9b более тесно связана с уровнями урата в сыворотке, что указывает на её ключевую роль в гомеостазе урата. Обе изоформы были обнаружены в почках, однако их точная внутриклеточная локализация остается не до конца изученной. Предполагается, что GLUT-9a может быть путём выхода урата из клеток проксимального канальца, тогда как GLUT-9b отвечает за транспорт урата внутрь клетки. Белок GLUT-9 также функционирует в печени, хондроцитах, кишечных клетках и лейкоцитах. Его активность в хондроцитах указывает на возможную роль вариантов этого гена в развитии артрита, связанного с уратными кристаллами. Кроме того, тканевая регуляция GLUT-9 имеет значение для понимания механизмов образования тофусов и воспаления при подагре. Хотя патогенные варианты гена SLC2A9 ещё не были точно определены, продолжаются работы по точному картированию и секвенированию. Внутри гена выявлено более 24 нонсинонимичных (аминокислотоизменяющих) вариантов. Некоторые из них, такие как Val253Ile и

Arg265His, были связаны с уровнем урата в сыворотке крови (SUA) или подагрой в определённых популяциях, однако эта связь не всегда наблюдается, что может объясняться генетическими различиями между популяциями и нерандомными сочетаниями аллелей.

В результате двух крупных метаанализов с участием более 28 тысяч человек были выявлены генетические варианты, достоверно ассоциированные с уровнем мочевой кислоты в сыворотке (МКС) и подагрой на уровне всего генома. В первом исследовании 2009 года было показано, что гены SLC2A9, ABCG2, SLC22A12, а также SLC17A1, SLC22A11, SLC16A9, GCKR, LRRC16A и PDZK1 значительно связаны с уровнем мочевой кислоты. В следующем году консорциум CHARGE подтвердил шесть из этих генов (SLC2A9, ABCG2, SLC17A1, SLC22A11, GCKR, PDZK1). Хотя значимость генов SLC16A9 и LRRC16A была на грани статистической достоверности, позже была подтверждена связь SLC16A9. Анализ CHARGE также выявил значительную связь R3HDM2-INHBC и RREB1 с уровнем мочевой кислоты. Гены SLC17A1 (NPT1) и SLC17A3 (NPT4) кодируют анионные транспортеры, участвующие в выведении урата через почечные каналцы. Некоторые их полиморфизмы (например, Arg138Ala, Val257Phe) снижают транспортную активность и способствуют развитию гиперурикемии. Эта транспортная система формирует комплекс с белками URAT1 (реабсорбция урата) и NPT1 (экскреция урата) посредством белка PDZK1-interacting protein 1. Генетические варианты в PDZK1 могут нарушать данный механизм и способствовать развитию подагры. Белок MCT9, кодируемый геном SLC16A9, экспрессируется в почках. Хотя его точные субстраты неизвестны, было установлено, что SNP rs12356193 ассоциирован с уровнями мочевой кислоты, dl-карнитина и пропионил-l-карнитина. Белок LRRC16A (CARMIL) экспрессируется в почках и эпителиальных клетках, регулирует полимеризацию актина; его связь с мочевой кислотой пока не определена. Аналогично, механизмы связи SNP генов RREB1 (регулятор андрогенного рецептора) и INHBC (фактор роста β) с уровнем мочевой кислоты также остаются неизвестными. Ген GCKR преимущественно экспрессируется в печени и регулирует превращение глюкозы в глюкозо-6-фосфат, необходимый для синтеза гликогена и пуринов. SNP rs780094 в GCKR может влиять на уровни мочевой кислоты и триглицеридов. Также он ассоциирован с инсулинорезистентностью, уровнями глюкозы и C-реактивного белка, являясь компонентом

метаболического синдрома. Распространённые генетические варианты, выявленные в исследованиях GWAS, связаны с умеренным риском развития подагры. Однако при суммировании аллелей с высоким риском по генетическому уратному скору риск развития подагры может увеличиваться до 41 раз. В свою очередь, комбинированный скор нongenетических факторов риска (ИМТ, потребление алкоголя, приём диуретиков, наличие артериальной гипертензии) может повышать риск до 79 раз. По данным метаанализа CHARGE, распространённые генетические варианты объясняют лишь около 6% вариабельности уровня мочевой кислоты, в то время как нongenетические факторы, такие как уровень креатинина, компоненты метаболического синдрома (инсулинорезистентность, окружность талии, систолическое давление) и скорость выведения урата (УРВ), объясняют до 67%. В настоящее время использование отдельных генетических вариантов или их комбинированных скоров не имеет практической клинической значимости, поскольку уровень мочевой кислоты можно легко измерить стандартным анализом, который эффективно прогнозирует риск подагры. Кроме того, при отсутствии клинических симптомов (например, при изолированной гиперурикемии) начало терапии по снижению уровня урата не всегда обосновано из-за возможных побочных эффектов препаратов. Будущие исследования должны установить, можно ли использовать генетические скоры для прогнозирования тяжёлых форм подагры (например, тофозной или эрозивной) или ответа на определённые классы препаратов (особенно урикозурические средства).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Исследования GWAS значительно увеличили объем воспроизводимых данных о генетических ассоциациях, связанных с уровнем мочевой кислоты в сыворотке крови и подагрой. Снижение выведения урата почками является основной причиной гиперурикемии и подагры, и большинство распространенных генов, выявленных в GWAS, участвуют в системе транспортировки урата в почках. Гены переносчиков урата, таких как GLUT-9 и ABCG2, играющие важную роль в регуляции уровня мочевой кислоты, стабильно ассоциируются как с сывороточным уровнем мочевой кислоты, так и с подагрой. Хотя данные GWAS по гену SLC22A12, кодирующему URAT1, имеют менее выраженное влияние, многочисленные доказательства указывают на важность URAT1 как ключевого компонента в почечной регуляции урата. Потеря функции в генах реабсорбирующих транспортеров — SLC22A12 или SLC2A9 — приводит

к преобладанию секреции урата и развитию гипоурикемии, тогда как потеря функции или снижение активности генов секреторных транспортеров — ABCG2, SLC17A1 или SLC17A3 — вызывает гиперурикемию. Эти результаты указывают на то, что уровни мочевой кислоты в сыворотке определяются преимущественно относительным балансом между реабсорбцией и секрецией урата в проксимальных канальцах почек. Большинство других воспроизводимых генетических вариантов, рассмотренных в данном обзоре, все еще требуют функциональной характеристики. Тем не менее, эти генетические данные вносят значительный вклад в понимание патогенеза гиперурикемии и подагры. Будущие исследования могут включать повторные верификации в других этнических группах, тонкое картирование и повторное секвенирование, функциональные исследования выявленных генетических вариантов, а также оценку возможного взаимодействия между генами и значимыми факторами окружающей среды. Следует также оценить генетические маркеры, связанные с тяжелыми формами подагры (например, тофусная эрозивная подагра), другими осложнениями подагры, а также с эффективностью и побочными эффектами антигиперурикемических препаратов.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. . Harrold L.R., Etzel C.J., Gibofsky A., Kremer J.M., Pillinger M.H., Saag K.G., Yood R.A., Mikuls T.R. Sex differences in gout characteristics: tailoring care for women and men. // BMC Musculoskeletal Disorders. — 2013. — Vol. 14, Article 216.
2. Таиров Д.Р., Бердиев Д.Х., "Подагра иммунологические и генетические особенности заболевания" Volume:3 Issue:12 Dec-2024 journals.academiczone.net
3. . Елисеев М.С. Клиническое значение метаболического синдрома при подагре /М.С. Елисеев, В.Г. Барскова, В.А. Насонова // Клиническая геронтология. - 2006. -Т. 12, № 2. - С. 29-33
4. Choi HK, Ford ES, Li C, Curhan G. Prevalence of the metabolic syndrome in patients with gout: the Third National Health and Nutrition Examination Survey. Arthritis Rheum. 2007;57(1):109–115.
5. 5. Abbott RD, Brand FN, Kannel WB, Castelli WP. Gout and coronary heart disease: the Framingham Study. J Clin Epidemiol. 1988;41(3):237–242.

6. 6. Sydenham T. The Works of Thomas Sydenham, M.D., on Acute and Chronic Diseases. Vol. 2. London: G. J. & J. Robinson; 1853. A Treatise of the Gout and Dropsy.
7. 7. Vyletal P, Bleyer AJ, Kmoch S. Alterations of uromodulin biology: a common denominator of the genetically heterogeneous FJHN/MCKD syndrome. *Kidney Int.* 2010;78(8):737–747. doi:10.1038/ki.2010.261
8. 8. Hart TC, Gorry MC, Hart PS, et al. Mutations of the UMOD gene are responsible for medullary cystic kidney disease 2 and familial juvenile hyperuricaemic nephropathy. *J Med Genet.* 2002;39(12):882–892. doi:10.1136/jmg.39.12.882
9. Уткурова К.А., Кучаков Д.У., Ташпулатова М.М. Взаимосвязи показателей дислипидемии с иммунологическими сдвигами у больных тофусной подагрой и бессимптомной гиперурикемией // *Science and Education.* — 2023. — Т. 4, № 4. — С. 274–290.
10. Ризамухамедова М.З., Набиева Д.А. и соавт. Клинико-функциональное течение тофусной подагры и её метаболические сдвиги // *Научные журналы Узбекистана.* — 2015–2017 гг.
11. Взаимосвязь гиперурикемии и дислипидемии у больных подагрой: Ильиных и др. — тезисы и статьи, 2016–2017 гг.

**Research Science and
Innovation House**

USING SELF AND PEER ASSESSMENT TO IMPROVE LANGUAGE LEARNERS' WRITING SKILLS

Yusupov Asadbek G'afur o'g'li,
3rd year student, Foreign language and
literature (English), faculty of Languages,
Termez state pedagogical institute
asadbekyusupov2004@gmail.com
Tel: +998915757378

Abstract: This study explores the effectiveness of self-assessment and peer assessment techniques in enhancing the writing skills of language learners. These approaches promote learner autonomy, critical thinking, and constructive feedback, which are crucial for improving writing accuracy and fluency. The research employs a mixed-methods approach, combining quantitative analysis of writing performance before and after intervention with qualitative data from learner feedback and reflections. The results indicate that incorporating self and peer assessment in the language classroom significantly improves writing quality, learner motivation, and awareness of linguistic features. The study also discusses challenges and recommendations for effective implementation of these assessment strategies. Moreover, the study highlights the importance of training both teachers and learners to effectively implement these assessment methods, ensuring a supportive environment that encourages honest and constructive feedback. This approach not only improves writing skills but also prepares learners for lifelong autonomous learning.

Keywords: Self-assessment, Peer assessment, Writing skills, Language learners, Learner autonomy, English language teaching.

Introduction

Developing strong writing skills is a critical challenge for language learners, often requiring continuous practice and constructive feedback. Traditional teacher-centered correction methods sometimes limit learner engagement and self-awareness. In recent years, self-assessment and peer assessment have emerged as effective approaches in language education, empowering students to take responsibility for their learning and develop critical evaluation skills.

These assessment strategies not only enhance learners' writing accuracy but also foster collaboration, reflection, and autonomy—key components of communicative language teaching. This study investigates how self and peer assessment can improve writing skills among language learners and identifies best practices for their implementation in English language classrooms.

Research shows that traditional feedback methods often lead to learner dependency on the teacher and limited engagement. In contrast, self and peer assessments involve learners directly in the evaluation process, enhancing metacognitive awareness and critical thinking skills. Such involvement aligns with the principles of learner-centered education, which emphasize active participation, reflection, and continuous improvement.

This study aims to fill gaps in existing research by focusing on the practical application of self and peer assessment within a real classroom setting and analyzing their effects on writing skills and learner attitudes. Furthermore, it investigates how these methods contribute to building a positive classroom atmosphere that fosters collaboration and mutual respect.

Methodology

The study employed a mixed-methods design involving 60 intermediate-level English language learners in a university setting. Over a 12-week semester, participants engaged in structured writing tasks followed by self and peer assessments using clearly defined rubrics.

Quantitative data were collected through pre- and post-intervention writing tests, while qualitative data were gathered via student questionnaires and focus group discussions to assess attitudes toward the assessment process.

Statistical analysis measured improvements in writing accuracy, coherence, and vocabulary use. Thematic analysis of qualitative data highlighted learner perceptions, challenges, and benefits experienced during the process.

To ensure reliability, the study used validated rubrics adapted from established frameworks such as the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) and tailored them to the specific needs of the learners.

Teachers received training workshops before the study to familiarize them with the assessment procedures and to enable them to guide learners effectively. During the peer assessment phase, guidelines emphasized respectful communication and constructive criticism to avoid negative social consequences.

The mixed-methods approach allowed triangulation of data, enhancing the credibility of findings. Quantitative measures provided objective evidence of improvement, while qualitative feedback offered insight into learners' experiences and perceptions.

Results

The results demonstrated significant improvements in learners' writing quality, with average scores increasing by 20% post-intervention. Self-assessment encouraged students to identify their own errors and strengths, leading to increased self-regulation.

Peer assessment fostered a collaborative learning environment where learners gained diverse perspectives and constructive feedback, enhancing motivation and confidence.

Questionnaire responses indicated that 85% of participants found the assessments helpful for their writing development, while 75% expressed increased awareness of common errors and strategies for improvement.

The statistical analysis revealed consistent improvement across all writing criteria, with the most significant gains in vocabulary richness and grammatical accuracy. The qualitative data supported these findings, with learners reporting increased confidence in their writing abilities and greater motivation to revise and improve their texts.

Notably, the peer assessment sessions promoted a sense of community, reducing feelings of isolation often experienced in language learning. Many students mentioned that receiving feedback from peers felt less intimidating than teacher corrections and encouraged them to experiment with language more freely.

Discussion

Findings align with cognitive and social constructivist theories emphasizing active learner involvement. Self-assessment promotes metacognitive skills, enabling learners to monitor and adjust their writing processes. Peer assessment complements this by facilitating social interaction and the exchange of ideas, which enriches learning experiences.

Challenges included initial reluctance and lack of confidence in providing feedback, which diminished with practice and clear guidelines. The study highlights the importance of teacher facilitation to establish trust and ensure assessment criteria are understood.

Implementation of these strategies supports learner autonomy and aligns with modern communicative language teaching principles, suggesting broad applicability in diverse language learning contexts.

The results support the notion that self and peer assessment serve as powerful formative tools that facilitate ongoing learning rather than simply summative judgment. These strategies encourage learners to engage critically with their own and others' work, which is essential for developing higher-order thinking skills.

The social dimension of peer assessment also contributes to affective benefits, such as increased learner motivation and reduced anxiety, which positively influence language acquisition. However, the study also identifies potential drawbacks, such as bias in peer evaluations and the need for careful moderation by teachers.

Future studies might explore technological tools that support self and peer assessment, such as digital platforms enabling anonymous feedback, which could further enhance fairness and effectiveness.

Conclusion

Integrating self and peer assessment into language teaching effectively improves writing skills by fostering learner autonomy, critical thinking, and collaborative learning. These assessment forms provide valuable feedback, increase learner engagement, and promote reflective practices essential for language acquisition.

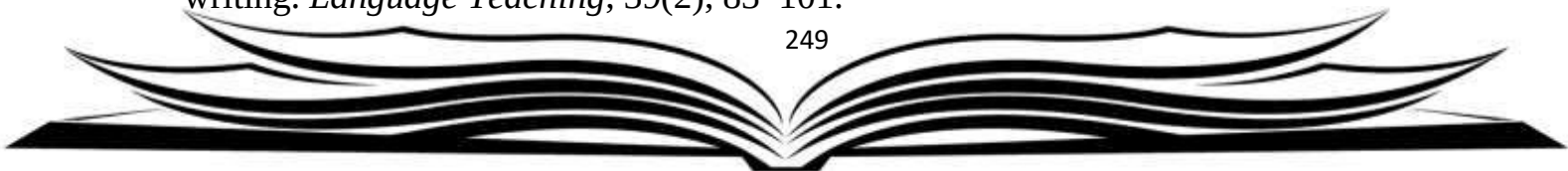
Teachers should incorporate structured training and clear rubrics to maximize benefits. Future research might explore the long-term effects of these strategies across different proficiency levels and cultural contexts.

Overall, integrating self and peer assessments in language learning classrooms leads to measurable improvements in writing skills and learner engagement. These approaches not only cultivate essential language competencies but also foster lifelong learning habits.

For optimal outcomes, educators should provide clear instructions, training, and continuous support to learners throughout the assessment process. Policymakers and curriculum developers are encouraged to incorporate these assessment methods into language education programs, emphasizing learner autonomy and collaborative learning.

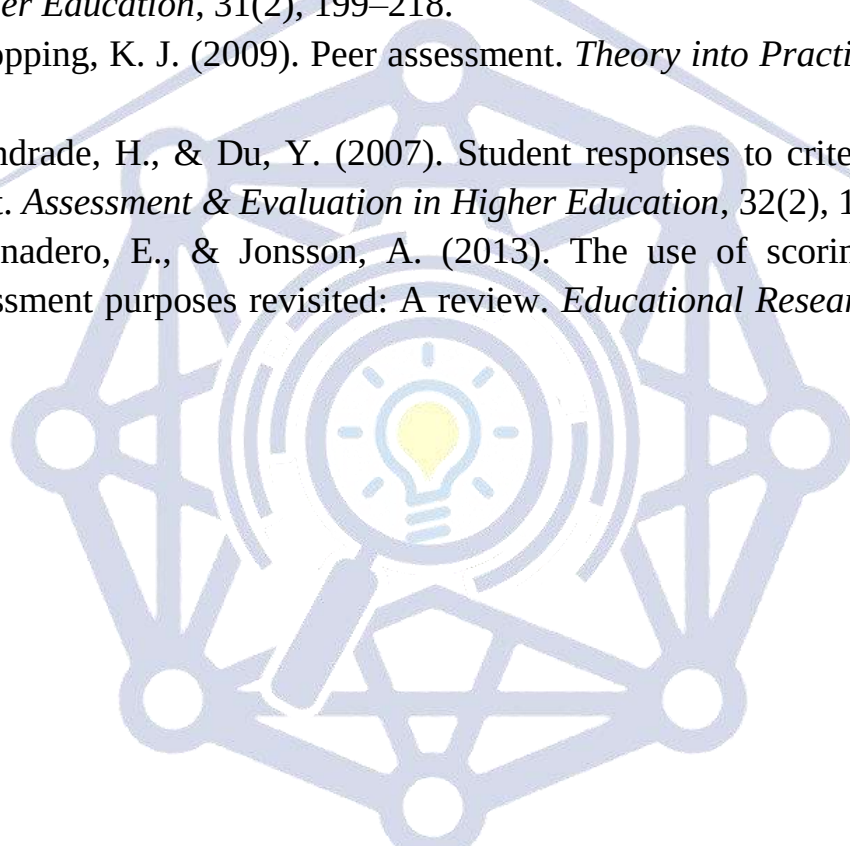
References

1. Boud, D., & Falchikov, N. (2006). Aligning assessment with long-term learning. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 31(4), 399–413.
2. Falchikov, N. (2005). *Improving Assessment through Student Involvement: Practical Solutions for Higher and Further Education*. Routledge.
3. Hyland, F., & Hyland, K. (2006). Feedback on second language students' writing. *Language Teaching*, 39(2), 83–101.

4. Liu, J., & Carless, D. (2006). Peer feedback: The learning element of peer assessment. *Teaching in Higher Education*, 11(3), 279–290.
5. Ross, J. A. (2006). The reliability, validity, and utility of self-assessment. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 11(10), 1–13.
6. Sadler, D. R. (2010). Beyond feedback: Developing student capability in complex appraisal. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(5), 535–550.
7. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.
8. Topping, K. J. (2009). Peer assessment. *Theory into Practice*, 48(1), 20–27.
9. Andrade, H., & Du, Y. (2007). Student responses to criteria-referenced self-assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 32(2), 159–181.
10. Panadero, E., & Jonsson, A. (2013). The use of scoring rubrics for formative assessment purposes revisited: A review. *Educational Research Review*, 9, 129–144.

**Research Science and
Innovation House**

KARL GUSTAV YUNGNING NAZARYALARINI O'ZBEKISTON
KONTEKSTIGA MOSLASH

Axmadjonova Shaxruza Jahongir qizi

O'zbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsiyalar universiteti

Amaliy psixologiya yo'nalishi 3 bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Karl Gustav Yungning analitik psixologiya doirasidagi asosiy nazariyalari — arxetiplar, kollektiv ongsizlik, individuatsiya jarayoni, anima va animus, komplekslar, psixotiplar — O'zbekiston jamiyatining madaniy, ijtimoiy va psixologik konteksti bilan uyg'unlashtirilgan holda tahlil qilinadi. O'zbek oilasidagi ota-ona bilan bog'liq komplekslar, yoshlarning kasb tanlashdagi psixotipik muammolari, gender stereotiplari va madaniy bosimlar psixik o'sishga qanday ta'sir ko'rsatishi Yung nazariyasi asosida izohlanadi. Shuningdek, o'zlikni anglash va individuatsiya jarayoniga to'sqinlik qiluvchi mahalliy ijtimoiy normativlar tahlil qilinadi. Maqola Yung yondashuvini O'zbekiston sharoitida amaliy va nazariy jihatdan qo'llash imkoniyatlarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Arxetip, individuatsiya, komplekslar, psixotip, kollektiv ongsizlik, anima/animus, soya.

Kirish

Karl Gustav Yung inson psixikasini tahlil qilishda yangi yondashuv — analitik psixologiyani yaratgan shaxs sifatida tanilgan. Uning inson ruhiyati haqidagi qarashlari nafaqat individual psixologiya, balki madaniyatshunoslik, san'atshunoslik, mifologiya, dinshunoslik va antropologiya kabi ko'plab sohalarga ham ta'sir ko'rsatgan. Yung psixikaning chuqur qatlamlarini — kollektiv ongsizlik, arxetiplar, anima va animus, persona va soya, shuningdek, individuatsiya jarayoni orqali o'zlikni anglashga alohida urg'u bergan.

Ushbu maqola Yung nazariyalarining O'zbekiston madaniy va psixologik muhitiga qanday mos tushishini tahlil qilishga qaratilgan. Chunki har qanday psixologik nazariya uning vujudga kelgan kontekstidan tashqarida qo'llanilganda, u mahalliy madaniy, ijtimoiy va qadriyat tizimlariga moslashtirilishi lozim. O'zbek jamiyatida mavjud bo'lgan an'anaviy qadriyatlar, ijtimoiy norma va stereotiplar, gender rollari va oilaviy tuzilma — bularning barchasi Yung nazariyasining mahalliy

qo'llanishiga alohida rang beradi.

Maqolada avvalo Yungning komplekslar nazariyasi o'zbek oilasidagi ota-ona bilan bog'liq ziddiyatlar orqali ochib beriladi. So'ngra psixotiplar va yoshlarning kasb tanlashi, gender stereotiplari kontekstida anima va animus, soya va persona tushunchalari, shuningdek, O'zbekiston jamiyatida individuatsiyaga to'sqinlik qiluvchi omillar ko'rib chiqiladi. Yung nazariyasining amaliy va terapevtik imkoniyatlari ham mahalliy kontekstda baholanadi.

Asosiy qism

Yungning komplekslar nazariyasi inson psixikasining markaziy tushunchalaridan biridir. Komplekslar — bu psixologik energiyaning to'planishi, ularning ichki ziddiyatlar, hissiyotlar va xotiralar bilan bog'liq bo'lgan shakllari. Ota-ona bilan bog'liq komplekslar, ayniqsa, o'zbek oilasidagi ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekistonning an'anaviy jamiyatida ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlar ko'pincha oilaning ijtimoiy va diniy qadriyatlarini, psixologik va hissiy ehtiyojlar bilan shakllanadi. Bu munosabatlarning psixologik ta'siri esa, bolalar hayotining turli bosqichlarida o'z ifodasini topadi va shaxsiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi.

Ota-ona bilan bog'liq komplekslar, asosan, bolalar ota-onalari bilan bo'lgan munosabatlardan kelib chiqadi. Yungning komplekslar nazariyasiga ko'ra, bular inson psixikasida ichki muammolar va ziddiyatlar yaratadi. Ular bolalikdagi tajribalarga asoslanadi, ota-ona ta'sirida shakllanadi va shaxsning keyingi hayoti va rivojlanishida aks etadi. Komplekslar psixologik tizimda energetik to'planish sifatida namoyon bo'lib, shaxsning psixologik holatiga va ongli qarorlar qabul qilishiga ta'sir qiladi.

O'zbek oilasida ota-ona bilan bog'liq komplekslar ko'pincha jamiyatdagi an'anaviy qadriyatlar va ijtimoiy kutishlar bilan bog'liqdir. Ota-ona o'z bolalarini ma'lum bir modelga yoki o'rnakga ko'ra tarbiyalashga harakat qiladi. Bu esa, bolalarda o'ziga xos psixologik murakkabliklarga, hatto komplekslarga olib kelishi mumkin. Ota-ona tomonidan qo'yilgan katta kutishlar, shaxsiyatdagi murakkabliklarni va ichki ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Yungning komplekslar nazariyasiga ko'ra, ota-bola munosabatlari, albatta, bolalar rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ota kompleksi, shaxsning ongsiz ravishda o'zining otasiga yoki ota sifatida boshqa erkaklarga nisbatan his-tuyg'ulari va munosabatlarini anglatadi. O'zbek oilasida ota an'anaviy tarzda kuchli, hokimiyatli va tarbiya beruvchi shaxs sifatida qaraladi. Biroq, bolalar uchun bu kuchli figura o'z ichiga turli murakkabliklarni olib kelishi mumkin. Yungning fikriga ko'ra, bunday ota-bola

munosabatlari bolalarda “ota kompleksini” shakllantirishi mumkin. Bu, asosan, ota tomonidan qo‘yilgan katta kutishlar, ta’qiqlar yoki ota bilan hissiy aloqaning yetishmasligi natijasida yuzaga keladi.

Ota kompleksi, bolalarda ichki muammolarni keltirib chiqaradi. Bu kompleks, shaxsning keyingi hayotida, masalan, erkinlikni izlash, o‘zini tasdiqlashga urinish va hatto o‘zini ota-shaxs sifatida ifodalashda namoyon bo‘lishi mumkin. Ota-bola munosabatlarida, ayniqsa, oilada kuchli muvozanatsizlik bo‘lsa, bu kompleks bolada o‘ziga ishonchsizlik va otaga bo‘lgan qattiq talablarni yuzaga keltirishi mumkin.

Ona kompleksi, Yung nazariyasiga ko‘ra, shaxsning onasiga nisbatan psixologik ta’sirlaridan kelib chiqadi. O‘zbek oilasida ona ko‘pincha oilaning markazida bo‘ladi, bolalar uning sevgisi, e’tibori va tarbiyasiga bog‘liqdir. Biroq, ota-onalar o‘rtasida yuzaga kelgan muammolar yoki onaning bolaga haddan tashqari ko‘p bo‘lgan g‘amxo‘rliqi yoki ajralishlardan so‘ng bolada ona kompleksi yuzaga kelishi mumkin.

Ona kompleksi, shaxsning keyingi hayotida onasiga bo‘lgan ichki ziddiyatlarni va qaramlikni namoyon qiladi. Agar bola onasining e’tiboriga to‘liq bog‘liq bo‘lsa, yoki onaning jismoniy yoki hissiy mavjudligi bolani haddan tashqari himoya qilgan bo‘lsa, bolada qaramlik komplekslari yuzaga kelishi mumkin. Bu holat, o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik va shaxsning mustaqillikka erishishidagi qiyinchiliklarga olib keladi.

O‘zbek oilasida ota-ona bilan bog‘liq komplekslar, ko‘pincha oilaning ijtimoiy-psixologik muhitiga bog‘liq. O‘zbek jamiyatida ko‘p hollarda ota-bola va ona-bola o‘rtasidagi munosabatlar, jamiyatdagi an’anaviy qadriyatlar, me’yorlar va oilaviy normativlarga asoslanadi. Shunday qilib, komplekslar, shaxsiyatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi, va bu, jamiyatda qat’iy ijtimoiy kutishlar bilan bog‘liq bo‘ladi. O‘zbek oilasidagi bu omillar, ayniqsa, yoshlarning o‘zligini anglash jarayonida, ijtimoiy va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ota-ona komplekslari haqida hayotiy misollarni keltirish mumkin. Masalan, o‘zgacha intilishlarga ega bo‘lgan, ammo o‘zini otasi tomonidan to‘liq tushunilmagan bir bola o‘zini doimiy ravishda kam sezishi mumkin. Yoki ona tomonidan haddan tashqari himoyalangan bola, keyinchalik o‘zining mustaqil qarorlar qabul qilishda muammolarga duch kelishi mumkin. Bu kabi misollar, Yungning komplekslar nazariyasini haqiqiy hayotga qanday tatbiq etish mumkinligini ko‘rsatadi.

Yungning psixologik tiplash nazariyasi, shaxsning turli psixologik xususiyatlarini va harakatlarini tushunish uchun juda muhimdir. Yungning psixologik tiplash nazariyasida, odamlar ikki asosiy o‘ziga xos tipga bo‘linadi: introvert va

ekstravert. Bundan tashqari, u shaxsiyatning to'rt asosiy funksiyasini ajratadi: hissiyot, fikrlash, sezgi va intuitivlik. Kasb tanlash, o'zini anglash va shaxsiy rivojlanishda psixologik tiplashning roli juda katta. Yungning psixologik tiplariga asosan, o'z psixotipini anglash yoshlar uchun kasb tanlashda to'g'ri yo'l-yo'riq bo'lishi mumkin. Ammo, O'zbekistonda yoshlar orasida kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan psixologik muammolar, ko'pincha psixotiplarning mos kelmasligi yoki ijtimoiy cheklovlar bilan bog'liqdir.

Yungning psixologik tiplash nazariyasida, introvert va ekstravertlar ikki asosiy psixologik tipdir. Ekstravertlar odatda tashqi dunyoga qiziqadilar, ular energiyani tashqaridan oladi va insonlar bilan faol muloqotda bo'lishni afzal ko'radilar. Ular ko'pincha jamoalarda yaxshi ishlaydi va boshqalar bilan o'z fikrlarini almashishdan zavqlanadi. Boshqa tomondan, introvertlar ko'proq ichki dunyo bilan bog'liqdirlar, ular o'z his-tuyg'ulari, fikrlari va dunyoqarashlari bilan yanada chuqurroq ishlashni afzal ko'radilar. Introvertlar uchun jamoatdagi faoliyatlar va ijtimoiy uchrashuvlar ba'zan noqulay bo'lishi mumkin.

Kasb tanlashda, bu ikki tipning o'ziga xos afzalliklari va cheklovlari bor. Ekstravertlar ko'proq ijtimoiy, kommunikativ va tashqi muhitga moslashgan kasblarga mos keladi, masalan, savdo, marketing, yoki jamoatchilik bilan ishlash. Biroq, introvertlar o'zining mustaqil ishlashini afzal ko'radi va ko'proq individual faoliyatlarga yo'naltirilgan kasblarni tanlaydi, masalan, ilmiy ishlar, san'at, yoki yozuvchilik. O'zbek yoshlarining kasb tanlashida, ko'plab ijtimoiy normativlar va an'analar mavjud, bu esa ba'zida psixotiplarning to'g'ri aniqlanmasligi va yoshlarning o'zlarini anglashdagi qiyinchiliklarga olib keladi.

Biroq, O'zbek jamiyatida yoshlar o'zining psixotipini aniqlash va unga mos keladigan kasbni tanlashda ko'p hollarda qiynalishadi. An'anaviy oilaviy qadriyatlar, jamiyatdagi kutishlar va ota-onalarining ta'qib qilishlari, yoshlarni o'z psixotiplariga mos kelmagan kasblarni tanlashga undaydi. Natijada, bu yoshlarning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir qilishi, o'zini anglashda qiyinchiliklar va kasbiy qoniqishning past bo'lishiga olib keladi.

O'zbek yoshlarining kasb tanlash jarayonida muvaffaqiyatga erishishlari uchun, ularning psixologik tiplari va shaxsiy xususiyatlarini anglash juda muhimdir. Psixologik testlar, masalan, Myers-Briggs Type Indicator (MBTI) yoki boshqa psixotip tahlil metodikalari, yoshlarning o'z psixologik tiplarini aniqlashda yordam berishi mumkin. Bu testlar yordamida yoshlar o'zining introvert yoki ekstravert ekanligini, qanday funksiyalarni afzal ko'rishini aniqlashlari mumkin. Shuningdek, yoshlar

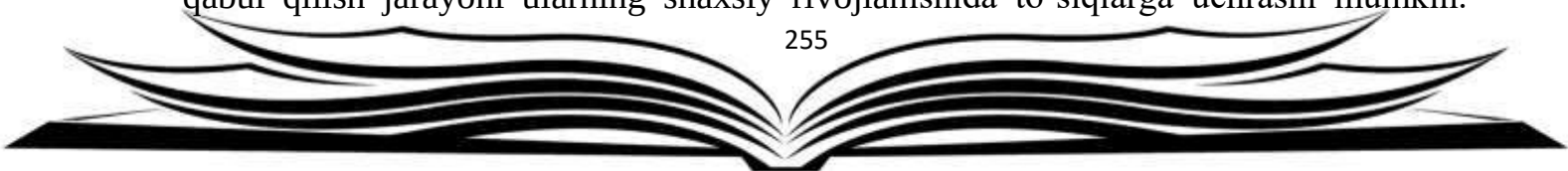
o'zining haqiqiy qiziqishlari, ehtiyojlari va iqtidorlarini aniqlashda, shaxsiy psixologik rivojlanish uchun yo'l-yo'riq olishi kerak.

Karl Gustav Yungning shaxs nazariyasi, xususan uning arxetiplar, kollektiv ongsizlik, anima va animus, persona va soya kabi asosiy tushunchalari O'zbekiston jamiyatida qo'llanilganda, bu nazariyaning samaradorligi va qamrovini belgilovchi ba'zi madaniy xususiyatlar va cheklovlar mavjud. Chunki har qanday psixologik nazariya uning ishlab chiqilgan konteksti — ya'ni Yevropa madaniyati va G'arb psixologiyasi asosidagi sharoit bilan bog'liq bo'lib, uni boshqa madaniy kontekstga qo'llashda muayyan o'zgarishlarni talab qiladi.

Birinchidan, O'zbekiston jamiyatida jamoaviylik (kollektivism) qadriyati kuchli bo'lib, shaxsning o'z individual istaklari, o'z izlanishi ko'pincha oilaviy, qabila yoki jamiyat manfaatlari oldida ikkinchi o'ringa tushadi. Yungning nazariyasida esa insonning psixologik rivojlanish yo'li individuatsiya jarayoni — ya'ni o'zligini anglash va ichki qarama-qarshiliklarni uyg'unlashtirish orqali yakka shaxs sifatida shakllanish bilan bog'liq. O'zbek muhitida esa ko'plab hissiyotlar — g'azab, g'am, qo'rquv, noaniqlik yoki hatto quvonch — ochiq ifoda etilmaydi. Bolalikdan boshlab: “erkak yig'lamaydi”, “qiz bolasan ko'p kulma”, “yuqoriga ko'tarilish uchun his emas, aql kerak” degan qarashlar yosh ongga singdiriladi. Bu esa soya arxetipi faoliyatining kuchayishiga sabab bo'ladi — ya'ni, inson o'zining ma'lum hissiy qismlarini rad etib, ularni ongsizlikka bostiradi.

Shunday sharoitda odamlar ko'pincha bu hislarni tan olmaydi, lekin boshqalar ustidan nazorat qilish yoki hukm qilish orqali uni yashirin shaklda ifoda etadi yoki qayg'uni ochiq bildirish o'rniga, tanani kasallik orqali ifoda qilish (psixosomatik simptomlar) holatlari uchraydi. Bu holatlar Yung ta'kidlaganidek, ruhiy energiyaning noto'g'ri oqimga yo'naltirilganidan dalolat beradi. Shu sababli, jamiyatimizda individning mustaqil qaror qabul qilishi va o'z yo'lini tanlashi ko'pincha ijtimoiy bosimga, ota-onalarning ta'siriga va an'anaviy qadriyatlarga duch keladi. Bu sharoitda individuatsiya jarayonini amalga oshirish psixologik va ijtimoiy jihatdan qiyin kechadi.

Ikkinchidan, Yungning anima va animus tushunchalari erkak va ayol psixikasida qarama-qarshi jinsning obrazini anglash va integratsiya qilishga qaratilgan. Ammo O'zbekistonda gender rollari an'anaviy va qat'iy bo'lib qolgan. O'g'il bolalar ko'proq qattiqqo'llik, erkaklik sifatlarini rivojlantirishga da'vat qilinsa, qiz bolalarga esa itoatkorlik, mehribonlik va uy-ro'zg'or ishlariga moslashish qadriyat sifatida uqtiriladi. Shu sababli, yoshlarning o'z psixikasidagi qarama-qarshi jinsiy sifatlarini anglash va qabul qilish jarayoni ularning shaxsiy rivojlanishida to'siqlarga uchrashi mumkin.

Masalan, o'g'il bolaning o'zidagi emotsional sezgirlik, rahmdillik sifatlarini tan olishi "erkaklikka yaramaydi" kabi stereotiplar bilan bostiriladi.

Uchinchidan, Yungning anima va animus arxetiplari orqali inson ichida qarama-qarshi jinsga oid sifatlar mavjudligi tushuntiriladi. Bu faqat jinsiy munosabat emas, balki shaxsiy psixik muvozanat va o'zlikni anglash bilan bog'liq. Biroq O'zbek jamiyatida jinsiylik masalasi hanuzgacha tabu (taqiqlangan, gapirish mumkin bo'lmagan mavzu) hisoblanadi. Bu esa inson o'z tanasiga, ehtiyojlariga va ruhiy ehtiroslariga nisbatan begonalashuvga olib keladi.

Ota-onalar farzandlar bilan bu mavzuda ochiq gaplashmasligi, maktab darslarida jinsiy tarbiya masalalarining yetishmasligi, matbuot va ommaviy axborot vositalaridagi senzura — bularning barchasi jinsiylikni soya yoki tabu sifatida qabul qilishga olib keladi. Bunday vaziyatda inson jinsiy energiyasini tushunmaydi, uni yo bostiradi yoki salbiy shakllarda (zo'ravonlik, tajovuzkorlik, pornografik qaramlik) namoyon qiladi.

To'rtinchidan, Yungning soya tushunchasi insonning qabul qilinmagan, jamiyat tomonidan rad etilgan qirralarini anglashga yordam beradi. Ammo O'zbek jamiyatida ba'zi mavzular (psixik muammolar, shaxsiy zaifliklar, ruhiy inqirozlar) ochiq muhokama qilinmaydi va uyatli deb hisoblanadi. Bu esa shaxsning o'z soyasi bilan ishlashini qiyinlashtiradi, chunki uning o'zini tan olish jarayoni ijtimoiy stigma va tanqidga uchrashi mumkin.

Beshinchidan, kollektiv ongsizlik va arxetiplar nazariyasi o'zbek madaniyatidagi ramzlar va urf-odatlar bilan muayyan darajada mos tushsa-da, ularning mazmuni va interpretatsiyasi G'arbiy madaniyatdagidan farq qilishi mumkin. Masalan, Yungda "ona arxetipi" hayotni yaratish va parvarish qilish obraziga ega bo'lsa, o'zbek madaniyatida "ona" obrazi nafaqat mehribonlik, balki o'zini qurbon qilish, farzandlari uchun butunlay fidoyilik ramziga aylangan. Shu sababli, nazariyani qo'llashda bu ramzlarning mahalliy kontekstdagi ma'nolarini chuqur o'rganish zarur.

Shuningdek, psixologik yordam va terapiya madaniyati O'zbekistonda endigina rivojlanib borayotganligi sababli, Yungning nazariyasiga asoslangan psixoterapiya usullari (masalan, tushlarni tahlil qilish, arxetipik obrazlar bilan ishlash) ba'zi hollarda mijozlar tomonidan tushunarsiz yoki qabul qilinmaydigan bo'lishi mumkin. Bu esa Yungning yondashuvini keng miqyosda amaliy qo'llashni cheklaydi.

Karl Gustav Yungning shaxs nazariyasi O'zbekistonda qo'llanilganda, uni mahalliy madaniy xususiyatlar va qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, tushunchalarni kontekstual moslashtirish va psixologik tushuntirishlar uchun maxsus madaniy adaptatsiya qilish zarur. Shu yo'sinda nazariya samarali qo'llanilib, shaxsiy rivojlanish

va jamiyat psixologiyasi muammolarini tahlil qilishda qimmatli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Yungning individuatsiya jarayoni — insonning o'z ichki imkoniyatlari, soyasi, anima-animusi va o'zligini integratsiya qilgan holda yaxlit shaxsga aylanishi — ijtimoiy bosim kuchli bo'lgan jamiyatlarda qiyin kechadi. O'zbek jamiyatida “boshqalar nima deydi?”, “gap-so'z chiqmasin”, “ota-onani uyaltirma” degan ijtimoiy bosimlar tufayli insonlar ko'pincha o'zining ichki ehtiyojlarini, orzu-umidlarini rad etadi.

Bu esa shaxsning chin o'zligiga erisha olmasligiga, tashqi kutilmalarni qondirish uchun yashashiga olib keladi. Bunday odamlar ko'pincha “bo'shliq”, “ichki ziddiyat”, “ma'nosizlik” tuyg'usiga duch keladi. Bu Yung aytganidek individuatsiya yo'liga emas, balki ruhiy parchalanish yo'liga kirish demakdir.

Xulosa

Karl Gustav Yungning analitik psixologiyasi inson ruhiyati, madaniy qatlamlar va shaxsiy o'zlikni anglash jarayonlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu maqolada Yungning asosiy tushunchalari — komplekslar, arxetiplar, kollektiv ongsizlik, psixotiplar, anima va animus, soya hamda individuatsiya — O'zbekiston ijtimoiy va madaniy kontekstida ko'rib chiqildi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek oilasida tarbiya, gender stereotiplari, ijtimoiy kutishlar va diniy-me'yoriy tizimlar Yung nazariyalarida tasvirlangan ruhiy dinamikalariga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, ota-ona bilan bog'liq komplekslar, psixotip va kasb tanlashdagi ziddiyatlar, his-tuyg'ularni bostirishga olib keluvchi madaniy bosimlar shaxsiyat rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yung aytganidek, bu bosimlar insonni individuatsiya yo'lidan uzoqlashtiradi va ichki parchalanishga olib keladi.

Ammo, Yung nazariyalari nafaqat muammoni aniqlash, balki uni hal etish uchun amaliy yondashuvlar taklif etadi. Shaxsiy psixotipni anglash, arxetipik obrazlar bilan ishlash, soya va anima/animusni integratsiyalash orqali inson o'zini ruhiy jihatdan yaxlitlashga erishishi mumkin. O'zbekiston sharoitida bu yondashuvlar psixoterapiya katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Shu bois, Yung nazariyasini mahalliy madaniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan holda qo'llash, nafaqat shaxs, balki jamiyat ruhiy salomatligini mustahkamlashda muhim qadamlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jung, C. G. (1968). The Archetypes and the Collective Unconscious. Princeton University Press.
2. Jung, C. G. (1964). Man and His Symbols. Doubleday.
3. Jung, C. G. (1933). Modern Man in Search of a Soul. Harcourt Brace.
4. Neumann, E. (1954). The Origins and History of Consciousness. Princeton University Press.
5. Samuels, A., Shorter, B., & Plaut, F. (1986). A Critical Dictionary of Jungian Analysis. Routledge.
6. Erkinov, A. (2021). "O'zbek folklorida arxetiplar: nazariy tahlil", Toshkent Psixologik Jurnali.
7. Karimova, D. (2022). "Zamonaviy o'zbek yoshlarida identitet inqirozi", Toshkent Psixologik Jurnali.
8. Akramova, M. (2023). "Psixotiplar va kasb tanlash: o'zbek maktab o'quvchilarining psixologik portreti", O'zbekiston Pedagogik Tadqiqotlar Jurnali.
9. Tadjibaeva, S. (2022). "Gender stereotiplari va psixologik rivojlanish: o'zbek oilasida anima-animus muvozanati", Ijtimoiy Fikr va Psixologiya.
10. Jung, C. G. (1921). Psychological Types. Princeton University Press.

**Research Science and
Innovation House**

Katta til modellari asosida iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlari

Umirova Gavhar Fayziddin qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Loyiha boshqaruvi yo'nalishi magistranti

umirovagavhar89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola katta til modellari (KTM) yordamida iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlarini o'rganadi. Maqolada ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, mijozlarga xizmat ko'rsatish, kontent yaratish, tarjima, hujjat tahlili, ma'lumotlar tahlili, risklarni boshqarish va innovatsiyalarni rag'batlantirish kabi sohalarda KTMlarning potentsial qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ular orqali xarajatlarni kamaytirish, daromadlarni oshirish va biznes jarayonlarini optimallashtirish yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Katta til modellari, iqtisodiy samaradorlik, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, biznes tahlili, xarajatlarni optimallashtirish, innovatsiyalar, mijozlarga xizmat ko'rsatish, kontent generatsiyasi.

Аннотация: В этой статье исследуется потенциал повышения эффективности затрат с использованием больших языковых моделей (LLM). В статье исследуются потенциальные применения LLM в таких областях, как производство, обслуживание, обслуживание клиентов, создание контента, перевод, анализ документов, аналитика данных, управление рисками и инновации. Также анализируются способы, с помощью которых они могут сократить затраты, увеличить доход и оптимизировать бизнес-процессы.

Ключевые слова: LLM, эффективность затрат, искусственный интеллект, автоматизация, бизнес-аналитика, оптимизация затрат, инновации, обслуживание клиентов, генерация контента.

Abstract: This article explores the potential for increasing cost efficiency using large language models (LLMs). The article examines the potential applications of LLMs in areas such as manufacturing, service, customer service, content creation, translation, document analysis, data analytics, risk management, and innovation. It also analyzes ways in which they can reduce costs, increase revenue, and optimize business processes.

Keywords: LLMs, cost efficiency, artificial intelligence, automation, business analytics, cost optimization, innovation, customer service, content generation.

Kirish

Bugungi tezkor rivojlanayotgan raqamli iqtisodiyotda korxonalar doimiy ravishda samaradorlikni oshirish va raqobatbardoshlikni saqlash yo'llarini izlamoqda. Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari, xususan, katta til modellari (KTM) bu borada yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. KTMLar inson tilini tushunish, yaratish va qayta ishlash qobiliyatiga ega bo'lib, biznes jarayonlarining ko'plab jihatlarini avtomatlashtirish va optimallashtirish salohiyatiga ega. Ushbu maqola KTMLarning turli sohalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi potentsialini chuqur tahlil qiladi, xarajatlarni kamaytirish, daromadlarni oshirish va umumiy biznes unumdorligini yaxshilash yo'llarini ko'rsatib beradi. Katta til modellari (KTM) mavzusi bugungi kunda bir qancha muhim sabablarga ko'ra g'oyat dolzarb hisoblanadi:

Texnologik inqilob va tezkor rivojlanish:

KTMLar so'nggi yillarda aql bovar qilmas darajada rivojlandi. Generativ AIning paydo bo'lishi, ayniqsa GPT-3, GPT-4 kabi modellar, inson tilini tushunish va ishlab chiqarishda misli ko'rilmagan qobiliyatlarni namoyish etdi. Bu esa ularning amaliy qo'llanilishi doirasini sezilarli darajada kengaytirdi.

Ushbu rivojlanish nafaqat tadqiqotchilar, balki biznes egalari, siyosatchilar va keng jamoatchilik e'tiborini tortdi, chunki bu texnologiya har bir soha va hayotimizning har bir jabhasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlik:

Global iqtisodiyotda raqobat tobora kuchayib bormoqda. Kompaniyalar xarajatlarni kamaytirish, samaradorlikni oshirish va yangi daromad manbalarini topish yo'llarini izlamoqda. KTMLar avtomatlashtirish, jarayonlarni optimallashtirish va yangi xizmatlarni yaratish orqali bu muammolarga yechim taklif qiladi.

KTMLarni o'zlashtirgan va ulardan strategik foydalangan korxonalar bozorda sezilarli ustunlikka ega bo'ladi. Bu, ayniqsa, mehnat resurslari cheklangan yoki xarajatlar yuqori bo'lgan sohalar uchun juda muhim.

Mehnat bozori va ish o'rinlari evolyutsiyasi:

KTMLarning keng joriy etilishi mehnat bozoriga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Ba'zi takrorlanuvchi vazifalar avtomatlashtirilayotgan bo'lsa, yangi ish o'rinlari va kasblar paydo bo'lmoqda. Bu mavzu bandlik, ta'lim va ishchi kuchini qayta tayyorlash strategiyalari nuqtai nazaridan juda dolzarbdir.

Jamiyat va hukumatlar bu o'zgarishlarga qanday moslashishi, ishchi kuchini kelajakdagi talablarga tayyorlash masalasi katta ahamiyatga ega.

Axborotni boshqarish va qaror qabul qilish:

Hozirgi dunyo ma'lumotlarning haddan tashqari ko'pligi bilan tavsiflanadi. KTMLar katta hajmdagi tuzilmagan ma'lumotlarni (matn, nutq) tahlil qilish, tushunish va ulardan qimmatli tushunchalarni ajratib olish qobiliyatiga ega. Bu esa biznes, hukumat va ilmiy sohalarda asosli qarorlar qabul qilish uchun juda muhim.

KTMLar orqali amalga oshiriladigan matnli ma'lumotlarni tahlil qilish, bozor trendlarini aniqlash, mijozlar fikrlarini tushunish va risklarni baholash kabi jarayonlar zamonaviy boshqaruvning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Globallashuv va madaniy almashinuv:

KTMLar til to'siqlarini bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Yuqori sifatli avtomatik tarjimalar kompaniyalarga global bozorlarga chiqish va turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi. Bu esa xalqaro savdo, turizm va madaniy almashinuvni rivojlantirish uchun dolzarb.

Asosiy qism

KTMLarning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri bir necha asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

Operatsion samaradorlikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish:

Avtomatlashtirish: KTMLar odatiy, takrorlanuvchi vazifalarni avtomatlashtirishi mumkin, masalan, elektron pochta javoblarini yozish, hisobotlar tayyorlash, ma'lumotlarni kiritish va xizmat so'rovlarini boshqarish. Bu inson resurslarining qimmatliroq vazifalarga yo'naltirilishiga imkon beradi va ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi.

Mijozlarga xizmat ko'rsatish: Chatbotlar va virtual yordamchilar yordamida mijozlarga 24/7 rejimida xizmat ko'rsatish mumkin. Bu mijozlarning savollariga tezkor javob berish, muammolarni hal qilish va mijozlar qoniqishini oshirishga yordam beradi, shu bilan birga mijozlarga xizmat ko'rsatish bo'limlari xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi.

Hujjat tahlili va boshqaruvi: KTMLar katta hajmdagi hujjatlarni tezkor tahlil qila oladi, muhim ma'lumotlarni ajratib oladi va qidiruv jarayonlarini optimallashtiradi. Bu yuridik, moliyaviy va ma'muriy sohalarda vaqt va xarajatlarni tejashga olib keladi.

Daromadlarni oshirish va yangi imkoniyatlar yaratish:

Kontent yaratish va marketing: KTMLar maqolalar, blog postlari, reklama matnlari, ijtimoiy media kontenti va mahsulot tavsiflari kabi yuqori sifatli kontentni tez

va samarali yaratishi mumkin. Bu marketing xarajatlarini kamaytiradi va ko'proq mijozlarni jalb qilish orqali sotuvlarni oshiradi.

Shaxsiy tavsiyalar: E-tijorat va boshqa xizmat ko'rsatish sohalarida KTMLar mijozlarning afzalliklari va xatti-harakatlari asosida shaxsiy mahsulot yoki xizmat tavsiyalarini berishi mumkin. Bu sotuvlarni oshirishga va mijozlar sodiqligini mustahkamlashga yordam beradi.

Bozor tahlili va trendlarni aniqlash: KTMLar katta hajmdagi matnli ma'lumotlarni (masalan, ijtimoiy media sharhlari, yangiliklar, sanoat hisobotlari) tahlil qilib, bozor tendensiyalarini, iste'molchilar ehtiyojlarini va raqobatchilar faoliyatini aniqlay oladi. Bu biznes qarorlarini qabul qilishda qimmatli tushunchalar beradi va yangi daromad manbalarini topishga yordam beradi.

Biznes jarayonlarini optimallashtirish:

Tarjima va globallashtirish: KTMLar yuqori sifatli tarjimalarni ta'minlay oladi, bu esa kompaniyalarga yangi bozorlarga kirish va xalqaro miqyosda mijozlar bilan samarali muloqot qilish imkonini beradi.

Ma'lumotlar tahlili va qaror qabul qilish: KTMLar tuzilmagan ma'lumotlardan (matn, nutq) qimmatli tushunchalarni ajratib olish orqali ma'lumotlar tahlilini yaxshilaydi. Bu biznes rahbarlariga aniqroq va asoslangan qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Riskni boshqarish: KTMLar huquqiy hujjatlar, shartnomalar va moliyaviy hisobotlarni tahlil qilib, potentsial risklarni aniqlashga yordam beradi. Bu risklarni o'z vaqtida yumshatish va moliyaviy yo'qotishlarning oldini olishga imkon beradi.

Muhokama

KTMLarning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi salohiyati katta bo'lsa-da, ularni joriy etishda ba'zi muhim jihatlarni hisobga olish lozim. Birinchidan, **ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi** masalasi ustuvor ahamiyatga ega. KTMLar katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlayotganligi sababli, ularning himoyasini ta'minlash muhim. Ikkinchidan, **sifat nazoratini** ta'minlash zarur. Garchi KTMLar yuqori sifatli natijalar berishga qodir bo'lsa-da, ba'zida ular noto'g'ri yoki noaniq ma'lumotlar ishlab chiqarishi mumkin. Shuning uchun inson aralashuvi va nazorati zarur. Uchinchidan, **ishchi kuchini qayta tayyorlashga** e'tibor qaratish kerak. Avtomatlashtirish natijasida ba'zi ish o'rinlari o'zgarishi yoki yo'qolishi mumkin, shuning uchun xodimlarni yangi ko'nikmalar bilan qurollantirish muhimdir.

Bundan tashqari, KTMLarni joriy etishda **investitsiya xarajatlarini** ham hisobga olish kerak. Dastlabki investitsiyalar yuqori bo'lishi mumkin, ammo uzoq muddatda

sezilarli iqtisodiy foyda keltirishi mumkin. KTMLar faqatgina texnologiya emas, balki **strategik vosita** sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Ularni biznesning umumiy maqsadlari va strategiyalari bilan uyg'unlashtirish muhim.

Xulosa va takliflar

Katta til modellari iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lgan kuchli vosita hisoblanadi. Ular xarajatlarni kamaytirish, daromadlarni oshirish, operatsion jarayonlarni optimallashtirish va innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali korxonalarga raqobatbardosh ustunlik beradi.

Kompaniyalarga quyidagilar tavsiya etiladi:

KTMLarni o'z biznes strategiyalariga integratsiya qilish: Uzoq muddatli maqsadlarga erishish uchun KTMLardan foydalanish yo'llarini aniqlash.

Pilot loyihalarni amalga oshirish: KTMLarning o'ziga xos biznes ehtiyojlariga mos kelishini sinash va ularning samaradorligini baholash.

Ma'lumotlar maxfiyligi va xavfsizligini ta'minlash: Texnologiyani joriy etishda tegishli himoya choralari va siyosatlarni ishlab chiqish.

Xodimlarni tayyorlash va qayta malakasini oshirish: KTMLar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashlari uchun xodimlarga investitsiya kiritish.

Doimiy tadqiqot va rivojlanishga sarmoya kiritish: KTM texnologiyasining tezkor rivojlanishini kuzatish va yangi imkoniyatlardan foydalanish.

KTMLarning to'g'ri va strategik joriy etilishi korxonalar uchun katta iqtisodiy foyda keltirishi, ularning kelajakdagi o'sishi va barqarorligini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduraxmonov, O. Q. (2018). Iqtisodiyotda axborot texnologiyalari va ularning samaradorligi. Toshkent: Fan va texnologiya, 87-95-betlar.
2. Sattorov, A. S. (2021). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning rivojlanish tendensiyalari. O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi, №3, 45-52-betlar.
3. Alimov, R. X. (2020). Raqamli transformatsiya sharoitida boshqaruv samaradorligini oshirish. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, №6, 78-84-betlar.
4. Ahmedov, B. A. (2019). Biznes jarayonlarini optimallashtirishda axborot tizimlarining roli. Bozor, pul va kredit, №5, 62-68-betlar.

Innovation House

O'zbekistonda Kapital Bozorini Rivojlantirish Masalalari

**Toshkentdagi Singapur Menejmentni
rivojlantirish instituti
Yoshlar bilan ishlash
bo'limi menejeri**

Muxiddinov Baxtiyor Mirmuminovich

Kirish

Kapital bozori mamlakat iqtisodiyotining muhim segmenti bo'lib, u moliyaviy resurslarni jamg'arganlardan investitsiya qiluvchilarga samarali taqsimlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, raqobatbardoshlikni oshirish va moliyaviy tizimni mustahkamlash uchun muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda mamlakatda kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan strategiyalar ishlab chiqilib, qonunchilik va institutlar tizimi takomillashtirilmoqda.

Kapital Bozorining Ahamiyati va Mazmun-Mohiyati

Kapital bozori iqtisodiyotda uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish, investitsiyalarni rag'batlantirish va korporativ boshqaruvni yaxshilashga xizmat qiladi. R.Zhang va boshqalar fikricha, kapital bozori shakllangandan so'ng korporativ sektor faoliyati yaxshilanadi va bozor kapitallashuvi oshadi. Shuningdek, kapital bozori davlat ulushini qisqartirish va xususiy sektorni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

O'zbekistonda Kapital Bozorini Rivojlantirishning Asosiy Muammolari

O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirishda quyidagi asosiy muammolar mavjud:

- Iqtisodiyotda davlat ulushining yuqoriligi, bu esa xususiylashtirish jarayonlarini sekinlashtiradi.
- Aksiyadorlik jamiyatlarida samarali korporativ boshqaruv tizimining yo'qligi.
- Investitsion jozibadorlikni oshirish bo'yicha chora-tadbirlarning yetarli emasligi.
- Kapital bozori regulyatorlarining samaradorligi pastligi.

Rivojlantirish Strategiyalari va Chora-Tadbirlar

O'zbekiston Respublikasi 2021-2025 yillarga mo'ljallangan kapital bozorini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqdi. Ushbu strategiyada quyidagi asosiy yo'nalishlar belgilangan:

• Kapital bozorining kapitallashuvini 2023 yil yakuniga qadar 45 trillion so'mga yetkazish.

- Bank kreditlashiga muqobil samarali moliyalashtirish mexanizmini yaratish.
- Xalqaro moliya bozorlari bilan integratsiyalashuvni kuchaytirish.
- Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish.
- Qimmatli qog'ozlar chiqarilishini ko'paytirish va investitsiya dasturlarini rivojlantirish.
- Qonunchilik bazasini takomillashtirish va investorlar huquqlarini himoya qilish.

Kapital Bozorining Rivojlanish Ko'rsatkichlari

So'nggi yillarda kapital bozorining asosiy ko'rsatkichlari ijobiy o'sish sur'atlarini ko'rsatmoqda. Xususan, 2023 yil yakuniga qadar bozor kapitallashuvi 45 trillion so'mga yetkazilishi rejalashtirilgan. Shuningdek, respublika va hududiy investitsiya dasturlari doirasida loyihalarning qimmatli qog'ozlar orqali moliyalashtirilgan qismi 5 foizga yetkazilishi ko'zda tutilgan.

Jadval: O'zbekistonda Kapital Bozorini Rivojlantirishning Asosiy Ko'rsatkichlari (2021-2023)

Ko'rsatkich	2021 yil	2023 yil (reja)	O'sish (%)
Bozor kapitallashuvi (trln so'm)	30	45	50
Qimmatli qog'ozlar orqali moliyalashtirilgan loyiha ulushi (%)	3	5	66.7
Investitsiya jalb qilish hajmi (mlrd so'm)	10 000	15 000	50

Kapital Bozorining Hozirgi Holati va Rivojlanish Tendensiyalari Yevroobligatsiyalar bozori

2019-yildan beri O'zbekiston korporativ yevroobligatsiyalar bozorida tezkor rivojlanish kuzatilmoqda. 11 ta emissiya va 15 ta transh orqali jami 4,785 milliard AQSh dollari va 6 trillion so'm miqdorida mablag' jalb qilindi. Ushbu mablag'lar asosan davlat korxonalariga tegishli bo'lib, Navoiy kon-metallurgiya kombinati (NGMK), O'zbekneftgaz va UzAuto kabi yirik kompaniyalar

tomonidan chiqarilgan. Bu korporativ sektorning xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, yirik iqtisodiy loyihalarni moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Investorlarning talabining yuqoriligi, masalan, NGMK uchun 5,5 milliard AQSh dollari va O'zbekneftgaz uchun 1,7 milliard AQSh dollari miqdoridagi talab, O'zbekistonning iqtisodiy istiqbollarning ijobiylikini ko'rsatadi.

Investitsiyalar va iqtisodiy o'sish

2025-yilning birinchi choragida O'zbekiston iqtisodiyoti 6,8% o'sdi, bu o'tgan yillardagi o'sish sur'atlaridan yuqori. Shu davrda asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi 120,4 trillion so'mni tashkil etdi, bu 2024-yilga nisbatan 7,9% ko'proq. Chet el investitsiyalari va kreditlari umumiy hajmi 8,7 milliard dollarni tashkil qilib, shundan 6,6 milliard dollar yangi asosiy fondlarni yaratishga yo'naltirildi.

2025-yilda O'zbekiston 42 milliard AQSh dollari miqdorida xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni rejalashtirmoqda, shundan 5,3 milliard dollar xalqaro moliya institutlari orqali keladi. 81 ta yirik loyiha va 8 000 dan ortiq kichik va o'rta tashabbuslar amalga oshirilishi kutilmoqda.

Xususiylashtirish va davlat aktivlarini sotish

2025-yilda davlat aktivlari va yer uchastkalarini sotish orqali 30 trillion so'mlik mablag' jalb qilish rejalashtirilgan. Ushbu xususiylashtirish dasturi doirasida 115 ta jamiyat ustav kapitalidagi ulushlar, 659 ta ko'chmas mulk ob'ektlari va 6,1 ming gektar yer uchastkalari savdoga chiqariladi. Bu esa kapital bozorining likvidligini oshirish va xususiy sektorning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kapital Bozorini Rivojlantirishning Asosiy Yo'nalishlari va Chora-Tadbirlar

• **Qonunchilik va regulyatorlikni takomillashtirish:** Investorlarning huquqlarini himoya qilish va bozor ishtirokchilarining faoliyatini tartibga solish uchun qonunchilik bazasini kuchaytirish.

• **Korporativ boshqaruv tizimini yaxshilash:** Yirik davlat korxonalarida ESG (atrof-muhit, ijtimoiy mas'uliyat va korporativ boshqaruv) reytinglarini joriy etish orqali boshqaruv sifatini oshirish.

• **Xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiya:** Yevroobligatsiyalar emissiyalari orqali xalqaro investorlarni jalb qilish va moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish.

• **Investitsion muhitni yaxshilash:** Xususiylashtirish dasturlari va investitsiya loyihalarini jadallashtirish orqali kapital bozorining o'sishini rag'batlantirish.

• **Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish:** Bozorning shaffofligi va samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy etish.

Jadval: O'zbekistonda Kapital Bozorining Asosiy Ko'rsatkichlari (2021-2025)

Ko'rsatkich	2021 yil	2023 yil (reja)	2025 yil (prognoz)	O'sish (%) (2021-2025)
Bozor kapitallashuvi (trln so'm)	30	45	60	100
Yevroobligatsiyalar orqali jalb qilingan mablag' (mlrd \$)	0	4,785	6	-
Asosiy kapitalga investitsiyalar (trln so'm)	90	110	130	44
Xorijiy investitsiyalar hajmi (mlrd \$)	5	7	8,7	74
Davlat aktivlari xususiylashtirish hajmi (trln so'm)	-	-	30	-

Xulosa

O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish iqtisodiy o'sish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Davlat tomonidan ishlab chiqilgan strategiya va chora-tadbirlar kapital bozorining kapitallashuvini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash va xalqaro integratsiyani kuchaytirishga qaratilgan. Shu bilan birga, davlat ulushining kamaytirilishi, korporativ boshqaruvning samaradorligini oshirish va regulyatorlarning faoliyatini takomillashtirish zarur. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va qonunchilikni takomillashtirish orqali kapital bozorining raqobatbardoshligi va investitsion jozibadorligi yanada oshirilishi mumkin. O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish so'nggi yillarda sezilarli darajada jadallashdi. Yevroobligatsiyalar bozorining kengayishi, asosiy kapitalga

investitsiyalarning oshishi va xususiylashtirish dasturlari bu rivojlanishning asosiy omillari hisoblanadi. Davlat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlar va farmonlar kapital bozorining samaradorligini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, korporativ boshqaruvni yaxshilash va xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyani kuchaytirish zarurati saqlanmoqda. Bu esa O'zbekiston kapital bozorining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirish masalalari, IJFD, 2023.
2. Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida, Lex.uz, 2024.
3. Kapital bozori rivojlanish ko'rsatkichlari va amaliy natijalar, Yuz.uz, 2025.
4. Kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi (2021-2025), Strategy.uz, 2021.
5. Kapital bozori tahlili, SQB, Yanvar 2025
6. Kapital bozori tahlili, SQB, 2024
7. O'zbekiston iqtisodiyoti birinchi chorakda 6,8% o'sdi, Gazeta.uz, 2025
8. O'zbekistonda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi oshdi, UzDaily.uz, 2025
9. Kapital bozori tahlili, Investitsion Banking Departamenti, Aprel 2025, SQB
10. Kapital bozori tahlili, SQB, Fevral 2025
11. 2025-yilning xususiylashtirish dasturi, Kapital.uz, 2025

**Research Science and
Innovation House**

TARIXIMIZNI YORITISHDA QO'LYOZMA MANBALARNING O'RNI

Nishanova Dildora Komiljanovna

Oriental Univeristeti dotsenti v.b.

Email: dnishanova1987@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalqi tarixini ilmiy asosda yoritishda qo'lyozma manbalarning ilmiy, tarixiy va madaniy ahamiyati tahlil qilinadi. Qo'lyozmalar o'z vaqtining ijtimoiy-siyosiy, diniy-ma'naviy, ilmiy-falsafiy tafakkuri haqida muhim ma'lumotlar beradi. Tadqiqotda tarixiy qo'lyozmalarning tavsifi, ularning tasnifi, zamonaviy ilmiy tadqiqotlardagi o'rni va ulardan foydalanish metodikasi yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston arxivlari, kutubxonalari va ilmiy markazlarida saqlanayotgan nodir qo'lyozmalar haqida ma'lumotlar keltirilib, ularni ilmiy muomalaga kiritishning dolzarb masalalari muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: qo'lyozma, tarixiy manba, ilmiy-tarixiy tadqiqot, arxiv hujjati, ilmiy manbashunoslik, madaniy meros, O'zbekiston tarixi

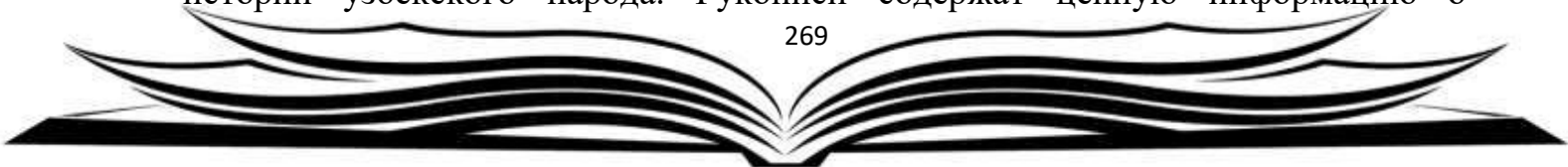
THE ROLE OF MANUSCRIPT SOURCES IN ILLUMINATING OUR HISTORY

Annotation: This article analyzes the scientific, historical, and cultural significance of manuscript sources in the academic study of the history of the Uzbek people. Manuscripts provide valuable information about the socio-political, religious-spiritual, and scientific-philosophical thought of their time. The research highlights the classification of historical manuscripts, their role in modern scholarly investigations, and methodologies for their use. It also presents information on rare manuscripts preserved in archives, libraries, and research institutions of Uzbekistan, discussing current issues related to their integration into academic circulation.

Keywords: manuscript, historical source, academic-historical research, archival document, scholarly source studies, cultural heritage, history of Uzbekistan

РОЛЬ РУКОПИСНЫХ ИСТОЧНИКОВ В ОСВЕЩЕНИИ НАШЕЙ ИСТОРИИ

Аннотация: В данной статье анализируется научное, историческое и культурное значение рукописных источников в процессе научного освещения истории узбекского народа. Рукописи содержат ценную информацию о

социально-политической, религиозно-духовной и научно-философской мысли своего времени. В исследовании рассматриваются описание исторических рукописей, их классификация, место в современных научных исследованиях и методика их использования. Также приводятся сведения о редких рукописях, хранящихся в архивах, библиотеках и научных центрах Узбекистана, и обсуждаются актуальные вопросы их введения в научный оборот.

Ключевые слова: рукопись, исторический источник, научно-историческое исследование, архивный документ, источниковедение, культурное наследие, история Узбекистана

Kirish

Har qanday xalqning tarixiy xotirasi uning yozma manbalarida, ayniqsa qo'lyozmalarda aks etadi. Qo'lyozmalar — insoniyatning tarixiy taraqqiyoti davomida yaratilgan, o'tmish davr tafakkuri, ijtimoiy hayoti, siyosiy tuzilmasi va madaniy qadriyatlarini o'zida jamlagan noyob va beqiyos ilmiy manbalardir. Ular har bir tarixiy davr haqida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot beruvchi, aksariyat hollarda voqea joyining yoki davrining bevosita guvohi bo'lgan mualliflar tomonidan yozilganligi sababli, eng ishonchli manba sifatida qaraladi.

O'zbek xalqining ko'p ming yillik boy tarixini yoritishda ham qo'lyozma manbalar alohida o'rin egallaydi. Movarounnahr, Xorazm, Farg'ona, Buxoro, Samarqand kabi qadimiy ilm-fan va madaniyat markazlarida yaratilgan yozma yodgorliklar bizga o'sha davrlar siyosiy tuzilmasi, iqtisodiy munosabatlari, diniy-falsafiy qarashlari, urf-odat va qadriyatlari haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi. Ayniqsa, IX–XIX asrlarda yaratilgan arab, fors va turkiy tillardagi qo'lyozmalar — nafaqat tarixshunoslik, balki manbashunoslik, filologiya, dinshunoslik, siyosatshunoslik, falsafa va boshqa fanlar uchun ham muhim poydevor vazifasini o'taydi.

Bugungi kunda O'zbekistonning ilmiy markazlarida, xususan, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, Imom Buxoriy nomidagi xalqaro markaz, Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxona, O'zbekiston Milliy arxivi va boshqa ko'plab muzey hamda kutubxonalarda yuz minglab noyob qo'lyozma asarlar saqlanmoqda. Afsuski, ularning ko'pi hali ilmiy muomalaga to'liq kiritilmagan, ba'zilar esa maxsus mutaxassislar — paleograflar, tarixchilar, tilshunoslar ishtirokida tahlil qilinishga muhtoj.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, mazkur maqola o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi: O'zbekiston tarixini tadqiq etishda qo'lyozmalarning o'rni va ahamiyatini

aniqlash, mavjud qo'lyozmalarning tarkibini tahlil qilish, ularni ilmiy muomalaga kiritishdagi hozirgi holatni o'rganish va zamonaviy yondashuvlar asosida ularning tadqiqotdagi salohiyatini ochib berish. Maqola shuningdek, mavjud muammolarni tahlil etib, ularni bartaraf etish bo'yicha taklif va tavsiyalarni ilgari suradi.

Metodologiya

Mazkur ilmiy tadqiqot tarixiy manbalarni o'rganishda qo'llaniladigan an'anaviy va zamonaviy metodlarni uyg'un holda qo'llashga asoslangan. Qo'lyozma manbalarining ilmiy qadri, ularning tarixiy voqealarni yoritishdagi roli va ishonchliligi kompleks yondashuv orqali aniqlab borildi. Tadqiqot doirasida quyidagi asosiy metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

1. Manbashunoslik tahlili.

Tadqiqotning asosiy tayanchi — bevosita qo'lyozma manbalar bo'lib, ularning matni, mazmuni, muallifligi, yaratilgan davri, tili va tarixiy konteksti o'rganildi.

Qo'lyozmalarni o'rganishda klassik manbashunoslik mezonlari — autentiklik (asl nusxa), ishonchlilik, mazmuniy aniqlik va tarixiy haqiqatga moslik mezonlari asosida tahlil qilindi.

2. Tavsifiy va tizimlashtiruvchi metod.

O'zbekiston kutubxona va arxivlarida saqlanayotgan tarixiy qo'lyozmalarning tematik yo'nalishlari, tili, hajmi va saqlanish holati tizimli ravishda tavsif etildi. Shu orqali ularning ilmiy-axborot salohiyati baholandi.

3. Tarixiy-komparativ (taqqoslov) metod.

O'zbek tarixshunosligida foydalanilayotgan qo'lyozmalar boshqa mintaqalardagi (jumladan, Eron, Turkiya, Hindiston, Misr, Rossiya) analog qo'lyozmalar bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bu metod qo'lyozmalarda berilgan ma'lumotlarning obyektivligi va tarixiy holatga mosligini aniqlash imkonini berdi.

4. Kontekstual yondashuv.

Har bir qo'lyozma ma'lum bir tarixiy, siyosiy yoki ijtimoiy sharoitda yaratilgan bo'lib, uning to'liq anglanishi uchun muallifning ijtimoiy mavqei, zamonaviy voqealarga bo'lgan munosabati, yozilish sabablari va foydalanilgan til unsurlari kontekstida o'rganildi. Bu yondashuv qo'lyozmalar mazmunini chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi.

5. Ilmiy adabiyotlar va ikkilamchi manbalar tahlili.

Qo'lyozmalarni o'rganishda nufuzli manbashunos va tarixchilarning monografiyalari, maqolalari va dissertatsiyalaridan foydalanildi. Xususan, O'zbekiston, Rossiya, Eron va Turkiya olimlarining qo'lyozmalar bo'yicha olib borgan tadqiqotlari asos qilib

olindi. Shuningdek, UNESCO, IRCICA kabi xalqaro tashkilotlar tomonidan nashr qilingan ilmiy tavsiyalar tahlil qilindi.

6. Empirik kuzatuv.

Tadqiqot muallifi tomonidan Toshkent, Samarqand va Buxorodagi kutubxona va qo'lyozmalar fondlarida joyida kuzatuvlar olib borildi, ayrim qo'lyozma nusxalari bilan bevosita tanishildi va ularning fizik holati, kataloglash darajasi, raqamlashtirish ishlari o'rganildi.

Mazkur metodologik yondashuvlar uyg'unligi tarixiy qo'lyozmalarni chuqur, tizimli va ilmiy asoslangan holda tahlil qilish, ularning tarixiy jarayonlardagi o'rnini aniqlash hamda ularni bugungi tarixshunoslik fani uchun qayta kashf qilish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot davomida O'zbekiston tarixini yoritishda qo'lyozma manbalarining beqiyos ahamiyatga ega ekani qayd etildi. Respublikamizda mavjud kutubxonalar, ilmiy markazlar va arxivlarda saqlanayotgan o'n minglab qo'lyozmalar o'zining tarixiy, adabiy, falsafiy, diniy va ilmiy mazmuni bilan yurtimiz tarixini turli qirralarda yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Qo'lyozmalarning katta qismi arab, fors va turkiy tillarda yozilgan bo'lib, ular orasida Movarounnahr va Xorazm zaminida yashab ijod qilgan tarixchilarning noyob asarlari mavjud. Jumladan, **Narshaxiyning "Tarixi Buxoro"si, Abu Rayhon Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar"i, Zahiriddin Boburning "Boburnoma"si, Xondamirning "Habib as-siyar"i** va boshqa muhim manbalar tarixiy voqealarning to'g'ridan-to'g'ri guvohi sifatida qadrlanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ushbu qo'lyozmalar orqali quyidagi tarixiy yo'nalishlarda muhim ilmiy natijalarga erishish mumkin:

- O'zbekiston hududida yuz bergan siyosiy voqealar, davlatlararo aloqalar, sulolalar faoliyati va siyosiy islohotlar haqida birlamchi ma'lumotlarni olish;
- Mahalliy boshqaruv tizimi, huquqiy amaliyot, soliqqa tortish va ijtimoiy tartibotlar haqida to'liq tasavvur hosil qilish;
- Diniy-falsafiy tafakkur, islom olimlari faoliyati, madrasa va ilmlar rivoji to'g'risidagi yozma guvohliklar;
- Tarixiy geografiya, shaharsozlik, aholi joylashuvi, savdo yo'llari haqida topografik va statistik ma'lumotlarni tahlil qilish;
- Ilm-fan, madaniyat va adabiyot sohasidagi yutuqlar, olimlararo muloqotlar va ilmiy meros uzviyligini aniqlash.

Shuningdek, mavjud qo'lyozmalarning salmoqli qismi hali hanuz ilmiy muomalaga to'liq kiritilmagan, ularning kataloglari to'liq emas yoki eskirgan, ko'plab asarlar raqamlashtirilmagan. Bu esa zamonaviy ilmiy tadqiqotlar uchun ma'lumotlar bazasini to'liq shakllantirishda to'siq bo'lib qolmoqda.

Qo'lyozmalarni ilmiy tadqiq qilishda paleografiya, diplomatika, tekstologiya, tilshunoslik, tarixshunoslik va filologiya fanlari o'zaro bog'liq holda faoliyat yuritishi zarur ekani aniqlandi. Bu esa tarmoqlararo hamkorlikda ishlash, mutaxassislar tayyorlash va qo'lyozmalarni ilmiy muomalaga kiritish bo'yicha yangi yondashuvlarni talab etadi.

Natijalar tahlili

Tarixiy tadqiqotlarda qo'lyozma manbalar muhim o'rin tutadi. Ular faqatgina faktlar majmui emas, balki o'z davrining ijtimoiy ongini, tafakkur tarzini, axloqiy va madaniy qadriyatlarini ham yoritadi. Biroq, qo'lyozmalarni ilmiy muomalaga kiritish, ularni to'g'ri tahlil qilish va zamonaviy tarixshunoslik talablariga mos tarzda talqin etish murakkab, ko'p bosqichli jarayon hisoblanadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, hozirgi kunda O'zbekiston kutubxonalarida va ilmiy markazlarida saqlanayotgan qo'lyozmalarning katta qismi hali to'liq o'rganilmagan. Ayrim qo'lyozmalarning asl nusxalari yaroqsiz holatda bo'lib, ularni restavratsiya qilish zarur. Ba'zilarining esa zamonaviy raqamlashtirish tizimlarida aks etmasligi ulardan keng foydalanish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

Yana bir muhim muammo — bu qo'lyozmalarni tahlil qilishga yondashuvlardagi nomuvofiqlikdir. Ilmiy jamoatchilikda qo'lyozmalarni faqat tarixiy voqealar manbai sifatida ko'rish holatlari uchraydi. Holbuki, ular tilshunoslik, adabiyotshunoslik, falsafa, siyosatshunoslik va madaniyatshunoslik kabi fanlar bilan uzviy bog'liq. Demak, bunday qo'lyozmalarni o'rganishda multidisiplinar yondashuv zarur.

Qo'lyozmalarni noto'g'ri tarjima qilish yoki kontekstdan uzib talqin etish holatlari ham ilmiy xulosalarning ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, forsiy, arabiy va eski turkiy tillarda yozilgan manbalarda maxsus lug'aviy bilimlar, paleografik tajriba va tarixiy kontekstni bilish talab etiladi. Bu esa malakali mutaxassislar tayyorlashni dolzarb masalaga aylantiradi.

Shu bilan birga, bugungi kunda O'zbekistonda qo'lyozmalar bilan ishlashda ijobiy jarayonlar ham mavjud. Xususan, qo'lyozmalarni raqamlashtirish, elektron kataloglar yaratish, ularni xorijiy olimlar bilan birgalikda tahlil qilish, hamkorlikda nashrga tayyorlash kabi yo'nalishlarda sezilarli o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. Bu esa

qo'lyozma merosimizni nafaqat milliy, balki xalqaro ilmiy muomalaga kiritishga yo'l ochadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tarixiy qo'lyozmalarning o'rni nafaqat ilmiy, balki madaniy va ma'naviy jihatdan ham beqiyosdir. Ularni o'rganish orqali nafaqat tarixiy faktlarni aniqlash, balki xalqimizning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlari va ilm-fan tarixidagi o'rni haqida chuqur tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Xulosa

Tarixiy qo'lyozma manbalar har bir xalqning madaniy xotirasi, tarixiy tafakkuri va ilmiy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, O'zbekiston kutubxona, arxiv va ilmiy markazlarida saqlanayotgan qo'lyozmalar milliy tariximizni chuqur o'rganish uchun noyob va ishonchli manba vazifasini o'tamoqda. Qo'lyozmalar orqali tarixiy jarayonlar, shaxslar, ijtimoiy-siyosiy tizimlar, diniy-falsafiy oqimlar va ilmiy yutuqlar haqida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot olish imkoniyati mavjud.

Biroq, ularning hali to'liq o'rganilmaganligi, ilmiy muomalaga kiritilmaganligi, zamonaviy raqamli tizimlarga moslashtirilmaganligi tadqiqotlar samaradorligiga to'sqinlik qilmoqda. Bundan tashqari, qo'lyozmalarni tahlil qilishda mutaxassislar yetishmasligi, paleografik va filologik tayyorgarlik darajasi pastligi muhim muammolardan biridir.

Shu asosda quyidagi **tavsiyalarni** ilgari surish mumkin:

- Qo'lyozmalarni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish uchun tarixchi, filolog, arabshunos, forsshunos va boshqa mutaxassislarni tayyorlash tizimini mustahkamlash;
- Mavjud qo'lyozmalar fondini zamonaviy texnologiyalar yordamida raqamlashtirish va ochiq elektron kataloglar yaratish;
- Ilmiy-tarixiy manbashunoslik doirasida qo'lyozmalarni tahlil qilishda tarmoqlararo (interdisciplinar) yondashuvni keng joriy etish;
- Qo'lyozmalarning tarjimai, faksimilesi va ilmiy sharhlarini nashr etish ishlarini tizimli yo'lga qo'yish;
- Xalqaro ilmiy markazlar bilan hamkorlikni kengaytirib, qo'lyozmalarni dunyo miqyosida ilmiy muomalaga kiritish.

Umuman olganda, qo'lyozma merosni chuqur o'rganish va uni zamonaviy tarixshunoslik talablari asosida tahlil qilish — nafaqat o'tmishni anglash, balki bugungi va kelajak avlodlar uchun ilmiy, ma'naviy va madaniy xazinani saqlab qolishdir. Bu boradagi har bir sa'y-harakat milliy o'zlikni mustahkamlash, tarixiy xotirani tiklash va umuminsoniy ilmiy merosga hissa qo'shishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Narshaxiy. *Tarixi Buxoro*. – Toshkent: Fan, 1993.
2. Bobur, Z.M. *Boburnoma*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.
3. Xondamir. *Habib as-siyar*. – Tehron: Intishoroti Ilmiya, 1972.
4. Beruniy, A.R. *Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar*. – Toshkent: Fan, 1975.
5. Alimova, D.A., Azamatova, G.A. *Manbashunoslik asoslari*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
6. Rashidov, R., Abdurashidov, S. *O‘zbek tarixining manbalari*. – Samarqand: SamDU, 2019.
7. Nosirov, H. *Qo‘lyozma manbalarning tasnifi va ularni o‘rganish usullari*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2015.
8. UNESCO. *Preserving Documentary Heritage: Guidelines and Case Studies*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
9. Zaynutdinov, S. *O‘zbek qo‘lyozmalari va ularning tili*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1998.
10. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. *Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmalar fondi katalogi*. – Toshkent: Sharq, 2020.
11. IRCICA. *World Heritage Manuscripts: Cataloging and Digitization Standards*. – Istanbul: IRCICA, 2022.
12. Abdullayeva, M. *Qo‘lyozmalarni raqamlashtirish va ilmiy muomalaga kiritishning dolzarb masalalari*. // *Sharqshunoslik muammolari*, 2023, №2, – B. 88–94.

Research Science and
Innovation House

JAHON XALQLARI MAFKURAVIY TAJRIBASIDA MILLIY YUKSALISHGA DOIR G'OYALARNING QIYOSIY TAHLILI.

Matchanova Barno Irkinovna

Urganch davlat pedagogika instituti, filologiya va tarix fakulteti, milliy g'oya va
falsafa kafedrası dots.v.b phd

E-mail: matchanova.barno@mail.ru

tel: +998 91 429 90 94

Annotatsiya. Maqolada jahon xalqlari mafkuraviy tajribasida milliy yuksalishga doir g'oyalarning qiyosiy tahlili va qarashlari tahlil qilingan. Milliy yuksalish g'oyasining o'ziga xos tushunchalari (kategoriyalari) ham mavjud bo'lib ular milliy manfaat, milliy ehtiyoj, milliy fidoiylık, milliy e'tiqod, milliy ma'sullık, milliy g'urur, milliy iftixor, milliy omil, milliy salohiyat, millatparvarlık, millatsevarlık, milliy mentalitet, umumxalq manfaati kabilarni qamrab oladi. Aynan ushbu fikrlarni bir qancha davlatlar misolida ko'rib chiqishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: jahon xalqlari, tajriba, qiyosiy tahlil, kategoriya, milliy manfaat, milliy ehtiyoj, milliy fidoiylık, milliy e'tiqod, milliy ma'sullık, milliy g'urur, milliy iftixor, milliy omil, milliy salohiyat, millatparvarlık, millatsevarlık, milliy mentalitet, manfaat.

Аннотация. В статье анализируются сравнительный анализ и взгляды на идеи национального роста в идеологическом опыте народов мира. Существуют также конкретные понятия (категории) идеи национального роста, к которым относятся национальный интерес, национальная потребность, национальная преданность, национальная вера, национальная ответственность, национальная гордость, национальная гордость, национальный фактор, национальный потенциал, национализм, национализм, национальный менталитет, национальный интерес и т. д. Мы можем рассмотреть эти моменты на примере нескольких стран.

Ключевые слова: народы мира, опыт, сравнительный анализ, категория, национальный интерес, национальная потребность, национальная преданность, национальная вера, национальная ответственность, национальная гордость,

национальная гордость, национальный фактор, национальный потенциал, национализм, национализм, национальный менталитет, интерес.

Annotation. The article analyzes the comparative analysis and views of ideas about national progress in the ideological experience of the peoples of the world. There are also specific concepts (categories) of the idea of national progress, which include national interest, national need, national dedication, national belief, national responsibility, national pride, national pride, national factor, national potential, nationalism, nationalism, national mentality, and the general interest. We can consider these ideas on the example of several countries.

Key words: peoples of the world, experience, comparative analysis, category, national interest, national need, national dedication, national belief, national responsibility, national pride, national pride, national factor, national potential, nationalism, nationalism, national mentality, interest.

Jahon xalqlari tarixida kuzatilgan Milliy yuksalish g'oyasining o'ziga xos tushunchalari (kategoriyalari) ham mavjud bo'lib ular milliy manfaat, milliy ehtiyoj, milliy fidoiylik, milliy e'tiqod, milliy ma'sullik, milliy g'urur, milliy iftixor, milliy omil, milliy salohiyat, millatparvarlik, millatsevarlik, milliy mentalitet, umumxalq manfaati kabilarni qamrab oladi. O'zbek xalqi milliy yuksalish g'oyasida ham ushbu tushunchalar mujassam bo'lib, ular O'zbekiston yagona Vatan, o'zbek xalqi yagona xalq, millatlararo hamjihatlik, milliy xavfsizlik, vatanparvarlik, yangi ma'naviy makon, O'zbekiston xalqi manfaatlari kabi tushunchalar bilan boyitilgan. Aynan ushbu fikrlarni bir qancha davlatlar misolida ko'rib chiqishimiz mumkin.

Shunday ekan, Rossiyaning milliy g'oyasi mazmunida "Moskva uchinchi Rimdir" degan g'oya mujassamlashdi. Bunday milliy g'oya Rossiyada XVI-asrda Vizantiyaning qulashi natijasida shakllangan. Bu Moskvaning nafaqat imperiya, balki, pravoslavlikning homiysi ekanligini anglatardi. Keyin o'rinbosar bo'ldi, kommunizm milliy g'oyaga aylandi. Ko'plab mutaxassislarning ta'kidlashicha, hozirga qadar ham Rossiyada milliy g'oya to'la shakllangan emas va bu davlat yaxlitligi uchun xavfli, chunki, har qanday inqiroz uni silkitishi mumkin. Agar neft narxi bir barrel uchun 15 dollargacha tushib ketganini tasavvur qilsak, mamlakatni birlashtiruvchi g'oya yo'qligi sababli bunday iqtisodiy silkinishlar ham uni yo'q qilish mumkin. Odatda, milliy g'oya, qoida tariqasida, keskin tarixiy burilishlarda paydo bo'ladi. Xalq o'z ruhini asrab-avaylamasa va rivojlantirmasa, uning vujudiga begona ruh joylashadi.

N.A.Berdyayevning fikriga ko'ra: "Xalq – buyuk tarixiy bir butun bo'lib, u barcha tarixiy avlodlarni, nafaqat tirik, balki o'liklarni, ota-bobolarimizni ham o'z ichiga

oladi”. Xalq ruhini N.A.Berdyayevdek psixologik nuqtai nazardan tahlil qilgan faylasuf deyarli topilmaydi. Aynan u rus xalqi ruhidagi qarama-qarshiliklarni, uning Sharqqa ham, G‘arbga ham taalluqli bo‘lmagan, ammo qalbida mudom davlatdan tashqari bo‘lish va anarxizm, bag‘rikenglik va bepoyon kenglikni egallashga intilish, teizm va ateizm, innovatsiya va konservatorlik kurashib kelgan xalq, millat ekanini ochib bergan. “Ruslar, - deb yozadi N.A.Berdyayev, – rus millatiga mansubligidan uyaladilar, ularga rusligidan faxrlanish begona, ko‘p holda esa, afsus, ularga milliy g‘urur yotdir... Rus intellegensiyasi esa millatchilikka mudom jirkanch munosabatda bo‘lgan va undan qandaydir isqirt narsadek hazar qilgan. U faqat milliy manfaatlardan ustun g‘oyalarni targ‘ib qilgan”. Faylasufning e‘tiqodiga ko‘ra, bolsheviklar tufayli rus xalqini boshiga tushgan fojealardan uning ruhi, ya‘ni ilohiyga ishonchi qutqarishi mumkin. Rus xalqining milliy g‘oyasini aniqlash uchun N.A.Berdyayevning fikrini to‘ldirish mumkin va bunda “rus xalqi ruslarning o‘tmishdagi, tirik va kelajak avlodlarining ajralmas birligi” g‘oyasi kelib chiqadi. Rus milliy g‘oyaning maqsadi – xalqni yashash, asrash, rivojlantirish nuqtai nazaridan birlashtirish, xalq irodasini bir butun sifatida ifodalashdir.

Umumiy qabul qilingan milliy g‘oyaning vazifasi - barcha ruslarni rus millatiga birlashtirish, butun dunyo uchun rus xalqining yuzi, intilishlari va ishlarini belgilash, rus xalqi yaqin kelajakda nimaga erishishga intilayotganini ifodalash. Rus xalqining milliy g‘oyasi boshqa mamlakatlar xalqlari uchun tushunarli va ibratli bo‘lishi kerak. Bu xalqning milliy g‘oyasi umume’tirof etilgan shaklda Rossiyadan tashqarida yashovchi barcha vatandoshlar tomonidan qabul qilinishi kerak va ular orqali u fuqarolari bo‘lgan va qaysi mamlakatlarda milliy g‘oyalarning shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir qilishi kerak.

Milliy g‘oya har bir aniq shaxs uchun foydali funksiyani ham ifodalashi kerak. Hozirda rus jamiyatining ahvoli shundayki, umumiy foydalilik haqidagi ba’zi mavhum g‘oyalardan har bir kishi uchun foydalilik g‘oyasiga o‘tish mumkin. Ayni paytda har bir inson uchun ushbu foyda funksiyasi taklif etilayotgan “Muvaffaqiyatli oila” milliy g‘oyasi formulasining birinchi qismi bilan ifodalanadi, har bir rus uchun milliy g‘oyani amalga oshirishning afzalliklari tushunchalariga mos keladi.

Milliy g‘oyaning yana bir vazifasi davlat boshqaruvi va davlat xizmatining asosiy shartini ifodalashdir. Davlat boshqaruvi va davlat xizmatining ana shu asosiy sharti taklif etilayotgan “Oqilona davlat” milliy g‘oyasi formulasining uchinchi qismi bilan ifodalanadi. Formulaning bu qismi, menimcha, davlat xalq xo‘jaligini boshqarish uchun

xalq tomonidan yaratilgan korxona sifatida qondirishi kerak bo'lgan asosiy shartni ifodalaydi.

Milliy g'oyaning yana bir vazifasi - Rossiyada yashovchi barcha millatlar va barcha konfessiyalar vakillari uchun umumiy bo'lgan dunyoqarash ustuvorliklarini ifodalashdir. Ona Yer, oila, Vatan, ajdodlar xotirasi, oqsoqollarga hurmat va bolalar va nabiralar uchun hayot - har qanday rus dunyoqarashining inkor etilmaydigan ustuvor yo'nalishlari. Taklif etilayotgan "Muvaffaqiyatli oila" va "To'liq ona zamin" milliy g'oya formulasining dastlabki ikki qismida ana shu ustuvor yo'nalishlar ifodalangan. Milliy g'oyaning taklif etilayotgan formulasi ekologik farovonlik sharoitida Rossiya xalqining farovonligini barqaror progressiv rivojlantirishga erishishga qaratilgan.

Milliy g'oyani idrok etmasdan va o'rta tabaqa vakillarining faol qo'llab-quvvatlashisiz amalga oshirish mumkin emas. Ruslarning o'rta sinfi - bu Rossiya dunyosi tayanadigan mehnat va fuqarolik burchi. U mamlakatning asosiy boyligi - intellektual mulkka egalik qiladi. O'rta sinf, intellektual mulk huquqlarining asosiy haqiqiy egasi sifatida, rus xalqining milliy g'oyasini shakllantirish va amalga oshirishda etakchi rol o'ynaydi.

O'zbek davlatchiligining shakllanishi siyosiy, iqtisodiy va madaniy sabablar natijasidir. Umuman jahon tarixida o'ziga mos va xos g'oyaga ega bo'lmagan ijtimoiy, siyosiy birlik uchramaydi. Lekin birorta boshqa ijtimoiy, siyosiy g'oya odamlarning onggi va e'tiqodiga milliy g'oya singari chuqur va samarali ta'sir etmaydi. Buning sababi unda manfaatlarning, milliy ruhiyat, obro'-e'tibor, qadr-qimmat, his-tuyg'ular, oru-nomus bilan mustahkam tarixiy va genetik ravishda bog'lanib ketganidadir.

Milliy g'oya mustaqillikni mustahkamlashning asosiy omillaridan biridir. Shu ma'noda mustaqillik yangilanish va g'oyaviy o'zgarishlarning asosi sifatida ijtimoiy omil rolini o'ynaydi. Milliy g'oya umumiy qarashlar, xulosalar, bilish jarayoni bosqichlaridan o'tishi, g'oyaviy kamolot darajalariga ega bo'lishi, misollar, turli dalillar asosida boyib borishi bilan namoyon bo'ladi. Milliy g'oyani shakllantirishda muhim o'rin tutuvchi o'tmish madaniy meros va milliy ma'naviy qadriyatlarimizni mustaqil taraqqiyotimiz manfaatlari nuqtai nazaridan yangicha ilmiy uslub va tamoyillar asosida obyektiv o'rganib, yoritish zarur.

Bugungi kunda milliy g'oyani rivojlantirish va g'oyaviy tarbiya samaradorligini oshirishda o'tmish ma'naviy merosimizni o'rganish muhim ahamiyatga ega. Zero, "Buyuk davlat, buyuk kelajagimizga erishish uchun oqil, ma'rifatli, ayni paytda, o'zining o'tmishi, ulug' qadriyatlari, millati bilan faxrlanadigan va kelajakka ishonadigan insonlarni tarbiyalashimiz kerak". Shu nuqtai nazardan qaraganda,

bizning ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotimizning asosiy maqsadi, har tomonlama yetuk-komil insonni tarbiyalashdir.

Milliy g'oyalar tarixiy tarakqiyot zaruriyati natijasida shakllanadi. Daholar millat e'tiqodiga asrlar davomida singib kelgan g'oyalarga tayanib, ularni rivojlantirish orqali xalq ommasiga raxnamolik qilishi mumkin. Ularga sayqal berib, yangilarini yaratib, ko'zlanilgan maqsadlar amalga oshishiga ta'sir etadilar. Shu yo'l bilan milliy g'oya uzluksiz jarayon sifatida cheksiz takomillashib boraveradi. Davrlar o'zgarib, siyosat, mafkura yangilanib tursa ham milliy g'oya, o'z mohiyatiga ko'ra, etnik birliklar taraqqiyotining mo'tadil omili bo'lib qolaveradi. Uni biz millat shakllanishi jarayonida yaqqol kuzatamiz. Birinchi Prezident I.A.Karimovning so'zlari bilan aytganda, uzoq, vaqt davom etgan mafkuraviy tazyiqqa qaramay, O'zbekiston xalqi avloddan-avlodga o'tib kelgan o'z tarixiy va madaniy qadriyatlarini hamda o'ziga xos an'alarini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi.

Tajriba ko'rsatdiki, bir millat iqtisodiy, siyosiy yoki harbiy vaziyat taqozosi bilan bir-biridan ajratib tashlansa hamki ikki milliy g'oya yuzaga kelmas ekan. Muayyan etnik birlikka mansublikni anglash va qadrlash, milliy burch va mas'uliyatni his qilish, tarixiy xotirani tiklashga intilish, milliy til, madaniyat, an'ana, urf-odatlarini qadrlash kishilarning qalbida har doim katta o'rin olgan.

Ayni kunda jannatmakon yurtimizda hukm surayotgan tinchlik va barqarorlik, tobora farovonlashib borayotgan hayot, turmush tarzimizning Yangi O'zbekiston, inson qadri uchun, xalqparvar davlat, ijtimoiy adolat, millatlararo hamjihatlik, diniy bag'rikenglik tushunchalari bilan uzviy bog'liqni tahlil qilar ekanmiz, ularning barchasi davlatimiz taraqqiyotining so'nggi yillarida olib borayotgan oqilona siyosati tufayli amalga oshayotganini qayd qilishimiz zarur.

Demokratiyada har bir mamlakat xalqlarining tafakkur tarzi, an'analari, siyosiy tizimga nisbatan shakllangan qadriyatlari o'z ifodasini topadi. Bu siyosiy fikr tarixida va hozirgi zamonda "G'arb" va "Sharq" demokratiyasi tarzida ishlatiladi. Bu demokratiyaning umume'tirof etilgan dunyoviy jihatlarini tan olgan holda, tabiiy o'ziga xos xususiyatlar mavjud bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. G'arb mamlakatlarida demokratiya individning guruhdan ustunligi g'oyasiga asoslanadi. Bu yerda individual erkinliklar va huquqlar masalasi eng dolzarb masala, Sharqda esa boshqacha. Bu yerda individ erkinligi va huquqlariga tayanilsada, u ko'pincha guruh, jamoa manfaati va huquqlari bilan uyg'un qo'yiladi.

Har bir xalq mentaliteti va jamiyat zaminida muayyan sharoitlarda bozor munosabatlari va siyosiy demokratiya qadriyatlarini o'zlashtirishga tayyor elementlar

mavjud. Bu fikrlar Osiyo-Tinch okeani mintaqasi mamlakatlari rivoji xususiyatlarini kuzatish natijasida aytilgan. Ushbu mamlakatlarda jamoa va pog‘onalashuv qadriyatlari va qoidalarga bog‘liqligi kuchli. g‘arb demokratik modelidagi individlarni jamiyat va davlat ta’siridan himoya qilishga urinishlardan farqlicha, masalan, yapon modeli “shaxsni o‘z-o‘zini cheklashi”, uni jamiyat va davlat manfaatlari tizimiga uyg‘un kirishini ta’minlash vazifasini qo‘yadi. Bu yerda an’ana va zamonaviylikning o‘ziga xos sinteziga erishilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berdyayev N.A. Sudba Rossii. Opiti po psixologii voyni i natsionalnosti. – Moskva.: MGU, 1990. - S. 9.
2. Telemtayev M.M. Rus xalqining milliy g‘oyasining talablari va vazifalari // Xalqaro amaliy va fundamental tadqiqotlar jurnali. - 2015.: - 10-2-son. – P. 213-216; URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=7470> (kirish sanasi: 16.12.2022).
3. Karimov I. A. Ilmu-fan mamlakat taraqqiyotiga xizmat qilsin. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. T. 2. -Toshkent.: O‘zbekiston, 1996. - B. 261.

**Research Science and
Innovation House**

**ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ТОМОНИДАН БОЖХОНА ОРҚАЛИ ОЛИБ
ЎТИЛАЁТГАН ТОВАРЛАР ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИНИ
ТАВСИФЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ**

Мўйдинова Зилола Воҳид қизи

Божхона қўмитасининг Божхона институти
ўқитувчиси, божхона хизмати катта лейтенанти
E-mail: zilolamoydinova747@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада божхона орқали ҳаракатланаётган жисмоний шахслар томонидан олиб ўтилаётган товарлар иқтисодий таҳлилини амалга оширишда тавсифловчи кўрсаткичлар тизимини шакллантириш масалалари тадқиқ этилган бўлиб, кўрсаткичлар тизими товарларнинг миқдорий ва сифат хусусиятларини, уларнинг ҳаракат тенденцияларини аниқлашни, шунингдек, талаб ва таклиф тузилмаларини таҳлил қилишни назарда тутди.

Калит сўзлар: миқдорий ва сифат кўрсаткичлари, трансчегаравий тартиботлар, контрабанда товарлари, товар оқими, божхона тўловлари, хорижга чиқиш частотаси.

КИРИШ.

Глобализация жараёни ва савдо алоқаларининг кенгайиши натижасида жисмоний шахслар томонидан чегара орқали товарлар олиб ўтилиши тобора ортиб бормоқда. Бу эса божхона органлари фаолиятини самарали ташкил этиш ҳамда макроиқтисодий таҳлил учун аниқ ва ишончли маълумотлар базасини яратиш заруриятини юзага келтирмоқда.

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали амалга ошириладиган товарларни таҳлил қилишни тавсифловчи кўрсаткичлар тизимини шакллантириш товарларнинг ҳаракати ва божхона қоидаларига риоя этилиши устидан самарали назоратни таъминлашнинг асосий элементидир. Замонавий глобаллашув ва транзакцион фаолиятнинг ўсиши шароитида ички ва ташқи савдонинг турли жиҳатларини камраб олувчи интеграциялашган методларини ишлаб чиқиш зарур.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ.

Божхона органларида ташқи савдо ҳамкорлиги соҳасидаги фаолиятини, шу

жумладан божхона тарифларини қўллашнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда баҳолаш масалалари ҳамда божхона тўловларини таҳлил қилишнинг умумназарий жиҳатлари ва методологик асослари Е.Гаёмар, А.Митчелл, С.Ле Моуел, Ж.Паулин, Е.В.Петерсманн, Р.Руггиеро, С.Д.Шарма, В.К.Таб, С.Таган, Т.Вун, Ж.К.Ванг, Ж.К.Бюро, Ж.М.Кулберцон, А.Дармул, В.Деккерс, А.Гейн каби хорижий олимларнинг илмий ишларида тадқиқ этилган.

Мамлакатимиз иқтисодчи олимлари А.Х.Худайбердиев, Ж.И.Исроилов, М.Қ.Пардаев, Н.Х.Ҳайдаров, Ф.Додиев, Д.М.Расулев, Ш.А.Маджидов, Д.А.Исмаилов, Б.Т.Байхоновлар¹ томонидан иқтисодий таҳлил ва унинг аҳамияти ҳамда унинг самараси борасида кенг илмий тадқиқотлар олиб борилган. Шунингдек, С.А.Арипов, С.А.Алимбаев, Р.А.Турапов, Ш.У.Азизов, Т.Н.Пардаев, М.И.Каримжанова, А.О.Назаров, З.Маккамов, О.А.Сарманов²ларнинг илмий тадқиқотларида божхона аудитини

¹ Худайбердиев А.Х. Инвестиция фаолиятини бошқариш тизимида молиявий ҳисобот ва унинг таҳлилин тақомиллаштириш: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация. – Тошкент. 2005.; Исроилов Ж.И. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг иқтисодий таҳлили: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Самарқанд. 2004., - 22 б.; Пардаев М.Қ. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида иқтисодий таҳлилнинг назарий ва методологик муаммолари: иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Самарқанд. 2001. — 22 б.; Ҳайдаров Н.Х. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини тақомиллаштириш масалалари (хорижий инвестицияли корхоналар мисолида): иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент. 2003. — 29 б.; Додиев Ф.Ў. Инвестицион фаолиятини молиявий рағбатлантириш: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент. 1998. - 22 б.; Расулев Д.М. Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш босқичида инвестицияларни молиялаштиришни эконометрик моделлаштириш: иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент. 2003.-22 б.; Маджидов Ш.А. Ипакчилик тармоғида инвестицион фаолиятнинг самарадорлигини ошириш: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Тошкент. 2010. – 22 б.; Байхонов Б.Т. Ўзбекистон иқтисодиётида инвестицияларни тармоқлараро тақсимлашнинг эконометрик моделлаштириш услубиятини тақомиллаштириш: иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. –Тошкент. 2018. -73 б.; Исмаилов Д.А. Инвестиция фаолиятини молиявий бошқариш усулларини тақомиллаштириш: иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. –Тошкент. 2018.-22 б.

² Арипов С. Ташқи савдони божхона тўловлари орқали тартибга солишни тақомиллаштириш. и.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Т.: 2009. -24 б.; Алимбаев С.А. Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудида товар айирбошлашнинг ташкилий ҳуқуқий муаммолари. ю.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. –Т.: — 2003. -181 б.; Турапов Р.А. Ўзбекистон Республикаси божхона фаолияти самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари. и.ф.д. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т.: 2006. -283 б.; Азизов Ш.Ў. Божхона аудити методологиясини тақомиллаштириш: фан доктори (DSc) илмий даражаси бўйича дис.автореф. <http://library.ziyounet.uz/ru/book/101923>; Пардаев Т.Н. Ўзбекистонда божхона тўловларини ундириш механизмини тақомиллаштириш. фан доктори (DSc) илмий даражаси бўйича дис.автореф. <https://library.ziyounet.uz/ru/book/136526>; Назаров А.О. Чегара божхона постларида молиявий рискни минималлаштириш истикболлари. иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. –Т.:2023. -137 б.; Маккамов З.Х. Божхона тўловлари аудитини тақомиллаштириш истикболлари: иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. –Т.:2022..Сарманов О.А. Ўзбекистонда божхона

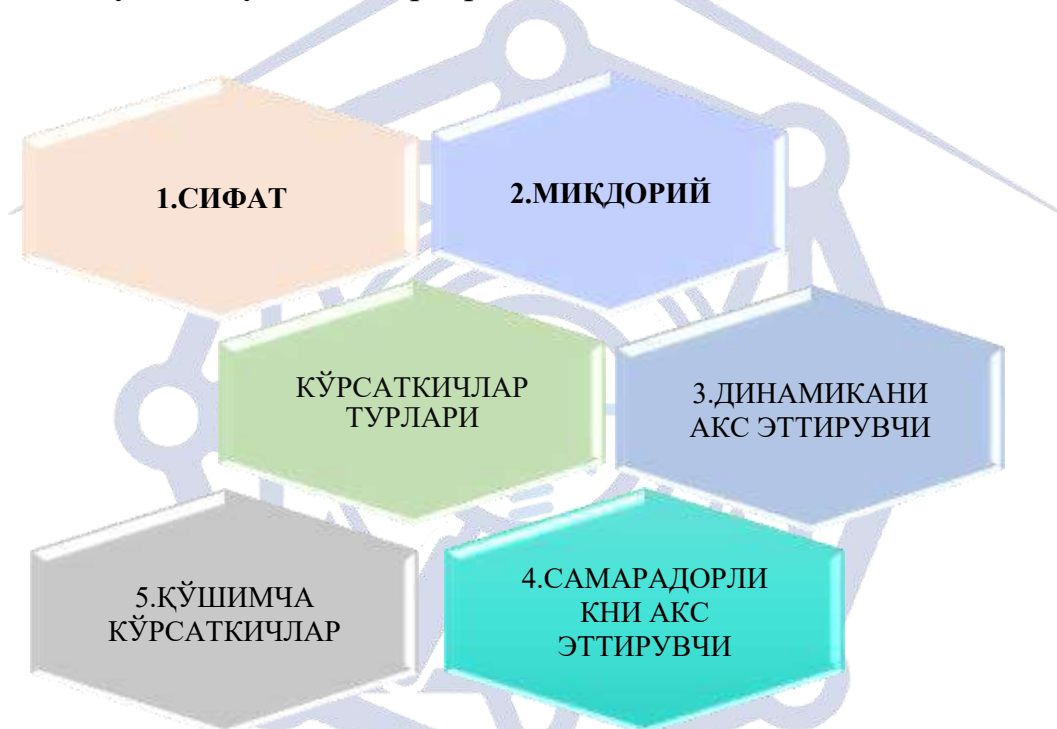

такомиллаштириш, божхона тўловларини оптималлаштириш ва халқаро тажрибаларни муваффақиятли имплементация қилиш ҳамда божхона тўловлари таҳлилини такомиллаштириш жиҳатларига эътибор қаратилган.

ТАҲЛИЛ ВА МЕТОДЛАР.

Чегара божхона постларида жисмоний шахсларнинг товарларини таҳлил қилиш божхона органлари учун муҳим вазифа бўлиб, бунда:

Контрабанданинг олдини олиш: олиб кирилиши ёки олиб чиқилиши таъқиқланиши мумкин бўлган товарларни, шунингдек ноқонуний фаолият учун ишлатилиши мумкин бўлган товарларни аниқлаш.

1-расм. Чегара божхона постлари орқали олиб ўтиладиган товарлар таҳлилини тавсифловчи кўрсаткичлар турлари³

Товарлар оқимини назорат қилиш: хавфларни таҳлил қилиш ва божхона ишини оптималлаштириш учун чегарадан ўтадиган товарлар ҳажми ва турларини баҳолаш.

тўловлари ҳисоби ва таҳлилини такомиллаштириш. иктисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дис. автореф. –Т.:2024/www.interaktiv.oak.uz/avtoreferat.

³ Маълумотлар асосида муаллиф ишланмаси.

Божхона тўловларини ундириш: товарларни декларациялашнинг тўғрилигини ва божхона тўловларини ҳисоблашнинг тўғрилигини аниқлаш.

Тадқиқот жараёнида чегара божхона постлари орқали жисмоний шахслар томонидан олиб ўтиладиган товарларни таҳлил қилиш учун умумий ҳамда хусусий кўрсаткичлар ишлаб чиқилиб, хусусиятига биноан асосий 5 гуруҳга бўлинган (1-расм).

Таҳлил учун асосий кўрсаткичлар:

1. Сифат кўрсаткичлари:

- Товарлар тури: товарларни тоифалар бўйича таснифлаш (масалан, озиқ-овқат, кийим-кечак, электроника, дори-дармонлар);
- Товар келиб чиққан мамлакат: товар сотиб олинган мамлакатнинг таърифи;
- Товарларни олиб кириш/олиб чиқиш мақсади: товарларни олиб кириш ёки экспорт қилиш мақсадини аниқлаш (масалан, шахсий фойдаланиш, тижорат мақсадлари);
- Хавф даражаси: маҳсулот контрабанда, қалбаки ёки бошқа қонунбузарликларга эга бўлиши эҳтимолини баҳолаш;
- Хужжатлар мавжудлиги: зарур хужжатлар мавжудлигини текшириш (масалан, сертификатлар, лицензиялар, рухсатномалар).

2. Миқдорий кўрсаткичлар:

- Жисмоний шахслар сони: чегарани кесиб ўтган фуқаролар сони;
- Йўловчи божхона декларациялар сони: товарлар учун тақдим этилган декларациялар сони;
- Товарлар сони: жисмоний шахслар томонидан маълум қилинган товарларнинг умумий сони;
- Товарларнинг умумий оғирлиги: жисмоний шахслар томонидан маълум қилинган барча товарларнинг умумий оғирлиги;
- Товарларнинг нархи: жисмоний шахслар томонидан маълум қилинган барча товарларнинг умумий қиймати.

3. Динамикани акс эттирувчи кўрсаткичлар:

- Жисмоний шахслар сонининг ўзгариши: турли вақт оралиғида чегарани кесиб ўтган шахслар сонини таққослаш;
- Декларациялар сонининг ўзгариши: турли вақт оралиғида тақдим этилган декларациялар сонини таққослаш;

- Товарлар ҳажмининг ўзгариши: жисмоний шахслар томонидан турли даврлар учун эълон қилинган товарлар ҳажмини таққослаш;
- Товарлар қийматининг ўзгариши: жисмоний шахслар томонидан турли даврлар учун эълон қилинган товарлар қийматини таққослаш.
- 4. Божхона самарадорлигини акс эттирувчи кўрсаткичлар:
 - Божхона назоратидан ўтишнинг ўртача вақти: божхона назоратидан ўтишга сарфланган вақтни аниқлаш;
 - Аниқланган қоидабузарликлар фоизи: божхона қонунчилиги бузилиши аниқланган ҳолатлар фоизини аниқлаш;
 - Қайтарилган товарларнинг фоизи: қоидабузарликлар туфайли товарлар қайтарилган ҳолатлар фоизини аниқлаш.
- 5. Қўшимча кўрсаткичлар:
 - Электрон декларациялар ёрдамида эълон қилинган товарларнинг фоизи;
 - Божхона назоратидан қонунбузарликларсиз ўтган товарларнинг фоизи;
 - Соддалаштирилган процедуралар ёрдамида эълон қилинган товарларнинг фоизи.

Тадқиқот доирасида Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги 56 та чегара божхона постлари орқали ҳаракатланадиган жисмоний шахслар товарларини самарали иқтисодий таҳлилини амалга ошириш мақсадида товарлар таҳлили учун умумий кўрсаткичлар ишлаб чиқилган бўлиб, мазкур кўрсаткичлар асосида эмпирик тадқиқот ўтказилган.

Қуйида чегара божхона постлари орқали ҳаракатланаётган жисмоний шахслар томонидан маиший техника, нақд валюта, алкоголь ва тамаки маҳсулотларини олиб кириш бўйича иқтисодий таҳлил тақдим этилган. Бу таҳлил иқтисодий кўрсаткичлар, рафтари (тенденцияси), бюджет ва бозорга таъсири, ҳамда иқтисодий хатарлар асосида тузилган.

Иқтисодий таҳлил методологияси занжирли вақт қатори таҳлили (у-о-у суръатлар), олиб кириш суръати ва расмийлаштириш даражаси, олиб кирилган миқдор + ҳиссий баҳо (customs declared vs undeclared), иқтисодий хатар ва бюджет йўқотишлар баҳосини аниқлашдан иборат.

Сўнгги 4 йилда чегара божхона постлари орқали ҳаракатланаётган жисмоний шахслар томонидан маиший техника олиб кирилиши 2.5 баробарга ўсди. Аксарият маҳсулотлар расмийлаштирилмоқда, лекин сўнгги баҳоларга кўра 12–15% маҳсулот ҳали ҳам расмийлаштирилмаган ҳолда олиб

кирилмоқда. Натижада, потенциал бюджет йўқотиши - \$4.2 млн (2023), (1-жадвал).

1-жадвал

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали маиший техника товарларининг олиб кирилиши таҳлили

Йил	Олиб кирилган жами бирлик (декларация қилинган, дона)	Ўртача қиймат (USD)	Расмийлаштириш улуши (%)
2020	112 500	250	78%
2021	145 800	265	81%
2022	198 200	290	83%
2023	241 600	320	85%
2024	280 900	340	87%

Мамдакатда нафақат туризм, балки меҳнат миграцияси сабабли олиб кириладиган нақд валюта ҳажми ортиб бормоқда. Лекин декларация қилинмаган валюта оқимлари орқали валюта бозорида ноқонуний операциялар кучайиши мумкин (-жадвал).

2-жадвал

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали нақд валютанинг олиб кирилиши таҳлили

Йил	Кирилган умумий валюта (USD, расмий)	Декларация қилинмаган баҳоси (баҳоланган)	Иқтисодий таъсири
2020	\$420 млн	\$80 млн	Ички курс босими
2021	\$550 млн	\$120 млн	Пул оқимлари
2022	\$720 млн	\$145 млн	Валюта барқарорлиги
2023	\$820 млн	\$160 млн	Тизимли мувозанат

Йил	Киритилган умумий валюта (USD, расмий)	Декларация қилинмаган баҳоси (баҳоланган)	Иқтисодий таъсири
2024	\$900 млн	\$180 млн	Қора бозор хавфи

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали ҳар йили алкоголь маҳсулотлари олиб кириш 10–12% га ўсиб бормоқда. Норасмий олиб кириш ҳали ҳам мавжуд – қора бозор тахминан 400–600 минг литрни ташкил этади. Иқтисодий йўқотишлар: 2–2.5 млрд сўмни ташкил этиши мазкур йўналишда тизимли иқтисодий таҳлилнинг зарурлигини ифодалайди(3-жадвал).

3-жадвал

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали алкоголь маҳсулотларининг олиб кирилиши таҳлили

Йил	Олиб кирилган миқдор (литр)	Расмийлаштириш улуши	Акциз тушуми (млн UZS)
2020	1.2 минг	60%	6.1 млрд
2021	1.4 минг	62%	6.8 млрд
2022	1.6 минг	65%	7.6 млрд
2023	1.9 минг	68%	8.9 млрд
2024	2.1 минг	70%	10.4 млрд

Сигарет ва электрон тамаки маҳсулотларининг олиб кирилиши йилдан-йилга ўсмоқда. Иқтисодий хатар: акциз ва ҚҚСдан четлаб ўтиш ҳолатлари ички ишлаб чиқарувчилар учун зарарли. Бюджетга йўқотишлар ортиб бормоқда – 2024 йилда ўртача 18 млрд сўмни ташкил этган (4-жадвал).

4-жадвал

Жисмоний шахслар томонидан чегара божхона постлари орқали тамаки маҳсулотларининг олиб кирилиши таҳлили

Йил	Олиб кирилган жами (дона)	Қонунга микдор	Бюджет йўқотиши (млн UZS)
2020	120 минг	25 минг	115
2021	135 минг	30 минг	132
2022	148 минг	33 минг	146
2023	160 минг	35 минг	161
2024	175 минг	40 минг	184

НАТИЖА ВА ХУЛОСА.

Жисмоний шахслар орқали олиб кириладиган ушбу маҳсулотлар давлат бюджетининг муайян қисмини ташкил этади. Тизимли назоратсизлик – бюджет тушумларида йўқотишларга, бозорда норасмий рақобатга ва ижтимоий хавфларга олиб келади.

Мазкур муаммоларни бартараф этиш ҳамда иқтисодий таҳлилни такомиллаштириш учун AI асосидаги таҳлил платформаси яратиш: Жисмоний шахсларнинг товар олиб кириш тенденцияларини real-time таҳлил қилиш, QR-декларация тизими: Турли чекловли товарлар (телефон, алкоголь, сигарет) учун онлайн декларациялаш, рақамли мониторинг ва тадбиркорликни тақсимлаш: буюмлар тижорат мақсадида олиб кириладиган ҳолатларда алоҳида режим жорий қилиш, қонунчиликни такомиллаштириш: лимитларни бозор нархларига ва мамлакат инфляциясига боғлаш мақсадга мувофиқ.

Чегара божхона постларида товарларни макродаражада иқтисодий таҳлил қилиш мамлакат иқтисодиётининг ҳолатини баҳолаш, савдо сиёсатини шакллантириш, инвестицияларни жалб қилиш ва бошқа кўплаб муҳим масалаларда муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

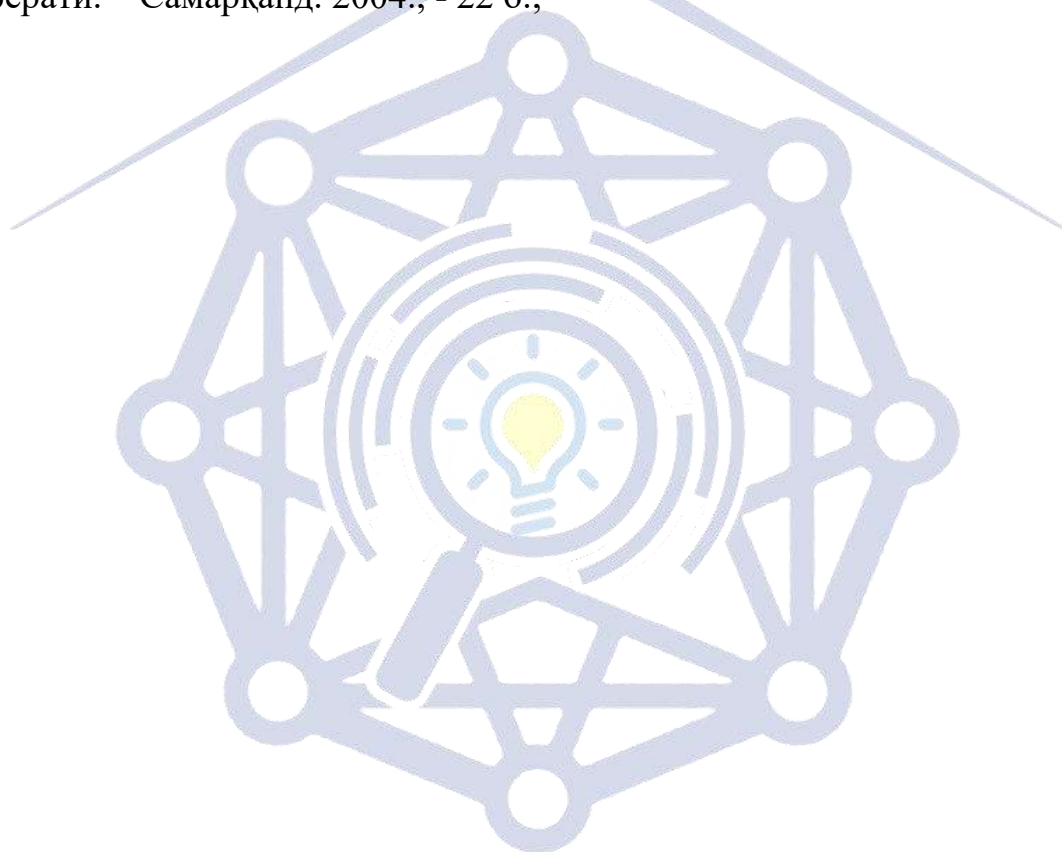
1. Г.В.Савицкая, Экономический анализ, учебник - М.: ИНФРА-М, 2023.
2. Ю.В.Панько, Н.В.Яшкова, Экономический анализ. Учебно-методическое пособие – М.: Мир науки, 2018. – Режим доступа: <http://izd-mn.com/PDF/29MNNPU18.pdf>
3. Е.Е.Румянцева, Экономический анализ: учебник для вузов – 2-е изд., - М.: Юрайт, 2024.-533с.

4. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : [рус.] = Economics: Principles, Problems, and Policies. - М. : Республика, 1992. - Т. 2. - С. 385. - ISBN 5-250-01486-0.

5. Худайбердиев А.Х. Инвестиция фаолиятини бошқариш тизимида молиявий ҳисобот ва унинг таҳлилини такомиллаштириш: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация. – Тошкент. 2005.;

6. Исроилов Ж.И. Тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг иқтисодий таҳлили: иқтисод фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. – Самарқанд. 2004., - 22 б.;

**Research Science and
Innovation House**

MUSTAMLAKA SIYOSATIGA QARSHI TURKISTON ZIYOLILARI HARAKATI

Abduqahorov Anvarjon Alijon o'g'li
Navoiy Davlat Universiteti Tarix fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqola XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi va undan keyingi Sovet tuzumining mustamlakachilik siyosatiga qarshi Turkiston ziyolilari tomonidan olib borilgan harakatlar, ularning shakllanishi, asosiy g'oyalari, harakat shakllari va tarixiy ahamiyatini tahlil qiladi. Maqolada jadidlar, muxtoriyatchilar, ma'rifatparvarlar va siyosiy yetakchilarning kurashi chuqur o'rganiladi.

Kalit so'zlar: mustamlakachilik, jadidlar, Turkiston ziyolilari, siyosiy kurash, ma'rifiy harakat, muxtoriyat.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Turkiston xalqlari Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga duch keldi. Bosib olingan hududlarda harbiy-administrativ boshqaruv joriy etildi, milliy elita siqib chiqarildi, ta'lim va madaniyat tizimi nazorat ostiga olindi. Mustamlakachilik nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki mafkuraviy va madaniy bosim shaklida olib borildi.

Biroq bu bosim Turkiston jamiyatida qarshilik g'oyalarining paydo bo'lishiga turtki berdi. Ayniqsa, jadid ziyolilarining faoliyati xalqni uyg'otish, ozodlik, taraqqiyot va milliy o'zlikni saqlash g'oyalari bilan yo'g'rilgan edi. Ular mustamlakachilikka nisbatan ma'rifat, matbuot, siyosiy tashabbus va ijtimoiy ong orqali kurash olib bordilar.

Ushbu maqola Turkiston ziyolilarining bu harakatini tarixiy jarayon sifatida ko'rib chiqadi va ularning siyosiy-madaniy qarshilikdagi roli tahlil qilinadi.

Maqola quyidagi ilmiy yondashuvlar asosida tayyorlandi:

Tarixiy-tahliliy metod: Turkiston ziyolilarining asarlari, matbuot faoliyati, siyosiy chiqishlari tarixiy kontekstda o'rganildi.

Biografik tahlil: Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori, Fitrat, Fayzulla Xo'jayev, Avloniy va boshqa jadidlar hayoti orqali umumiy harakat ochib berildi.

Siyosiy tarix yondashuvi: mustamlakachilik siyosatining mahalliy jamiyatga ta'siri va unga nisbatan ziyolilarning reaksiyasi tahlil qilindi.

Manba tahlili: “Taraqqiy”, “Sadoi Turkiston”, “Hurriyat” kabi gazetalar, zamonaviy tarixiy tadqiqotlar va hujjatlar asos bo‘ldi.

Tadqiqot quyidagi muhim natijalarni ko‘rsatdi:

- **Turkiston ziyolilari mustamlakachilik siyosatiga mafkuraviy va ma’rifiy yo‘l bilan qarshi chiqdilar.** Ular xalq ongini uyg‘otish, savodsizlikka barham berish, milliy g‘ururni qayta tiklashga harakat qildilar.

- **Matbuot harakati (gazeta va jurnal chiqishi), yangi usul maktablari ochilishi va sahna san’ati orqali ziyolilar ijtimoiy ongni o‘zgartirishga kirishdilar.** Bu vositalar orqali mustamlaka mafkurasi tanqid qilindi, milliy o‘zlik targ‘ib qilindi.

- **1917-yilda Turkiston muxtoriyatining e’lon qilinishi — siyosiy qarshilikning oliy ifodasi bo‘ldi.** Behbudiy, Munavvarqori, Fayzulla Xo‘jayev kabi ziyolilar parlament, milliy armiya va milliy ta’lim tizimini joriy qilishga harakat qildilar.

- **Sovet hokimiyati davrida ziyolilar harakati “xalq dushmanlari” sifatida yo‘q qilindi.** Ularning aksariyati otib tashlandi yoki surgun qilindi. Biroq ularning g‘oyalari va ruhiy merosi xalq ongida saqlanib qoldi.

Turkiston ziyolilari olib borgan kurash chuqur mafkuraviy va siyosiy xarakterga ega edi. Ular mustamlakachilikka qarshi qurolsiz, ammo fikr, ilm, ma’rifat va siyosiy tashabbuslar orqali kurashdilar. Behbudiy “Biz milliy maktab, milliy hukumat, milliy madaniyat istaymiz” deb yozganida, u nafaqat ma’rifiy, balki siyosiy mustaqillikni nazarda tutgan.

Jadidlarning sahna orqali jamiyat illatlarini tanqid qilishi, darsliklar orqali zamonaviy tafakkurni yoyishi va matbuot orqali hukumat siyosatini tanqid qilishi – bularning barchasi o‘z davrining jasoratli, ongli qarshilik shakllari edi. Ayniqsa, muxtoriyat e’lon qilinishi — bu harakat siyosiy mustaqillik g‘oyasigacha yetib borganini ko‘rsatadi.

Sovet qatag‘onlari orqali bu harakat jismonan yo‘q qilindi, ammo ularning g‘oyalari keyingi avlodlarga o‘tib, mustaqillik g‘oyalarining mafkuraviy asosiga aylandi. Hozirgi O‘zbekistonning mustaqil taraqqiyot yo‘liga asos solishda aynan ushbu ziyolilar harakati tarixiy saboq bo‘lib xizmat qilmoqda.

Turkiston ziyolilari harakati — bu mustamlakachilik zulmiga qarshi xalq ongini uyg‘otgan, siyosiy va madaniy mustaqillikka asos solgan ulkan tarixiy hodisadir. Jadidlar tomonidan olib borilgan harakat xalqni savodli, erkin fikrli, o‘zligini anglagan

holatga yetkazishni ko'zlagan. Ularning mafkuraviy va siyosiy jasorati bugungi mustaqillik zamini bo'lib xizmat qildi.

Zamonaviy O'zbekiston ziyolilari uchun bu harakat ibrat maktabi bo'lishi, ularning merosi esa milliy taraqqiyotning ruhiy asoslaridan biri bo'lib qolishi lozim.

Turkiston ziyolilari olib borgan kurash nafaqat o'z zamoni uchun dolzarb bo'lgan, balki bugungi kunga qadar o'z ta'sirini saqlab kelayotgan tarixiy-madaniy merosdir. Ularning mustamlakachilik siyosatiga qarshi qo'llagan vositalari — ma'rifat, matbuot, sahna, maktab va siyosiy tashabbuslar — jamiyatni uyg'otish, o'zlikni anglash va erkinlik g'oyasini tarqatishda o'ta samarali bo'lgan.

Ziyolilarning jasorati shundan iborat ediki, ular har qanday bosim va xavfga qaramay, xalq manfaati yo'lida o'z hayotini, erkinligini xavf ostiga qo'ya oldilar. Ularning mafkurasini o'zbek xalqining milliy o'zligini, madaniy xotirasini saqlab qolishda asosiy tayanch bo'ldi.

Bugungi kunda mustaqil O'zbekiston ziyolilari uchun bu tarixiy tajriba faqatgina o'tmish xotirasi emas, balki mafkuraviy mustahkamlik, vatanparvarlik, xalqparvarlik va erkin tafakkur namunasi sifatida qadrlanishi kerak. Turkiston ziyolilari harakati biz uchun shunchaki tarix emas — u bugunning ruhi, ertaning yo'nalishidir.

Ziyolilarning mustamlakachilikka qarshi qilgan kurashi shuni isbotlaydiki, haqiqiy taraqqiyot va milliy uyg'onish qurol bilan emas, balki bilim, ruhiy bardamlik, milliy g'urur va intellektual jasorat bilan amalga oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Behbudiy M. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Fan, 2006.
2. Do'stmuhammad H. *Jadidchilik va milliy uyg'onish*. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
3. Fitrat A. *Millatni uyg'otish yo'lida*. – Toshkent: Sharq, 2008.
4. Salohiy A. *Turkiston muxtoriyati: tarix, g'oya, saboq*. – Samarqand: Zarqaynar, 2020.
5. Rasulov I. *Jadidlar: siyosiy kurash tarixidan*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2021.
6. Khalid A. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. – Berkeley: University of California Press, 1998.

YOSHLARNING SIYOSIY IJTIMOILASHUVI VA SAYLOVDAGI ISHTIROKI

Mirzaxamdamova Odina Mirzoxid qizi

**Farg‘ona davlat universiteti Tarix fakulteti Sotsiologiya yo‘nalishi 3-
bosqich talabasi**

Annotatsiya: Mazkur maqolada yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi va saylovlardagi ishtiroki sotsiologik va siyosiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Siyosiy ijtimoiylashuv jarayonining bosqichlari, omillari va shakllari yoritilib, O‘zbekiston tajribasi misolida amaliy mexanizmlar ko‘rib chiqiladi. Saylovlardagi ishtirokni faollashtirishda ta‘lim, axborot texnologiyalari, fuqarolik jamiyati institutlarining roli, hamda yoshlarning siyosiy ongi va madaniyatini shakllantirish zarurligi asoslanadi. Maqolada zamonaviy tahdidlar – siyosiy manipulyatsiya va dezinformatsiya muammosi ham e‘tibordan chetda qolmaydi.

Kalit so‘zlar: siyosiy ijtimoiylashuv, siyosiy ong, siyosiy madaniyat, saylov, yoshlar, siyosiy ishtirok, fuqarolik jamiyati, siyosiy tarbiya, raqamli axborot, siyosiy faollik.

Yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi va ularning saylovlardagi ishtiroki zamonaviy jamiyatlarda demokratiya va fuqarolik jamiyatining shakllanishi va mustahkamlanishi jarayonida muhim omillardan biri hisoblanadi. Siyosiy ijtimoiylashuv – bu shaxsning siyosiy tizimga nisbatan munosabatlarini shakllantirish, siyosiy bilimlar, qadriyatlar va xatti-harakatlarni o‘zlashtirish jarayoni bo‘lib, u orqali yoshlar jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglaydi, siyosiy muhitda harakat qilish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Saylovlardagi ishtirok esa siyosiy faollikning eng muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida yoshlarning siyosiy ongini amalda ifoda etish imkonini beradi.

Yoshlar siyosiy ijtimoiylashuvining boshlang‘ich bosqichi oilada, keyinchalik maktab, o‘rta va oliy ta‘lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar hamda do‘stlar va jamoaviy guruhlar orqali davom etadi. Bu jarayonda davlat siyosatining yo‘nalishi, fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati, siyosiy partiyalar va jamoatchilik tashkilotlarining yoshlar bilan olib borayotgan ishlari muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, siyosiy madaniyat darajasi, siyosiy axborotga bo‘lgan ochiqlik va ishonch darajasi yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvini belgilovchi asosiy omillar sirasiga kiradi.

O'zbekistonda 18 yoshga to'lgan har bir fuqaro saylov huquqiga ega. Demak, yoshlar mamlakat siyosiy hayotining bevosita subyekti hisoblanadi. Ayni paytda, ularning saylovlardagi ishtiroki darajasi har doim ham yuqori emas. Bu holat sotsiologik jihatdan turli omillar bilan izohlanadi. Jumladan, yoshlarning siyosiy jarayonlarga befarqligi, saylovlarning mohiyati haqida yetarli tushunchaga ega emasligi, ishonch muammosi, siyosiy tizimga nisbatan skepticizm yoki axborot tanqisligi bu jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq shuni unutmaslik kerakki, siyosiy ijtimoiylashuv faqat tabiiy jarayon emas, balki maqsadli va tizimli tarbiya, axborot va rag'batlantirish orqali shakllantiriladi.

Yoshlarning saylovdagi ishtirokini faollashtirishda ularning siyosiy ongini oshirish muhim o'rin tutadi. Siyosiy ong deganda fuqarolarning davlat va jamiyat tuzilmasiga, siyosiy institutlarga, hokimiyat organlariga nisbatan shakllangan munosabati, fikr-mulohazalari tushuniladi. Yoshlarning siyosiy ongi, avvalo, siyosiy madaniyat bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u jamiyatdagi siyosiy ishtirok shakllarini, huquq va majburiyatlarni to'g'ri anglash orqali shakllanadi. Siyosiy madaniyat shakllanishida esa fuqarolik jamiyati institutlari, ta'lim muassasalari va OAV muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, maktab va oliy ta'lim muassasalarida siyosiy-ma'rifiy tarbiya, huquqiy savodxonlikka yo'naltirilgan mashg'ulotlar yoshlar siyosiy dunyoqarashining kengayishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, yoshlarning siyosiy jarayonlardagi ishtirokini rag'batlantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalar, xususan, ijtimoiy tarmoqlar vositasida axborot yetkazish, onlayn platformalar orqali muloqot va fikr almashuv tashkil etish katta ahamiyat kasb etadi. Internet va mobil ilovalar orqali saylovlar haqida xolis va ishonchli axborot berish, saylovchilarning huquq va majburiyatlarini tushuntirish, nomzodlar bilan interaktiv muloqot tashkil etish yoshlarning qiziqishini oshiradi. Bunday yondashuvlar orqali siyosiy axborotga bo'lgan qiziqish uyg'onadi va ularning saylovlarda qatnashish ehtimoli ortadi.

O'zbekiston tajribasida "Yoshlar parlamenti", "Yoshlar murojaat portali", "Yoshlar davra suhbatlari" kabi loyihalar orqali yoshlarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki rag'batlantirilmoqda. Bu tashabbuslar yoshlarni davlat boshqaruvi va siyosiy qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, siyosiy partiyalar faoliyatida yoshlar qanoti tashkil etilishi, ular tomonidan o'tkazilayotgan targ'ibot tadbirlarida ishtirok etish yoshlarning siyosiy tajriba orttirishiga imkon beradi. Saylovoldi kampaniyalarida volontyor sifatida ishtirok etish esa ularni bevosita siyosiy jarayonga jalb qilishning eng samarali shakllaridan biridir.

Biroq, ba'zi hollarda yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi yuzaki shakllanadi. Ular siyosiy shiorlarni bilsalar-da, ularning mohiyatini chuqur anglamasliklari, faqat tashqi ko'rinishga e'tibor qaratishlari mumkin. Shuningdek, siyosiy manipulyatsiya, noto'g'ri axborotlar va populistik yondashuvlar yoshlar siyosiy ongi va xulq-atvoriga salbiy ta'sir o'tkazadi. Shu sababli siyosiy ijtimoiylashuv jarayoni doimiy monitoring, ilmiy tahlil va baholash asosida amalga oshirilishi lozim. Ayniqsa, yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan siyosiy dezinformatsiyaga qarshi immunitetni shakllantirish dolzarb masaladir.

Yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvini ta'minlashda ota-onalar, o'qituvchilar, ijtimoiy faol shaxslar va siyosatchilarning o'rni beqiyosdir. Ularning shaxsiy namunasi, ochiq muloqoti, o'z faoliyati bilan yoshlarni ilhomlantirishi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, yoshlarning o'z ichki motivatsiyasi, jamiyatdagi o'z o'rnini anglashga intilishi, faollik va tashabbuskorlik kabi psixologik omillar ham muhim ahamiyatga ega. Sotsiologik tadqiqotlar yoshlar o'rtasida siyosiy ijtimoiylashuv darajasi yoshi, jinsi, shaharlik yoki qishloqlikligiga, ta'lim darajasi, ijtimoiy maqomiga qarab farq qilishini ko'rsatadi. Bu esa siyosiy ta'lim va targ'ibotda diferensial yondashuv zarurligini anglatadi.

Yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi jarayonida individual tajriba, ijtimoiy guruh ta'siri va shaxsiy identitet muhim rol o'ynaydi. Yoshlar o'zini jamiyatning bir qismi sifatida anglash jarayonida siyosiy institutlar va hodisalarga nisbatan munosabatlarini shakllantiradi. Bu munosabatlar esa ularning saylovlardagi ishtirokini belgilaydi. Shu o'rinda, yoshlar siyosiy ishtirokini faqat saylovda ovoz berish bilan cheklab bo'lmaydi. Bugungi kunda ularning siyosiy faolligi onlayn petitsiyalar, bloglar, ijtimoiy tarmoqlarda faollik ko'rsatish, ochiq maktublar yozish yoki fuqarolik jamiyatiga oid tashabbuslarda qatnashish orqali ham ifodalanmoqda.

Shuningdek, siyosiy ijtimoiylashuvda yoshlarning iqtisodiy va ijtimoiy holati ham bevosita ta'sir qiladi. Past ijtimoiy-iqtisodiy qatlam vakillari orasida siyosiy befarqlik va ishonchsizlik ko'proq kuzatiladi. Ularning siyosiy tizimga nisbatan noroziligi, imkoniyatlarning teng taqsimlanmasligi ularda siyosiy chetlashuv hissini paydo qiladi. Bu esa yoshlar siyosiy ijtimoiylashuvini sustlashtiradi. Shu sababli ijtimoiy adolat, teng imkoniyatlar va inklyuziv siyosiy ishtirokni ta'minlash siyosiy tarbiya bilan bir qatorda muhim omil sifatida qaralishi lozim.

Alohida e'tiborga molik jihatlardan biri bu – milliy qadriyatlar va an'analar yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuviga qanday ta'sir ko'rsatishidir. Ba'zi hollarda ota-onalarning siyosiy qarashlari, avloddan-avlodga o'tadigan dunyoqarashlar yoshlarning

siyosiy fikrlash doirasini cheklab qo'yishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, yoshlarni mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxslar sifatida shakllantirish, ularning erkin tanlovga bo'lgan huquqini hurmat qilish demokratiya madaniyatining muhim ko'rinishidir. Siyosiy tarbiyaning natijasi sifatida yoshlar har qanday siyosiy pozitsiyani tahlil qila olish, uni tanqidiy ko'z bilan baholay olish salohiyatiga ega bo'lishi kerak.

Bundan tashqari, O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan siyosiy partiyalar va ularning yoshlar bilan ishlash strategiyalari ko'p hollarda formal va sathiy shakllarda amalga oshmoqda. Partiyalarning yoshlar siyosatidagi roli kuchaytirilmas ekan, siyosiy ijtimoiylashuv jarayoni to'laqonli bo'la olmaydi. Siyosiy partiyalar yoshlar bilan bevosita muloqotda bo'lishi, ularning muammolarini eshitishi va ularni qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb qilishi zarur. Aks holda, yoshlarning siyosiy tizimga nisbatan ishonchi sustlashib, ularning siyosiy passivligi kuchayadi.

Yana bir muhim jihat – siyosiy ijtimoiylashuvda gender aspektining inobatga olinishi. Ayol yoshlar orasida siyosiy ishtirok ko'rsatkichlari ko'pincha past bo'ladi. Bu holat patriarxal ijtimoiy strukturadan, an'anaviy gender stereotiplardan kelib chiqadi. Siyosiy ijtimoiylashuv jarayonlarida qizlar va o'g'il bolalar o'rtasida teng imkoniyatlar yaratish, ayollarni siyosiy hayotga faol jalb qilish orqali nafaqat gender tengligini ta'minlash, balki siyosiy madaniyatni yanada yuksaltirish mumkin.

Siyosiy ijtimoiylashuvda xalqaro tajribalar va mintaqaviy taqqoslashlar ham foydali bo'lishi mumkin. Yevropa davlatlarida yoshlarning siyosiy faolligini oshirish uchun "saylov ta'limi dasturlari", "maktab parlamentlari" va "o'quvchi deputatlar" loyihalari joriy etilgan. Bunday amaliyotlar O'zbekistonda ham tajriba tariqasida sinab ko'rilsa, yoshlarning siyosiy tafakkuri va faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning siyosiy ijtimoiylashuvi va saylovlardagi ishtiroki – bu nafaqat ularning fuqarolik burchi, balki jamiyatning demokratik rivojlanishida hal qiluvchi omildir. Ularni siyosiy ongli va faol fuqarolarga aylantirish uchun tizimli yondashuv, muntazam siyosiy-ma'rifiy ishlar, erkin axborot maydoni va ishonchli saylov tizimi zarur. Har bir yosh fuqaro jamiyatdagi o'zgarishlar, qarorlar va taraqqiyotda ishtirok etish huquqiga ega va bu huquq faqat siyosiy faollik orqali to'la amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. Wiley.
2. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.

3. Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press.
4. O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi, 2019-yil.
5. Toirov, B. (2021). "Yoshlar va siyosiy madaniyat: O'zbekiston tajribasi". *Siyosat va Jamiyat* jurnali.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, 2020-yil 14-iyul. "Yoshlarning siyosiy faolligini oshirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida".
7. G'aniyev, I. (2022). "Siyosiy ijtimoiylashuv va yoshlar: zamonaviy yondashuvlar". *Ijtimoiy Fikr* nashri.
8. www.saylov.uz – Markaziy saylov komissiyasining rasmiy portali.
9. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
10. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi rasmiy hisobotlari, 2023.

Research Science and
Innovation House

DEVELOPING STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING SKILLS THROUGH DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES

Umirova Guldoni Jamoliddin qizi

Jizzakh State Pedagogical University

Faculty of Pedagogy and Psychology 3rd-year student

Abstract: This article examines the role of digital educational resources in fostering independent learning skills among students. Independent learning is crucial for lifelong education and adaptability in the modern world. The study analyzes how various digital tools and platforms support self-directed study, critical thinking, and time management. Results indicate that integrating digital resources into the learning process enhances students' motivation, autonomy, and academic performance.

Keywords: Independent learning, digital resources, self-directed study, education technology, student skills.

In the context of rapidly evolving educational environments, the ability of students to learn independently has become a vital competency. Independent learning enables students to take control of their educational process, set personal goals, manage time effectively, and seek knowledge proactively. Digital educational resources—such as e-books, online courses, interactive simulations, and educational apps—offer diverse opportunities for students to engage in self-directed learning. These tools provide flexible access to information and personalized learning experiences, supporting students in becoming lifelong learners. This article explores how digital educational resources contribute to the development of independent learning skills and discusses best practices for their integration into teaching.

The research utilized a mixed-methods approach:

- **Literature review:** Examination of existing studies on digital resources and independent learning.
- **Experimental study:** Implementation of digital tools in secondary school classrooms to observe changes in students' learning autonomy and skills.
- **Surveys and interviews:** Feedback from students and educators regarding the effectiveness of digital resources in promoting independent learning.

Findings revealed that students using digital educational resources demonstrated significant improvement in setting learning goals, managing study schedules, and applying critical thinking to their tasks. The flexibility and interactivity of digital tools increased motivation and engagement, fostering a proactive learning attitude. Teachers noted a positive shift in students' responsibility for their learning outcomes and observed better academic results.

Digital educational resources enhance independent learning by providing accessible, personalized, and engaging materials. They allow students to learn at their own pace, revisit complex concepts, and explore additional content beyond the classroom curriculum. However, effective use requires guidance from educators to help students develop self-regulation and digital literacy skills. Challenges such as digital divide, distractions from non-educational content, and varying levels of student motivation need to be addressed. Schools must invest in technological infrastructure and teacher training to maximize the benefits of digital resources.

Digital educational resources not only increase access to learning materials but also empower students to become active participants in their education. The availability of multimedia content, interactive exercises, and immediate feedback helps learners to identify their strengths and weaknesses, encouraging continuous self-improvement. Additionally, these resources support differentiated learning styles, accommodating visual, auditory, and kinesthetic learners, thereby enhancing overall learning effectiveness.

However, the successful development of independent learning skills depends heavily on students' ability to manage distractions and maintain motivation in less structured learning environments. Educators must therefore provide scaffolding through goal-setting strategies, time management training, and regular monitoring of progress. Without such support, some students may struggle with self-discipline or feel overwhelmed by the freedom digital tools offer.

Moreover, the digital divide remains a significant barrier. Students without reliable internet access or suitable devices face disadvantages, limiting the equitable impact of digital resources on independent learning development. Addressing this gap requires policy interventions and resource allocation to ensure all learners benefit equally from technological advancements.

In summary, while digital educational resources offer immense potential for fostering independent learning skills, their effectiveness is maximized only when

combined with pedagogical support, inclusive access, and efforts to build students' self-regulatory capacities.

The integration of digital educational resources plays a crucial role in cultivating independent learning skills among students. By fostering autonomy, motivation, and critical thinking, these tools prepare learners for continuous personal and professional development. Future educational policies should focus on expanding access to digital resources and supporting teachers in leveraging technology to enhance independent learning.

Digital educational resources are a powerful catalyst for developing students' independent learning skills, fostering autonomy, motivation, and critical thinking essential for lifelong learning. Their flexible and interactive nature allows learners to engage with content at their own pace and style, promoting deeper understanding and self-directed study habits. To harness these benefits fully, educational institutions must invest in technological infrastructure, teacher training, and equitable access initiatives. Future research and practice should focus on integrating these tools within comprehensive pedagogical frameworks that support and guide students toward effective independent learning.

References

1. Candy, P. C. (1991). *Self-Direction for Lifelong Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
2. Garrison, D. R. (1997). Self-directed learning: Toward a comprehensive model. *Adult Education Quarterly*, 48(1), 18-33.
3. Lee, K., & Choi, H. (2017). A review of online course dropout research: Implications for practice and future research. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 557-575.
4. OECD (2019). *Students, Computers and Learning: Making the Connection*. OECD Publishing.
5. Pintrich, P. R. (2004). A conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. *Educational Psychology Review*, 16(4), 385-407.
6. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory into Practice*, 41(2), 64-70.
7. Järvelä, S., & Hadwin, A. F. (2013). New frontiers: Regulating learning in CSCL. *Educational Psychologist*, 48(1), 25-39.

8. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3-10.
9. Warschauer, M. (2011). *Learning in the Cloud: How (and Why) to Transform Schools with Digital Media*. Teachers College Press.
10. Schunk, D. H., & Greene, J. A. (2018). *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance*. Routledge.

**Research Science and
Innovation House**

FAMILIES OF REPRESSION VICTIMS: SOCIAL SANCTITY AND INTERGENERATIONAL MEMORY

Toshtemirova Raykhon Zokir qizi

Email: shtemirovarayxona4@gmail.com

Termez State Pedagogical Institute

Department: History

Scientific Advisor: Abdurashidov Anvar Abdurashidovich

Abstract: This article explores the long-term socio-cultural and psychological impact of Stalinist political repressions on the families of the victims in Central Asia, particularly Uzbekistan. Drawing from oral histories, archival documents, and sociological studies, the research examines how the trauma of repression has shaped collective memory and identity across generations. The study also investigates the concept of "social sanctity" as attributed to the victims' families and their role in preserving national historical consciousness.

Keywords: repression, memory, family trauma, social sanctity, intergenerational legacy, Stalinism, Uzbekistan, historical justice

The Stalinist era left a profound scar on the social and political fabric of Soviet republics. In Uzbekistan and other parts of Central Asia, tens of thousands were arrested, exiled, or executed during the Great Terror (1937–1938). These repressions did not only affect the direct victims; they devastated entire families—stigmatized, marginalized, and stripped of social rights for decades.

The legacy of political terror is not confined to historical texts; it survives vividly in the memories and narratives passed down through generations. Families of the repressed have carried the burden of unjust persecution, navigating life as “enemies’ offspring,” often facing limited access to education, employment, and political participation. Yet, in post-Soviet societies, these families have come to symbolize resilience and the sacred memory of historical injustice. This research examines how their memory is preserved and what role it plays in contemporary Uzbek society.

This study applies a multidisciplinary qualitative approach, incorporating:

- **Oral history analysis:** Testimonies collected from descendants of repression victims in Uzbekistan between 2020 and 2024;

• **Archival research:** Review of NKVD records, trial documents, and rehabilitation papers stored in Uzbekistan's national archives;

• **Sociocultural analysis:** Examination of literature, films, and public commemorations related to repression victims;

• **Comparative analysis:** Juxtaposition of Uzbekistan's memory politics with those in other post-Soviet countries (e.g., Kazakhstan, Georgia, Russia).

Ethnographic data and narrative interviews were analyzed using discourse and memory studies frameworks.

The study yielded several significant findings:

• **Intergenerational trauma is real and persistent:** Many descendants of repression victims report a strong psychological connection to their ancestors' suffering, often shaping their identity, worldview, and moral values.

• **Social sanctity is a powerful symbolic construct:** Victims' families are often perceived as custodians of national dignity. Their pain has become a collective symbol of resistance against tyranny and injustice.

• **Institutional recognition remains limited:** Despite official efforts like the annual Day of Remembrance (August 31) and the establishment of museums, many families feel state acknowledgment is symbolic rather than substantial.

• **Personal memory bridges the historical gap:** In many families, stories of repression are told privately, passed from grandparents to grandchildren, often filling the silence left by state narratives.

The concept of **social sanctity** surrounding the families of repression victims is closely tied to the national search for identity and justice. These families are seen not merely as victims but as moral witnesses to history. Their survival and dignity have become a quiet but powerful protest against historical erasure.

In the post-Soviet context, memory politics is central to state-building. However, in Uzbekistan, while there have been significant moves toward historical rehabilitation, many descendants still struggle with the inherited stigma of repression. This indicates a need for more inclusive education and commemoration efforts.

Moreover, the privatization of memory—where personal family stories replace state-sanctioned history—points to a critical gap in public history. It underscores the importance of intergenerational storytelling as a method of preserving truth and fostering resilience.

The families of repression victims in Uzbekistan hold a unique place in the nation's historical consciousness. Their stories are not only testimonies of pain but also

of dignity, resistance, and continuity. Recognizing their role in shaping collective memory is essential for ensuring a more just and humane society.

State policies must move beyond symbolic gestures to provide real platforms for remembrance, support, and education. Only through acknowledging and honoring these familial legacies can society begin to heal and protect itself against future injustices.

References

1. Fitzpatrick, S. (2008). *The Russian Revolution*. Oxford University Press.
2. Conquest, R. (2007). *The Great Terror: A Reassessment*. Pimlico.
3. Naimova, G. (2022). "Collective Memory in Uzbekistan: From Silence to Voice." *Central Asian Journal of History and Culture*.
4. Qatag'on Qurbonlari Xotirasi Davlat Muzeyi. Archival collections, Tashkent, 2020–2024.
5. UN General Assembly. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*.
6. Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. Verso.
7. Saidov, A. (2019). *Human Rights in Uzbekistan: Past and Future*. Tashkent Law Press.

**Research Science and
Innovation House**

DEVELOPING CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT: INTEGRATED APPROACHES

Jumayeva Mukarrama Bekzod qizi

Master's Student, Gulistan State Pedagogical Institute

Abstract: In the 21st century, digital transformation has profoundly reshaped the educational landscape. This article examines the ways in which digital learning environments can be effectively utilized to foster both critical and creative thinking in learners. The integration of technological tools, innovative pedagogical strategies, and learner-centered approaches is explored as a foundation for developing these core competencies in harmony. Practical examples and theoretical insights are presented to highlight the balance between logical reasoning and imaginative exploration in digital education.

Keywords: critical thinking, creative thinking, digital education, 21st-century skills, learner-centered approaches, innovation in teaching

As we transition into a knowledge-driven society, the demand for learners who can think critically and creatively has become more prominent. While traditional education systems often prioritized rote memorization and standardized outcomes, the digital age calls for a reorientation toward problem-solving, adaptability, and innovation.

The digital learning environment (DLE), which includes online platforms, virtual classrooms, gamification tools, and interactive content, offers a unique space for nurturing higher-order thinking skills. When designed thoughtfully, DLEs can integrate both **critical thinking**—the ability to analyze, evaluate, and make reasoned decisions—and **creative thinking**—the capacity for innovation, idea generation, and novel problem-solving.

Digital learning environments (DLEs) are not simply repositories of information—they are dynamic ecosystems where learners interact with content, instructors, peers, and digital tools. When these environments are thoughtfully structured, they become fertile ground for fostering **higher-order thinking**, including critical evaluation and creative innovation.

However, traditional approaches to digital education often compartmentalize skills—focusing heavily on cognitive rigor without allowing space for imaginative exploration, or vice versa. This segmentation fails to reflect the complexity of real-world problem-solving, which demands an integration of both analytical precision and creative adaptability.

Moreover, today's learners are “digital natives” who naturally navigate multimedia and multimodal communication. This creates both an opportunity and a challenge: while students may be fluent in using digital platforms, they often need guidance to use them **reflectively, critically, and creatively** for academic and personal growth.

Therefore, the goal of 21st-century digital education should not be limited to technological fluency. Rather, it should aim to cultivate **thoughtful digital citizens**—individuals capable of analyzing information, generating original ideas, collaborating across cultures, and adapting to evolving contexts. To achieve this, an intentional pedagogical shift is required: one that blends **critical and creative thinking** into every layer of digital instruction.

This paper explores theoretical underpinnings, effective tools, and integrative strategies that promote the simultaneous development of critical and creative thinking in digital learning environments. It argues that these two skill sets are not opposites, but complementary dimensions of intelligent behavior—both necessary for success in education, work, and civic life.

Critical thinking involves logic, inference, analysis, and evidence-based reasoning. Creative thinking, on the other hand, requires fluency, flexibility, originality, and elaboration. While these have traditionally been taught as separate competencies, research increasingly supports the idea that **they are interdependent and mutually reinforcing**.

Vygotsky's socio-cultural theory highlights the importance of interaction and scaffolding in developing complex mental functions, suggesting that digital tools can mediate and enhance thinking processes when used purposefully.

Bloom's revised taxonomy further supports the integration of both thinking types, placing **evaluating and creating** at the top of cognitive skills that modern education should aim to develop.

To harmonize critical and creative thinking in digital environments, educators can adopt the following strategies:

• **Project-Based Learning (PBL):** Online collaborative projects that require both analysis and innovation foster dual-mode thinking.

• **Digital storytelling and multimedia creation:** Platforms like Canva, Powtoon, or Adobe Express allow students to express ideas creatively while planning and structuring content logically.

• **Socratic questioning in forums:** Thought-provoking prompts in discussion boards encourage evidence-based dialogue and hypothesis generation.

• **Gamified critical challenges:** Apps such as Kahoot!, Quizizz, or Classcraft can be used to design levels that combine logical puzzles with open-ended creative tasks.

• **Mind mapping tools:** Platforms like MindMeister or Miro facilitate both analytical organization and free-associative idea generation.

Educators who have implemented integrated digital strategies report the following:

• Students demonstrate **increased engagement** and intrinsic motivation in hybrid and online settings.

• Learners show **improved ability to critique content** and justify their positions using digital research tools.

• There is a visible growth in **idea fluency and originality**, especially when tasks include visual or interactive components.

• Collaborative online tasks help develop **both empathy and strategic thinking**, as students must synthesize perspectives.

The synergy between critical and creative thinking in DLEs is not automatic; it requires intentional instructional design. Teachers must curate content and tools that invite both rational analysis and playful exploration. Furthermore, assessment practices should reflect this integration by valuing both solution accuracy and creative risk-taking.

One significant challenge is balancing structure and freedom. Over-regulation of online activities can suppress creativity, while lack of guidance may hinder critical rigor. A blended model—combining scaffolding with open choice—is often most effective.

Digital learning environments hold immense potential to cultivate critical and creative thinking in a unified manner. Through thoughtful integration of technology, pedagogy, and content, educators can prepare learners to face complex real-world problems with analytical sharpness and imaginative solutions. The future of education lies in developing **balanced thinkers**—who can evaluate wisely and create boldly.

References

1. Anderson, L.W. & Krathwohl, D.R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing*. New York: Longman.
2. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds: Learning to be Creative*. Capstone.
4. Redecker, C. et al. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu)*. European Commission.
5. Koehler, M.J., & Mishra, P. (2009). *What is Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK)?* Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 9(1), 60-70.

**Research Science and
Innovation House**

O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI: ZAMON TALABLARI VA YANGICHA QARASHLAR

Ahmatova Farangiz Xoshim qizi.

Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi.

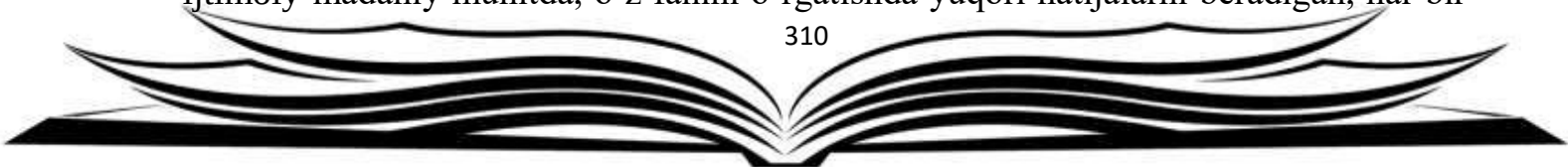
Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'qituvchining pedagogik mahorati, uning shakllanish bosqichlari, metodik, psixologik va texnologik jihatlari hamda zamon talablari asosidagi yangi yondashuvlar yoritilgan. Tadqiqot metodlari asosida o'qituvchilarning real faoliyati tahlil qilinib, pedagogik mahoratga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar aniqlangan. Shuningdek, kreativlik, raqamli kompetensiya, refleksiya va emosional intellekt kabi jihatlarning o'qituvchilik faoliyatidagi o'rni asoslangan. Maqola zamonaviy ta'lim sohasida ishlayotgan pedagoglar, ilmiy izlanuvchilar va kasbiy o'sishga intilayotgan ustozlar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, zamonaviy o'qituvchi, innovatsion ta'lim, kreativ yondashuv, metodik kompetensiya, raqamli texnologiyalar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, refleksiya, emosional intellekt, motivatsiya, dars sifati, kommunikativ qobiliyat, o'qituvchi malakasi, o'quvchi faolligi, kasbiy o'sish, interaktiv metodlar, individual yondashuv, ta'lim innovatsiyalari, professional rivojlanish, pedagogik diagnostika.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi shiddat bilan rivojlanayotgan, raqamlashtirilgan, axborotga to'la global jamiyatning ehtiyojlariga javob beruvchi, ilg'or va moslashuvchan kadrlarga ehtiyoj sezmoqda. Bunday sharoitda o'qituvchining roli yanada murakkablashib, nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, innovator, tashkilotchi va motivator sifatida ko'rilmogda. Shu bois pedagogik mahorat zamonaviy ta'lim tizimining markaziy tushunchalaridan biriga aylangan.

O'qituvchining pedagogik mahorati — bu uning kasbiy salohiyati, metodik bilimlari, didaktik yondashuvi, kommunikativ qobiliyatlari, o'quvchilar bilan o'zaro munosabat o'rnatishdagi uslubi va zamonaviy texnologiyalarni samarali qo'llay olish layoqati kabi kompleks fazilatlarni o'z ichiga oladi. Har qanday sharoitda, istalgan ijtimoiy-madaniy muhitda, o'z fanini o'rgatishda yuqori natijalarni beradigan, har bir

o'quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini hisobga olib dars olib boradigan ustoz — bugungi ta'limning ehtiyojidir.

Maqolada zamonaviy o'qituvchining pedagogik mahorati haqida yangicha qarashlar, bu tushunchaning tarkibiy qismlari, uni shakllantirishda muhim omillar, ta'limdagi innovatsion yondashuvlarning o'qituvchi faoliyatiga ta'siri, shuningdek, mavjud muammolar va ularning bartaraf etish yo'llari chuqur o'rganiladi.

Metod

Tadqiqotda kombinatsiyalashgan (mixed-method) yondashuv qo'llanildi. Sifatli metod sifatida 30 nafar ilg'or tajribaga ega o'qituvchilar bilan yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi. Miqdoriy tahlil uchun 100 nafardan ortiq o'qituvchilar va 200 nafarga yaqin o'quvchilarga mo'ljallangan so'rovnoma tashkil qilindi.

Intervyu savollari o'qituvchilik kasbining murakkab jihatlari, mahoratni rivojlantirish yo'llari, kasbiy o'z-o'zini anglash, dars jarayonidagi o'ziga xosliklar, talabalarning ehtiyojlariga moslashuvchanlik darajasi kabi masalalarga qaratildi. So'rovnomalarda esa o'qituvchining darsni tashkil etish usullari, individual yondashuv, axborot texnologiyalaridan foydalanish, darsdan tashqari faoliyatdagi samaradorligi baholandi.

Shuningdek, 10 ta maktabda olib borilayotgan metodik ishlanmalar, dars kuzatuvlari, o'quvchilar bilim natijalari bilan bog'liq statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bugungi kunda o'qituvchilarning pedagogik mahorati ko'plab omillarga bog'liq holda shakllanmoqda. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi:

- Kasbiy o'quv va malaka oshirish tizimining sifati
- Mustaqil o'rganish va innovatsion izlanishlar olib borish qobiliyati
- Fan va texnologiyalar rivoji bilan doimiy tanishib borish
- Ijtimoiy-madaniy muhitga moslashish
- Psixologik barqarorlik va kommunikativlik darajasi

So'rovnomalar asosida aniqlanishicha, o'qituvchilarning 85 foizi o'z mahoratini oshirishda doimiy izlanish va yangiliklarni amaliyotga tatbiq etish muhimligini ta'kidlagan. 60 foiz o'qituvchi darsda multimediya vositalaridan foydalanishini, 74 foiz esa har bir darsni individuallashtirishga urinishini bildirgan.

Tajribali o'qituvchilar intervyularida o'z mahoratini shakllantirishda quyidagilar muhim omil bo'lganini ko'rsatdi: doimiy malaka oshirish, ilg'or tajribalarni

o‘r ganish, amaliyot bilan bog‘liq refleksiya, o‘quvchi fikrini tinglash va unga ko‘ra o‘z faoliyatini tahlil qilish.

Tahlil va Munozara

O‘qituvchining pedagogik mahorati — bu faqat metodik bilimlar to‘plami emas, balki har bir darsni o‘quvchilar ehtiyojidan kelib chiqib yaratish san’atidir. Bu jihat, ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv asosida olib borilayotgan ta’limda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘quvchi — bu alohida olam, va mahoratli o‘qituvchi ularning har biri bilan alohida ishlashni biladi.

Pedagogik mahoratni rivojlantirishda refleksiya, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni anglash va ularni takrorlamaslik orqali o‘shish katta o‘rin tutadi. O‘qituvchi har bir darsdan so‘ng o‘zini “Qanday o‘tdi?”, “Nimani o‘zgartirishim kerak?” kabi savollar bilan sinovdan o‘tkazsa, bu uning mahoratini oshirishga xizmat qiladi.

Biroq, pedagogik mahoratni shakllantirishda muayyan to‘siqlar ham mavjud. Ulardan eng asosiylari: yuklama og‘irligi, metodik erkinlikning cheklanganligi, yangiliklarni qo‘llashdagi byurokratik to‘siqlar, o‘quvchilarning turli ijtimoiy muhitdan kelganligi sababli yondashuvdagi murakkabliklar.

Zamonaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchidan quyidagi kompetensiyalar talab etiladi:

- Didaktik dizayn yaratish va uni o‘quvchiga moslashtirish
- Raqamli vositalardan foydalanish mahorati
- Emosional intellekt va empatiya
- Konstruktiv muloqot va ijobiy muhit yaratish
- Innovatsiyalarni qabul qilish va ularni sinovdan o‘tkazish

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik mahoratga ega bo‘lgan o‘qituvchi darsni fan doirasida cheklab qo‘ymaydi, balki o‘quvchini hayotiy faoliyatga tayyorlaydi, ularni har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O‘qituvchining pedagogik mahorati — bu ta’lim sifatining, o‘quvchining muvaffaqiyati va ta’limdagi yangilanishlarning kalitidir. Bu mahorat doimiy o‘zgaruvchan, zamon talablari asosida yangilanuvchi, individual xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi kompleks hodisadir. Har bir pedagog o‘z faoliyatini yuqori saviyada olib borishi, yangi texnologiyalar, zamonaviy metodlar, o‘quvchining ichki dunyosi bilan uyg‘un ishlay olishi orqali haqiqiy kasb ustasiga aylanadi.

Kelgusida o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishga qaratilgan tizimli yondashuvlar, shaxsiy rivojlanish rejalari, faoliyatni monitoring qilish mexanizmlari va doimiy o'z-o'zini baholash imkoniyatlari ta'lim samaradorligini keskin oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedova, D. A. (2022). *Pedagogik texnologiyalar asoslari*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
2. Abduqodirov, A. A. (2020). *Ta'limda interaktiv metodlar va ularning amaliy qo'llanilishi*. Samarqand: "Ilm ziyo" nashriyoti.
3. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Prensky, M. (2001). *Digital Game-Based Learning*. New York: McGraw-Hill.
5. Gee, J. P. (2007). *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy*. New York: Palgrave Macmillan.
6. Saidov, A. (2019). *Ta'limda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar*. Toshkent: "Yangi asr avlodi".

Research Science and
Innovation House

**BO‘LAJAK TASVIRIY SAN’AT O‘QITUVCHILARINI
HAYKALTAROSHLIK ORQALI KASBIY KOMETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI**

Panayeva Maloxat Muminovna - Urganch davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” kafedrası o‘qituvchisi

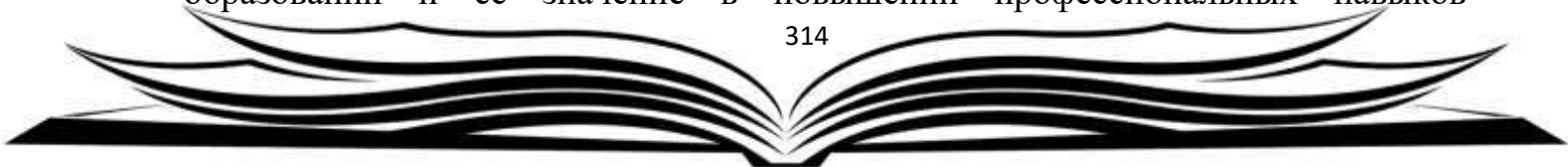
Rajabboyeva Ra’noxon G‘ayrat qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Saparboyeva Nilufar Davronbek qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining haykaltaroshlik orqali kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslarini o‘rganadi. Maqolada kompetensiyaning texnik, pedagogik, ijodiy va ma’naviy komponentlari tahlil qilinadi, haykaltaroshlikning san’at ta’limidagi o‘rni va uning o‘qituvchilarning kasbiy malakalarini oshirishdagi roli ko‘rsatiladi. Haykaltaroshlik pedagogikasining amaliy metodlari, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni o‘quv jarayoniga joriy etishning ahamiyati muhokama qilinadi. Maqolada o‘qituvchilarni haykaltaroshlik orqali pedagogik va ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-tadqiqot asoslari, amaliyotlar va tavsiyalar taqdim etiladi. Ushbu ish, san’at o‘qituvchilarini tayyorlashda haykaltaroshlikning ilmiy-pedagogik metodlarini joriy etishning samaradorligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilari, haykaltaroshlik, kasbiy kompetensiya, pedagogik kompetensiya, ijodiy fikrlash, san’at ta’limi, innovatsion metodlar, pedagogik yondashuvlar, estetik tafakkur, ta’lim metodikasi, san’at pedagogikasi.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению научно-педагогических основ развития профессиональной компетентности будущих учителей изобразительного искусства через скульптуру. В статье анализируются технические, педагогические, творческие и нравственные компоненты компетентности, рассматривается роль скульптуры в художественном образовании и её значение в повышении профессиональных навыков

преподавателей. Обсуждается важность внедрения в учебный процесс практических методов скульптурной педагогики, инновационных подходов и современных технологий. В статье представлены научно-исследовательские основы, практики и рекомендации, направленные на развитие педагогических и творческих навыков учителей через скульптуру. Данная работа демонстрирует эффективность внедрения научно-педагогических методов скульптуры в подготовку преподавателей искусства.

Ключевые слова: будущие учителя изобразительного искусства, скульптура, профессиональная компетентность, педагогическая компетентность, творческое мышление, художественное образование, инновационные методы, педагогические подходы, эстетическое мышление, методика преподавания, педагогика искусства.

Annotation: This article explores the scientific and pedagogical foundations of developing the professional competence of future fine arts teachers through sculpture. The article analyzes the technical, pedagogical, creative, and moral components of competence, highlighting the role of sculpture in art education and its significance in enhancing teachers' professional skills. The importance of incorporating practical methods of sculpture pedagogy, innovative approaches, and modern technologies into the educational process is discussed. The article presents research-based foundations, practices, and recommendations aimed at developing teachers' pedagogical and creative skills through sculpture. This study demonstrates the effectiveness of integrating scientific and pedagogical methods of sculpture in the training of art educators.

Keywords: future fine arts teachers, sculpture, professional competence, pedagogical competence, creative thinking, art education, innovative methods, pedagogical approaches, aesthetic thinking, teaching methodology, art pedagogy.

“**Kompetensiya**”- bu ma'lum bir sohada bilim va tajribaga ega bo'lish, hamda shu sohada to'g'ri, samarali va mas'uliyatli harakat qilish qobiliyati deganidir.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini haykaltaroshlik orqali kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ilmiy-pedagogik asoslari va mazmuni, san'at ta'limi va uning metodikasi sohasida keng o'rganilayotgan mavzudir. Bu jarayon, o'qituvchilarni nafaqat san'at asarlarini yaratish, balki san'at pedagogikasi sohasida ham to'liq tayyorlashga qaratilgan.

Haykaltaroshlik ta'limi jarayoni bo'lajak o'qituvchilarning estetik tafakkuri, ijodiy yondashuvi va baravar holda metodik kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu ta'lim sohasida o'rgatishnigina emas, balki tahliliy fikrlash, o'quvchilar bilan individual ishlash va ularning ichki potensialini ochib berish kabi muhim ko'nikmalarni ham shakllantiradi.

Bundan tashqari, haykaltaroshlik orqali kasbiy o'z-o'zini anglash, san'atga bo'lgan daxldorlik hissini kuchaytirish va madaniy-estetik qadriyatlarni tarbiyalash imkoniyati yuzaga keladi. Aynan shu jihatlar orqali bo'lajak o'qituvchilar nafaqat bilimli mutaxassis, balki o'z kasbiga mas'uliyat bilan yondashadigan ijodkor shaxs sifatida shakllanadi.

Kasbiy kompetensiya-bu insonning muayyan kasb doirasida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarning majmuasidir.

Kasbiy kompetensiya, o'qituvchining bilim, ko'nikma va malakalarini nazarda tutadi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi uchun kompetensiya faqatgina texnik san'at qobiliyatlarini emas, balki pedagogik yondashuvni, o'quvchilarga san'atni yetkazish usullarini ham o'z ichiga oladi. Kompetensiyaning tarkibiy qismlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Texnik ko'nikmalar (haykaltaroshlik, rassomlik, grafika va boshqalar);

Pedagogik ko'nikmalar (ta'lim metodlari, o'quvchilarga yondashuv);

Ijodiy ko'nikmalar (yangi g'oyalarni yaratish, san'at asarlarini o'ylab topish);

Kasbiy ma'naviy fazilatlar (o'qituvchi sifatida o'quvchilarga o'rnak bo'lish).

Haykaltaroshlik san'ati o'qituvchining kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Bu san'at turi nafaqat texnik malakalarni oshirish, balki o'quvchilarga san'atni qanday tushunish va ularga ta'lim berishning yangi metodlarini yaratishda ham yordam beradi. Haykaltaroshlik orqali o'qituvchi quyidagi kompetensiyalarni rivojlantirishi mumkin:

Ijodiy fikrlash: Haykaltaroshlik asarlarini yaratish jarayonida o'qituvchi yangi g'oyalarni amalga oshirishga, o'z ijodiy potensialini ro'yobga chiqarishga o'rgatiladi. Haykaltaroshlik o'qituvchisi o'quvchilarga san'atni sevishga va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning motivatsiyasi ularning tasviriy san'atni o'rganishga qiziqishini oshiradi, bu esa o'z navbatida ular tomonidan bajarilayotgan ishlarning sifatini ham yaxshilaydi. Shuningdek, o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotga tatbiq qilishda haykaltaroshlik ularning o'zgaruvchan fikr va idrokini rivojlantirishga imkon beradi.

Texnik malaka: Haykaltaroshlikda ishlash uchun zarur bo'lgan vositalar, materiallar va usullarni chuqur o'rganish. O'qituvchilarni nafaqat texnik san'at malakalariga, balki pedagogik metodlarga ham tayyorlash zarur. Pedagogik tayyorgarlik jarayonida o'qituvchilarga o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashish, ularning ijodiy fikrini rivojlantirish, va san'atni anglashga qiziqtirish maqsadida turli usullarni qo'llash o'rgatiladi. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilari uchun bunday tayyorgarlik pedagogik yondashuvlar, ilmiy tahlil, muloqot va ijodiy fikrni rivojlantirishga asoslangan bo'lishi kerak.

Estetik tafakkur: Haykaltaroshlik orqali tasviriy san'atning estetikasini anglash, san'at asarlarining ichki mazmunini tushunish va o'quvchilarga shu haqida ma'lumot berish.

Pedagogik ko'nikmalar: O'qituvchi haykaltaroshlikni o'quvchilarga tushunarli tarzda, kreativ usullarda yetkazish imkoniyatiga ega bo'ladi. Hususan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar haykaltaroshlikning o'qitish jarayoniga ta'sirini kuchaytiradi. 3D modellash, raqamli san'at va boshqa zamonaviy vositalar yordamida o'quvchilarni haykaltaroshlikni yaratish va tushunish jarayoniga kengroq jalb qilish mumkin. Bu texnologiyalar o'quvchilarga an'anaviy usullarni rivojlantirish bilan birga, yangicha va ijodiy yondashuvlarni o'zlashtirish imkonini yaratadi. Haykaltaroshlikda innovatsion texnologiyalarning o'zni o'qituvchilarning metodik yondashuvlarini yangilashga, o'quvchilarni san'atni yanada yaxshi tushunishga yordam beradi.

Haykaltaroshlik pedagogikasi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bu pedagogika san'at ta'limi metodikasini o'z ichiga oladi va o'quvchilarni haykaltaroshlikni o'rganishga tayyorlash uchun muayyan yondashuvlarni tavsiya qiladi. Bunday metodlar orasida:

Amaliy mashg'ulotlar: O'quvchilarni haykaltaroshlikni yaratish jarayoniga jalb qilish, ularning ijodiy fikrini rivojlantirish.

Teorik bilimlar: Haykaltaroshlik tarixi, materiallar, texnikalar va usullar haqida o'quvchilarga chuqur bilim berish.

Tanqidiy tahlil: O'quvchilarga san'at asarlarini tahlil qilish, baholash va o'z ijodiy ishlarini o'rganish imkoniyatini yaratish.

Haykaltaroshlik ta'limi bo'yicha bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda quyidagi asosiy elementlar muhimdir:

San'at va pedagogika integratsiyasi: O'qituvchi san'atning estetik qiyofasini tushunib, pedagogik vazifalarni bajarish orqali o'quvchilarni san'atni sevishtga o'rgatadi.

Amaliyot tajriba: Haykaltaroshlik bo'yicha o'qituvchilarni tajriba asosida o'rgatish, ularga o'quvchilarni rag'batlantirish uchun o'quv metodlarini ishlab chiqish. Bu jarayonda real sharoitda mashg'ulotlar o'tkazish, turli yoshdagi o'quvchilar bilan ishlash, sinfdagi pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish hamda muammoli holatlarni hal qilish ko'nikmalari shakllantiriladi. Shu bilan birga, amaliyot davomida bo'lajak o'qituvchilar o'z ijodiy ishlanmalarini taqdim etish, san'at asarlarini metodik tahlil qilish va ularni dars jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha tajriba orttiradilar. Bu esa ularning nafaqat kasbiy mahoratini, balki mustaqil ijodiy fikrlash va muammolarga innovatsion yechim topish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Innovatsion yondashuvlar: Zamonaviy texnologiyalar va metodlarni san'at ta'limiga joriy etish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish.

Haykaltaroshlik orqali kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ilmiy-pedagogik asoslari ko'plab tadqiqotlar va ilmiy nazariyalar orqali shakllangan. Ba'zi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarni haykaltaroshlik orqali tayyorlashda ijodiy jarayonlar va o'z-o'zini tahlil qilish qobiliyati muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar o'qituvchilarga o'quvchilarga san'atni o'rgatishda o'z uslublarini yaratishga imkon beradi.

Shuningdek, haykaltaroshlik pedagogikasida o'ziga xos psixologik va didaktik yondashuvlar ham muhim o'rin egallaydi. O'qituvchi nafaqat san'at asarini yaratish jarayonini o'rgatishi, balki har bir o'quvchining individual qobiliyati, dunyoqarashi va qiziqishlarini inobatga olib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodlarini qo'llashi zarur. Bu esa dars jarayonida o'zaro muloqot, motivatsiya, baholash hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Xulosa bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining haykaltaroshlik orqali kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish ilmiy-pedagogik asoslarda chuqur o'rganilgan va uning samaradorligi o'qituvchilarning ijodiy va pedagogik ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi. Bu yondashuv, o'quvchilarga san'atni to'g'ri va samarali yetkazishda, o'qituvchilarga esa o'z pedagogik usullarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi, haykaltaroshlik san'ati ta'limiga yangicha yondashuvlar kiritish, o'qituvchilarni innovatsion metodlar bilan ta'minlashga yordam beradi.

Ta'lim jarayoniga interaktiv metodlar, zamonaviy AKT vositalari va vizual resurslarni tatbiq etish haykaltaroshlik darslarini yanada samarali, qiziqarli va ta'sirchan qiladi. Shu bilan birga, ko'rgazmalar, ochiq darslar va amaliy ko'nikmalar orqali o'qituvchilar o'z ustozlik salohiyatini namoyon qilishlari va kasbiy rivojlanishlarida barqarorlikka erishishlari mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirov, A. San'at ta'limining nazariy asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasining Ta'lim vazirligi, 2013
2. Burtsev, M. S. San'at ta'limida innovatsion yondashuvlar. Moskva: Akademiya, 2009
3. Suyunova, L. A. Tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy rivojlanishi: metodik va amaliy yondashuvlar. Toshkent: O'qituvchi, 2011
4. Yunusova, N. Haykaltaroshlik pedagogikasi. Toshkent: Ta'lim, 2014
5. Gorbunova, T. P. Haykaltaroshlik san'ati va uning pedagogik roli. Moskva: Prosveshchenie, 2016
6. O'rikov, M. B. Tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda yangi pedagogik yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston fan va ta'lim akademiyasi, 2018
7. Rustamovna, A. N., Muminovna, P. M. (2024). HAYKALTAROSHLIK SAN'ATINING UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNI DEKORATIV YONDASHUVI. *PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE*, 1(12), 128-131.
8. Panayeva, M. M. (2025). OLIY TA'LIM TIZIMIDA HAYKALTAROSHLIK FANINI O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 8(1), 138-142.

**Research Science and
Innovation House**

AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA MUAMMOLARI

Bekpo'latov Ozodbek Asqarali o'g'li

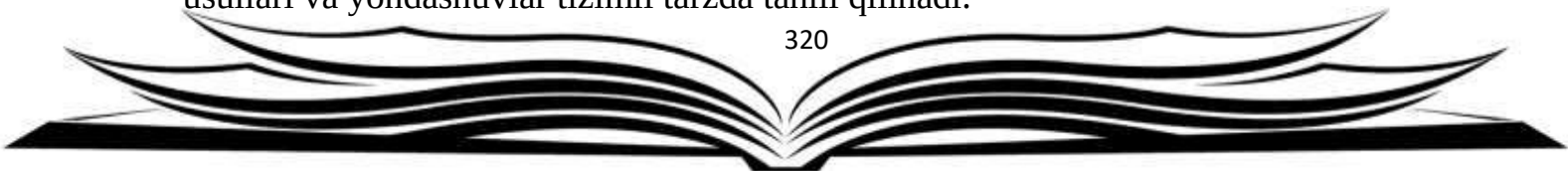
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Anotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada axborot xavfsizligi tushunchasi, uning mohiyati va dolzarbligi chuqur o'rganiladi. Avvalo, axborot xavfsizligining asosiy komponentlari — maxfiylik, butlilik va mavjudlik (confidentiality, integrity, availability) — atroflicha sharhlanadi. Keyinchalik, zamonaviy axborot tizimlariga tahdid solayotgan omillar, jumladan, kiberjinoyatchilik, zararli dasturiy ta'minotlar, tarmoq hujumlari va ichki tahdidlar yoritiladi. Maqolada, shuningdek, texnik va notexnik himoya vositalari, kriptografik algoritmlar, autentifikatsiya tizimlari, xavfsizlik siyosati ishlab chiqish usullari va xavf-xatarlarni boshqarish mexanizmlari muhokama qilinadi. Xalqaro axborot xavfsizligi standartlari (masalan, ISO/IEC 27001) va milliy qonunchilik asosida xavfsizlikni ta'minlashda yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot yakunida axborot xavfsizligini samarali tashkil etish bo'yicha takliflar va amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Axborot xavfsizligi; kiberxavfsizlik; maxfiylik; ma'lumotlarni himoyalash; raqamli tahdidlar; tarmoq xavfsizligi; zararli dasturlar; autentifikatsiya; kriptografiya; xavf-xatarlarni boshqarish; axborot siyosati; ISO/IEC 27001; axborot tizimlari xavfsizligi; raqamli identifikatsiya; ma'lumotlar butligi.

Axborot texnologiyalari taraqqiyoti bilan bir qatorda, ularni suiiste'mol qilish holatlari, kiberjinoyatlar va ma'lumotlarga noqonuniy kirish holatlari ham ko'payib bormoqda. Bugungi kunda axborot resurslari nafaqat iqtisodiy faoliyatda, balki siyosiy, ijtimoiy va madaniy sohalarda ham strategik ahamiyat kasb etadi. Axborot xavfsizligini ta'minlash — bu faqat texnik vositalarni joriy etish emas, balki tashkiliy, yuridik va axloqiy jihatlarni ham qamrab oluvchi kompleks faoliyatdir.

Zamonaviy tahdidlar, xususan, zararli dasturlar, fishing hujumlari, ijtimoiy muhandislik (social engineering), tarmoq hujumlari va raqamli josuslik axborot tizimlari barqarorligiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu sababli, axborot xavfsizligi masalalari har qanday tashkilot strategiyasining muhim tarkibiy qismiga aylangan. Ushbu maqolada axborot xavfsizligining nazariy asoslari, amaliy xavflar, himoya usullari va yondashuvlar tizimli tarzda tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotda axborot xavfsizligiga oid dolzarb muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini o'rganish uchun bir nechta ilmiy yondashuvlardan foydalanildi.

Avvalo, **analitik yondashuv** asosida axborot xavfsizligi sohasidagi ilmiy adabiyotlar, xalqaro standartlar (jumladan, ISO/IEC 27001) va amaliyotdagi xavfsizlik siyosatlari o'rganildi. Shuningdek, turli davlat va xususiy tashkilotlarda qo'llanilayotgan axborot xavfsizligi amaliyotlari qiyosiy tahlil qilindi.

Empirik tadqiqotlar doirasida foydalanuvchilar orasida so'rovnomalar o'tkazildi. Unda ularning axborot xavfsizligiga bo'lgan yondashuvi, parol yaratish odatlari, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy ma'lumotlar bilan ishlash madaniyati tahlil qilindi.

Vaziyatli tahlil (case study) metodi yordamida bir nechta real tashkilotlarda yuzaga kelgan axborot tahdidlariga nisbatan ko'rilgan choralar tahlil qilindi.

Shuningdek, **statistik ma'lumotlar** asosida turli turdagi tahdidlar va ularning oqibatlarini son jihatdan o'rganildi va grafik shaklida tasvirlandi. Tadqiqot jarayonida axborot xavfsizligiga oid zamonaviy dasturiy vositalar (antivirus, tarmoq monitoringi, firewall) imkoniyatlari ham sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari quyidagicha xulosa qilishga imkon berdi:

Axborot xavfsizligiga tahdid soluvchi asosiy omillar — foydalanuvchilarning e'tiborsizligi, parol siyosatining zaifligi, ijtimoiy muhandislik (social engineering) usullarining keng tarqalgani hamda texnik himoya vositalarining yetarlicha joriy qilinmagani hisoblanadi.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 65% hollarda oddiy yoki takrorlanuvchi parollardan foydalanishi aniqlangan. 42% foydalanuvchi esa o'zining shaxsiy ma'lumotlarini ijtimoiy tarmoqlarda ochiq holatda saqlaydi.

Tashkilotlar faoliyatida xavfsizlik siyosati mavjud bo'lsa-da, u amalda yetarli darajada bajarilmayotgani kuzatildi. Xodimlar uchun muntazam axborot xavfsizligi bo'yicha treninglar yetarlicha yo'lga qo'yilmagan.

Qiyosiy tahlillar axborot xavfsizligi darajasini oshirishda texnik vositalar bilan bir qatorda inson omiliga asoslangan yondashuvlar — masalan, xodimlarni muntazam o'qitish, xavfsizlik madaniyatini shakllantirish kabi choralar ham muhim rol o'ynashini ko'rsatdi.

Kriptografik himoya vositalari (AES, RSA, 2FA) tizim xavfsizligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi, biroq ularning to'liq va samarali ishlashi uchun kompleks yondashuv zarur.

Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy jamiyatda axborot xavfsizligini ta'minlash nafaqat texnik, balki tashkiliy, psixologik va yuridik yondashuvlarni ham o'z ichiga olishi kerak. Kiberxavflarning murakkab va tez o'zgaruvchan tabiati bu sohadagi yondashuvlarni doimiy ravishda yangilab borishni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari foydalanuvchilarning axborot xavfsizligiga nisbatan beparvoligi, parol siyosatining yetarli darajada amalga oshirilmasligi, xodimlar orasida axborot madaniyati yetarli darajada shakllanmaganligini ko'rsatdi. Shuningdek, tashkilotlarda axborot xavfsizligi siyosatining mavjud bo'lishi yetarli emas — uning amaliyotda qo'llanishi va nazorat qilinishi ham muhim ahamiyatga ega.

Muhokama shuni ko'rsatdiki, samarali xavfsizlik siyosatini yaratishda texnik vositalardan tashqari inson omilini boshqarish, xodimlarni doimiy o'qitish va motivatsiyalash, ijtimoiy muhandislikka qarshi immunitet shakllantirish hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuningdek, xalqaro tajriba va ISO/IEC 27001 kabi standartlarga mos yondashuvlar milliy kontekstda qo'llanilsa, xavfsizlik darajasi sezilarli darajada oshishi mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Axborot xavfsizligi – bu faqat texnik masala emas, balki inson omili, yuridik me'yorlar va tashkilotning umumiy madaniyati bilan chambarchas bog'liq kompleks jarayondir.
2. Kiberxavflarning oldini olish uchun parol siyosatini mustahkamlash, foydalanuvchilarni muntazam ravishda o'qitish, ikki bosqichli autentifikatsiya tizimlarini joriy etish va doimiy monitoring zarur.
3. Tashkilotlar axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish bilan cheklanib qolmasdan, ularni real amaliyotda qo'llashi, xodimlar orasida nazorat va motivatsiya tizimini joriy etishi kerak.
4. Kriptografik vositalar va xavfsizlik protokollarining samarali ishlashi uchun ularni uzluksiz yangilab borish va axborot texnologiyalari sohasidagi yangiliklardan xabardor bo'lish zarur.
5. Axborot xavfsizligini ta'minlashda xalqaro standartlar asosida harakat qilish, milliy qonunchilikni takomillashtirish va ko'p darajali himoya tizimlarini yaratish bugungi kunda dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ISO/IEC 27001:2022 — *Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements.*
2. Stallings, W. (2020). *Computer Security: Principles and Practice.* Pearson Education.
3. Schneier, B. (2015). *Applied Cryptography: Protocols, Algorithms, and Source Code in C.* Wiley.
4. Anderson, R. (2020). *Security Engineering: A Guide to Building Dependable Distributed Systems.* Wiley.
5. Касперская, Н. (2021). *Кибербезопасность: новые вызовы и решения.* Москва: Инфра-М.
6. Uzbekistan Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni, 2003-yil.
7. Jalolov, N. (2022). *Axborot xavfsizligi asoslari.* Toshkent: TDYU nashriyoti.
8. National Institute of Standards and Technology (NIST). (2022). *Framework for Improving Critical Infrastructure Cybersecurity.*
9. Whitman, M. E., & Mattord, H. J. (2017). *Principles of Information Security.* Cengage Learning.

Research Science and
Innovation House

Chingiz Aytmatov asarlarida "Toponim va etnonimlarning lingvokulturologik ahamiyati"

Ergasheva Zebo Odiljon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola Chingiz Aytmatovning badiiy asarlarida uchraydigan toponim va etnonimlarning lingvokulturologik ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Asarda toponim va etnonimlar muallifning milliy ong, tarixiy xotira, madaniy identitet va estetik qarashlarini ifoda etuvchi semantik markerlar sifatida namoyon bo'lishi yoritiladi. Aytmatov ijodida geografik joy nomlari (toponimlar) va etnik guruhlarni ifodalovchi nomlar (etnonimlar) oddiy leksik birlik bo'libgina qolmay, balki chuqur semantik va ramziy ma'noga ega. Tadqiqot davomida yozuvchining "Asrga tatigulik kun", "Oq kema", "Qiyomat", "Alvido, Gulsari!" kabi mashhur asarlari misolida toponim va etnonimlarning funksional yuklamasi, ularning konnotativ mazmuni, milliy madaniyat kodini aks ettirishi va obrazlar bilan bog'liq ramziy ifodasi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada toponim va etnonimlar orqali berilgan madaniy ko'rsatkichlar yozuvchining universallikka yo'naltirilgan adabiy-estetik yondashuvini aks ettiruvchi jihatlar sifatida ko'rib chiqiladi. Muallif til tanlovidagi bu birliklar orqali o'z milliy-madaniy xotirasini jonlantiradi, tarixiy haqiqat va zamonaviy hayot o'rtasidagi bog'liqlikni badiiy ifodalaydi.

Maqola Aytmatov ijodini lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilish orqali nafaqat uning uslubiy yutuqlarini ochib beradi, balki umumturkiy adabiyotdagi til va madaniyat uyg'unligining yorqin namunalaridan biri sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Chingiz Aytmatov, toponim, etnonim, lingvokulturologiya, madaniy identitet, ramz, tarixiy xotira, badiiy semantika, konnotatsiya, sotsiolingvistika, til va madaniyat.

Chingiz Aytmatov asarlarida toponim va etnonimlar nafaqat geografik yoki etnik ko'rsatkichlar sifatida, balki chuqur lingvokulturologik mazmunga ega bo'lgan badiiy vositalar sifatida xizmat qiladi. Yozuvchining asarlarida toponimlar (joy nomlari) va etnonimlar (etnik guruh nomlari) faqat voqea joyini aniqlash yoki personajlar kelib chiqishini belgilash funksiyasini emas, balki milliy ongni shakllantirish, tarixiy xotirani uyg'otish, ma'naviy-madaniy identitetni aks ettirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu

nominativ birliklar orqali Aytmatov o'z asarlariga tarixiy chuqurlik, milliylik ruhi va madaniy semantika kiritadi.

Masalan, "Asrga tatigulik kun" romanida "Buranniy" bekati, "Sarozek" cho'li, "Besh-Tash" tog'li hududlari kabi toponimlar personajlarning hayoti, harakati va ichki holatini ifodalovchi semantik markazga aylangan. Bu nomlar muayyan joylarni bildirgan bo'lsa-da, ular orqali muallif jamiyatdagi tanazzul, tarixiy adolatsizlik, insoniy iztirob va unutilgan qadriyatlar haqida ishora qiladi. Shuningdek, bu toponimlar orqali Aytmatov ekologik muammolar, ijtimoiy befarqlik va texnokratik tsivilizatsiyaning oqibatlarini haqida falsafiy fikr yuritadi.

Aytmatov asarlarida etnonimlar ham o'ziga xos tarzda qo'llaniladi. U qahramonlarining etnik kelib chiqishini ko'rsatish orqali ularning ruhiy dunyosi, ijtimoiy o'rni va dunyoqarashi haqida bilvosita ma'lumot beradi. "Oq kema" asarida qirg'iz xalqi afsonalari, totemlari va tarixiy o'tmishiga doir elementlar orqali bolakay obrazining ruhiy olami boyitiladi. Shuningdek, turli etnik guruhlar o'rtasidagi munosabatlar, ziddiyatlar va do'stlik holatlari orqali yozuvchi insoniyatning umumiy qadriyatlarini yoritishga harakat qiladi. Etnonimlar Aytmatov badiiyatida insoniyatning sivilizatsion yo'lini milliy madaniyatlar nuqtai nazaridan baholashga xizmat qiladi.

Yana bir e'tiborli jihat – toponim va etnonimlar Aytmatov uslubida ramziy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Ular orqali muallif davr ruhini, ideologik qarama-qarshiliklarni, inson va tabiat, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni badiiy ifoda etadi. Aytmatov geografik va etnik nomlarni qahramonlar ruhiyatiga bog'laydi, ularni metaforik, ramziy yoki arxetipik kontekstda ishlatadi. Masalan, "Sarozek" cho'lining beg'am, ammo daxshatli manzarasi insoniyat tanlagan yo'lning ramzi sifatida tasvirlanadi. "Issiqko'l" esa hamisha yorug'lik, poklik, ona tabiatning bag'ri sifatida aks etadi.

Bundan tashqari, Aytmatovning til tanlovi va onomastik uslubi uning lingvokulturologik qarashlari bilan chambarchas bog'liq. U toponim va etnonimlarni faqat qaysidir yer yoki xalq nomi sifatida emas, balki ularning madaniy kodlarini ochuvchi elementlar sifatida foydalanadi. Bu yondashuv asarlar mazmunini boyitadi, o'quvchini til orqali madaniy tafakkurga olib kiradi.

Xulosa qilib aytganda, Chingiz Aytmatov asarlaridagi toponim va etnonimlar muallifning milliy va insoniy qadriyatlarga sodiqligi, tarixiy xotirani asrab-avaylashga bo'lgan intilishi, madaniy tafakkurini ifoda etuvchi kuchli badiiy vositalardir. Ular orqali Aytmatov o'z asarlariga o'ziga xos milliy kolorit, madaniy kontekst va semantik

chuqurlik beradi. Bu esa uning badiiy tilini nafaqat estetik, balki lingvokulturologik jihatdan ham o'ta ahamiyatli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aytmatov, Ch. (1988). *Asrga tatigulik kun*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Aytmatov, Ch. (1990). *Qiyomat*. Toshkent: "Yosh gvardiya" nashriyoti.
3. Aytmatov, Ch. (1981). *Oq kema*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Berdikulov, B. (2017). "Chingiz Aytmatov asarlarida toponimlar va ularning semantik xususiyatlari". *Adabiyotshunoslik*, 2(4), 45–51.
5. Karimov, D. (2020). "Toponim va etnonimlarning lingvokulturologik jihatlari". *Til va adabiyot ta'limi*, 1(3), 72–78.
6. Xudoyberganova, M. (2021). "Aytmatov asarlarida milliy obrazlar va nomlash madaniyati". *Tilshunoslik va madaniyat*, 3(1), 63–70.
7. Baldauf, R. B., & Kaplan, R. B. (2007). *Language Planning and Policy*. Multilingual Matters.
8. Pavlenko, A. (2008). *Multilingualism in Post-Soviet Countries*. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 11(3–4), 275–314.
9. Maslova, V. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
10. Fishman, J. A. (1972). *The Sociology of Language*. Rowley, MA: Newbury House.

Research Science and
Innovation House

IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN TEACHING VOCABULARY AT THE EARLY STAGE OF LEARNING ENGLISH

Babajanova Kamuna Ismailovna.

Senior Lecturer at Nukus State Pedagogical
Institute named after Ajiniyaz.

Abstract: This article examines the significant role of fairy tales in teaching vocabulary to young learners at the early stage of learning English. By drawing upon principles of language acquisition, cognitive development, and educational psychology, it explores how traditional narratives contribute to effective vocabulary instruction. The discussion highlights how fairy tales support contextualized language exposure, reinforce word retention through repetition and rhythm, and stimulate emotional and imaginative engagement in learners. As timeless cultural and pedagogical tools, fairy tales offer rich lexical input, aid in the internalization of grammatical structures, and foster a lasting interest in language learning. The paper concludes that integrating fairy tales into early English language instruction provides an accessible, memorable, and culturally meaningful pathway to vocabulary acquisition and broader language development.

Keywords: fairy tales, vocabulary acquisition, English language learning, early childhood education, language development, storytelling, contextual learning.

In the formative years of a child's education, the process of language learning plays a crucial role in shaping cognitive and communicative abilities. Among the various tools available for teaching English to young learners, fairy tales stand out as one of the most effective and enchanting means of introducing new vocabulary. These traditional narratives, filled with magical characters, memorable plots, and culturally embedded morals, provide an immersive and emotionally engaging context in which children can encounter and internalize words and phrases. Their enduring appeal and educational potential make fairy tales an invaluable resource for teachers seeking to enrich the vocabulary of learners in the early stages of English language acquisition.

The effectiveness of fairy tales in vocabulary instruction stems from their inherently rich and repetitive language. Unlike isolated vocabulary lists or abstract drills, fairy tales present words in meaningful contexts that reflect real-life usage, albeit within a fantastical framework. This contextualization aids in semantic processing and

retention, allowing learners to grasp not only the definitions of new words but also their usage patterns, connotations, and collocations. For example, in the story of “Little Red Riding Hood,” children repeatedly encounter verbs like “walk,” “run,” and “knock,” adjectives such as “little,” “big,” and “bad,” and nouns like “forest,” “wolf,” and “basket.” These words are not presented in isolation but are embedded within a compelling narrative that holds the child’s attention and supports comprehension.

Moreover, the repetitive structure of fairy tales—featuring recurring phrases, patterns, and refrains—enhances memorability. Phrases such as “Once upon a time,” “And they lived happily ever after,” and “Mirror, mirror on the wall” become linguistic landmarks in the learner’s mind, helping them develop a sense of rhythm, sentence structure, and phraseology in English. The predictability of these patterns also provides cognitive scaffolding for language learners, especially those at an early stage, by allowing them to anticipate linguistic forms and meaning. Repetition, as supported by language acquisition research, reinforces memory consolidation and contributes to the automatization of vocabulary recall, which is essential for fluency.

From a cognitive perspective, fairy tales align well with the developmental stage of young learners. Children at early stages of learning tend to process language holistically, often relying on visual imagery, emotional association, and story-based recall rather than analytical reasoning. Fairy tales cater precisely to this mode of thinking. The vivid characters, dramatic events, and moral dilemmas present in tales like “Cinderella,” “Hansel and Gretel,” or “The Three Little Pigs” stimulate the child’s imagination and emotional response, which in turn enhances their attentiveness and motivation to learn. When vocabulary is tied to emotions and imagination, it is more likely to be stored in long-term memory and used spontaneously in communication.

The oral storytelling tradition inherent in fairy tales also serves an important phonological function. Listening to fairy tales read aloud—especially when read with expressive intonation, rhythm, and sound effects—exposes learners to the prosodic features of English. This auditory input helps children develop listening comprehension skills and phonemic awareness, which are foundational for both vocabulary learning and literacy development. As children hear and repeat words and phrases in context, they begin to associate sounds with meaning and develop a more intuitive grasp of pronunciation, intonation, and word stress.

Another crucial advantage of using fairy tales in early vocabulary instruction is their cultural richness. Learning a language is inseparable from learning about the culture in which it is used, and fairy tales often encapsulate the values, customs, and

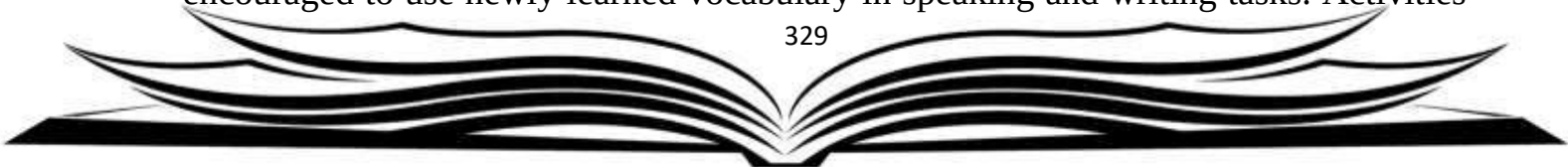

worldviews of English-speaking societies. Through exposure to classic tales, children not only acquire vocabulary but also develop cultural competence—understanding the symbolic meanings, references, and idiomatic expressions embedded in the target language. This cultural literacy fosters a deeper connection to the language and broadens the learner’s worldview, making language learning a more holistic and humanistic experience.

Fairy tales are also highly adaptable pedagogical tools. They can be used in diverse formats such as read-alouds, dramatizations, puppet shows, illustrated books, or multimedia presentations. Each of these formats offers opportunities to reinforce vocabulary learning in multisensory ways. For instance, a dramatization of “The Gingerbread Man” can involve physical actions and props, allowing kinesthetic learners to internalize verbs and nouns through movement and tactile engagement. Similarly, using picture books with rich illustrations helps visual learners connect words to images, reinforcing their semantic understanding. The flexibility of fairy tales also allows teachers to modify the linguistic complexity of the text according to the learner’s level, simplifying vocabulary and syntax where necessary without losing the narrative’s essence.

Beyond classroom benefits, the use of fairy tales also supports language learning at home and in informal environments. When children are exposed to English fairy tales through bedtime stories, audiobooks, cartoons, or picture books outside the classroom, they experience authentic, stress-free immersion in the language. This exposure reinforces vocabulary learned in class and encourages autonomous learning habits. Parents, even those with limited English proficiency, can participate in their child’s learning journey by reading simplified versions or watching animated fairy tale adaptations together. This family engagement not only strengthens the child’s language development but also nurtures a positive emotional association with English, turning language acquisition into an enjoyable, shared experience rather than a formal academic task. As such, fairy tales bridge the gap between formal instruction and real-life use, laying the foundation for lifelong language learning.

Furthermore, the integration of fairy tales into vocabulary teaching aligns with the principles of the communicative approach to language learning. Rather than focusing solely on grammatical accuracy or rote memorization, this approach emphasizes meaningful interaction, real-world communication, and learner-centered instruction. By discussing the plot, characters, and themes of fairy tales, students are encouraged to use newly learned vocabulary in speaking and writing tasks. Activities

such as retelling the story, predicting the ending, describing characters, or even creating alternative endings provide rich opportunities for productive language use. These communicative tasks not only reinforce vocabulary but also promote higher-order thinking skills such as analysis, synthesis, and evaluation.

Importantly, fairy tales also create a sense of emotional security and familiarity that facilitates language learning. For many children, fairy tales are already part of their cultural or literary background, making them a comfortable entry point into English. The familiarity of the narrative structure and the predictability of the story arc reduce anxiety and increase confidence, allowing learners to focus more on language acquisition. This emotional comfort is crucial at the early stage of learning, where students may feel intimidated or overwhelmed by the new language. By embedding language learning within a familiar and enjoyable context, fairy tales create a low-pressure environment conducive to learning.

In addition to supporting vocabulary development, fairy tales can also serve as springboards for thematic units that expand linguistic input. A tale like “Jack and the Beanstalk” can lead to vocabulary lessons about nature, size, emotions, family, and actions. Teachers can design integrated learning experiences that build on the vocabulary of the story and connect it to other subject areas such as science, math, or art. This interdisciplinary approach enhances vocabulary retention by placing words within broader conceptual networks, thus promoting both language and cognitive development.

Despite their many advantages, it is important for educators to select fairy tales thoughtfully, ensuring that the content is appropriate, inclusive, and sensitive to the cultural backgrounds of all learners. Modern adaptations and culturally diverse fairy tales can be included to reflect a broader spectrum of experiences and values. This not only enriches the linguistic and cultural content but also supports inclusive and equitable teaching practices.

In conclusion, fairy tales represent a powerful and multifaceted resource in teaching English vocabulary to young learners at the early stages of acquisition. Their rich language, engaging narratives, cultural depth, and pedagogical flexibility make them ideally suited for developing vocabulary in ways that are meaningful, memorable, and enjoyable. By leveraging the narrative, emotional, and imaginative dimensions of fairy tales, educators can create dynamic and effective language learning environments that foster not only lexical growth but also a lifelong love of reading and storytelling.

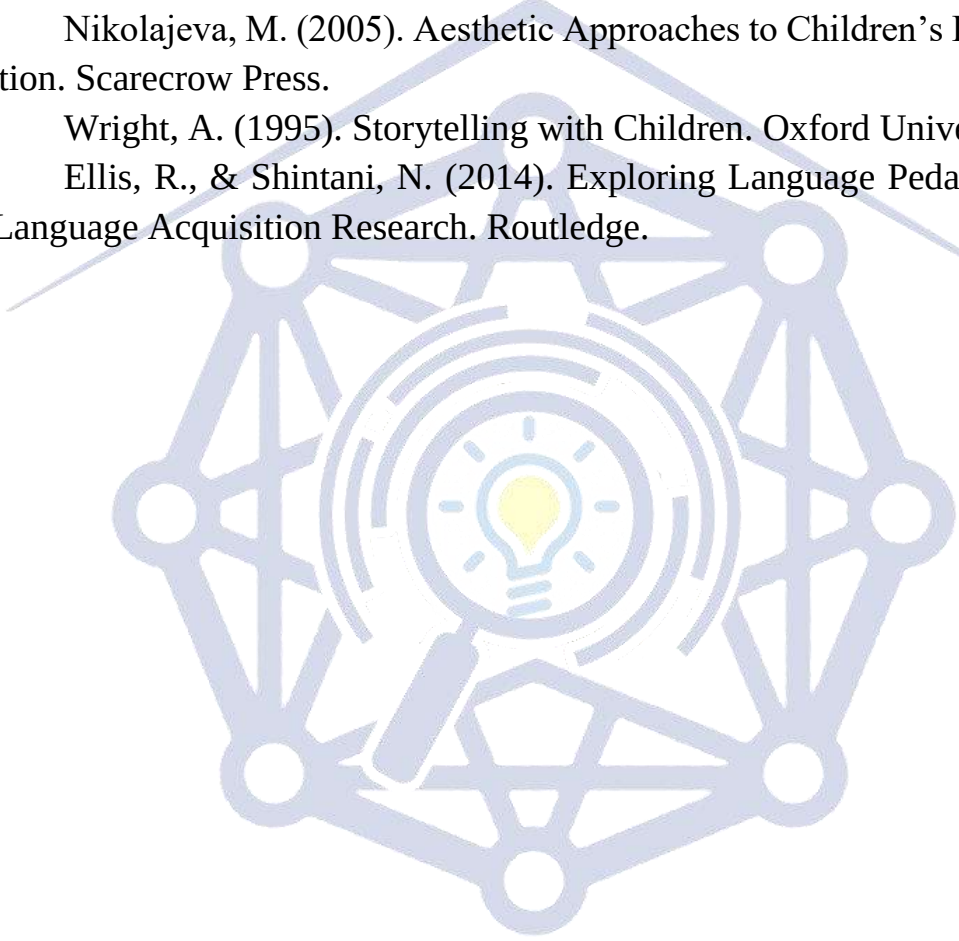

In a world where language learning is increasingly essential, the age-old tradition of fairy tales remains a timeless ally in the classroom.

References

1. Brewster, J., Ellis, G., & Girard, D. (2002). *The Primary English Teacher's Guide*. Penguin Books.
2. Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge University Press.
3. Nikolajeva, M. (2005). *Aesthetic Approaches to Children's Literature: An Introduction*. Scarecrow Press.
4. Wright, A. (1995). *Storytelling with Children*. Oxford University Press.
5. Ellis, R., & Shintani, N. (2014). *Exploring Language Pedagogy through Second Language Acquisition Research*. Routledge.

**Research Science and
Innovation House**

KORXONALARDA RESURLAR, INFRATUZILMA VA INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH

Jo'rayeva Niginaxonim Xursand qizi

Farg'ona Davlat Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalarda mavjud resurslar, ishlab chiqarish infratuzilmasi va innovatsion faoliyatni samarali boshqarishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi. Resurslardan oqilona foydalanish, infratuzilmani modernizatsiya qilish hamda innovatsiyalarni joriy etish korxona raqobatbardoshligini oshiradi. Tadqiqot doirasida bir necha sanoat korxonalari misolida boshqaruv tizimi o'rganilib, samaradorlikni oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Resurslarni boshqarish, ishlab chiqarish infratuzilmasi, innovatsiyalar, sanoat korxonalari, raqobatbardoshlik, strategik menejment

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda korxonalar faoliyatining muvaffaqiyati ularning resurslaridan qay darajada samarali foydalana olishi, infratuzilmasining rivojlanganligi va innovatsion salohiyatiga bog'liq. Resurslar deganda moddiy (xomashyo, uskunalar), moliyaviy, insoniy va ma'lumot resurslari tushuniladi. Infratuzilma esa ishlab chiqarishning texnik-texnologik bazasini tashkil etadi.

Innovatsiyalar esa korxonaning zamon bilan hamqadam bo'lishini, mahsulot va xizmatlarni takomillashtirishini ta'minlaydi. Shunday ekan, ushbu omillarni birgalikda kompleks boshqarish — **strategik rivojlanishning asosiy omili** hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida sanoat tarmoqlarining rivojlanishi bilan bir qatorda, korxonalar oldida **resurslarni maqbul taqsimlash, infratuzilmani modernizatsiya qilish** va **innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish** kabi dolzarb vazifalar paydo bo'ldi. Raqobat kuchayib borayotgan bozor sharoitida korxona faqat mavjud imkoniyatlarga tayangan holda emas, balki **strategik resurslardan samarali foydalangan holda** o'z ustunligini yaratishi zarur.

Bunda, bir tomondan, **energiya, xomashyo, ishchi kuchi kabi an'anaviy resurslardan oqilona foydalanish**, ikkinchi tomondan esa, **texnologik yangilanish va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish** dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlovchi infratuzilmaning texnik holati, logistik tizimlar va axborot infratuzilmasi ham korxona samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli, resurslar, infratuzilma va innovatsiyalarni o'zaro bog'liq holda boshqarish **kompleks menejment yondashuvini** talab etadi. Ushbu maqolada aynan shu o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilingan.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda olib borildi:

- **Adabiyotlar tahlili:** resurslar, infratuzilma va innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha ilmiy manbalar, xorijiy va milliy tajribalar tahlil qilindi.

- **Empirik tadqiqot:** Farg'ona viloyatidagi 3 ta yirik sanoat korxonasida (masalan, "Farg'ona Azot" AJ, "Sino" MChJ va "UzTex Farg'ona") menejment tizimi o'rganildi.

- **So'rovnoma va intervyular:** 25 nafar rahbar va muhandis-texnik xodimlar ishtirokida resurslar va innovatsiyalarni boshqarish bo'yicha amaliy fikrlar olindi.

Tadqiqot quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatdi:

- Ko'plab korxonalarda **resurslar hisobini yuritish tizimi mavjud, biroq u avtomatlashtirilmagan**, bu esa samarasizlikka olib kelmoqda.

- **Infratuzilmaning eskirganligi** sababli energiya sarfi yuqori, mahsulot tannarxi oshmoqda.

- Innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha tashabbuslar mavjud, ammo ularning aksariyati **moliyaviy cheklovlar yoki tajriba yetishmasligi** tufayli amalga oshirilmayapti.

- Yaxshi tashkil etilgan resurs boshqaruvi mavjud korxonalarda rentabellik 15–20% yuqori bo'lgan.

Korxonalarda resurslarni boshqarish — bu faqatgina moddiy-texnik zahiralarni taqsimlash emas, balki **ularni optimallashtirish, tannarxni kamaytirish va samaradorlikni oshirish vositasidir**. Resurslarni samarasiz boshqarish korxona ichki zaxiralarining behuda sarflanishiga olib keladi.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish infratuzilmasi zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanmaguncha, innovatsiyalarni joriy etish imkoni cheklangan bo'ladi. Demak, innovatsion yondashuvlar infratuzilmaviy yangilanish bilan birgalikda kechishi lozim.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, **resurslar, infratuzilma va innovatsiyalar boshqaruvini integratsiyalash** korxona faoliyatida sinergetik (birgalikda ko'proq natija beruvchi) ta'sirga ega bo'ladi. Bu esa raqobatbardoshlik, mahsulot sifati va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, korxonalarda resurslardan samarali foydalanish korxona foydaliligini bevosita oshiradi. Bunda quyidagilar muhim omillar hisoblanadi:

• **Ishlab chiqarish texnologiyalarining zamonaviyligi** – eski uskunalar ko‘proq energiya va xomashyo sarf qiladi, bu esa tannarxni oshiradi;

• **Resurs harakatining nazorati va hisoboti** – avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari yordamida zahiralar oqimi aniqlik bilan nazorat qilinadi;

• **Infratuzilmaning xizmatga yaroqliligi** – texnik nosozliklar ishlab chiqarish uzilishlariga, demak, moliyaviy yo‘qotishlarga olib keladi;

• **Innovatsiyalarni joriy etishga bo‘lgan ochiqlik** – bu nafaqat mahsulot sifatini oshiradi, balki yangi bozor segmentlarini egallash imkonini beradi.

Afsuski, ba’zi korxonalarda ushbu komponentlar alohida-alohida boshqariladi va o‘zaro integratsiyalanmagan. Masalan, infratuzilma va texnologik bazani yangilash rejasi mavjud bo‘lsa-da, u innovatsion mahsulot ishlab chiqarishga moslashmagan bo‘lishi mumkin. Yoki aksincha, yangi mahsulot g‘oyasi mavjud, biroq uni ishlab chiqarish uchun kerakli infratuzilma yo‘q.

Shuningdek, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda **strategik rejalashtirishning yetishmasligi** resurslar va innovatsiyalar salohiyatining to‘liq ochilishiga to‘sqinlik qiladi. Tadqiqotda qatnashgan mutaxassislarning fikricha, bu muammoni hal etish uchun quyidagi yondashuvlar zarur:

• Resurslar, infratuzilma va innovatsion faoliyat uchun **yagona axborot tizimini joriy etish**;

• Har bir ishlab chiqarish bo‘limining faoliyatini **raqamli tahlil qilish**, zaif nuqtalarni aniqlash;

• **Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish**da davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlaridan foydalanish;

• **Kadrlar salohiyatini oshirish**, xodimlarning o‘zgaruvchan texnologiyalarga moslashuvchanligini ta’minlash.

Shu orqali korxonalar o‘z ichki imkoniyatlaridan samarali foydalanib, nafaqat ichki bozor, balki eksport salohiyatini ham oshira oladi.

Korxonalarda resurslar, infratuzilma va innovatsiyalarni birgalikda boshqarish:

• Resurslardan samarali foydalanish orqali tannarxni kamaytiradi;

• Infratuzilmani modernizatsiya qilish orqali ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi;

• Innovatsiyalar yordamida yangi mahsulotlar yaratish va bozorga moslashish imkonini beradi.

Samarali boshqaruv uchun quyidagilar tavsiya qilinadi:

• Resurslar harakatini raqamlashtirish (ERP tizimlari orqali);

- Infratuzilma texnik auditini doimiy o'tkazish;
- Innovatsiyalarni joriy etishda davlat dasturlari va grantlardan foydalanish.

Kelgusida korxonalar **raqobatbardosh, barqaror va innovatsion modelga asoslangan rivojlanishga** intilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Drucker, P. (1999). *Management Challenges for the 21st Century*. HarperBusiness.
2. OECD (2020). *Innovation in Firms: A Microeconomic Perspective*.
3. Porter, M. (1985). *Competitive Advantage*. Free Press.
4. Xasanov B. (2022). Korxona infratuzilmasini boshqarishda innovatsion yondashuvlar. *Iqtisodiyot va boshqaruv*, №4.
5. Toshpulatov R. (2023). Resurslarni samarali boshqarishning zamonaviy metodlari. *Moliyaviy nazorat*, №2.

Research Science and
Innovation House

KLASTER YONDASHUVI ASOSIDA BOSHQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Abdug'ayurova Xurshida Jamolddin qizi

FarDU tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada klaster yondashuvi asosida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan ko'rib chiqiladi. Klasterlashgan tizimlar samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish, innovatsion muhitni shakllantirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish orqali boshqaruv jarayonini optimallashtirish usullari ochib berilgan. Shuningdek, O'zbekiston iqtisodiyotida klaster yondashuvining joriy etilishi va u orqali boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada xorijiy tajribalar tahlili asosida milliy sharoitga mos boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

KALIT SO'ZLAR: klaster, boshqaruv mexanizmi, innovatsiya, samaradorlik, iqtisodiy rivojlanish, kooperatsiya, integratsiya, tarmoq, raqobatbardoshlik

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda yuz berayotgan o'zgarishlar, sanoatning yangi bosqichga ko'tarilishi va raqobatbardoshlik mezonlarining murakkablashuvi boshqaruv tizimlarini tubdan isloh qilishni talab qilmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lgan klaster yondashuvi zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishda muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Klasterlar – bu bir hududda joylashgan va bir-biri bilan texnologik, iqtisodiy yoki institutsional jihatdan bog'langan korxonalar, tashkilotlar va ilmiy-tadqiqot muassasalari yig'indisidir. Ushbu tuzilma orqali tarmoqlararo hamkorlik, resurslardan unumli foydalanish va innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatlari kengayadi.

Klaster yondashuvi iqtisodiyotda raqobat ustunliklarini shakllantirish, tarmoqlararo sinergiyani kuchaytirish va mintaqaviy rivojlanishni jadallashtirishning samarali vositasidir. Boshqaruv tizimida ushbu yondashuvni qo'llash orqali mahalliy korxonalar o'rtasida kooperatsiyani kuchaytirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini chuqurlashtirish, mahsulot sifatini oshirish va yangi bozorlarni egallash imkoniyatlari yaratiladi. Buning natijasida esa iqtisodiy o'sishning yangi manbalari yuzaga chiqadi.

Klaster asosida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish deganda, mavjud resurslardan samarali foydalanish, barcha ishtirokchilarning manfaatlarini uyg'unlashtirish, tarmoq ichidagi aloqalarni muvofiqlashtirish, axborot oqimini tartibga solish va qaror qabul qilish tizimini takomillashtirish tushuniladi. Buning uchun klaster ichidagi korxonalar, oliy ta'lim muassasalari, tadqiqot markazlari va davlat organlari o'rtasidagi o'zaro aloqalar aniq mexanizmlar asosida boshqarilishi lozim.

Boshqaruv mexanizmlarining samarali faoliyat ko'rsatishi uchun klasterning tashkil etilishi bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Birinchi bosqichda – mavjud resurslar, tarmoq subyektlari va ularning ehtiyojlari tahlil qilinadi. Ikkinchi bosqichda – strategik yo'nalishlar, ustuvor maqsadlar va asosiy ishtirokchilar aniqlanadi. Uchinchi bosqichda – tashkil etilgan klasterning boshqaruv tuzilmasi ishlab chiqiladi, ya'ni bu yerda muvofiqlashtiruvchi markazlar, monitoring tizimi va ma'lumot almashinuvi kanallari yaratiladi. To'rtinchi bosqichda – klasterning faoliyati nazorat qilinadi va baholash mezonlari asosida doimiy takomillashtirib boriladi.

Bunday tizimda boshqaruv mexanizmlari uchta asosiy yo'nalishda ishlashi zarur: strategik rejalashtirish, operativ boshqaruv va natijalarni monitoring qilish. Strategik rejalashtirish klasterning uzoq muddatli maqsadlarini belgilab, ustuvor yo'nalishlarini aniqlaydi. Operativ boshqaruv esa kundalik faoliyatni tashkil qilish, resurslarni taqsimlash, loyihalarni muvofiqlashtirish bilan shug'ullanadi. Monitoring esa klaster faoliyatini baholash, kamchiliklarni aniqlash va zarur choralarni belgilash imkonini beradi.

Dunyo amaliyoti shuni ko'rsatadiki, klasterlashgan tizimlar asosan AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi rivojlangan davlatlarda keng qo'llanilib, ularning iqtisodiy o'sishida muhim omil sifatida xizmat qilmoqda. Masalan, AQShning Silikon vodiysi, Germaniyaning mashinasozlik klasteri, Janubiy Koreyaning elektronika sanoati klasterlari mazkur yondashuv samaradorligini yaqqol ko'rsatib bermoqda. Bu klasterlarda innovatsion muhit, kuchli infratuzilma, ilg'or boshqaruv texnologiyalari va kuchli kadrlar salohiyati mavjud bo'lib, ular korxonalar o'rtasida raqobat va hamkorlik muvozanatini ta'minlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham klaster yondashuvini keng joriy etish orqali iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari mavjud. Prezidentimiz tashabbusi bilan yurtimizda qishloq xo'jaligi, to'qimachilik, farmatsevtika, qurilish materiallari va boshqa sohalarda klasterlar tashkil etilmoqda. Bu esa yangi boshqaruv yondashuvlarini talab

qiladi. Misol uchun, paxta-to'qimachilik klasterlari orqali fermer xo'jaliklari, paxta tozalash zavodlari, to'qimachilik fabrikalari va tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchilar yagona tizimda birlashmoqda. Bu esa resurslardan unumli foydalanish, mahsulot sifatini yaxshilash va eksport hajmini oshirish imkonini beradi.

Shu o'rinda O'zbekiston uchun xos bo'lgan klasterlarni tashkil qilishda bir qator muammolar mavjudligini ham ta'kidlash lozim. Jumladan, tarmoq korxonalari o'rtasida axborot almashinuvi sustligi, ilmiy-texnik salohiyatning yetarli emasligi, innovatsion faoliyatga sarmoya jalb etishdagi muammolar, infratuzilma rivojining pastligi kabi omillar klasterlarning samarali faoliyat yuritishiga to'sqinlik qilmoqda. Boshqaruv mexanizmlarining takomillashuvi aynan ana shu muammolarning hal etilishiga xizmat qilishi kerak.

Bundan tashqari, klaster boshqaruvida davlatning roli ham muhimdir. Davlat tomonidan klasterlar faoliyatini tartibga solish, rag'batlantirish va nazorat qilish bo'yicha mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur. Shu bilan birga, klasterlar o'zini o'zi boshqaradigan tizim sifatida mustaqil faoliyat yuritishi uchun zarur huquqiy, moliyaviy va tashkiliy sharoitlar yaratilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, klaster yondashuvi asosida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, mahalliy korxonalar raqobatbardoshligini oshirish va innovatsion muhitni shakllantirishning muhim omilidir. Bu yo'nalishda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar, ilmiy yondashuvlar va xorijiy tajribalarni o'rganish orqali boshqaruv tizimini yangi bosqichga olib chiqish mumkin. O'zbekiston iqtisodiyoti uchun klasterlashgan boshqaruv modeli istiqbolli va strategik ahamiyatga ega bo'lib, uning amaliyotga tatbiq etilishi zamonaviy taraqqiyot talablariga javob beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press.
2. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, Vol. 76, No. 6, pp. 77–90.
3. Ketels, C. (2013). Recent research on competitiveness and clusters: what are the implications for regional policy? Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 6(2), 269–284.

4. Saxenian, A. (1994). Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128. Harvard University Press.
5. Markusen, A. (1996). Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts. *Economic Geography*, 72(3), 293–313.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-oktabrdagi PF–5853-son Farmoni “Respublika iqtisodiyotida klaster tizimlarini keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
7. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi (2023). O‘zbekistonda klasterlar faoliyatini rivojlantirish strategiyasi.

**Research Science and
Innovation House**

TRANSCHEGARAVIY SAVDO MUNOSABATLARI QONUNCHILIGI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Adizov oqilbek Oybek o'g'li

Jahon Iqtisodiyoti va Diplomatiya universiteti magistranti

oqilbekadizov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasida transchegaraviy savdo munosabatlarini tartibga soluvchi amaldagi normativ-huquqiy baza, ularni xalqaro standartlar, xususan Jahon savdo tashkiloti (JST) qoidalari bilan uyg'unlashtirishga doir islohotlar jarayoni tahlil qilinadi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan bojxona tizimidagi raqamlashtirish, savdo tartib-taomillarini soddalashtirish, elektron savdo imkoniyatlarini kengaytirish va xalqaro konvensiyalarga qo'shilish borasidagi harakatlar o'rganiladi. Shuningdek, mintaqaviy iqtisodiy integratsiya doirasida Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YEOII) bilan munosabatlar, chegaraoldi savdoni liberallashtirish, korrupsiyaga qarshi institutsional chora-tadbirlar kabi masalalarga e'tibor qaratiladi. Maqolada mavjud huquqiy va institutsional muammolar aniq misollar orqali tahlil qilinib, xorijiy davlatlar tajribasi asosida O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari mamlakatning global savdo tizimiga integratsiyalashuvi uchun zarur bo'lgan huquqiy shart-sharoitlarni yaratishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Transchegaraviy savdo, qonunchilik islohoti, JST, YEOII, bojxona, raqamlashtirish, savdo integratsiyasi, elektron savdo, xalqaro savdo huquqi.

O'zbekiston Respublikasi oxirgi yillarda tashqi savdo hajmlarining jadal o'sishini boshdan kechirmoqda¹. Transchegaraviy savdoni tartibga soluvchi qonunchilik milliy iqtisodiyotning ochiqligi va xalqaro integratsiyasini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Mamlakatda bojxona, soliq va valyuta sohalarida qator islohotlar amalga oshirilib, savdo tartib-taomillari soddalashtirilib bormoqda. Shu bilan birga, mavjud byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, qonunchilikdagi nomuvofiqliklarni bartaraf qilish, savdoni

¹ Izoh: 2023-yilda O'zbekiston tashqi savdo aylanmasi \$62.6\$ mlrd. AQSh dollariga yetib, 2022-yilga nisbatan 23.9 % o'sdi. Eksport hajmi \$24.4\$ mlrd. dollar (+23.8 %), import esa \$38.1\$ mlrd. dollar (+24.0 %) bo'ldi. Ushbu jadvalda O'zbekistonning tashqi savdo ko'rsatkichlari aks etgan.

raqamlashtirish darajasini oshirish va mintaqaviy integratsiyaga erishish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Quyida O'zbekistonda transchegaraviy (tashqi) savdo munosabatlarini tartibga soluvchi amaldagi qonunchilikka sharh, so'nggi yillarda qabul qilingan hujjatlar va ularning ta'siri, xorijiy tajriba hamda mavjud muammolar va yechimlar yoritib o'tiladi.

O'zbekistonda transchegaraviy savdoni tartibga soluvchi asosiy hujjatlardan biri Bojxona kodeksidir. 2016-yilda yangi tahrirdagi Bojxona kodeksi qabul qilinib, 2016-yil 21-apreldan kuchga kirdi [GRATA International, 2016]. Mazkur kodeks bojxona rasmiylashtiruvini soddalashtirishga qaratilgan bo'lib, turli ruxsatnomalarni rasmiylashtirish muddatlari qisqartirildi, "yagona darcha" prinsipi joriy etildi va bojxona deklaratsiyalarini elektron shaklda topshirish hamda elektron raqamli imzodan foydalanish imkoniyati yaratildi. Bu yangiliklar bojxona nazoratini tezlashtirishga va xorijiy savdo ishtirokchilari uchun qulayliklar yaratishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, kodeks doirasida intellektual mulk obyektlarini bojxona chegarasida himoya qilish (bojxonada intellektual mulk reyestri yuritish) va jismoniy shaxslar uchun ikki yo'lakli tizim ("yashil/qizil yo'lak") ham joriy etilgan [GRATA International, 2016].

Tashqi savdo faoliyatining umumiy huquqiy asosi sifatida "Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida"gi Qonun amal qiladi. Ilk bor 1991-yilda qabul qilingan ushbu qonun 2000-yilda yangi tahrirda tasdiqlangan bo'lib, tashqi savdo ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari, davlatning iqtisodiy suverenitetini va manfaatlarini himoya qilish prinsiplari belgilangan. Qonunga muvofiq, agar xalqaro shartnomalarda milliy qonunchilikdan farqli norma nazarda tutilgan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidasiga amal qilinadi. Mazkur qonun va unga mos ravishda qabul qilingan prezident farmonlari va hukumat qarorlari tashqi savdoni liberallashtirish hamda tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Misol uchun, 2017-yil 15-dekabrda PF-5286-son Farmon bilan ayrim tovarlar importiga taqiqlar va eksportga litsenziyalar ro'yxati belgilangan bo'lib, ichki ishlab chiqaruvchilarning manfaatlarini himoya qilish hamda eksportni rag'batlantirish ko'zda tutilgan [Kosta Legal, 2025].

O'zbekiston import-eksport operatsiyalarini fiskal tartibga solishda bojxona bojlari va soliqlar muhim vosita hisoblanadi. So'nggi yillarda import bojlari sezilarli darajada pasaytirildi: xususan, 2018-yil 29-iyundagi PQ-3818-son Prezident qaroriga muvofiq yangi bojxona tariflari tasdiqlanib, o'rtacha import bojxona stavkalari 2017-yil sentabrdagi 15.3 % dan 2020-yilda 7.5 % gacha tushirildi [AQSh XSM, 2023]. Bojxona bojlari miqdori va aksiz solig'i stavkalari tovar turiga qarab belgilangan bo'lib,

ularning ro'yxati tegishli normativ hujjatlarda bayon etilgan (masalan, yuqoridagi PQ–3818-son qaror). Import qilinadigan aksariyat tovarlarga, bojdani tashqari, QQS ham undiriladi. 2019-yilda yangi tahrirdagi Soliq kodeksi qabul qilinib, 2020-yildan kuchga kimgach, umumiy qiymat solig'i (QQS) stavkasi bosqichma-bosqich kamaytirildi. 2019-yilda QQS 20 % dan 15 % ga tushirilgan bo'lsa, 2023-yil 1-yanvardan QQS stavkasi yana 12 % gacha pasaytirildi [Kosta Legal, 2025]. Bu o'zgarishlar import xarajatlarini kamaytirib, tashqi savdoni rag'batlantirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, ayrim maxsus holatlarda bojxona to'lovlaridan ozod etish imtiyozlari ko'zda tutilgan: masalan, xorijiy investorlarga o'z ehtiyojlari uchun olib kelinadigan uskunalar bojxona boji va QQSDan to'liq ozod etiladi, qayta eksport qilinadigan tovarlar 6 oy muddatgacha bojlardan ozod qilinadi [AQSh XSM, 2023].

Transchegaraviy savdoda valyuta operatsiyalarini tartibga solish alohida ahamiyatga ega. 2017-yil sentabr oyida qabul qilingan PF–5177-son Prezident farmoni bilan milliy valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha keskin choralar ko'rib, so'mning konvertatsiyasi erkin qo'yib yuborildi. Bu tadbir eksportchilar va importchilar uchun valyuta almashtirishdagi cheklovlarni yumshatdi hamda norasmiy bozorlar yo'q qilindi [Kosta Legal, 2025]. 2019-yilda esa "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi (O'RQ–573-son, 22.10.2019). Mazkur qonun valyuta operatsiyalarini amalga oshirish va valyuta nazorati masalalarini zamon talablari darajasida qayta belgiladi. Jumladan, rezidentlarga eksportdan tushgan valyutani majburiy sotish talabi bekor qilindi, valyuta ayirboshlash kursini bozor belgilashi tamoyili mustahkamlandi. Valyutaga oid bitimlar bo'yicha xalqaro shartnomalar ustuvorligi ham qonunda o'z aksini topgan.

Valyuta nazorati organlari (Markaziy bank, Davlat bojxona qo'mitasi va boshqalar) tashqi savdo shartnomalari bo'yicha tushumning o'z vaqtida qaytarilishi (repatriatsiyasi) ustidan monitoring olib boradi. Bunda maxsus Yagona elektron axborot tizimi joriy etilgan bo'lib, barcha eksport-import shartnomalari va inyoyslar ushbu tizimda ro'yxatdan o'tkaziladi. Xususan, 2020-yil 14-maydagi 283-son VMQ bilan tasdiqlangan tartibga ko'ra, eksport qiluvchilar internetdagi onlayn do'konlar orqali tovar va xizmatlarni elektron inyoys asosida eksport qilishi va 100% oldindan to'lovni olgan holda yuk bojxona deklaratsiyasini rasmiylashtirishi mumkinligi belgilandi. Qiymati \$5000 AQSh dollarigacha bo'lgan mayda jo'natmalar hatto Yagona tizimga ma'lumot kiritmasdan, pochta xizmati orqali soddalashtirilgan tartibda eksport qilinishiga ruxsat berildi [VMQ, 2020]. Bu normalar transchegaraviy elektron tijoratning rivojlanishini qo'llab-quvvatlamogda.

O'zbekiston xalqaro savdo-huquqiy makonga integratsiyalashish yo'lida bir qator qadamlar qo'ygan. 2014-yildan boshlab mamlakat MDH doirasidagi Erkin savdo hududi bitimi ishtirokchisiga aylandi, bu esa MDH davlatlari o'rtasida o'zaro import-eksportga bojxona bojlari qo'llamaslik imkonini berdi [Kosta Legal, 2025]. 2020-yil dekabr oyida esa O'zbekiston **Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi (YEOII)**da kuzatuvchi davlat maqomini oldi. Bu maqom doirasida mamlakat YEOII yig'ilishlarida ishtirok etib, ittifoqning bojxona va savdo tartibotlarini o'rganmoqda, lekin to'liq a'zo emasligi sababli qo'shni davlatlar (masalan, Qozog'iston, Qirg'iziston) bilan chegaralarda bojxona nazorati saqlanib qolmoqda [Kosta Legal, 2025]. Bundan tashqari, O'zbekiston 1994-yildan beri Jahon savdo tashkiloti (JST) kuzatuvchi maqomida bo'lib, ayni paytda JSTga a'zo bo'lish jarayonini jadallashtirgan. JST talablari doirasida milliy qonunchilikni moslashtirish uchun keng qamrovli huquqiy va institutsional islohotlar amalga oshirilyapti. Xususan, yaqin yillarda antidemping, subsidiyalarga qarshi va himoya choralariga oid milliy qonunlarni ishlab chiqish rejalashtirilgan [Kosta Legal, 2025].

O'zbekistonda 2017-yildan buyon prezident Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida tashqi savdoni erkinlashtirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 2017-yil sentabr oyidagi farmon bilan milliy valyuta konvertatsiyasi yo'lga qo'yildi (yuqorida ta'kidlandi). 2018-yil iyun oyidagi PQ–3818-son qaror orqali import bojxona to'lovlari sezilarli ravishda pasaytirildi. 2019-yilda yangi Soliq kodeksi kuchga kirib, tashqi savdoga doir soliq yukini kamaytirishga xizmat qildi (QQS 15% ga, keyinchalik 12% ga tushirildi). 2019-yil oxirida Valyutani tartibga solish to'g'risidagi Qonunning yangi tahriri qabul qilinib, eksport tushumlarini olib kelish muddati, tartibi va jarimalar qayta belgilandi – natijada eksportchilar uchun qulay muhit yaratildi [Kosta Legal, 2025].

Bojxona organlari faoliyatini takomillashtirish borasida so'nggi yillarda ko'plab qarorlar qabul qilindi. 2022-yil 27-apreldagi PF–122-son Prezident farmoni bilan bojxona tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar belgilandi. Ushbu farmon ijrosi doirasida 2023-yil 25-oktabrda Vazirlar Mahkamasining 560-son qarori qabul qilinib, bojxona ma'muriyatchiligini soddalashtirish va raqamlashtirish yuzasidan bir qator o'zgartirishlar joriy etildi [Vazirlar Mahkamasi, 2023]. Jumladan, bojxona organlari faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalarini tatbiq etish kengaydi, xodimlarni moddiy rag'batlantirish orqali korrupsiyaning oldini olish choralari kuchaytirildi. Mazkur qarorga muvofiq eksport qiluvchilarga qo'shimcha yengillik berildi: invoys asosida oldindan 100% to'lov bilan bajariladigan eksport

operatsiyalarida talab etiladigan oldindan to'lov miqdori 100% dan 50% gacha kamaytirildi. Ya'ni, eksport qiluvchi agar mahsulotni invoys bilan, oldindan qisman to'lov olgan holda jo'natmoqchi bo'lsa, avvalgi tartibda 100% oldindan to'lov talab etilgan bo'lsa, endilikda 50% yetarli bo'ladi. Bu o'zgarish eksport jarayonini ancha yengillashtirib, kichik va o'rta eksportchilar uchun qulay sharoit yaratadi [Vazirlar Mahkamasi, 2023].

2025-yil fevral oyida Hukumat transchegaraviy savdo ustidan nazoratni kuchaytirishga doir yangi qaror qabul qildi. Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 11-fevraldagi 77-son qarori bilan xorijiy savdo shartnomalarini nazorat qilish tizimi takomillashtirildi [Kosta Legal, 2025]. Unga ko'ra, Markaziy bank, Bojxona qo'mitasi hamda Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi tijorat banklari tomonidan xorijiy savdo shartnomalari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib qo'yish holatlari ustidan kuchaytirilgan monitoring o'rnatadi. Shuningdek, mazkur qaror bilan qonunchilikka "ichki eksport" tushunchasi kiritildi – unga binoan, norezidentlarga O'zbekiston ichkarisida yetkazib berilib, haq to'lovi chet el valyutasida amalga oshiriladigan tovar va xizmatlar ichki eksport shartnomasi sifatida tasniflanadi. Bu amaliyot eksport statistikasi va valyuta nazoratini aniqroq yuritishga yordam beradi.

Yana bir muhim o'zgarish – "moliyaviy agent" tushunchasi joriy qilinib, eksport kontraktlari bo'yicha faktoring xizmatlarini amalga oshirish uchun banklar va kredit tashkilotlariga litsenziya berish ko'zda tutildi. Agar eksport bitimida mahalliy moliyaviy agent ishtirok etsa, valyuta tushumini qaytarish (repatriatsiya) majburiyati shu agent zimmasiga yuklanadi, xorijiy moliyaviy agent bo'lsa – eksportchining zimmasida qoladi. Moliyaviy agentlar tomonidan undiriladigan qarzdorlik summasining 10% gacha bo'lgan ustama haqi esa, majburiy valyuta tushumi hisobida qarz sifatida ko'rilmaligi belgilandi [Kosta Legal, 2025]. Bu o'zgarishlar eksport qiluvchilarning moliyaviy xizmatlardan foydalanishini osonlashtirib, xalqaro savdo hisob-kitoblarida xavfni kamaytiradi.

Jahon savdo tashkilotiga moslashuv: JSTga a'zo bo'lish jarayonida O'zbekiston qonunchiligida ba'zi bo'shliqlarni to'ldirish maqsadida yangi qonun loyihalari ishlab chiqmoqda. Xususan, xalqaro savdo amaliyotida qo'llaniladigan himoya mexanizmlarini joriy etish uchun "Antidemping choralar to'g'risida", "Kompensatsion (subsidiyalarga qarshi) choralar to'g'risida" hamda "Himoya (savdo himoyasi) choralar to'g'risida" qonun loyihalari tayyorlanayotgani e'lon qilingan [WTO, 2023]. Bundan tashqari, 2023–2024 yillarda "Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi to'g'risida"gi Qonun loyihasi ustida ham ish olib borilmoqda. Ushbu normativ hujjatlar qabul qilinsa,

O'zbekistonning savdo siyosati JST qoidalariga muvofiqroq bo'lib, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni nohalol raqobatdan va import subsidiyalangan mahsulotlar oqimidan huquqiy himoya qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Ta'kidlash joizki, Prezidentning 2023-yil 7-avgustdagi Farmoni bilan JSTga a'zo bo'lish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tasdiqlandi va unda milliy qonunchilikni 2025-yilgacha JST talablari bilan uyg'unlashtirish choralari belgilandi [Kosta Legal, 2025].

Xalqaro konvensiyalarga qo'shilish: O'zbekiston savdo tartib-taomillarini modernizatsiya qilishda xalqaro konvensiyalarga qo'shilishga ham e'tibor bermoqda. 2020-yil 21-dekabrda O'zbekiston ****Bojxona protseduralarini soddalashtirish va uyg'unlashtirish to'g'risidagi Xalqaro konvensiya (Kyoto konvensiyasi)****ga qo'shildi. Natijada, bojxona nazoratini zamonaviylashtiruvchi qator qoidalar milliy qonunchilikka implementatsiya qilindi – xususan, bojxona tekshiruv natijalarini rasmiylashtirgandan keyin nazorat qilish (post-clearance audit) instituti joriy qilindi [Gazeta.uz, 2024]. 2021-yil 1-apreldan boshlab post-audit axborot tizimi ishga tushirilib, bojxona tekshiruvlari risk tahliliga asosan inson omilisiz avtomatik tanlanadigan bo'ldi. Bu yangilik natijasida 2022-yil davomida 180 ta tashqi savdo qatnashchisi tekshirilib, ularning 90% dan ortig'i ijobiy baholandi.

Elektron tijorat va raqamlashtirish: 2020-yildan boshlab davlat transchegaraviy elektron tijoratni rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ham qonunchilikda aks ettirmoqda. Yuqorida ta'kidlanganidek, hukumatning 2020-yildagi 283-son qarori bilan elektron savdoda kontraktsiz eksport qilish imkoniyati joriy etildi. \$5 ming dollargacha bo'lgan mayda jo'natmalar uchun bojxona deklaratsiyasiz pochta orqali eksport ruxsat etildi. Bu me'yorlar tadbirkorlarga onlayn eksport qilishda yengillik yaratdi va pandemiya davrida ham savdo aloqalarini qo'llab-quvvatlashga yordam berdi.

Yevropa Ittifoqi tajribasi: YI dunyodagi eng yirik integratsion bozor bo'lib, ittifoq doirasida bojxona ittifoqi faoliyat yuritadi. A'zo davlatlar o'rtasida ichki chegara bojxonasi yo'q, yagona bojxona kodeksi amal qiladi [European Commission, 2024]. Yevropada Yagona kompyuterlashtirilgan tranzit tizimi (NCTS) joriy etilgan bo'lib, yuklarning tranzit harakati real vaqt rejimida kuzatib boriladi. YI bojxona organlari xavf tahliliga asoslangan tartibni qo'llaydi – yuklarning katta qismi "yashil yo'lak" orqali tekshirilmay o'tadi. Fransiya yoki Germaniya kabi davlatlarda atigi 2–5% yuklar fizik ko'rikdan o'tadi. Bunday ilg'or tajriba shuni ko'rsatadiki, savdo tartib-taomillarini raqamlashtirish va soddalashtirish transchegaraviy savdo samaradorligini oshiradi.

Amaldagi muammolar va qonunchilikni takomillashtirish yo'nalishlari

Byurokratik to'siqlar va huquqiy nomuvofiqliklar: Hozirgi kunda transchegaraviy savdo sohasida saqlanib qolayotgan muammolardan biri ortiqcha byurokratik tartib-taomillar va ba'zan normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi nomuvofiqliklardir. So'nggi islohotlar natijasida bojxona va boshqa idoralar tomonidan beriladigan 10 dan ortiq ruxsatnoma va sertifikatlar bekor qilindi, biroq hali ham ayrim hollarda tadbirkorlardan bir xil ma'lumotni turli idoralarga takroran taqdim etish talab etiladi. Masalan, eksport qiluvchi shartnomani oldin bankda ro'yxatdan o'tkazishi, so'ngra bojxona deklaratsiyasi bilan birga yana shu ma'lumotlarni kiritishi kabi dublikat jarayonlar uchrayib turadi. Bunday nomuvofiqliklarni bartaraf etish uchun idoralararo elektron ma'lumot almashinuvi to'liq yo'lga qo'yilishi zarur. Xususan, Yagona elektron tizim doirasida bojxona, banklar va soliq organlari o'zaro integratsiyasini mustahkamlash lozim. Hozirda amalda Yagona elektron axborot tizimi (EEISVO) orqali valyuta nazorati va bojxona organlari ma'lumot almashmoqda, lekin ushbu tizimning boshqa barcha manfaatdor idoralarni ham qamrab olishi (masalan, sertifikat beruvchi organlar, chegarada sanitariya nazorati va h.k.) muhimdir. Shuningdek, milliy qonunchilikda ba'zi atama va tamoyillar yagona tarzda qo'llanmayotgani kuzatiladi. Masalan, "eksport kontrakti" tushunchasi bojxona qoidalarida bir xil, valyuta nazorati qonunchiligida biroz boshqacha talqin qilinishi mumkin. Bunday huquqiy nomuvofiqliklarni yechish uchun yangi qabul qilinayotgan qonunlarda aniq va yagona tushuncha va normalarni belgilash talab etiladi.

Raqamlashtirish darajasi pastligi: Tashqi savdo operatsiyalarining to'liq raqamlashtirilmagani savdo jarayonlarini sekinlashtiruvchi omillardan biridir. Haqiqatan ham, O'zbekistonda so'nggi yillarda bojxona tizimiga qator axborot tizimlari joriy etildi – Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali, bojxona yagona darcha tizimi, tashqi savdo shartnomalarini monitoring qilish tizimi kabi platformalar mavjud. Biroq amaliyotda haligacha qog'oz hujjatlarga ehtiyoj saqlanib qolmoqda. Ayrim litsenziya va sertifikatlar (fitosanitariya sertifikati, standartlashtirish sertifikati va b.) hamon qog'oz ko'rinishda talab qilinadi va ularni elektron integratsiya qilish ishlari to'liq yakunlanmagan. Xususan, masalaning xalqaro tomoni ham bor: O'zbekistonning savdo sheriklari bilan elektron ma'lumot almashinuvi yo'lga qo'yilmagani sababli, hujjatlarni qog'oz shaklda yuborish yoki skaner-nusxalar bilan ishlashga to'g'ri kelmoqda. Bu masalani hal etish uchun qonunchilik darajasida qog'ozsiz savdo konsepsiyasini to'liq qo'llab-quvvatlash zarur. Yaqinda qo'shilgan Osiyo-Tinch okeani bitimi bu yo'nalishda muhim qadam bo'ldi. Endilikda ichki

qonunchilikka ushbu bitim talablariga muvofiq o'zgartishlar kiritish, ya'ni elektron hujjatlarni xorijiy davlatlar bilan almashish va tan olish mexanizmlarini yaratish lozim. Masalan, "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi qonun qabul qilib, unda bojxona yuk deklaratsiyasi, tijorat hujjatlari, sertifikatlarining elektron imzo bilan haqiqiy hujjat deb tan olinishi mustahkamlanishi mumkin. Shuningdek, blokcheyn texnologiyalari kabi zamonaviy usullarni qo'llash orqali chegaralardagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida almashish imkoniyatini yaratish ustida ishlash mumkin.

Mintaqaviy integratsiya muammolari: Markaziy Osiyo mintaqasida savdo integratsiyasi yetarli darajada chuqurlashmagani O'zbekiston tashqi savdosiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Xususan, O'zbekiston YEOIga hali a'zo bo'lmagani bois, asosiy savdo hamkorlari Qozog'iston va Qirg'iziston bilan chegaralarda bojxona nazorati saqlanib qolmoqda. Bu esa yuklarni chegaradan o'tkazishda qo'shimcha vaqt va xarajat sarfiga olib keladi. Misol uchun, 2022-yilda Qozog'iston bilan chegara o'tkazish punktlarida navbatlar kuzatilgan, yuk mashinalari 8-10 soatlab kutishga majbur bo'lgani haqida xabarlar bo'lgan (norasmiy manbalar). Bunday muammolarni hal etish uchun mintaqaviy hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish lozim. Markaziy Osiyo mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik tashkiloti (CAREC) doirasida chegaralarni integratsiyalashgan boshqaruv (IBM) loyihalari amalga oshirilmoqda. O'zbekiston ham qo'shni davlatlar bilan chegara-bojxona protseduralarini o'zaro tan olish bo'yicha bitimlar tuzishni ko'rib chiqishi mumkin. Masalan, Qozog'iston bilan pilot loyiha sifatida "bitta stop – ikki nazorat" tamoyilini joriy etib, chegara punktlarida qo'shma tekshiruvlar o'tkazish va natijani ikki davlat tan olishi yo'lga qo'yilsa, yuklar ikki marta tekshirilmasdan tez o'tishiga erishiladi. Shu kabi integratsiyaviy choralar uchun huquqiy poydevor yaratish – masalan, "Chegaraoldi savdoni soddalashtirish to'g'risida"gi hukumatlararo bitim – dolzarb vazifa.

Yana bir integratsiya masalasi – transport va logistika infratuzilmasi. O'zbekiston dengiz portlariga ega emas, shuning uchun eksport-importning katta qismi qo'shni davlatlar hududi orqali tranzit o'tadi. Transchegaraviy savdo qonunchiligi doirasida transport koridorlaridan foydalanish, tranzit tartiblarini soddalashtirish ham ko'zda tutilishi lozim. O'zbekiston 2016-yilda Xalqaro yo'lovchilar va yuklar tashish to'g'risidagi Kioto protokoli va bir qator xalqaro transport konvensiyalariga qo'shilgan, biroq amaliyotda tranzit yuklarga tezkor ruxsat berish (masalan, TIR Karnet tizimi) to'liq ishlamayapti. Bu borada qonunchilikni takomillashtirish va ijro tizimini kuchaytirish talab etiladi.

Korrupsiya va institutsional salohiyat: Byurokratik to'siqlar bilan bog'liq yana bir jiddiy muammo – bu ayrim hollarda korrupsiya xavfining saqlanib qolishidir. Agar tartib-taomillar murakkab va shaffof bo'lmasa, amaldorlarning suiiste'mol qilish ehtimoli ortadi. Shu bois, qonunchilik darajasida barcha protseduralarni aniq reglamentatsiya qilish, inson omilini kamaytirish eng muhim yo'nalishlardan biri bo'lishi kerak. So'nggi qarorlarda bojxona xodimlarini ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirish orqali korrupsiyani oldini olish choralari tilga olindi. Haqiqatan ham, bojxona va boshqa nazorat organlari xodimlarining mehnat haqi va ijtimoiy ta'minotini oshirish, ularga nisbatan qat'iy javobgarlik choralari belgilash ham korrupsiya ko'rsatkichlarini kamaytiradi. Qonunchilik nuqtai nazaridan, "Korrupsiyaga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonun talablari bojxona va savdo idoralarida so'zsiz bajarilishi uchun ichki idoraviy hujjatlar takomillashtirilishi lozim. Masalan, bojxona inspektorlarining rotatsiyasi, tekshiruvlar jarayonini videokuzatuv ostida olib borish, deklarantlar bilan bevosita muloqotni cheklash (kontaktless clearance) tartibini tasdiqlovchi normativ aktlar zarur. Shuningdek, tadbirkorlik subyektlari huquqlarini himoya qilish uchun ma'muriy shikoyat va sudga murojaat qilish mexanizmlari ishlashi muhim. Ayni paytda bojxona organlari ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, masalan, Bojxona sohasi bo'yicha Ombudsman institutini joriy etish ham ko'rib chiqilishi mumkin.

Takomillashtirish yo'nalishlari: Yuqorida qayd etilgan muammolarni hal qilish uchun quyidagi qonunchilik tashabbus va islohot yo'nalishlari maqsadga muvofiqdir:

- Savdo tartib-taomillarini yanada soddalashtirish: Bojxona, sertifikatlash, litsenziyalash va valyuta nazorati jarayonlarini iloji boricha soddalashtirish bo'yicha qonunchilikka o'zgartishlar kiritish. Jumladan, qonun darajasida ortiqcha hujjatlar ro'yxatini qisqartirish, yangi tartib va reglamentlarni tasdiqlash. Misol uchun, eksport-import shartnomalarini majburiy ro'yxatdan o'tkazish talabini bekor qilish yoki soddalashtirish masalasi ko'rib chiqilmoqda. Kelgusida "Tashqi savdo faoliyatini tartibga solish to'g'risida" yagona kodeks ishlab chiqib, barcha tarqoqlashgan normalarni bir joyga to'plash maqsadga muvofiq.

- Raqamlashtirish va "Yagona darcha": "Elektron hukumat" doirasida tashqi savdo uchun yagona portalni to'liq kuchga kiritish. Hozirgi kunda mavjud bo'lgan Customs Single Window tizimini (singlewindow.uz) takomillashtirib, uning huquqiy maqomini mustahkamlash zarur. Buning uchun Vazirlar Mahkamasi darajasida "Yagona darcha orqali eksport-import operatsiyalarini amalga oshirish tartibi" to'g'risida nizom qabul qilinishi mumkin. Bu nizomga ko'ra, tadbirkor bitta elektron

platforma orqali barcha kerakli ruxsatlarni olishi va bojxona deklaratsiyasini topshirishi belgilanishi lozim. Shuningdek, “Yagona darcha” tizimining samarali ishlashi uchun qonuniy majburiyatlar belgilanadi – masalan, har bir ishtirokchi idora arizani qabul qilgandan so‘ng ma’lum muddat ichida elektron javob qaytarishi majburiyati. Barcha idoralar uchun yagona integratsiyalashgan ma’lumotlar bazasi (masalan, tashqi savdo ishtirokchilarining ID raqamlari registri) joriy etilishi ham qonunchilikda aks ettirilishi mumkin.

- Xalqaro standartlarga moslashish: JSTga a’zo bo’lish munosabati bilan xalqaro savdo qoidalarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish davom ettiriladi. Yuqorida zikr etilgan antidemping, kompensatsion va himoya choralari uchun qonunlarni qabul qilish ustuvor vazifa. Bundan tashqari, “Texnik tartibga solish to’g’risida”gi yangi qonun loyihasi ishlab chiqilib, unda mahsulotlarning texnik reglamentlari va standartlarining JST Sanitar va fitosanitariya choralari hamda Texnik to’sqinliklar bo’yicha bitimlariga muvofiqligi ta’minlanadi. Intellektual mulk huquqlarini himoya qilish ham xalqaro savdoda muhim – shu bois 2023-yilda qabul qilingan “Geografik ko’rsatkichlar to’g’risida”gi Qonun va shu kabi hujjatlarni amaliyotga tatbiq etish kuchaytiriladi.

- Mintaqaviy hamkorlikni mustahkamlash: Qonunchilik darajasida qo’shni davlatlar bilan savdoni osonlashtirish bo’yicha kelishuvlar ratifikatsiya qilinishi lozim. Masalan, O‘zbekiston-Qozog‘iston chegaradosh hududlarida savdo markazlari tashkil etish va ular orqali soddalashtirilgan bojxona tartibini qo’llash haqida bitimlar tuzish mumkin. Shuningdek, YEOII doirasidagi bojxona qoidalarini milliy qonunchilik bilan qisman uyg’unlashtirib borish (hatto a’zo bo’lmasada) integratsiyaga zamin yaratadi. Bu borada, O‘zbekiston 2020-yilda YEOIIning ayrim normalarini inobatga olgan holda Bojxona kodeksiga tuzatishlar kiritgan edi. Kelgusida ham agar YEOIIga to’liq a’zo bo’lish masalasi ko’tarilsa, qonunchilik shay holatda bo’lishi zarur.

- Institutsional islohotlar: Tashqi savdo va bojxona sohasida institutsional samaradorlikni oshirish uchun qonunchilikni takomillashtirish davom etadi. Xususan, 2023-yilda tuzilgan Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi (sobiq Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi negizida) tashqi savdo siyosatini bir markazdan yuritmoqda. Ushbu vazirlik faoliyatini tartibga soluvchi hujjatlarda (Prezident qarori va Nizomida) savdoni rivojlantirish bo’yicha aniq indikatorlar belgilangan. Kelgusida bu idora va Bojxona qo’mitasi o’rtasida o’zaro mas’uliyatni chegara qilish va hamkorlik tartibini mustahkamlash uchun qo’shimcha normativ hujjatlar qabul qilinishi mumkin. Masalan, “Tashqi savdo operatsiyalarini monitoring qilish tartibi”ga o’zgartish kiritilib, unda

Investitsiyalar va savdo vazirligining roli kengaytirilishi, nazorat funksiyalari optimallashtirilishi mumkin.

Xulosa o'rnida. O'zbekiston Respublikasida transchegaraviy savdo munosabatlarini tartibga soluvchi qonunchilik izchil ravishda liberallashtirilib, zamon talablari va xalqaro standartlarga moslashtirilib bormoqda. So'nggi yillardagi islohotlar (bojxona kodeksining yangilanishi, valyuta erkinlashuvi, elektron savdo uchun qulay shartlar yaratilishi, tariflarning pasaytirilishi va h.k.) eksport-import operatsiyalarining keskin o'sishiga turtki bo'ldi. Shunga qaramay, mavjud muammolarni e'tibordan chetda qoldirmaslik lozim. Byurokratik to'siqlarni butkul bartaraf etish, qonunlar o'rtasidagi nomuvofiqliklarni hal qilish, savdo jarayonlarini to'liq raqamlashtirish va mintaqaviy integratsiyani chuqurlashtirish borasida hali ko'p ish qilish talab etiladi. Xorijiy ilg'or tajribalar (Yevropa Ittifoqi, Xitoy, Qozog'iston va boshqalar) shuni ko'rsatadiki, savdo tartib-taomillarini yengillashtirish yurt iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirib, xorijiy investitsiyalarni va savdo hajmini ko'paytiradi. O'zbekiston ham yaqin yillarda JSTga a'zo bo'lish, mintaqaviy va ikki tomonlama savdo bitimlarini kengaytirish orqali jahon savdo tizimiga tobora chuqur integratsiyalashadi. Bu jarayon muvaffaqiyatli bo'lishi uchun qonunchilikning uzluksiz takomillashtirilishi va qabul qilingan normalarning hayotga to'liq tatbiq etilishi zarur. Yuqorida bayon etilgan taklif va yo'nalishlar amalga oshirilsa, O'zbekistonning transchegaraviy savdo qilinishidagi o'рни va salohiyati yanada ortib, mamlakatimiz global qiymat zanjirlarida munosib o'rin egallashiga xizmat qiladi.

**Research Science and
Innovation House**

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kosta Legal yuridik xizmati, "O'zbekiston huquqiy xabarnomasi – 2025-yil fevral", Xalqaro savdo nazorati kuchaytirilmoqda, Toshkent, 2025.
2. Kosta Legal xabarnomasi, "2025-yil uchun O'zbekiston – 2030 strategiyasini amalga oshirish", WTO standartlariga mos qonun loyihalari, 2025.
3. UK hukumatining O'zbekistondagi sanksiyalar bo'yicha qo'llanmasi, Bojxona qonunchiligi va eksport nazorati, 27-iyun 2025.
4. AQSh Xalqaro savdo ma'muriyati, "O'zbekiston – Savdo to'siqlari", 1-dekabr 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, 560-son qaror (24.10.2023), Bojxona ma'muriyatchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari, 1- band izohi.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, 283-son qaror (14.05.2020), Tashqi savdo operatsiyalari monitoringini yanada takomillashtirish to'g'risida, 17-§ va 18-§.
7. Brussel Times, "Yangi O'zbekiston bojxona xizmati: raqamlashtirish va soddalashtirish uyg'unligi", Akmalxo'ja Mavlonov maqolasi, 10-oktabr 2022.
8. INVEXI konsalting kompaniyasi, "O'zbekiston tashqi savdo aylanmasi 2023-yilda 62.6 mlrd. \$ ni tashkil qildi", 20-yanvar 2024.
9. Gazeta.uz axborot portali, "O'zbekiston qog'ozsiz transchegaraviy savdo bitimiga qo'shildi", 15-noyabr 2024.
10. GRATA International, "O'zbekiston Respublikasining yangi Bojxona kodeksi – 2016", 14-iyul 2016.
11. Xinhua (Gov.cn orqali), "Xitoy bojxona rasmiylashtiruv vaqtini ikki baravar qisqartirdi", 13-yanvar 2020.

**Research Science and
Innovation House**

SOMATIK HUQUQLAR VA BIOETIKA: INSON HUQUQLARINING YANGI AVLADI

Dilafruz Istamova-Fayzullaeva Oybek qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti, Davlat va Huquq nazariyasi kafedrasida tayanch
doktoranti

Email: dilafruzkhon99@gmail.com

Tel: +998900480309

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson huquqlari tizimidagi yangi huquqiy tushuncha – somatik huquqlar va uning rivojlanish tarixi, nazariy asoslari hamda dolzarb muammolari chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot bioetika bilan somatik huquqlar orasidagi uzviy aloqani ko'rsatib, inson tanasi ustidan huquqiy va axloqiy nazorat masalalarini muhokama qiladi. Shu bilan birga, maqolada xalqaro huquqiy me'yorlarning somatik huquqlarni tartibga solishdagi o'rni ko'rib chiqilgan. Genetik modifikatsiya, organ transplantatsiyasi, inson imkoniyatlarini texnologik yo'l bilan kengaytirish va sun'iy intellekt bilan integratsiya kabi yangi texnologiyalar oqibatida yuzaga kelayotgan axloqiy va huquqiy muammolar keng yoritilgan. Maqolada xalqaro hamkorlikning zaruriyati va xalqaro standartlarni shakllantirishdagi qiyinchiliklar ham qayd etiladi. Xulosa qismida esa somatik huquqlar sohasida xalqaro hamjamiyat oldida turgan mas'uliyatlar va istiqboldagi vazifalar aniq va mantiqiy tarzda taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: somatik huquqlar, bioetika, inson huquqlari, genetik modifikatsiya, transplantatsiya, reproduktiv huquqlar, sun'iy intellekt integratsiyasi, genetik diskriminatsiya, xalqaro huquq, axloqiy me'yorlar, inson daxlsizligi.

Hozirgi zamon inson huquqlari tizimi jadal rivojlanib borayotgan texnologiyalar, ayniqsa biotibbiyot, genetik muhandislik va bioetikaning shakllanishi bilan yangi bosqichga kirdi. Ushbu rivojlanish insonning o'z tanasiga bo'lgan huquqlarini yangi darajaga ko'tardi va "somatik huquqlar" deb nomlangan yangi huquqlar guruhini yuzaga keltirdi. Bu huquqlar inson tanasi bilan bog'liq bo'lgan yangi imkoniyatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish zarurati natijasida shakllandi.

Somatik huquqlar tushunchasi, asosan, insonning o'z tanasi ustidan mustaqil qaror qabul qilish, tanasini yangilash yoki o'zgartirish imkoniyatlarini nazarda tutadi. Bugungi kunda somatik huquqlar reproduktiv huquqlar, jinsni o'zgartirish huquqi,

organlarni transplantatsiya qilish huquqi va evtanaziya kabi masalalarni o'z ichiga oladi (Starovoytova, 2006).

Bu huquqlar g'oyasining rivojlanishi bioetika fanining shakllanishi bilan uzviy bog'liqdir. Bioetika inson tanasi bilan bog'liq bo'lgan yangi texnologiyalarning axloqiy chegaralarini belgilab beradi va huquq bilan axloq o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi. Bioetikaning zamonaviy konsepsiyasi ilk bor amerikalik biolog Van Rensselaer Potter tomonidan "kelajak ko'prigi" sifatida taqdim etilgan bo'lib, uning asosiy maqsadi insoniyatning yashab qolishi bilan bog'liq axloqiy muammolarni hal qilishga qaratilgan edi (Potter, 1971).

Somatik huquqlar va bioetikaning xalqaro huquqiy asoslari bugungi kunda ko'plab xalqaro hujjatlarda mustahkamlangan. Jumladan, YUNESKO tomonidan qabul qilingan "Inson genom va inson huquqlari bo'yicha umumjahon deklaratsiyasi" (1997), "Bioetika va inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" (2005) va "Inson genetik ma'lumotlari to'g'risidagi deklaratsiya" (2003) kabi xalqaro hujjatlar buning yaqqol misollaridir.

Inson tanasi ustidan huquqiy nazorat va nazariy asoslar turli mamlakatlar amaliyotida ham turlicha yondashuvlarni ko'rsatadi. Masalan, Yevropa mamlakatlarida somatik huquqlar ancha keng huquqiy tartibga solingan bo'lib, evtanaziya kabi masalalar ham qonunan tan olingan (Jones, 2015). AQShda esa somatik huquqlar ko'proq reproduktiv huquqlar va jinsni o'zgartirish bilan bog'liq huquqlar bilan chegaralanadi.

Somatik huquqlarning rivojlanishi bilan bog'liq dolzarb muammolardan biri axloq va huquqning chegaralarini aniqlashdir. Chunki bu huquqlar axloqiy va diniy qarashlar bilan to'qnash kelib, murakkab ijtimoiy va huquqiy munozaralarni keltirib chiqarmoqda. Ayniqsa, reproduktiv huquqlar yoki jinsni o'zgartirish huquqi kabi masalalar an'anaviy jamiyatlarda jiddiy qarama-qarshiliklarga sabab bo'lmoqda (Callahan, 2004).

Bugungi kunda somatik huquqlar doirasi kengayib, genetik modifikatsiya, inson embrionlari ustida olib boriladigan tadqiqotlar va sun'iy intellektning inson tanasiga integratsiyasi kabi yangi texnologiyalar bilan boyimoqda. Masalan, CRISPR texnologiyasi orqali inson genlarini o'zgartirish imkoniyatining paydo bo'lishi, insoniyat tarixida misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ochib berdi va shu bilan birga ko'plab axloqiy va huquqiy masalalarni yuzaga keltirdi (Doudna & Sternberg, 2017).

Genetik modifikatsiya orqali inson salomatligini yaxshilash, irsiy kasalliklarni bartaraf etish kabi imkoniyatlar bilan birga, insonlar orasidagi tengsizlik va genetik

diskriminatsiya xavflari ham mavjud. Shuning uchun ham xalqaro hamjamiyat inson genlarini tahrirlash texnologiyalarini nazorat qilish, bu sohadagi huquqiy me'yorlarni ishlab chiqishga jiddiy e'tibor qaratmoqda (Baylis, 2019).

Bioetika va somatik huquqlarning yana bir dolzarb jihatini inson organlarining savdosi bilan bog'liqdir. Organlar transplantatsiyasi jarayonida ko'pincha noqonuniy amaliyotlarning yuzaga kelishi bu sohadagi xalqaro tartibni kuchaytirishni talab qiladi. Xalqaro tashkilotlar organlar savdosiga qarshi kurash bo'yicha xalqaro hamkorlikni mustahkamlash zarurligini qayd etmoqda.

Shuningdek, sun'iy intellekt va inson tanasining integratsiyasi masalasi ham bioetika va somatik huquqlar rivojining yangi bosqichini belgilamoqda. Inson tanasiga kiritiladigan texnologik qurilmalar va ularning insonning jismoniy va ruhiy holatiga ta'siri bo'yicha yangi huquqiy va axloqiy me'yorlar ishlab chiqish zarurati tobora dolzarb bo'lib qolmoqda (Schwab, 2017).

Somatik huquqlar va bioetikaning rivojlanishi insoniyat oldiga yangi imkoniyatlar va bir vaqtning o'zida yangi axloqiy va huquqiy muammolarni qo'yimoqda. Ushbu sohani tartibga solish uchun xalqaro va milliy huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish, texnologiyalarni inson manfaatlariga xizmat qiluvchi yo'nalishda rivojlantirish dolzarb vazifadir.

Somatik huquqlar va bioetika sohasidagi jadal rivojlanish nafaqat texnologiyalarni tartibga solishni talab qiladi, balki insonning fundamental qadr-qimmatini va shaxsiy daxlsizligini himoya qilish uchun xalqaro hamjamiyatdan yangi huquqiy paradigmani ishlab chiqishni ham talab etadi. Ayniqsa, genetik modifikatsiya, inson embrionlarini tadqiq qilish va inson tanasini texnologiyalar bilan integratsiya qilish kabi masalalar insoniyat tarixida misli ko'rilmagan axloqiy va huquqiy muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Bu jarayon insoniyatga yangi imkoniyatlarni ochsa-da, inson tabiati, uning o'zligini aniqlashga oid falsafiy va huquqiy munozaralarni ham keltirib chiqarmoqda. Xususan, insonning tanasi ustidan nazorat qilish chegaralari qanchalik kengaytirilishi mumkin, degan savol haligacha dolzarb bo'lib qolmoqda (Habermas, 2003). Ushbu masala inson huquqlari tizimining yanada rivojlanish yo'nalishini belgilaydi va kelajakda global huquqiy me'yorlarni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi.

Somatik huquqlarning rivojlanishi bilan bog'liq masalalardan biri, inson huquqlarining "tana daxlsizligi" tamoyilidir. Bu tamoyil inson tanasini huquqiy himoya qilishga, ya'ni har qanday tashqi aralashuvdan himoyalangan huquqqa ega ekanligini anglatadi. Ammo hozirgi texnologik rivojlanish sharoitida bu daxlsizlik tamoyilining

chegaralari o'zgarib, yangi interpretatsiyalarni talab qilmoqda (Beyleveld & Brownsword, 2001).

Bioetika va somatik huquqlar doirasida ko'tarilayotgan muhim masalalardan yana biri genetik diskriminatsiyadir. Genetik axborot inson hayotiga oid nozik ma'lumotlarni o'z ichiga olganligi bois, bunday axborotni suiiste'mol qilish ehtimoli juda yuqori. Bugungi kunda ko'plab davlatlar va xalqaro tashkilotlar genetik diskriminatsiyani taqiqllovchi qonunchilik bazasini yaratish ustida ish olib bormoqda (Rothstein, 2008). Masalan, AQShning "Genetik Axborot Diskriminatsiyasiga Qarshi Qonuni" (GINA, 2008) genetik ma'lumotlardan foydalanishni nazorat qiladi va ularning suiiste'mol qilinishiga qarshi chora-tadbirlarni belgilaydi.

Bundan tashqari, texnologiyalar yordamida inson tanasining imkoniyatlarini oshirish (enhancement) masalasi ham jiddiy axloqiy va huquqiy bahslarga sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, harbiy va sport sohalarida insonning fizik imkoniyatlarini texnologiyalar yordamida kengaytirish tendensiyasi kuzatilmoqda. Bu esa insonning tabiiy imkoniyatlari chegarasi haqidagi tushunchalarni qayta ko'rib chiqishni talab qiladi (Sandel, 2007).

Shuningdek, somatik huquqlar va bioetikani tartibga solishda xalqaro hamkorlikning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Xalqaro tashkilotlarning bu sohada faoliyat yuritishi insoniyat manfaatlarini global darajada himoya qilish imkonini beradi. Ammo mamlakatlar o'rtasidagi madaniy va diniy tafovutlar tufayli xalqaro standartlarni shakllantirish va ularni amaliyotga tatbiq qilish murakkab vazifa bo'lib qolmoqda (Beauchamp & Childress, 2019).

Bundan tashqari, somatik huquqlarni tartibga solishda qonunchilik bilan bir qatorda, axloqiy mas'uliyat va jamiyat xabardorligini oshirish ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun bioetik ta'lim dasturlarini rivojlantirish, axloqiy ongni shakllantirish va jamiyatning bu boradagi bilimni kengaytirish zarur. Axloqiy ta'lim jamiyat a'zolarining huquqlarini anglash va hurmat qilishiga zamin yaratadi (Levine, 2010).

Xulosa qilib aytganda, somatik huquqlar va bioetika sohasidagi yangi rivojlanishlar insoniyatning axloqiy, huquqiy va falsafiy qarashlarini tubdan o'zgartirish imkoniyatiga ega. Ammo bu o'zgarishlar inson huquqlarining asosiy qadriyatlari va tamoyillariga zid bo'lmasligi kerak. Bu yo'lda inson tanasi bilan bog'liq har qanday texnologik aralashuvni huquqiy va axloqiy jihatdan puxta nazorat qilish, insonning daxlsizligi va qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillarini doimo e'tiborga olish kerak.

Bu jarayonda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, global me'yorlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga samarali tatbiq qilish inson huquqlari tizimining kelajakdagi rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Shu orqali somatik huquqlar va bioetika insoniyatning kelajakdagi taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Baylis, F. (2019). *Altered Inheritance: CRISPR and the Ethics of Human Genome Editing*. Harvard University Press.
2. Callahan, D. (2004). *The Cheating Culture*. Harcourt, Inc.
3. Doudna, J. A., & Sternberg, S. H. (2017). *A Crack in Creation: Gene Editing and the Unthinkable Power to Control Evolution*. Houghton Mifflin Harcourt.
4. Jones, D. A. (2015). *Human Dignity in Bioethics and Law*. Routledge.
5. Potter, V. R. (1971). *Bioethics: Bridge to the Future*. Prentice Hall.
6. Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Crown Business.
7. Starovoytova, O. E. (2006). *Telo i zakon*. Moskva: Yuridicheskaya literatura.
8. Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of Biomedical Ethics*. Oxford University Press.
9. Beyleveld, D., & Brownsword, R. (2001). *Human Dignity in Bioethics and Biolaw*. Oxford University Press.
10. Habermas, J. (2003). *The Future of Human Nature*. Polity Press.
11. Levine, C. (2010). *Taking Sides: Clashing Views on Bioethical Issues*. McGraw-Hill Education.
12. Rothstein, M. A. (2008). *Genetic Secrets: Protecting Privacy and Confidentiality in the Genetic Era*. Yale University Press.
13. Sandel, M. J. (2007). *The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Harvard University Press.

**Research Science and
Innovation House**

REDUCING LANGUAGE BARRIERS FOR MULTILINGUAL STUDENTS WITH THE HELP OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS

Qodirqulova Maftunaxon Muhiddin qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

ingliz tili

ABSTRACT: Language barriers present a persistent challenge in multilingual classrooms, often hindering students' access to educational content and participation in learning. This study explores the use of Artificial Intelligence (AI) tools to reduce these barriers and enhance learning outcomes for multilingual students in English-medium education. Through a mixed-method approach involving case studies, surveys, and classroom observations across multiple international schools, the research examines the effectiveness of AI-based translation, speech recognition, real-time feedback, and personalized language instruction. The results demonstrate that AI tools can significantly improve communication, comprehension, and academic engagement among multilingual learners. The paper also discusses limitations related to equity, data privacy, and overdependence on technology.

Keywords: Artificial Intelligence, Multilingual Students, Language Barriers, Language Equity, Real-Time Translation, AI Tools in Education, EFL, Inclusive Education

INTRODUCTION

In today's increasingly globalized world, multilingualism in classrooms has become the norm rather than the exception. However, while linguistic diversity can enrich learning environments, it also creates significant barriers to education when instruction is delivered in a language that is not the student's first. English, as a global lingua franca and medium of instruction in many countries, poses particular challenges for learners from diverse linguistic backgrounds.

Language barriers can negatively impact students' academic performance, social integration, classroom participation, and long-term educational attainment. Teachers may struggle to address individual language needs due to limited resources or lack of training in multilingual education strategies. In this context, Artificial Intelligence (AI) tools offer promising solutions to support multilingual learners, enabling more inclusive and accessible education.

This paper investigates how AI-powered technologies—such as real-time translation applications, speech-to-text software, intelligent tutoring systems, and personalized feedback tools—can help reduce language barriers for multilingual students. The central research question is: To what extent can AI tools enhance educational accessibility and equity for learners navigating English as a second or additional language?

METHODOLOGY

A mixed-methods approach was employed to evaluate the impact of AI tools on multilingual students' learning experiences. The study was conducted over six months (January–June 2024) in five international schools across Germany, the UAE, South Korea, Uzbekistan, and Brazil. The sample included:

- 150 multilingual students (ages 13–18) with varying levels of English proficiency.
- 25 English language and subject-matter teachers.
- AI tools implemented: Google Translate, Microsoft Immersive Reader, Grammarly EDU, DeepL, and custom AI learning assistants (e.g., ChatGPT used in education).

Quantitative data were collected through pre- and post-intervention surveys measuring student comprehension, confidence, and engagement in English-medium instruction. Teachers provided weekly feedback logs documenting observed changes in student participation and academic performance.

Qualitative data included semi-structured interviews with students and teachers, along with classroom observations focused on how AI tools were used in real-time to facilitate communication, clarify instructions, and support independent learning.

The study also reviewed the pedagogical literature on AI in language learning, language equity in education, and multilingualism to contextualize the findings.

RESULTS

The implementation of AI tools across the case study sites yielded several key findings:

1. Improved Comprehension and Vocabulary Acquisition. Students using real-time translation tools (e.g., DeepL and Google Translate) demonstrated significantly higher comprehension levels during lessons. On average, comprehension scores increased by 32% over the study period. These tools allowed students to translate difficult instructions and academic vocabulary instantly, which helped them stay on task and understand complex concepts.

2. Increased Student Confidence and Participation. In interviews, 78% of students reported that AI tools gave them the confidence to participate more in class discussions. AI grammar correction tools (like Grammarly) helped students write responses without fear of making errors, while speech recognition applications supported verbal practice in a low-stress environment.

3. Personalized Learning Support. AI-powered chatbots and adaptive language systems were able to offer personalized explanations, vocabulary suggestions, and reading texts aligned with individual students' proficiency levels and interests. Students appreciated being able to ask questions in private and receive tailored feedback—something that was not always possible in teacher-led instruction due to time constraints.

4. Teacher Efficiency and Differentiation. Teachers noted that AI tools enabled more effective differentiation. With multilingual students working at different paces and language levels, AI helped bridge communication gaps. One teacher stated, “I can now focus on higher-order thinking skills with the class, knowing that AI is supporting translation and clarification for those who need it.”

5. Challenges and Concerns. Despite these benefits, several concerns emerged. Some students over-relied on translation tools and failed to internalize English expressions. Teachers also expressed concerns about content accuracy and cultural nuances being lost in translation. Data privacy, especially with cloud-based tools, was also a major consideration in schools following strict data protection policies.

DISCUSSION

The findings confirm that AI tools can effectively reduce language barriers for multilingual students, particularly in content comprehension, vocabulary development, and academic participation. These tools support both receptive and productive language skills and function as a digital scaffold for learners who would otherwise struggle to access English-based instruction.

However, it is essential to balance the use of AI tools with pedagogically sound practices. Overdependence on real-time translation, for instance, may prevent students from actively developing English language proficiency. Moreover, AI tools are not perfect—they can misinterpret idiomatic expressions, lack sensitivity to context, and reproduce biases inherent in their training data.

To maximize effectiveness, AI should be integrated as part of a broader inclusive strategy that includes:

- Teacher training on multilingual pedagogy and AI use.

- Development of culturally responsive AI applications.
- Strong data governance and ethical frameworks for AI in education.
- Encouraging gradual autonomy in English without complete reliance on translation.

This aligns with Vygotsky's theory of the Zone of Proximal Development (ZPD), where AI tools serve as scaffolds to support students until they can perform tasks independently. By allowing multilingual learners to access meaning and engage actively in English-medium environments, AI becomes a bridge—not a crutch.

CONCLUSION

AI tools hold great promise in reducing language barriers for multilingual students and promoting equitable learning opportunities in English-medium education. They provide real-time support, customized learning pathways, and enhanced engagement, all of which are critical for linguistic inclusion. However, their use must be accompanied by human oversight, ethical considerations, and strategic integration into curriculum design.

Future research should explore long-term impacts of AI tool usage on English proficiency and academic success, as well as the development of more culturally and linguistically nuanced AI models. In the meantime, educators, policymakers, and developers must collaborate to ensure that AI serves as a tool for empowerment—not replacement—in linguistically diverse classrooms.

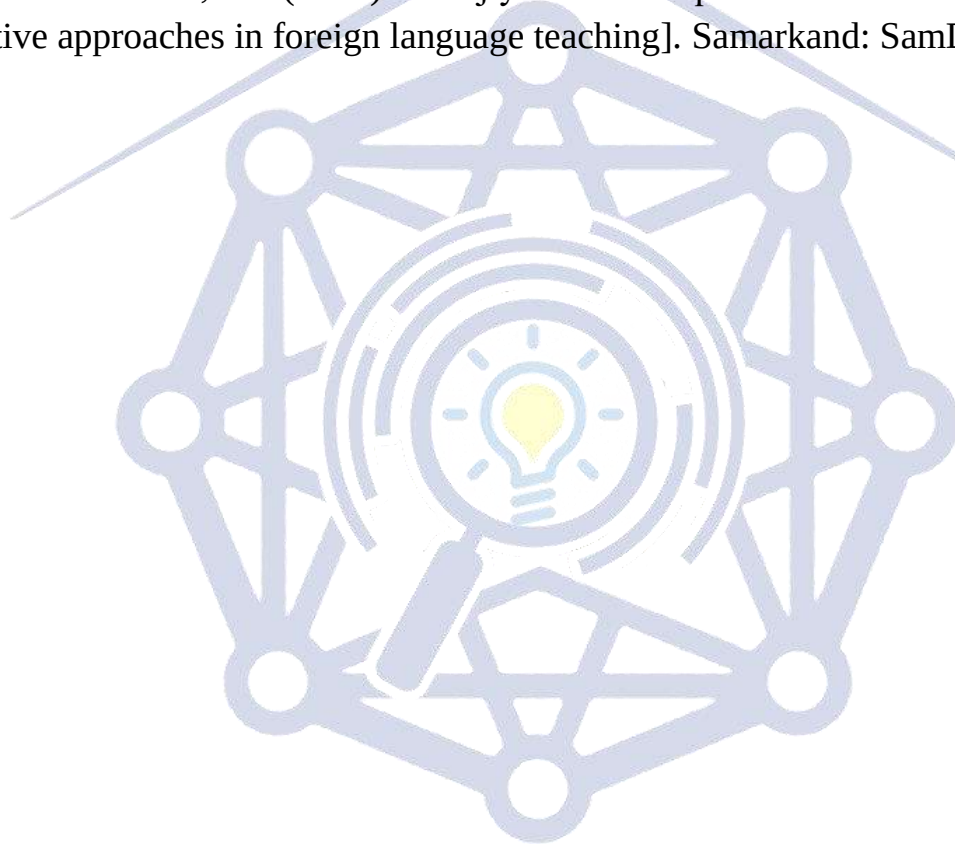
References

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. Longman.
2. Azizov, O. M. (2018). Til o'rganishda zamonaviy yondashuvlar [Modern approaches in language learning]. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti. (Translated title)
3. Bahodirov, S. R. (2020). Interfaol metodlar orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish [Developing critical thinking through interactive methods]. Tashkent: Fan. (Translated title)
4. Godwin-Jones, R. (2022). AI and language learning: Tools for engagement, feedback, and personalization. *Language Learning & Technology*, 26(2), 1–14.

5. Kukulska-Hulme, A. (2020). Mobile and intelligent technologies for language learning. *ReCALL*, 32(2), 162–178. <https://doi.org/10.1017/S0958344020000011>
6. Li, X., & Zhang, Y. (2021). Artificial intelligence in EFL classrooms: Enhancing critical thinking and autonomy. *Computer Assisted Language Learning*, 34(7), 761–779.
7. Norton, B., & Toohey, K. (2011). Identity, language learning, and social change. *Language Teaching*, 44(4), 412–446.
8. Salomov, N. (2017). *Xorijiy tillarni o‘qitishda interfaol yondashuvlar* [Interactive approaches in foreign language teaching]. Samarkand: SamDU.

**Research Science and
Innovation House**

THE ARTISTIC REPRESENTATION OF SOCIAL ISSUES IN CONTEMPORARY UZBEK LITERATURE

Qurbonboyeva Mohidil

Abstract: This article explores the ways in which contemporary Uzbek literature reflects and critiques modern social problems through artistic expression. By analyzing works of recent Uzbek writers and poets, the study reveals how themes such as poverty, migration, gender inequality, generational conflict, and the erosion of traditional values are conveyed through narrative structure, character development, symbolism, and dialogue. Literature serves not only as a mirror of society but also as a voice of conscience—questioning injustice and provoking reflection. The article argues that modern Uzbek literature plays a critical role in shaping public discourse and raising awareness of pressing societal concerns through its unique aesthetic language.

Keywords: contemporary Uzbek literature, social issues, literary criticism, artistic expression, cultural reflection, narrative technique, poverty, gender roles, youth, traditional values

Contemporary literature often functions as both a reflection and critique of the society in which it is produced. In the case of modern Uzbek literature, authors and poets have increasingly turned their attention to the **social challenges** that characterize post-independence Uzbek society. These include themes such as **economic hardship, unemployment, gender inequality, youth alienation**, and the tension between **modernization and tradition**.

Uzbek writers today are not merely storytellers—they are observers, commentators, and critics who explore the emotional and psychological impact of social change on individuals and communities. Through the use of vivid characters, realistic settings, symbolic language, and emotionally charged plots, contemporary literature brings social problems into sharp focus, allowing readers to empathize with the lived experiences of others.

This article aims to investigate how social issues are **artistically expressed** in contemporary Uzbek fiction and poetry. By examining selected works from notable authors, we will analyze the **literary techniques** used to portray struggle, inequality, and transformation, as well as the deeper cultural and moral questions these texts raise.

In doing so, the article sheds light on the **didactic and reflective role** that literature continues to play in Uzbek society today.

This study employed a **qualitative literary analysis** methodology to examine how contemporary Uzbek authors artistically represent social issues in their works. The research involved the following steps:

1. **Textual Analysis of Selected Works** Literary works published in Uzbekistan between 2000 and 2024 were selected for in-depth analysis. Authors such as Muhammad Ali, Erkin A'zam, Xurshid Davron, and Asqar Mahkam were included due to their significant contributions to modern Uzbek prose and poetry.

2. **Thematic Categorization** Identified social issues—such as poverty, gender roles, generational conflict, migration, and moral decline—were grouped into thematic categories to trace their prevalence and literary treatment.

3. **Stylistic and Narrative Technique Analysis** The literary devices used to express these issues (e.g., metaphor, symbolism, contrast, inner monologue, social realism) were analyzed to determine how form enhances meaning.

4. **Contextual and Cultural Interpretation** Each text was examined in relation to the broader cultural, historical, and political context of Uzbekistan, ensuring that interpretations were grounded in local realities and reader experience.

5. **Critical Literature Review** Academic articles, interviews, and reviews from Uzbek literary journals were reviewed to support the analysis and provide insights into how these works were received by the public and critics.

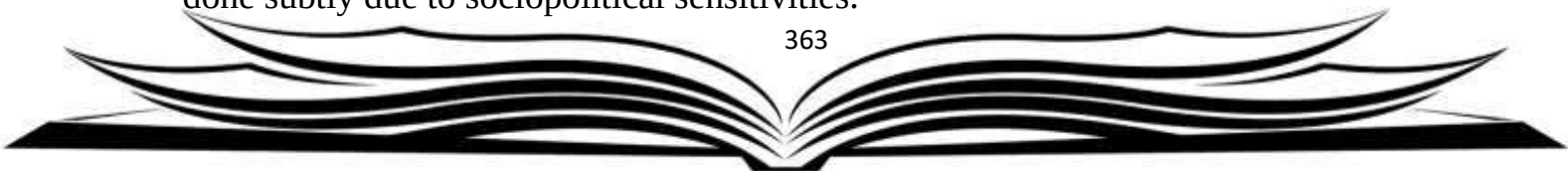
The study yielded the following key findings:

1. **Strong Presence of Social Themes** A significant number of contemporary Uzbek literary texts directly engage with social issues, with poverty, corruption, and generational misunderstandings being the most recurrent.

2. **Humanized Representation** Writers often use intimate, character-driven narratives to portray societal problems. Rather than abstract commentary, the focus is placed on **individual emotional experience**—bringing issues closer to readers.

3. **Symbolism and Metaphor as Core Tools** Poets and fiction writers frequently rely on metaphorical imagery—such as wilting trees to represent lost traditions, or broken mirrors to suggest fragmented identity—to add depth and universality to local problems.

4. **Critique of Institutional Injustice** Some works implicitly critique bureaucracy, gender discrimination, and economic inequality. However, this is often done subtly due to sociopolitical sensitivities.

5. **Moral Reflection and Cultural Preservation** Many texts do not merely expose problems; they also reflect on possible moral or spiritual solutions, often grounded in traditional Uzbek values, Islamic ethics, or communal solidarity.

6. **Evolving Language and Form** Authors are increasingly blending classical forms with modernist and postmodernist techniques—such as stream-of-consciousness narration, fragmented plots, and inner dialogues—to mirror the complexity of modern Uzbek life.

Overall, the findings indicate that literature in contemporary Uzbekistan serves as both a **mirror and mediator**—revealing the tensions of social change while helping readers process and reflect on these challenges through artistic expression.

The findings of this study confirm that contemporary Uzbek literature plays a vital role in **documenting and interpreting the social realities** of modern Uzbekistan. Authors do not simply depict external events or surface-level conflicts; rather, they explore the **internal consequences** of societal change on the individual psyche and collective identity.

The humanization of social problems—such as poverty, inequality, or generational tension—creates a space for **empathy and reflection**. For example, the emotional burden of migration is not portrayed solely through economic statistics, but through the lens of a mother waiting for her son, or a child growing up without a father. These stories resonate because they present **universal emotions within a specific cultural frame**.

Importantly, Uzbek writers often rely on **symbolism and metaphor** to navigate sensitive topics. Instead of direct political criticism, they use artistic nuance—wilted flowers to represent moral decay, fading songs to signify the loss of cultural heritage. This strategy allows authors to critique injustice while maintaining literary subtlety and cultural relevance.

Moreover, literature provides a **moral compass**. Many stories point toward traditional values, collective responsibility, or spiritual resilience as paths toward resolving social crises. In this way, literature serves not only as a mirror of problems but also as a medium of **ethical reflection and cultural continuity**.

These observations suggest that literature in Uzbekistan is not confined to entertainment or aesthetic value; it functions as a **didactic, moral, and socio-political tool**. It also offers readers an imaginative space where they can confront difficult truths, reassess societal norms, and envision alternatives.

Contemporary Uzbek literature effectively uses **artistic expression to highlight and humanize social issues**. Writers and poets creatively explore themes such as poverty, migration, inequality, and moral conflict through powerful narrative techniques and emotionally resonant imagery.

Key conclusions of the study include:

- Literature reflects society's most urgent issues in subtle, artistic, and emotionally engaging ways.
- Writers use character-driven stories and symbolic language to deepen readers' understanding of social problems.
- Literary texts function not only as critiques of injustice but also as guides for cultural and moral renewal.
- Contemporary Uzbek literature continues to evolve by blending classical traditions with modern storytelling approaches.

This study demonstrates that modern Uzbek writers serve as both **storytellers and social commentators**, and their work is crucial for encouraging critical thinking, empathy, and cultural awareness in both educational and broader social contexts.

References

1. Ali, M. (2012). *Odamlar orasida*. Tashkent: Yozuvchi.
2. A'zam, E. (2018). *Hayotiy hikoyalar*. Tashkent: Sharq.
3. Davron, X. (2020). *Yuragim qushi*. Tashkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
4. Mahkam, A. (2015). *Zamon va odam*. Tashkent: Mumtoz so'z.
5. Karimova, M. (2021). "Ijtimoiy muammolar badiiy talqinda." *O'zbek adabiyoti*, 4(2), 31–45.
6. Saidova, D. (2019). *Zamonaviy o'zbek nasrida ijtimoiylik*. Tashkent: Ma'naviyat.
7. Eagleton, T. (2005). *Literature and Society*. London: Blackwell.
8. Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms* (7th ed.). Boston: Heinle & Heinle.
9. Ministry of Culture of Uzbekistan (2023). *Contemporary Literary Trends in Uzbekistan*. Tashkent.

OG'IR RUHIY ZARBA OLGAN OILALARDA MOSLASHUV VA IJTIMOIY QO'LLAB-QUVVATLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Ravshanova Gavharoy Xolmurodovna

Buxoro viloyati Osiyo Xalqaro Universiteti Iqtisodiyot-pedagogika fakulteti
Psixologiya yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada og'ir ruhiy zarbaga uchragan oilalarning psixologik moslashuv jarayonlari, ularning individual va guruh darajasidagi hissiy-psixologik reaksiyalari, shuningdek, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning turlari va ularning samaradorligi tahlil qilingan. Oila a'zolari tomonidan namoyon bo'ladigan psixologik himoya mexanizmlari, ruhiy iztirob holatlarida psixoterapevtik yondashuvlar hamda O'zbekiston sharoitida olib borilgan amaliy kuzatishlar asosida muhim xulosalar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: og'ir ruhiy zarba, psixologik moslashuv, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, oilaviy psixologiya, stress, psixoterapiya.

Zamonaviy jamiyatda inson hayoti turli ijtimoiy, iqtisodiy va tabiiy omillar ta'sirida murakkablashib bormoqda. Ayniqsa, kutilmagan, to'satdan yuz beradigan hodisalar – yaqin insonning vafoti, og'ir kasallik, tabiiy falokatlar yoki zo'ravonlik holatlari – insonning ruhiy salomatligiga chuqur salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday og'ir psixologik zarbalar faqat individual emas, balki butun oila tizimiga ham zarar yetkazadi. Oila a'zolari o'zaro hissiy aloqa va funksiyalarida muvozanatni yo'qotadi.

Psixologiyada ruhiy zarbadan keyingi moslashuv, stressga qarshi kurashish, psixologik himoya mexanizmlari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarining o'rnini muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada og'ir ruhiy zarbaga uchragan oilalarda kuzatiladigan psixologik jarayonlar va ularni engillashtirishda ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning ahamiyati yoritiladi.

Inson hayoti davomida turli sinovlar, yo'qotishlar, fojiaiy hodisalar bilan to'qnashadi. Ayniqsa, to'satdan ro'y bergan og'ir ruhiy zarbalar – yaqin kishining o'limi, falokatlar, kasalliklar, ajralish yoki kuchli stress holatlari – inson ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazadi. Bunday holatlar nafaqat individual shaxsga, balki butun oilaviy tizimga ta'sir ko'rsatadi.

Og'ir zarba olgan oilalarda ruhiy holatning izdan chiqishi, aloqa buzilishi, oilaviy rollarning o'zgarishi, o'zaro tushunmovchiliklar va hatto ijtimoiy ajralishlar kabi

oqibatlar kuzatiladi. Shunday oilalarda moslashuv jarayoni va tashqi ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mavjudligi psixologik barqarorlikni saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada og'ir ruhiy zarbaga uchragan oilalarning moslashuv strategiyalari, ruhiy himoya mexanizmlari, shuningdek, ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning turlari va ularning samaradorligi psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Bundan tashqari, O'zbekiston sharoitida mavjud muammolar va yechimlar bo'yicha amaliy tavsiyalar keltiriladi.

Psixologik adabiyotlarda og'ir ruhiy zarba (psixotrauma) shaxsning kundalik hayotiy faoliyatini izdan chiqaradigan, unga jiddiy xavf tug'diradigan, odatiy ruhiy moslashuv mexanizmlarining yetishmovchiligi holatida yuzaga keladigan favqulodda voqea sifatida talqin qilinadi. Bu voqealar shaxsning o'ziga, oilasiga, jamiyatdagi ijtimoiy roli va hayot mazmuniga bo'lgan munosabatini o'zgartiradi.

O'lim, falokat, kasallik, urush, ajrim, zo'ravonlik yoki jinoyatga guvoh bo'lish – bularning barchasi oila a'zolari orasida hissiy bog'liqlikning susayishiga, o'zaro tushunmovchiliklar va jiddiy psixologik tangliklarga sabab bo'ladi. Ayniqsa, bolalar, ayollar va keksalar bu holatlardan eng ko'p zarar ko'radilar.

Psixologik moslashuv – bu shaxs yoki oilaning o'z hayotida yuz bergan keskin o'zgarishlarga, salbiy voqealarga nisbatan psixik va ijtimoiy jihatdan qarshi turish va yangi hayotiy sharoitlarga moslashish jarayonidir. U quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

Shok holati – real voqeani qabul qila olmaslik;

Inkor – voqeani rad etish, uni tan olmaslik;

Hissiy portlash – g'am, achinish, aybdorlik, g'azab;

Qabul qilish – voqeani anglab yetish va tan olish;

Moslashuv – yangi sharoitda hayotni davom ettirishga intilish.

Bu jarayonda shaxslar o'zlarini himoya qilish uchun turli psixologik mexanizmlardan foydalanadilar. Ulardan eng ko'p uchraydiganlari quyidagilardir:

Inkor – og'riqli haqiqatni tan olmaslik;

Proyeksiya – ichki iztirobni boshqa shaxslarga nisbat berish;

Sublimatsiya – salbiy his-tuyg'ularni ijtimoiy maqbul faoliyatga yo'naltirish;

Izolyatsiya – hissiyotlarni ajratib tashlash, befarqlik ko'rsatish.

Mazkur himoya mexanizmlari vaqtincha ijobiy rol o'ynashi mumkin, ammo ularning surunkali shakllari psixik nomutanosiblikka olib keladi.

Og'ir ruhiy zarbaga oilaning har bir a'zosi turlicha munosabat bildiradi. Bu ularning yoshiga, jinsiga, psixologik holatiga va oldingi tajribasiga bog'liq.

Bolalar: regressiv xatti-harakatlar (barmoqlarni so'rish, tunda uyg'onish, nutq buzilishi), qo'rquv, ota-onaga bog'lanish kuchayadi.

Ayollar: yig'lash, tushkunlik, o'zini aybdor his qilish holatlari ko'p kuzatiladi.

Erkaklar: hissiyotlarini yashirishga harakat qiladi, ichkilikbozlik yoki o'zini ishdan ortiq charchatish orqali qochadi.

Keksalar: hayotiy tajriba orqali bardoshliroq bo'lishlari mumkin, biroq chuqur ichki iztirobga tushadilar.

Oiladagi o'zaro aloqa susaygan sayin, har bir a'zoning ruhiy holati yanada yomonlashadi. Aynan shu nuqtada tashqi ijtimoiy yordam muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – bu og'ir holatga tushgan shaxs yoki oilaga tashqi manbalar tomonidan ko'rsatiladigan emotsional, informatsion va amaliy yordamdir.

Uning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

Emotsional yordam: do'stona muloqot, quvvat berish, tinglash;

Moddiy yordam: pul, oziq-ovqat, dori-darmon, yashash joyi;

Informatsion yordam: maslahatlar, huquqiy ma'lumotlar, ruhiy yo'nalish;

Amaliy yordam: bolani parvarish qilish, kundalik ishlar bilan yordam.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bunday yordamga ega bo'lgan oilalar ruhiy iztiroblarni yengilroq kechirishadi. O'zbekiston sharoitida mahalla, qarindosh-urug', diniy jamoalar bu yordamni ko'rsatadi.

Ammo ayrim hollarda stereotiplar va noto'g'ri maslahatlar muammoni chuqurlashtiradi.

Ruhiy zarbaga uchragan oilalarga quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

Oilaviy psixoterapiya – oila a'zolarini umumiy seanslarda ishtirok ettirish;

Kognitiv-behavioral terapiya – salbiy fikrlar va xatti-harakatlarni o'zgartirish;

Travma markazli terapiyalar – EMDR, nafas mashqlari, sensor terapiyalar;

Qo'llab-quvvatlovchi guruhlar – o'xshash muammolarni boshdan kechirganlar bilan muloqot;

Diniy maslahatlar – sabr, duo, tavakkal, imon orqali psixik barqarorlik.

Ushbu usullar tajribali mutaxassislar tomonidan olib borilishi va har bir holatga individual yondashuv qo'llanilishi lozim.

O'zbekiston sharoitida o'tkazilgan so'rovnomalar va amaliy kuzatuvlarga ko'ra:

Ruhiy zarbaga uchragan oilalarning 65% psixologik yordamga murojaat qilmaydi;

Mahalla va diniy jamoalardan yordam olganlar ruhiy tiklanishni tezroq kechirgan;

Bolalarda depressiya, izolyatsiya va o'qishga qiziqmaslik holatlari ko'p uchraydi; Oilaviy maslahat xonalarining yetishmasligi, ixtisoslashgan mutaxassislarning kamligi muammo hisoblanadi.

Og'ir ruhiy zarbalar oilaning psixologik holatiga, ijtimoiy aloqalariga va hayot sifati darajasiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Psixologik moslashuv va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bu jarayonni yumshatish va normallashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Shuning uchun quyidagilar tavsiya qilinadi:

Psixologik xizmatlar tizimini mahallalarda yo'lga qo'yish;

Ijtimoiy xizmat ko'rsatish organlari va maktablar o'rtasida uzviy aloqa o'rnatish;

Oilaviy psixoterapiya bo'yicha mutaxassislar tayyorlash;

Aholining ruhiy salomatlik madaniyatini oshirishga qaratilgan targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Карвасарский Б.Д. Клиническая психология. – М.: Медицина, 2004.
2. Мак-Юэн С. Семейная терапия. – СПб.: Питер, 2015.
3. Юнг К. Психологические типы. – М.: Академический проект, 2002.
4. Bobojonov A., "Ruhiy salomatlik asoslari", Toshkent, 2022.
5. Usmonova S., "Oila psixologiyasi", Samarqand, 2021.
6. WHO Mental Health and Psychosocial Support Guidelines, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi SSV, 2023-yilgi hisobotlar.

**Research Science and
Innovation House**

WATER AS THE GEOPOLITICAL WEAPON OF THE 21ST CENTURY: RESOURCE GEOGRAPHY AND POLITICAL PRESSURES

Tuxtamuratova Dilnoza Dilmurodovna

Bukhara State Pedagogical Institute

Abstract: In the 21st century, water is no longer just a life-sustaining natural resource—it has become a strategic geopolitical tool. This article explores how freshwater scarcity and uneven geographical distribution of water resources have contributed to rising tensions, political leverage, and potential conflict. Focusing on critical transboundary river basins such as the Nile, Tigris–Euphrates, and Amu Darya–Syr Darya, the study investigates how states use water as a means of political pressure and control. The research concludes that sustainable water governance and regional cooperation are crucial to preventing water-related conflicts.

Keywords:

Water geopolitics, transboundary rivers, resource geography, hydro-politics, water conflict, political pressure, Central Asia

Water has emerged as a key element in international relations and regional power dynamics in the 21st century. As global water demand continues to rise due to population growth, industrialization, and climate change, water-scarce regions increasingly face not only environmental but also **political and security challenges**.

Unlike oil or gas, freshwater has no substitute, and its geographic distribution is highly uneven. This creates imbalances in access and control, particularly in arid and semi-arid regions. Countries located upstream of transboundary rivers often possess strategic advantage over downstream neighbors, giving rise to **hydro-political tension**.

This paper analyzes the geopolitical role of water in international relations, the geography of water-rich and water-scarce regions, and how water scarcity is used as a political tool in selected regions.

The study employs a qualitative and comparative approach, relying on:

- **Case studies** of transboundary river systems: Nile (Africa), Tigris–Euphrates (Middle East), Amu Darya and Syr Darya (Central Asia);
- **Geographical data analysis** of water availability per capita and rainfall distribution from FAO AQUASTAT and World Bank databases;

• **Policy document analysis** including treaties, agreements, and international disputes;

• **Scholarly literature review** on hydro-politics, resource conflicts, and environmental security.

Geographical Distribution of Freshwater Resources

Region	Annual Renewable Water (m ³ /capita)	Water Stress Level
Sub-Saharan Africa	3,200	Medium
Middle East	900	Extreme
Central Asia	1,800	High
South Asia	1,100	High

Key Geopolitical Flashpoints

• **Nile River Basin:** Egypt depends on upstream countries (mainly Ethiopia and Sudan) for over 90% of its freshwater. The construction of the Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) has led to diplomatic and military threats.

• **Tigris–Euphrates Basin:** Turkey, controlling headwaters, has built several dams under the GAP project, reducing water flow to Iraq and Syria, exacerbating regional instability.

• **Amu Darya and Syr Darya Basins:** In Central Asia, upstream countries (Kyrgyzstan and Tajikistan) prioritize hydropower, while downstream nations (Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan) rely on water for irrigation. This mismatch creates political tension, especially in dry seasons.

Water as Political Leverage

• Upstream states **control seasonal flows** to exert pressure on downstream neighbors;

• Water allocation is often tied to **energy or trade negotiations**;

• Some countries use **water security rhetoric** to justify military infrastructure or cross-border surveillance.

Water scarcity is not merely an environmental concern but a matter of national security and regional stability. The asymmetry in river geography gives upstream countries significant leverage, transforming water into a **geopolitical instrument**.

Climate change is further intensifying this issue. Glacial retreat, reduced snowpack, and erratic rainfall are decreasing river flows, particularly in highland-fed

basins like the Amu Darya. In politically fragmented regions, this raises the risk of **resource conflicts**.

Moreover, many existing water-sharing treaties are either outdated or lack enforcement mechanisms. The absence of **binding international frameworks** allows stronger states to dominate negotiations, marginalizing weaker downstream actors.

On the other hand, regions like the Rhine Basin in Europe demonstrate that **cooperative water governance** is possible when built on mutual trust, data sharing, and inclusive institutions.

Water is becoming one of the most strategic resources of the 21st century. As access becomes more contested, its role as a **tool of geopolitical influence and conflict** grows. Addressing water-related challenges requires:

- **Strengthening transboundary water governance** through updated and enforceable agreements;
- **Investing in water efficiency and reuse technologies** to reduce dependence;
- **Enhancing regional cooperation mechanisms** and trust-building measures;
- Incorporating **climate change adaptation strategies** into water policy.

Only through multilateral collaboration and sustainable water management can the potential for water to become a weapon be transformed into a driver of peace and regional stability.

References

1. FAO AQUASTAT. (2023). Global Water Resources Database.
2. Gleick, P. H. (2020). Water and Conflict: Fresh Water Resources and International Security.
3. World Bank. (2022). Beyond Scarcity: Water Security in the Middle East and North Africa.
4. Zeitoun, M. & Warner, J. (2006). "Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts." Water Policy, 8(5).
5. Wolf, A. T. (2011). Transboundary Freshwater Dispute Database (TFDD).
6. United Nations (2022). UN World Water Development Report: Groundwater – Making the Invisible Visible.

Research Science and
Innovation House

**METHODOLOGY OF STUDYING CENTRAL ASIAN PEOPLES'
CUSTOMS IN GEOGRAPHY LESSONS SYSTEM**

Matsaidova Sayyora Khudayberganovna
Urgench State University named after Abu Raykhan Beruni
PhD, Associate Professor

Sobirova Nodira Jumanazar kizi
Urgench State University named after Abu Raykhan Beruni
Student

Abstract : This article analyzes the methodological system of studying the traditions of the peoples of Central Asia in geography lessons. The article discusses methods for using pictures, tables and graphs to effectively organize this process. Attention is paid to interactive methods and modern pedagogical technologies in order to develop students' awareness of national and cultural identity, as well as to practically consolidate geographical knowledge.

Keywords: geography education, Central Asian peoples, traditions, methodological system, pictures, tables, graphs, interactive education, cultural identity.

Geography education not only provides students with knowledge of natural and economic geography, but also plays an important role in developing their cultural and social consciousness. The study of the traditions of the peoples of Central Asia plays an important role in geography lessons, as this process helps to form in students a sense of national identity, understanding of regional diversity, and respect for cultural heritage. This article analyzes the methodological system of teaching the traditions of the peoples of Central Asia in geography lessons and considers the importance of using visual aids - pictures, tables, and graphs - in this process. The article consists of five pages, and each section provides practical recommendations and examples for effective teaching of this topic.

The peoples of Central Asia - Uzbek, Kazakh, Kyrgyz, Turkmen and Tajik - have a rich cultural heritage, and their traditions are closely related to the climate, natural conditions and socio-economic development of the region. The study of these traditions in geography lessons allows students to understand not only regional characteristics,

but also their connection with the geographical environment. For example, the lifestyle of nomadic peoples (living in huts, animal husbandry) is inextricably linked with the climatic conditions of the Central Asian steppes.

Table 1.

The dependence of the traditions of the peoples of Central Asia on geographical factors

People	Example of customs	Geographical factor
Uzbek	National dishes (pilaf, samsa)	Agriculture, flour products
Kyrgyz	Living in nomadic lands	Steppe and mountainous areas
Turkmen	The art of carpet weaving	Desert climate, wool products
Tajik	Traditional clothing (chakan)	Climate and local raw materials

This table can be used in lessons to clearly show students the connection between traditions and the geographical environment. As Abduvohidov and Ganiyev (2022) point out in their Geography Teaching Methodology, “geography education should teach students not only to understand facts, but also to understand their interrelationships” [1, p. 45].

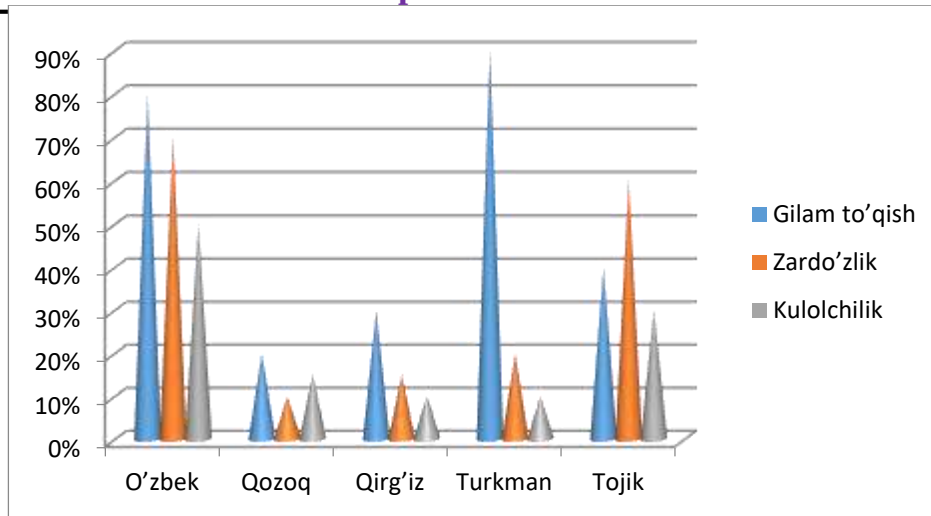
Pictures, tables, and graphs are important tools in geography lessons to increase student interest and deepen understanding of the topic. Visual materials attract students' attention, present information systematically, and make it easier to remember. For example, the following visual aids can be used to study the customs of the peoples of Central Asia:

Pictures : Images of national clothes, traditional houses (yurt, alab), national dishes and holidays. For example, pictures of the Navruz holiday can show students the common cultural traditions of Central Asia.

Tables : Tables showing the relationship between people's lifestyles, traditional occupations, and geographical conditions.

Charts : Diagrams and graphs showing the spread of traditional crafts or agriculture among the peoples of Central Asia.

**Research Science and
Innovation House**

Graph 1. Distribution of crafts among the peoples of Central Asia.

The above graph helps students visually understand the distribution of crafts among the peoples of Central Asia. At the same time, Usmanov (2020) argues in his work that “visual materials increase students' cognitive activity in the learning process” [2, p. 67].

The use of interactive methods in studying the traditions of the peoples of Central Asia makes the learning process more interesting and effective. The following methods are recommended:

- ❖ **Projects** : Students are divided into groups, each group studies the customs of a particular people and presents them in the form of a class presentation. For example, preparing a project about the Uzbek holiday of Navruz or the nomadic lifestyle of the Kyrgyz people.

- ❖ **Virtual tours** : Virtual tours of cultural monuments and traditional sites in the Central Asian regions using Google Earth or other digital platforms .

- ❖ **Role-playing games** : Students can participate as various representatives of the peoples of Central Asia and act out their customs.

Karimov (2023), writing about interactive methods in education, emphasizes that “active participation of students is an important factor in consolidating knowledge” [3, p. 89].

The following practical approaches can be used to study the customs of the peoples of Central Asia in geography lessons:

Lesson plan : Each lesson discusses the customs of a particular people. For example, the first lesson will explore the national cuisine of the Uzbek people, and the second lesson will explore the nomadic lifestyle of the Kyrgyz people.

Visual Integration : Each lesson uses at least one chart or graph. For example, a graph showing the distribution of agricultural types among the peoples of Central Asia.

Independent work of students : Students are assigned the task of preparing a short article or presentation on the traditions of the peoples of Central Asia.

2- Table.

Sample lesson plan

Lesson number	Subject	Visual tool	Interactive method
1	Traditions of the Uzbek people	Pictures of national dishes	Presentation
2	Kyrgyz nomadic lifestyle	Country pictures, graphics	Virtual tour
3	The art of Turkmen carpet weaving	Carpet Pattern Charts	Role playing

Studying the traditions of the peoples of Central Asia in geography lessons is important not only for students to understand regional characteristics, but also for developing a sense of cultural identity and respect for diversity. Visual aids - pictures, tables and graphs - enrich the learning process and increase student interest. The use of interactive methods and modern technologies helps to consolidate knowledge. The following recommendations are made to teachers:

- Use of visual materials in every lesson;
- Using projects and role-playing games to encourage active participation of students;
- Integrating digital platforms into the learning process.

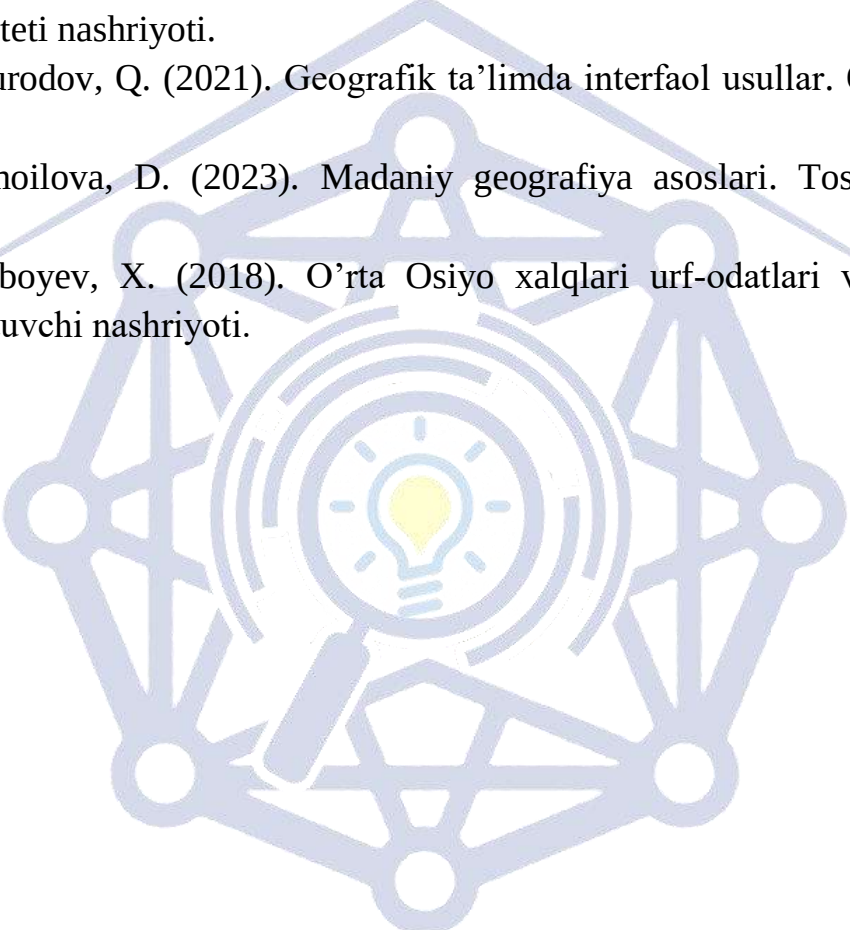
REFERENCES

1. Abduvohidov, S., & Ganiyev, T. (2022). Geografiya ta'limining metodik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Usmonov, A. (2020). Ta'limda vizual vositalardan foydalanish. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Karimov, R. (2023). Interfaol ta'lim metodlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.

4. Xo'jayev, M. (2021). O'rta Osiyo xalqlari madaniyati. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.
 5. Rahmonov, B. (2019). Geografiya va madaniy meros. Farg'ona: Farg'ona nashriyoti.
 6. To'rayev, S. (2020). O'rta Osiyo xalqlari etnografiyasi. Toshkent: Akademnashr.
 7. Saidov, A. (2022). Ta'limda zamonaviy texnologiyalar. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti.
 8. Murodov, Q. (2021). Geografik ta'limda interfaol usullar. Qarshi: Nasaf nashriyoti.
 9. Ismoilova, D. (2023). Madaniy geografiya asoslari. Toshkent: Sharq nashriyoti.
 10. Boboyev, X. (2018). O'rta Osiyo xalqlari urf-odatları va an'analari. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
-

**Research Science and
Innovation House**

**The idioms of life and their function in different communication settings (formal
abd informal)**

Iskandarova Gulifor Muzaffar kizi
UrSU 2nd year student group 2303
E-mail: gulifor.iskandarova@bk.ru

Abstract: This article explores the multifaceted role of idioms in communication, examining their "idioms of life" – those common expressions reflecting human experience, emotions, and societal norms. It analyzes how these fixed expressions function across various communication settings, specifically distinguishing between formal and informal contexts. The paper investigates the impact of idioms on clarity, cultural understanding, and relationship building, highlighting their potential for both enhancing and hindering effective communication depending on the context and the interlocutors' shared knowledge.

Keywords: Idioms, Communication, Formal communication, Informal communication, Cultural understanding, Figurative language

Introduction: Language is not merely a tool for conveying information; it is a rich tapestry woven with cultural nuances, historical echoes, and human ingenuity. Among its most vibrant threads are idioms – fixed expressions whose meaning cannot be deduced from the literal meanings of their constituent words. These "idioms of life," as they might be termed, encapsulate observations about human nature, societal values, and the universal experiences of joy, sorrow, success, and failure. From "biting the bullet" to "seeing eye to eye," these phrases permeate our daily discourse, often without conscious thought to their figurative origins. Understanding their function is paramount to navigating the complexities of human interaction.

Relevance of Work: The effective use and interpretation of idioms are crucial for successful communication in diverse settings. Misunderstanding an idiom can lead to misinterpretations, awkwardness, or even offense, while their appropriate deployment can foster rapport, convey subtle meanings, and add richness to discourse. In an increasingly interconnected world, where cross-cultural communication is commonplace, a deeper understanding of idiomatic expressions becomes even more vital. This work addresses the need for a comprehensive analysis of how these

ubiquitous linguistic units operate in different communicative environments, providing insights for language learners, communicators, and researchers alike.

Purpose: The primary purpose of this article is to analyze the functions of "idioms of life" in both formal and informal communication settings. Specifically, it aims to:

1. Identify common idioms that reflect universal human experiences.
2. Examine how these idioms enhance or impede communication in formal contexts (e.g., academic, professional).
3. Investigate their role in fostering rapport, expressing emotion, and conveying cultural nuances in informal settings (e.g., social, familial).
4. Discuss strategies for effective idiom use and interpretation across different communicative situations.

Materials and Methods of Research: This research will employ a qualitative approach, drawing upon existing linguistic theories of idiom and figurative language, as well as communication theories related to formal and informal discourse. The "materials" for this study will primarily consist of:

- **Corpus analysis:** Examining examples of idiom usage in various texts (e.g., academic papers, business reports, casual conversations, literary works) to identify patterns and functions.

- **Literature review:** Synthesizing existing research on idioms, pragmatics, sociolinguistics, and cross-cultural communication.

- **Conceptual analysis:** Deconstructing the semantic and pragmatic functions of selected "idioms of life" in different contexts.

- **Illustrative examples:** Providing concrete examples of idiom usage to demonstrate their impact on communication.

Results and Discussion: Idioms of Life: Universal Expressions: Many idioms reflect shared human experiences. For instance, idioms related to effort ("burn the midnight oil," "pull your weight"), decision-making ("on the fence," "take the plunge"), success and failure ("hit the nail on the head," "miss the boat"), emotions ("wear your heart on your sleeve," "have a heavy heart"), and relationships ("clear the air," "bury the hatchet") are ubiquitous across cultures, albeit with different linguistic manifestations. These idioms serve as linguistic shorthand, encapsulating complex ideas or emotions in a concise and memorable way.

Function in Formal Communication Settings: In formal settings, such as academic presentations, business negotiations, or legal proceedings, the use of idioms is generally more restricted and requires careful consideration.

• **Clarity and Precision:** Formal communication prioritizes clarity, precision, and objectivity. Over-reliance on idioms can introduce ambiguity, especially if the audience comprises non-native speakers or individuals unfamiliar with the specific idiom. For example, using "kick the can down the road" in a formal business report might be perceived as unprofessional or unclear compared to a direct statement like "postpone the decision."

• **Professionalism:** Maintaining a professional tone is paramount. Some idioms might be perceived as too casual, colloquial, or even cliché in a formal context.

• **Conciseness (with caution):** While idioms can be concise, their primary function in formal settings is not typically conciseness at the expense of clarity. A well-placed, widely understood idiom might be acceptable if it genuinely enhances the message without sacrificing precision. For instance, saying "the team needs to bite the bullet and make the difficult decision" might be acceptable in a less rigid formal setting if the meaning is universally understood and it adds a sense of shared challenge.

• **Cultural Sensitivity:** In international formal communication, using culture-specific idioms can be highly problematic, leading to misunderstandings or exclusion.

Function in Informal Communication Settings: In informal communication, idioms flourish and play a significant role in establishing rapport, conveying emotion, and expressing cultural identity.

• **Rapport and Solidarity:** Sharing and understanding idioms can create a sense of belonging and camaraderie. When friends "shoot the breeze" or "let their hair down," they are engaging in a shared linguistic and cultural experience that reinforces their bond.

• **Emotional Expression:** Idioms often provide a vivid and nuanced way to express emotions that might be difficult to articulate directly. "Having butterflies in your stomach" conveys nervousness more powerfully than a simple statement of being nervous.

• **Cultural Identity:** Idioms are deeply embedded in a language's culture. Their use reflects a speaker's fluency and familiarity with the cultural nuances. For example, in many cultures, food-related idioms ("the icing on the cake," "spill the beans") offer insights into cultural values and daily life.

• **Humor and Playfulness:** Idioms can be used for comedic effect or to add a playful tone to a conversation, making interactions more engaging and enjoyable.

• **Conciseness and Vividness:** In informal settings, the conciseness and vivid imagery of idioms are highly valued. They allow speakers to convey complex ideas or situations quickly and colorfully.

Conclusion: "Idioms of life" are more than mere linguistic quirks; they are integral components of human communication, reflecting our shared experiences and cultural identities. Their function varies significantly across communication settings. While their use in formal contexts demands careful consideration of clarity, precision, and cultural sensitivity, they are indispensable tools in informal settings for building rapport, expressing emotion, and enriching discourse. Effective communication hinges not just on knowing the meaning of individual words, but on understanding the nuanced and often figurative meanings embedded in these ubiquitous expressions. Future research could explore the acquisition of idioms by second language learners and the impact of digital communication on idiom usage and evolution.

References

1. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
3. Oxford English Dictionary. (2025). Online edition. Retrieved from <https://www.oed.com>
4. Phrase Finder. (2025). Idioms and their origins. Retrieved from <https://www.phrases.org.uk>
5. Swales, J. M. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge University Press.

Research Science and
Innovation House

MUNDARIJA

№	Maqola nomi va muallif(lar) F.I.SH.	Betlar
1.	FROM TRADITION TO IDENTITY: THE ROLE OF CUSTOM IN CULTURAL LANGUAGE EXPRESSION Inomjonova Gulshodbonu	5-7
2.	O‘ZBEKISTONDA TARQALGAN YAXSHI SUVO‘TILAR BO‘LIMI TURLARI VA EKOLOGIYASI G‘ofurova Odina Mirzoxidjon qizi	8-11
3.	LANGUAGE AND IDENTITY: CULTURAL METAPHORS IN UZBEK AND ENGLISH PROVERBS Hamzayeva Farida	12-14
4.	THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING IN MEDICAL ENGLISH CLASSE DAVRONOVA MUBORAK	15-18
5.	ZAMBURUG‘LARNING TABIATDAGI VA INSON HAYOTIDAGI AMALIY AHAMIYATI Niyozova Dildora Nuriddin qizi	19-20
6.	“Boburnoma” asarida keltirilgan ayrim toponimlar etimologiyasi Doniyorova Rahima Azim qizi,	21-26
7.	TOSHKENT BOTANIKA BOG‘IDA O‘SUVCHI ALLIUM TURKUMIGA OID ALLIUM PSKEMENSE VA ALLIUM KARATAVIENSE TURLARI PIYOZBOSHI VA TUGUNAK PIYOZBOSHINING MORFO-ANATOMIK TUZILISHI ¹ Duschanova G.M., ² Akramova F.A.	27-34

8.	ASTRAGALUS MUCIDUS L. O‘SIMLIGIDAN OLINGAN EKSTRAKTNING DIURETIK FAOLLIGINI O‘RGANISH Anorov Sirojiddin Nozimjon o‘g‘li	35-38
9.	Til va madaniyat: Milliy stereotiplarning lingvistik aks ettirilishi Suvonkulova Zebo	39-42
10.	O‘simlik to‘qimalari tuzilishi va vazifalari Davlataliyeva Shahzoda	43-45
11.	INNOVATIVE THERAPEUTIC STRATEGIES FOR MANAGING POST-CASTRATION SYNDROME AFTER OVARIAN HYPERSTIMULATION Narkulova Soxiba Uktamovna Xudoyberdiyeva Zarina Alisher qizi	46-48
12.	ADVANCES IN MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH Kalimbetova Kizlargul Yusupovna	49-53
13.	DETEKTIV ADABIYOTNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA DOLZARBLIGI TO‘YCHIYEVA UMIDAXON ADXAMJON QIZI	54-58
14.	BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI ART TERAPIYA ASOSIDA KASBIY KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH Yusupova Firuza Hajiboy qizi Rustamova Nozimaxon Anvarbek qizi	59-63
15.	THE ROLE OF MULTIMEDIA TOOLS IN TEACHING ENGLISH TO NON-LINGUISTICS STUDENTS Kaipbergenova Feruza Tulepbergenovna	64-68
16.	Theory of Sustainable Development and Its Application and Architectural Ecology	69-77

	Abbosova Mehribon Sabir kizi	
17.	Smart Homes for People with Disabilities: Integrating Assistive Technology into Interior Design Kurbanova Maksuda Karshiyevna	78-92
18.	PIKTINING II GURUH METALLARI BILAN POLIMER-KOMPLEKSINI OLISH VA ULARNING XOSSALARINI O'RGANISH Dilmurodov Fuzayljon Gulmurod o'g'li Dilmurodova Fayoza Gulmurod qizi	93-97
19.	Jahon adabiyotida naturalizm estetikasi Xoliqulova Sevinch Anvar qizi	98-101
20.	YOZUVCHI VA JAMIYAT: ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA IJTIMOIIY TANQID Termiz davlat universiteti talabasi	102-105
21.	O'QUVCHILARDA MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH Kdirbaeva Jadira Esentaevna	106-109
22.	OQINLIK SAN'ATIDA ARXETIPIK OBRAZLAR: DEV, PARI VA AJDAHO TIMSOLLARINING BADIY TALQINI Kosimov Ruslan Kobuljon o'g'li	110-113
23.	TIBBIY DISKURSDA GENDERGA XOS TIL VOSITALARI VA DIAGNOSTIK YONDASHUVLAR Pulatova Dilafruz Toxirjonovna	114-117
24.	ПРИМЕНЕНИЕ ВИРТУАЛЬНОЙ И ДОПОЛНЕННОЙ РЕАЛЬНОСТИ (VR/AR) НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА Нодиров Чоршанби Элмуродович Ахмаджонова Зульфия Миноджонова	118-121

25.	PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING MOTOR ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH MOVEMENT GAMES Bo‘ronova Habiba Erkin qizi Khudoyberdiyeva Elmira Botir qizi	122-124
26.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЕ Киселёва Оксана Викторовна,	125-127
27.	AIR POLLUTION AND ITS ANALYSIS IN TASHKENT AND NAVOIY CITIES DURING 1995– 2010 Toshturdiyev Nurbek Nurali ugli	128-135
28.	YORUG‘LIK VA SOYANING TASVIRIY SAN’ATDAGI AHAMIYATI. Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi Yo‘ldasheva Sarviniz Ravshanbek qizi	136-139
29.	O‘QUVCHILARGA KONSTRUKTIV FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHDA CHIZMACHILIK FANINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI Ollaberganova Gulora Xamidjon qizi Ro‘zimboyeva Hulkar Hamro qizi	140-145
30.	TRANSBOUNDARY WATER RESOURCES: ECOLOGICAL SECURITY AND HYDRO- ECONOMIC ISSUES Eshmanov Husniddin Narzulla o‘g‘li	146-148
31.	PEDAGOGIK FAOLIYATDA AXBOROT- KUTUBXONA XIZMATLARINING O‘RNI Yaxyoyeva Shahnoza Abdujalol qizi	149-152
32.	Trikotaj matolarini ishlab chiqarishda aralash tolalarning o‘rni	153-159

	Turg'unov Muzaffar Zokirjon o'g'li, Xomidov Voxidjon Obidovich	
33.	Differentiated Instruction in the Language Classroom: Addressing Diverse Learner Needs Saparbayeva Ziyoda Rustamboy qizi	160-164
34.	Developing Speaking Skills through Interactive Storytelling in Language Teaching Ziyoda Saparbayeva Rustamboy qizi	165-169
35.	Xizmat ko'rsatish sohasi: O'zbekistondagi holati, rivojlanish omillari va to'siqlar Xusanova Gulchexra Sayfullayeva Normatov Asliddin Shavkatovich.	170-174
36.	NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA AMALIY PSIXOLOGIYANING METODIK YONDASHUVLARI Abdakimova Mamlakat Abdusamad qizi	175-178
37.	CHO'LPON DRAMALARIDA IJTIMOYIY- TARBIYAVIY MASALALAR Arapjonova Zebo Otabek qizi	179-183
38.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA QO'RQUV VA XAVOTIRLARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH Ergasheva Mazluma Xusan qizi	184-186
39.	BENTONIT TARKIBINI BOYITISH VA MODIFIKATSIYALASH JARAYONLARINI O'RGANISH Erimbatova Dilnoza Nurulla qizi	187-190
40.	O'ZBEKISTON SSRDA 1946–1980 YILLARDAGI MADANIYAT SIYOSATI: TEATR, MATBUOT VA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI MISOLIDA Erkinboyev Fozilbek Zokirjon o'g'li	191-194

41.	ILMIY-FANTASTIKA JANRINING ILMIY IXTIROLAR YARALISHIDAGI AHAMIYATI Hamdamova Shamshoda Saidaxmad qizi	195-198
42.	SEMIZLIK: ZAMONAVIY MUAMMO VA UNING OQIBATLARI Ibragimova Bonu	199-201
43.	Kurashchilarda musobaqa oldi stressini kamaytirish bo'yicha psixologik yondashuvlar Ochilova Sarvinoz Salim qizi Sarvinoz Salim qizi Ochilov	202-206
44.	MODULLI TEXNOLOGIYALAR BILAN JAHON ADABIYOTINI O'QISH: MUOMMOLAR VA YUTUQLAR Dilshodbekova Mashrabxon Dilshodbek qizi	207-211
45.	TRANSPONONLAR VA GENOMNING MOBIL ELEMENTLARI Muminov Ilyosbek O'rinboy o'g'li	212-216
46.	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIDRONIMLARNING KONSEPTUAL VOQELANISHI: KOGNITIV- LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUV Nuniyazova Shaxlo Ulug'bekovna	217-220
47.	TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI KASBIY KOMPOTENTLIGINI SHAKLLANTIRISH Po'latova Mahliyo Mahammadjon qizi	221-225
48.	YURAK ISHEMIK KASALLIKLARI: YASHIRIN BELGILARDAN OGOHLANTIRUVCHI CHORALAR Safarova Dilora Rustam qizi	226-228

49.	MAHMUD QOSHG'ARIY VA UNING TARIXIY-ETNOGRAFIK QARASHLARI Tugalova Madina Erkin qizi	229-231
50.	EKOLOGIK TARBIYANING MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI VA METODIKASI Tuychiyeva Zulfizar Boxodir qizi	232-235
51.	ГЕНЕТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ПРИ ПОДАГРЕ И ГИПЕРУРИКЕМИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ТРАНСПОРТНЫЕ ГЕНЫ И НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ Бекмуродова Малика Рўзимурод кизи Турсункулова Дурдона Шухрат кизи Абдуллаев Маъруфжон Исмоил угли	236-245
52.	USING SELF AND PEER ASSESSMENT TO IMPROVE LANGUAGE LEARNERS' WRITING SKILLS Yusupov Asadbek G'afur o'g'li,	246-250
53.	KARL GUSTAV YUNGNING NAZARYALARINI O'ZBEKISTON KONTEKSTIGA MOSLASH Axmadjonova Shaxruza Jahongir qizi	251-258
54.	Katta til modellari asosida iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlari Umirova Gavhar Fayziddin qizi	259-263
55.	O'zbekistonda Kapital Bozorini Rivojlantirish Masalalari Muxiddinov Baxtiyor Mirmuminovich	264-268
56.	TARIXIMIZNI YORITISHDA QO'LYOZMA MANBALARNING O'RNI Nishanova Dildora Komiljanovna	269-275
57.	JAHON XALQLARI MAFKURAVIY TAJRIBASIDA MILLIY YUKSALISHGA DOIR G'OYALARNING QIYOSIY TAHLILI. Matchanova Barno Irkinovna	276-281
58.	ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР ТОМОНИДАН БОЖХОНА ОРҚАЛИ ОЛИБ ЎТИЛАЁТГАН ТОВАРЛАР ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИНИ ТАВСИФЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ Мўйдинова Зилола Вохид қизи	282-290

59.	MUSTAMLAKA SIYOSATIGA QARSHI TURKISTON ZIYOLILARI HARAKATI Abduqahorov Anvarjon Alijon o'g'li	291-293
60.	YOSHLARNING SIYOSIY IJTIMOIYLASHUVI VA SAYLOVDAGI ISHTIROKI Mirzaxamdamova Odina Mirzoxid qizi	294-298
61.	DEVELOPING STUDENTS' INDEPENDENT LEARNING SKILLS THROUGH DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES Umirova Guldona Jamoliddin qizi	299-302
62.	FAMILIES OF REPRESSION VICTIMS: SOCIAL SANCTITY AND INTERGENERATIONAL MEMORY Toshtemirova Raykhon Zokir qizi	303-305
63.	O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI: ZAMON TALABLARI VA YANGICHA QARASHLAR Ahmatova Farangiz Xoshim qizi.	399-402
64.	INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TALABALARDA EKOLOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI Aburaxmanova Shoxista Abduqodir qizi,	306-309
65.	O'QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI: ZAMON TALABLARI VA YANGICHA QARASHLAR Ahmatova Farangiz Xoshim qizi.	310-313
66.	BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI HAYKALTAROSHLIK ORQALI KASBIY KOMETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI Panayeva Maloxat Muminovna Rajabboyeva Ra'noxon G'ayrat Saparboyeva Nilufar Davronbek qizi	314-319
67.	AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI VA MUAMMOLARI Bekpo'latov Ozodbek Asqarali o'g'li	320-323
68.	Chingiz Aytmatov asarlarida "Toponim va etnonimlarning lingvokulturologik ahamiyati" Ergasheva Zebo Odiljon qizi	324-326

69.	IMPORTANCE OF FAIRY TALES IN TEACHING VOCABULARY AT THE EARLY STAGE OF LEARNING ENGLISH <i>Babajanova Kamuna Ismailovna.</i>	327-331
70.	KORXONALARDA RESURSLAR, INFRATUZILMA VA INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH <i>Jo'rayeva Niginaxonim Xursand qizi</i>	332-335
71.	KLASTER YONDASHUVI ASOSIDA BOSHQARUV MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH <i>Abdug'ayurova Xurshida Jamolddin qizi</i>	336-339
72.	TRANSCHEGARAVIY SAVDO MUNOSABATLARI QONUNCHILIGI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI <i>Adizov oqilbek Oybek o'g'li</i>	340-351
73.	SOMATIK HUQUQLAR VA BIOETIKA: INSON HUQUQLARINING YANGI AVLODI <i>Dilafruz Istamova-Fayzullaeva Oybek qizi</i>	352-356
74.	REDUCING LANGUAGE BARRIERS FOR MULTILINGUAL STUDENTS WITH THE HELP OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOLS <i>Qodirqulova Maftunaxon Muhiddin qizi</i>	357-361
75.	THE ARTISTIC REPRESENTATION OF SOCIAL ISSUES IN CONTEMPORARY UZBEK LITERATURE <i>Qurbonboyeva Mohidil</i>	362-365
76.	OG'IR RUHIY ZARBA OLGAN OILALARDA MOSLASHUV VA IJTIMOIIY QO'LLAB-QUVVATLASHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI <i>Ravshanova Gavharoy Xolmurodovna</i>	366-369
77.	WATER AS THE GEOPOLITICAL WEAPON OF THE 21ST CENTURY: RESOURCE GEOGRAPHY AND POLITICAL PRESSURES <i>Tuxtamuratova Dilnoza Dilmurodovna</i>	370-372
78.	METHODOLOGY OF STUDYING CENTRAL ASIAN PEOPLES' CUSTOMS IN GEOGRAPHY LESSONS SYSTEM <i>Matsaidova Sayyora Khudayberganovna</i> <i>Sobirova Nodira Jumanazar kizi</i>	373-377

79.	The idioms of life and their function in different communication settings (formal and informal) Iskandarova Gulifor Muzaffar kizi	378-381
80.	MUNDARIJA	382-391

**Research Science and
Innovation House**

